

COMMENTARIA
IN OSEAM PROPHETAM,
EX VETERVM PATRV M SCRIPTIS,

qui Prophetas omnes ad Christum referunt, iuxta illud Do-
mini, Quæ sunt in Psalmis & Prophetis scripta de me,

*Authore Leone Castro, ingenuarum artium et Sacrosanctæ Theologiæ
magistro in insigni academia Salmanticensi, et Theologorum collegij
in eadem academia Decano, Canonico interprete scripturæ
in sancta ecclesia Vallisoletana.*

CVM PRIVILEGIO
SALMANTICÆ

Excudebant hæredes Matthiæ Gastij.

Anno M. D. LXXXVI.

COMMENTARIA
IN OSEAM PROPHETAM,
EX VETERVM PATRV M SCRIPTIS,
qui Prophetas omnes ad Christum referunt, iuxta illud Do-
mini, Quæ sunt in Psalmis & Prophetis scripta de me,

*Authore Leone Castro, ingenuarum artium et Sacrosanctæ Theologiæ
magistro in insigni academia Salmanticensi, et Theologorum collegij
in eadem academia Decano, Canonico interprete scriptura
in sancta ecclesia Vallisoletana.*

CVM PRIVILEGIO
SALMANTICÆ

Excudebant hæredes Matthiæ Gastij.

Anno M. D. LXXXVI.

EL REY.

Dize quanto por parte de vos el Maestro León de Castro Canonigo de la Santa Yglesia colegial de la Villa de Valladolid, nos fue hecha relación que vos auades compuesto feys libros en que se contenian vnos comentarios sobre doze Prophetas de los menores, Amos, Micheas, Sofonias, Ageo, Joel, Abdias, Oseas, Zacharias, Malachias, Ionas, Abacuc, Nahum. Suplicandonos os concediessemos licencia para los poder imprimir y preuilegio por el tiempo que fuessemos feruido, o como la nuestra merced fuessse, lo qual visto por los de nuestro consejo, y como por su mandado se hizieron las diligencias que la pragmatica por nos hecha sobre la impresion de los libros dispone fue acordado que deuiamos mandar dar esta nuestra cedula para vos en la dicha razón, e nos touimos lo por bien, y por la presente por os hazer bien y merced os damos licencia y facultad para que por tiempo de diez años primeros siguientes que corran y sequenten dende el dia de la fecha desta nuestra cedula: vos o la persona que vuestro poder ouiere podays imprimir y vender los dichos libros que de suyo se haze mención, y por la presente damos licencia y facultad a qualquier impressor de estos nuestros Reynos que vos nombraredes para que por esta vez los pueda imprimir con que despues de impresos antes que se vendan los traygais al nuestro consejo juntamente con los dichos originales que en el se vieron que van rubricados y firmados al cabo, de Pedro Gáparata del Marmol nuestro Scriuano de camara de los que en el nuestro consejo residen para que se corrixan con ellos y se os tase el precio que por cada volumen ouieredes de hauer, y mandamos que durante el dicho tiempo persona alguna sin vuestra licencia no los pueda imprimir ni vender sopena que el que los imprimiere o vendiere aya perdido y pierda todos y qualesquier libros moldes y aparejos que de los dichos libros tuuiere, y mas incurra empena de cinquenta mil maravedis por cada vez que lo contrario hiziere, la qual dicha pena sea la tercia parte para el juez que lo sentenciare y la otra tercia parte para la persona que lo denunciare y la otra tercia parte para nuestra camara, y mandamos a los del nuestro consejo, Presidentes y Oydores de las nuestras audiencias Alcaldes y Alguaziles de la nuestra casa, corte, y chancillerias y a todos los Corrigidores asistente Governadores Alcaldes mayores y ordinarios, y otros jueces y justicias qualesquier de todas las Ciudades Villas y Lugares de los nuestros Reynos y Señorios, anli a los que ahora son como a los que seran de aqui adelante que vos guarden y cumplan esta nuestra cedula, y merced que anli vos hazemos y contra el tenor y forma della ni de lo en ella contenido no vayan ni pasen ni consentan yr ni passar por alguna manera sopena de la nuestra merced, y de diez mil maravedis para la nuestra camara, fecha en Madrid a quatro dias del mes de Agosto: de mil y quinientos y ochenta y tres años, va enmendado, con los, vala.

Yo el Rey.

Por mandado de su Magestad.

Antonio de Erasso.

LEGI attentius Magistri Leonis Castro In Oseam
vatem scholia ubique sanctorum patrum sic auctorita
te contexta, ut omnes per unum loquuti videantur: In
quibus quidem tantum abest ut quippiam offenderim fi
dei dogmatibus dissonum ut passim innumera occurre
rint qua et Christi servatoris nostri mysteria plane ostendant, et ortho
doxam veritatem mire propugnent, Obeamque rem dignissima iudica
m qua in communem fidelium et Theologica schola utilitatem euul
gentur. Compluti in nostro Collegio Divo Patri Bernardo sacro, quarto
Nonas Iulias. 1583.

F. Franciscus Suarez Rector
Collegij S. Bernardi.

Pedro capata del Marmol.

PRAEFATIO IN DVODE CIM PROPHETAS MINORES.

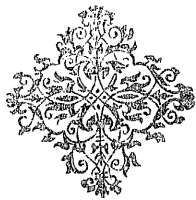
PER Æpretium futurum sum arbitra
tus, Lector optime, si in ipso limine ho
rum commentariorum in duodecim mi
nores Prophetas præfigerem, quo consi
lio hoc opus sim ingressus, quas merces
hi commentarij habeant venales, ut ab
ipso limine, si merces non placeant, læ
tus abeas nihil nobis offensus, qui te
nostræ tenuitatis admenuerimus, aut lætus & hilaris ad nos di
uertas, & nostra ames. Res nota est Hebræos, & nostrorum plæ
rosque viros grauisimos & sanctissimos, duodecim hos mino
res Prophetas de captiuitate decem tribuum & de Babylonica
captiuitate interpretari, alios vero eosque patres vetustissimos &
Christi temporibus proximos ad Christi tēpora referre, eosque de
Christo Domino & Christi mysterijs explanare: D. Hier. aliosque
viros sanctissimos & doctissimos medios inter utrosque versari,
nunc huc videri, nunc illuc propendere, quo id fecerint consilio,
alibi nos fusius diximus. In principio hærebam dubitans quam in
sisterem viam, quos authores deligerem quos sequerer potissimum,
si placere plarisque mea scripta vellent. Mihi ipsi dixi tacitus; In siluam
ne ligna feras insanus. Satis superque commentariorum est in duo
decim Prophetas, qui Assyriaca & Babylonica crepant arma, qui
partes illas agant, & nostra tempestate vix quisquam in lucem pro
dit horum prophetarum scholiastes, quin referat arma Babyloni
ca & Assyriaca, Rabiorum scripta referat, quidam veterum pa
trum ne meminerint quidem. Hæc mihi cum animo meo versan
ti, venit in mentem sapientium consilium esse, ut naturam nostram
scripturi intueamur, eam sequamur, ea nobis in rebus omnibus
dux vitæ sit, ne hilaris & lætus tristem & seueram induat perso
nam scripturus, aut contra tristis & seuerus hilarem & lætum vi
rum agere conetur, suos mores scripturus induat, in proprijs splē
deat armis, qui legenti aut audienti placere velit, oportet. Dulce

mihī est super mel & fauum quamuis peccatis cooperto innumeris de Christo aliquid meditari aut scribere, eius mentio dici non potest quanta suauitate meum titillet animū. Siquid scripturus sum quod meū animum omni iucunditate perfundat, vt inde in lucem proferam quod philochristis sit gratum, Christū, in scripturis interpreter est necesse. Adde quod hæc pars quantū ad recentes scriptores pertinet nostris temporibus penē dixerim deserta est, & inculta: illa prima plurimorū vestigijs est detrita. Nos ergo Christū Dominum loquamur & Christi mysteria, ea ex veterū patrū scriptis eruta legentiū oculis representemus, vt saltē nostri homines sciāt, quid de propheticis scriptis senserit illa nunquam satis pro merito laudata vetustas, vt quādo sæuissimo incēdio barbarorū immanissimorū ignis bibliothecas celeberrimas & locupletissimas absumpsit, reliquias illius tanti incēdij colligamus, velut gemmas pretiosissimas, vnde iactura aliqua ex parte videatur posse refarciri. Illud etiā ad hoc opus me impulit volentem, quod hæc veterum interpretatio, quam eruerē paro ex vetustis antiquorum scriptis, mihi quam verissima esse videtur, idq; argumentis insolubilibus quantum ipse mēte & animo consequi possum. Primum est illud, quod hi minores prophetae perquam raro à veteribus citantur, quoties tamē citentur aut explanentur ab antiquis, temporibus Christi proximis quasi vno consilio & vno consensu ab omnibus de Christo Domino, & de Christi mysterijs citentur, & enarrantur. Quod argumētū mihi omniū maximū esse videtur, Quis enim credat, nisi sit impius, primos illos patres in interpretandis propheticis scriptis erasse omnes simul, eum sit res confessa doctores sacros authore D. Paulo ab Spiritu sancto esse datos Ecclesiæ sanctæ, & accepisse interpretationem scripturæ ab Apostolis, quibus Dominus aperuit sensum scripturæ, & super quos, vt nos docet Dionysius Arcopagita, Spiritus sanctus descendit in linguis igneis visibilibus, vt certum haberemus quidquid nos docerent Apostoli ab Spiritu sancto esse. Atqui quęcumque Apostoli ex his duodecim prophetis citāt, de Christo Domino citāt. Si nihil amplius dicerem, arbitrarer me argumentum texuisse, quod resolvere ex

parte

parte diuersa nemo posset, nisi vellet esse impius. Aliud accipe, omnes veteres patres proximi temporibus Christi prophetas minores ita de Christi mysterijs interpretantur, vt singuli singulos versiculos de Christo Domino explanent, & ita explanant singuli singulos versus Græci & Latini temporibus & locis diuinctissimi, vt singuli singulis dicant quę dicunt congruenter, singula singulis respondeant, vt non à singulis sed ab vno quodam illa omnia scripta esse videantur, adeo concordant omnia, & sibi mutuo respondent cuncta, si sub vno aspectu ponas vniuersa. Casus & fortuna, vt docet Aristoteles, de his quę raro fiūt dici solet: de his quę semper & eodem modo, intellectus est, nullum apud Aristotelem & Platonem axioma philosophicum receptum magis, si decies aut vicies sanctorum patrum interpretationes sibi mutuo responderent, non posset dici casus nec fortuna; respondent sibi semper sanctorum antiquissimorum interpretationes Græcę & Latinæ, longo interuallo temporum & locorum inter se distractę, vt nemo possit inficiari ab intellectu, id est ab Spiritu sancto illas interpretationes esse profectas. Nam in hoc ita esset, qui possent singulas explicare particulas locis & temporibus longe summoti vt inter se congruerēt omnes, & singuli singula dicerent alijs consequenter, nec vlla in re inter se discrepant, quantum ad prophetiæ spectat argumentum. Canon præterea scripturæ interpretandę is est, cuius sæpescimus mentionem, vt quoties locus scripturæ ab Apostolo aut ab Euangelista fuerit explanatus, antecedentia & consequentia eodem referantur, si id commode fieri possit, ex his duodecim prophetis quædam ab Apostolis & Euangelistis citantur ea non pauca quę semper ab Apostolis ad Christum referuntur, quibus sanctorū patrum hæc interpretatio videtur maxime consentanea, & quibus si interpreteris hos duodecim prophetas de captiuitate decē tribuū aut de captiuitate Babylonica aut vix, aut nullo modo cohæreāt antecedentia & cōsequētia, vt impius Iudæus dicere possit de locis citatis ab Apostolis & Euangelistis: *ὡδὲν πρὸς ἐπιπρ.* i. nihil aduersum, q̄ argumētū tantū viriū habet,

bet, vt id effringere possit nemo, si modo fidelis sit. Agè, illud postremum parum ne habet ponderis? quod trecentis annis ante Domini aduentum hos duodecim Prophetas; velut quidam antiquissimi scholiastæ, Lxx viri de Christi mysterijs interpretantur, qui in flatu Spiritus sancti id fecisse à sanctis patribus perhibentur: quod alibi à nobis dictum est fusius, si liquere coeperit, ergo Lxx tribus sæculis ante Domini aduentum hos prophetas de Domino interpretari, vt plane apparebit, haud dubium quin ad Christum hi duodecim Prophetæ sint referendi.

LEONIS CASTRI IN OSEAM PROPHE- TAM COMMENTARIA.

CAPVT PRIMVM.

Vulgata D. HIERON. Verbum Domini quod factum est ad Osee, filium Beer, in diebus Ozia, Ioathan, Achaz, Ezechia regum Iuda, & in diebus Hieroboam filij Ioas regis Israel.

Translat. LXX. Verbum Domini quod factum est ad Osee, filium Beer, in diebus Ozia, Ioathan, Achaz, Ezechia regum Iuda, & in diebus Hieroboam filij Ioas regis Israel.

SEAS nomine ipso Iesum Dominum representat, vt enim docet P L A O in Cratylo, nomina quæ eandem naturam ob oculos ponunt, pro eodem nomine sunt habenda, vt rex, regnans, regnator idem sit nomē, & saluificans, saluans, saluator. Oseas ergo & Iesus ab eodem verbo sal, saluo, desciunt, & eadem sunt significationis, & saluatorē significat, nec aliter differunt quā apud nos saluans & saluator. Hic ergo Propheta Oseas qui Iesum Dominum nomine refert, factis quoque eundem representat, quum fornicariam vxorē ducit, quæ typus est Ecclesiæ sumpta ex nationibus fornicarijs, sic dictis, quod eundem remonibus fornicabantur quæ idola celebrant: dicitur enim in scriptura sancta idolorum cultus fornicatio. Ad hunc ergo Oseam sit verbum Domini, siue sermo Domini, id est, ad hunc missus est filius à patre. Verbum enim Domini quod in Prophetis loquitur, idem verbum pa-

tris est, quod caro factum est: quæ in diuinis personis secunda persona est, vt docet ORIGENES tomo. 2. in Ioannē, interpretas hunc locum: Sermo (inquiens) factus est ad Oseam, id est, missus est ad ipsum à patre, & verbum patris cognitione illustrat hominum animos: Idē ait tomo. 1. in capitulo. 10. Hieremiæ, Homilia. 6. filius dicitur Beer, id est, putei mei. Puteus vt docet ARISTOTELES. 2. Meteor. origo aquarum dicitur, & fons qui non manat in superficie terræ, sed de profundo manat, & duas personas diuinas Theologi veteres multis similitudinibus adhibere conabantur, quarum vna est fons, & huminis, vt fons & aqua ut puteus sit pater, filius flumen sit inde emanans. Pater sit lumen, luminis splendor filius, lumen de lumine, quod etiam Beer representat, or ergo lumen est & filius dici potest filius Beer, eius qui in lumine suo sit, quia pater est lumen, quia in filio sit, quia pater in filio & filius in patre est, & quod filius lumen est de lumine, id est, de patre quod lumen est, dicitur filius Beer, id est, luminis, quod in meo lumine est, id est, patris qui in me est, iuxta illud: An non credis quia ego in patre & pater in me est? Ergo Oseas, id est, Iesus dicitur filius Beer, id est, patris, quod est verum lumen, quod verum lumen in lumine meo est ait filius. Be, enim significat, in: or, lumen: ori lumen meum: i, enim pronomen est affixum primæ personæ, ut est in eū. In diebus Ozia, &c. diximus alibi fusè prescribi prophetijs regum nomina & regum tempora. Inde enim est prophete

2
tiae tanta auctoritas, quod tot seculis ante praedicta sint nostrae fidei singula mysteria, tam plane & tam aperte, ut de his, dubitandi, nisi quis per uicax esse velit nullus sit relictus locus. Vnde Dominus, ut refert A V G V S T I N U S contra Faustū Manichæū lib. 4. cap. 2. post quā sur-
rexit à mortuis, seque non solum intuentium discipulorum oculis, sed etiam con-
tractandam manibus obtulisset, ne suos sensus deludi arbitrarentur, magis Pro-
phetarum testimonijs eos firmados pu-
tauit, oportebat inquires impleri om-
nia quae scripta sunt in lege Moysi, &
Prophetis & Psalmis de me, & hoc unū
dicitur à veteribus nostrae fidei insolu-
bile argumentum apud infideles, qui
Euangelicis & Apostolicis litteris fide
non habent, si singula nostrae fidei my-
steria millesimo, aut octingentesimo an-
te anno praedicta monstrantur. Et cen-
ties praedicta singula, ut Iudaei necesse ha-
berint agere fraudibus, & mille versare
dolos quod constructi in vinculis à no-
stris quotidie tenerentur, & elabi aliter
non possent, aut suos in suis Synagogis
retinere.

Vulgata D. HIERO. Principiū loquendi Domino in Osee, & dixit Dñs ad Osee: vade, sume tibi vxorē fornicationum, & fac tibi filios fornicationis, quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

Translat. L. XX. Principium verbi Domini ad Osee, & dixit Dominus ad Osee: vade, & accipe tibi vxorem fornicationis, & fac filios de fornicatione, quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

Non necesse habeo dicere, Hebraeos hæc, atque adeo totū hūc Prophetam ad captiuitatem decem tribuum referre. Apostolos sacros, & Euan-

gelistas, & Lxx viros quoties agūt scho-
liastas, quos agunt non raro, & veteres
patres omnes quantum constat ex om-
nibus locis quos citant, & interpretan-
tur, totum hūc Prophetam ad Christū
Dominum referre: Apostolorū & Lxx
virorum suis locis exempla ponemus,
nūc de sanctis dicamus. A V G V S T I N U S
cōtra Faustū Manichæū lib. 22. cap. 80.
confutat Manichæos, qui obijciebant
veteri legi, quod in ea Prophetae forni-
catio sit imperata. Non imperata est (in-
quiens) fornicatio, sed meretrix, relicta
fornicatione, in castum & sanctum con-
iugium assumpta est. Eodem modo eol-
dem refellit lib. 1. contra Secundinū
Manichæum cap. 27. Interpretatur hūc
locū A V G V S T I N U S contra Faustū Ma-
nichæū lib. 22. cap. 89. de Christo, &
nouo testamēto, quod vxor fornicaria,
quā accipit Propheta Osee, Ecclesia
sit, ex gētibus, quā accipit Saluator: O-
see enim, ut supra retulimus, saluatorē
sonat & Propheta hūc Osee nomine ip-
so & facto Christū referebat. Saluator
enim meretricē, id est, plebē gentiū, quae
fornicatrix erat, sibi copulat matrimo-
nio, est enim Christus Ecclesiae sanctae
sponsus, Ecclesia porro magnam partē
ex gentibus est conflata, quae fornicabā-
tur cum dæmonibus, colebat enim Ido-
la, & dæmones nationum congregatio,
quae fornicatio in litteris sacris dicitur,
quod fornicarentur cum dæmonibus,
quos pectore, & animo recipiebant: qui
creatori omnipotenti, matrimonio &
religione copulati esse debent. Hoc
tā planū esse putat A V G V S T I N U S. ut
prophetae verba recitet tantum, nec in-
terpretatione putet egere. Nam est hic
mos veterum patrum, ut quae plana sunt
scripturae testimonia, recitent tantum,
nec interpretentur: & ipsi patres veteres
in maximè manifestis de Christo testi-
monijs hoc testentur: & admovent ef-
se quaedam testimonia de Christo tam
manifesta, ut ea interpretari non sit ne-
cesse, quae legisse, intellexisse sit. Addit
ergo

ergo Augustinus. Quū ergo iusi, & facti huius figuram ipse Dominus in scri-
ptura euidenter aperiat, cumque Apo-
stolica littera hanc prophetiam com-
pletam in noui testamenti praedicatione
testentur, quis est qui audeat dicere, non
propterea iustum, & factum, propter
quod se iussisse, & prophetam fecisse,
ipse in sanctis litteris qui iussit, exponit?
Hæc Augustinus: Tamen nostrorū hic
diuersa videtur esse sententia: alij enim
hanc fornicariam vxorem, quam acci-
pit Osee, in typo Saluatoris Ecclesiam
ē gentibus esse putant, alij synagogam,
& eam appellari meretricem. Augusti-
nus namque hanc fornicariam meretri-
cem Ecclesiam ē gentibus esse putat, ut
dictum est, idque ex D. Petro, & ex Di-
uo Paulo: in eadē sententia est Irenæus
lib. 4. cap. 37. vbi quum Prophetas do-
cuisset dictis & factis vaticinari: Acce-
pit (inquit) Osee vxorem fornicationis
per operationem propheticam, quoniā
fornicandō fornicabitur terra à Domi-
no, hoc est, qui super terram sunt homi-
nes, & de huiusmodi hominibus bene-
placitum habebit Deus assumere Ecce-
siam sanctificandam communione filij
eius, sicut & illa meretrix sanctificata est
communicatione Prophetæ. Origenes
in cap. 16. Lucae tom. 12. eodem modo
interpretatur hunc locum Osee: pote-
ris dicere (inquiens) quod Iudæorū Syna-
gogam, ut adulteram, relinquēs Dei ver-
bum discesserit ab ea, ceperitq; vxorem
fornicationis, videlicet eos qui sunt ē gē-
tibus, quoniam illi qui erant ciuitas fide-
lis Sion, facti sunt scorta, ij vero veluti
Raab meretrix quae exeperat explora-
tores Iesu, cum tota familia seruata est,
sed non amplius meretrix postea, sed ve-
niēs ad Iesu pedes, eolq; rigās poenitentiæ
lachrymis vngentq; sanctæ vitæ fragā-
tibus odoribus &c. Et idem Origenes in
Iesu Naue ca. 2. Home. 3. Est & alia mere-
trix (inquit) quā in Osee iubetur acci-
pere propheta in figura sine dubio huius quae
ex gentibus congregata est. Cyrillus ve-

3
ro Glaphyrorum lib. 6. Beatus (inquit
Propheta Osee) meretricem duxit vxorē,
neq; infames nuptias est deprecatus,
& passus est se esse patrem infamū
liberorum, quorum fuere nomina non
populus meus, non consecuta miseri-
cordiā. Prophetarum praedictionibus ad-
uersabantur Israelitæ, neq; recipiebant,
neq; legebant legem Dei: iubebat ergo
Deus facere sanctos Prophetas ea quae
velut picturae essent rerum futurarū,
ut veluti in tabula quadā futura plane &
aperte depingerentur, ut in aures, in o-
culos vel nolentium incurrerent, ut qui fa-
perent, deligerent potiora: ut quos pos-
sent ab impietate abducerent, & ipsi ab-
stinerent malo. Dicebant ergo tempori-
bus saluatoris futuros esse Iudæos, non
populū Dei, & annumerandos illis, qui
non consequuturi erant misericordiā:
quod audire nollent Euangelij praedica-
tionem. Propheta matrimonio coniun-
ctus cum meretrice, typus Dei est, cum
meretrice Synagoga cohabitatis, & pro-
creantis filios odiosos ex ea, ita Cyrillus
meretricem hanc Synagogam significa-
re putat. In eadem sententia est Palaeolo-
gus, qui hunc locum interpretans: Syna-
gogam meretricē hanc appellari pu-
tat post crucem Domini, quod non cre-
diderit, & generarit filios infideles, &
spuriōs: & ipsa Synagoga meretrix fue-
rit, & pepererit filiū, cuius nomen fuerit,
Non populus meus, & filiam, quae dicta
est, Non consecuta misericordiā, &
hac causa non generarit sacerdotes, nec
reges, quod non poterant generari ex
meretrice. Ambrosius quoq; in eadem
est sententia, ut paulo infra est dicendū.
Et D. Prosper de promissionibus cap. 15.
parte. 2. & Isychius. 126. sed quātum ego
arbitror, Irenæus hanc litem dirimit: qui
Ecclesiam ex Synagoga & nationibus me-
tricem appellari censet. Quod etiam
loco citato sensisse videtur August. pau-
lo infra, & B. Prosper. 53. Tales inquires
animas siue in Iudæis siue in gentibus iu-
bet Dominus ad se venire, cuius typum

meretricem esse, ait, quam ducere Oseas iubetur. Et sic coherent omnia bene cum D. Paulo & D. Petro, & cum verbis sequentibus Propheta. Illud non præteribo: si hæc ad captiuitatē decē tribuū referas, verba te multū inuita, & reluctātia esse sequutura, quid congruit matrimonio meretricis, cum captiuitate decē tribuum? sunt qui adnotent verba illa. Fac tibi filios fornicationū, nusquam in exemplaribus aut Hebraicis, aut Græcis, aut emendatis latinis reperiri, neque sententia conuenire: cum sic legat Aug. loco citato, idem enim est: fac tibi filios fornicationū, & fac filios de fornicatione: & licet interpreti suppleri verbū vnū: legitur enim Hebraice, vade, sume tibi vxorē fornicationum & filios fornicationum: vbi suppletur per zeuma à superiore, sume tibi quod idem est quod fac tibi filios fornicationum: & iubetur Oseas sumere fornicariam coniugem, & filios fornicationū facere sibi filios: verus enim Oseas seruator noster Dñs Ecclesiā è gentibus quæ fornicata cū dæmonibus vltq; ad illud tēpus erat, & fuerat meretrix, sibi innoxio matrimonio, & filios huius meretricis. i. populi gentiū, quos Propheta appellat filios fornicationū, sibi sumpsit in filios, dedit enim eis potestatem filios Dei fieri. Idē intellige de filijs Synagoge, qui credidere, filios fornicariæ sibi fecit filios.

D. HIERO. Et abiit, & accepit Gomer filiā Debelaim, & concepit, & peperit ei filiū, & dixit Dominus ad eum, voca nomen eius Hiezrael.

LXX. Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelem, & concepit, & peperit ei filiū, & dixit Dominus ad eum, voca nomen Hiezrael.

Palæologus in disputatione aduersus Iudæos interpretans hunc typū

coniugij Osee cum meretrice, significari, ait, hoc typo cessationē veteris legis, finem sacerdotij populi Iudaici, & exclusionem Synagoge: & quando hic canō præscriptus est, & obseruatus à sanctis patribus, vt ad explicationem scripturæ etymologiæ aurem accomodemus: meretrix hæc quæ sibi Oseas Propheta matrimonio iungit, filia erat Gomer, i. deficientis populi, hoc est iā defecturi populi Iudaici, nā Gamar, deficere est, & confumari: quod in sacris litteris præfignari sumitur. Debelaim, massa ficuū est, quæ pedibus conculcatur, & in formā panis redigitur, vt edatur, & ficus malas, docet D. Hier. in c. 24. Hier. Iudæos dici, qui in passione Domini dixerunt: Tolle tolle, crucifige crucifige, ficus proijciendas in porcorū pabulum: iuxta illud: Hæc porcis comedenda relinques: cui sententiæ addes Debelaim numero duali dici, vt significentur ficus bonæ, qui ex Israel crederant, & ficus malæ quæ Dominum affecere cruce, de quibus leges apud D. Hierony. loco citato. Filiam igitur Gomer patris, & Debelaim matris. i. huius populi Iudaici rebellis, iam iam deficientis, & proijciendi pabulū porcis, priuandam iam iam tēplo, lege, sacerdotio, Rege, vt ait Palæologus, sibi iungit matrimonio Oseas. Ambrosius in Apologia Dauid. 440. huius matrimonij Domini, & Synagoge. s. qui significatur hoc typo, partus, est Christus, namque filio qui ex fornicatione natus à Domino impositum nomen est Hiezrael, quod est diuina generatio. Hæc fere Ambrosius, quibus verbis hoc coniugio Osee & meretricis coniugij Dei & Synagoge significari ostenditur, & huius coniugij partū Christū Dominū esse, cum verbum caro factum est, & hoc significari nomine Hiezrael, nam, sera, semen est, & el, Deus quod spiritus sancto sit conceptus: & spiritus sanctus fuerit pro semine: quo spectasse videtur Tertull. in lib. de carne Christi cap. 22. quum inquit Dei filius ex patris Dei semine, id est, spiritu S. fuit, vt

vt esset hominis filius: caro ei sola erat ex hominis carne sumenda sine viri semine, vacabat enim viri semē apud habitē Dei semē. Cyrillus in Glaphyris interpretas verba illa. Quoniā magrus dies Iezrael: Iezrael inquit. i. de semine Dei hoc est filius Dei, conceptus de Spiritu sancto. Hiero. 2. ad Magnū oratorē. Romanū, nascitur Osee de meretrice, filius Iezrael, qui vocatur semē Dei, significat etiā Iezrael, Dei brachiū, & certe Christus ab Esaiā, & à D. Ioan. Dei brachiū est appellatus, brachiū Domini cui reuelatū est: nam sero, brachium est, el, Deus, Hiezrael, Dei brachium. Est etiā Iezrael nomen vrbis, aut campi prope Samariā quæ referunt hæc Hebræi. Sed iam ostendemus non videri coherentem hunc sensum, neque cum præcedentibus, neque cum sequentibus.

D. HIERO. Quoniā adhuc modicū & visitabo sanguinē Hiezrael, super domū Hieu, & quiescere faciā regnum domus Israel, & in illa die conterā arcū Israel, in valle Hiezrael.

LXX. Quoniā adhuc modicū, & visitabo sanguinē Iezrael super domū Iuda, & quiescere faciā, & quertā regni domus Israel, & erit in illa die, conteram arcum Israel in valle Iezrael.

Hinc locū Hebræi referunt ad captiuitatē decē Tribuū, quod coherent mihi non videtur. Sed hic noster scopus est, vt ex libris veterū patrū & Ecclesiasticorū sententiā eruat, & ob oculos omnium ponat. D. Hier. iusta facillam vt vtrūq; inter se cōferat Hebræorū ecclesiasticorū sententiā, vt lector diligat meliorā, primū omnium ergo captiuitatē decē Tribuū hæc verba non cōgruunt, quanquam enim, hieu, domus sit subuersa, nō tamē

subuersa est, vt vendicaretur sanguis Iezrael, quin potius per inanus Hieu, sanguis Hiezrael est vendicatus, & eo nomine Hieu, premio à Domino est affectus, delera domus est Hieu postea, propter idololatriā: non cōuenit ergo volgatā additioni, neq; Hebrææ interpretationi. De captiuitate decē Tribuū dicendū potius erat, visitabo sanguinē Israel, super domū Acab, aut si ad domum Hieu referre vis, quæ subuersa est etiā, vt domus Acab, dicendū erat, visitabo vitulos Hieroboā super domū Hieu, vt discas ex 4. lib. Regum. cap. 10. subuersa enim est postea domus Hieu, propter idololatriā Hieroboā, quæ sequitur est ipse, quin & hoc premio illū effecit Dominus propter vindicatū sanguinem Hiezrael, vt vsque ad quartā generationē nō deleretur eius regnum: Qui cōuenit ergo vt afficiatur premio à Domino propter vindicatū sanguinē Hiezrael: & ea causa regnū accipiat, & referret vsque in quartā generationē post crimē idololatriæ: & propter eundē sanguinē Hiezrael, regnum amittat, præsertim quū cōtra stet sacra scriptura auctoritas, quæ deletū eius regnū dicit, quod sequutus sit idololatriā Hieroboā, & regnū accepisse, & perduxisse vsque ad quartā generationē propter vindicatū sanguinē Hiezrael? Et quod aiunt Hebræi verba illa, conterā arcū Israel, in valle Hiezrael, ad historiā nescio quā de preliis omnium sordā rege Syria Salmanasare cū populo Israel in valle Hiezrael, cōmonitiā: mihi esse videtur hæc historia: singit enim Hebræi, vt prophetias de Christo subuertant, quas voluit historias, quarū in sacris litteris metio nulla est, neq; apud Iosephū, qui historias veteris testamenti conscripsit: Si licet Hebræis oia auarbare, siirque que volūt, quid mirere, si omnia nostra subuertat? Age refer te ad Christū, experire quā omnia cōgruūt veterū patrū interpretationi. Nam post Christi passionē vastatis vrbibus Iudææ, & Iherosolymis, nihil videbatur actū, quod Hierosolyma nobilissima, & munitissima, & ma-

xima vrbs erat totius. Atq; vt leges apud Geographos, & ita à Iudæis post Christi passionē munita, vt refert Iosephus, vt viribus humanis vix capi posse videretur. Quæ res Iudæis animos sustulit, vt Romanos orbis dominos bello prouocare sint ausi. Quum ergo Paschæ tēpus esset, ex vniuersa Iudæa confluit incredibilis Iudæorum multitudo, quæ ex bello erat residua, quod ad id cogebat lex Mosaiica, vt ad celebrandum Pascha Hierosolyma peterent omnes, & tēporis momento, necopinantes sunt omnes à Romano exercitu obfessi, & muro cincti, nequis elabi posset: quæ res fecit, vt intra Hierosolyma omnes ferè incendio, fame, peste, seditionibus tyrannorum perirent: & foris Romanorū armis: vt leges apud Iosephū lib. 5. & 6. de bello Iudaico. In illa igitur valle Hiezrael. i. Christi, vt interpretantur sancti patres, & nominis Hebraei etymologia significat, & verba Propheta sequētia cogunt, vbi repetitur hæc vox Hiezrael, quā pro Christo accipere necesse est, & ita interpretatur D. Hiero. nam pro vrbe aut capō hæc vox Hiezrael in sequentibus accipi nullo modo possit, vt apparebit, sed pro Christo. Ergo in valle Hiezrael, hoc est Christi. i. Hierosolymis, quæ occupabat quatuor colles editissimos totidēq; valles, & per vallē Cedron comprehensus Dominus à Iudæis, & in crucē actus, fractus totius Israel arcus fuit. Illic enim deletus est populus Iudæorū. Sēlus igitur totius prophetiæ est: quoniam ad huc modicū. i. post paruū tēp^o quadragesimo secundo post Christi crucē anno visitabo sanguinē Hiezrael Christi super domū Hieu, super decē Tribus: succreuerat enim post captiuitatē decē tribus, ex residuis captiuitatis, & deletū est regnū Iuda à Romanis, & deletæ sunt decē Tribus. Adiuuat hunc sensum translatio. 70: quæ præfert: vlciscar sanguinē Hiezrael, id est, Christi, super Iudæos, & hæc lectio nē agnoscunt Augustinus, & alij patres veteres, & hæc lectio Hebræorū lentem

tiā subuertit prorsus: deinde, & quiescere faciā regnum domus Israel, delebo decē tribus cū regno Iuda; neq; prolixitas impedimēto erit, quin addā verba Augustini huic interpretationi, quæ propheta est, ex interpretatione Apostolorū, ait enim Augustinus, huic prophetiæ tā manifestē ipso rerū effectu declaratæ, quibus quis contradicit, nō solū prophetis, verū etiā Apostolicis litteris, neq; solū quibuslibet litteris, verū etiā reb⁹ impletis, & clarissima luce perfusis impudētissimē cōtradicit: hæc Augustinus. & tā plana putat verba pphetiæ vt interpretatio nē nō putet egere, addatq; perdis faporē prophetiæ, si alijs verbis illā enuncies, verū ex authoribus citatis, & præcipue ex Diuo Ambrosio, qui principium huius sententiæ enucleauit commentario superiore totius huius loci sensus patet.

D. HIERO. Et cōcepit ad huc & peperit filiā, & dixit ei, voca nomē eius Absque misericordia, quia nō addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum, & domui Iuda miserebor, & saluabo eos, in Domino Deo suo, & non saluabo eos in arcu & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.

LXX. Et cōcepit adhuc & peperit filiā, & dixit ei Dominus, voca nomē eius Absque misericordia, quia nō addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorū & domui Iuda miserebor, & nō saluabo eos in arcu, & in gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.

O Stendimus superiora omnia à veteribus ad Christum referri, & totam hanc prophetiā, erit ergo sensus horum

rum verborū, meretricē illā concepisse, & peperisse filiā, cui nomen imponitur; Absq; misericordia, q; post Christi crucē Israel nisi quā cōsequitur sit misericordia, nisi ad Christū redierit: quod eū ipse declarat, exulant enim miseri Iudæi per mille quingentos annos sine sacerdotio, sine tēplo, sine rege, sine sacrificio tanquā prorsus Dei memoria exciderint: populus verò Iuda sit redimendus à Christo, & captiuitate satanæ liberandus non armis & bello, sed Christi Domini sanguine. Et notandum est, quando decem tribus discessere à regno Iuda typū fuisse tēporū Christi quo à regno Iuda, hoc est à fidelibus Iudæis, qui Christo credere, decessere infideles, qui Christū & eius Apostolos sunt persecuti. Hos ergo fideles appellat Iuda, quod eorum typus fuit tribus Iuda, quæ non discessit à lege, à verbo Iuda confiteor, quod Christū erat confessuri Deū verū & hominē verū, & redemisse suo sanguine genus humanū. Illos vero qui nō crediderūt, appellat Israel, q; vt olim Israel sunt appellati qui à Deo discessere: ita qui à Christo vero Deo discessere: ita qui à Christo vero Deo discessere Israel nominant, quod eorū typus fuit Israel. Ita hi vaitandi dicuntur quod quadragesimo lectūdo post Christi crucem annō factū est, & dispersi toto orbe, nec reuocadi vnquā in patriā sunt, tanquā Deo prorsus memoria exciderint. Fideles populi Iuda dicuntur, quod Christū receperint, & confessi sunt, qui redimuntur non bello, aut armis, sed Christi sanguine. Hebraei hæc ad captiuitatē decē tribuū referunt, qua ductæ captiuae decē tribus dicuntur, nec reuocadæ vnquā ab exilio tanquā Deo prorsus exciderint in memoria, & populus Iuda seruandus dicitur nō bello, aut armis, sed angeli ope, qui exercitū Sennacherib vna nocte occidit. Sed hic sensus non congruit lectio ni Hebrææ, nec vulgata: fit enim hac interpretatione Deus mendax, negat enim Dns sibi subiturum memoriā populi Israel vnquā. At qui in ipsa captiuitate re-

fidos ex decē tribubus fecit multos: vt ex libris regū, & Paralipomenis intelliges: & ex Iosepho de antiquitate: vnde reflorere decē tribus, & tūc pater Deus decē tribuū est miseratus, vt possit in eis vrbus per prophetas sit predictū, Dominū fuisse verlaturū, idq; Dominū cōplessē præferant litteræ euangelicæ, quæ Dominū verlatū aiunt in ripis Iordanis in mari Tyberiadis in Galilæa: quæ loca decē tribuū erant, & inde plebsq; discipulorū & Apostolorum delegit, & quæ maior hac Dni misericordia præstari debuit? Tertullian⁹ in libro de Trinitate. 607. duas personas diuinas declarari docet his verbis. Non saluabo eos in arcu, nec in equis, nec in equitibus, sed saluabo eos in Dño Deo ipsorum. Si Deus, ait Tertullianus, saluare se dicit in Deo, non saluat nisi in Christo Deus, cur ergo homo dubitet Christū Deū dicere? Si non saluat nisi in Deo, pater Deus, saluari nō poterit à Deo pater quisquā nisi confessus fuerit Christū Deū, in quo & per quē repromittit pater se salutem daturū, vt merito quisquis illū agnoscat & Deum, salutem inueniat in Deo Christo. Idem sentit Athanasius de vnito nomine sanctissimę Trinitatis, & sic hunc locū censet interpretandum. Hic locus, in quā, videretur etiam Hebræorum sententiæ cōgruere, nisi repugnarent antecedentia & consequentia, cum enim dicitur Israel sempiterna captiuitate dānāsus, & Iuda seruāsus, videtur dici, Iuda reuocāsus ab exilio captiuitatis Babylonicæ, & Israel nō reuocāsus. Ostēdimus repugnare antecedentia, apparet etiam id quod sequitur parum congruere, cum dicitur Israel benedicendus, & futurus Dei populus. Si in obliuione Dei sempiterna futurus erat Israel, quo modo tam cito benedicitur, & sic Dei populus: nisi id est, quod diximus, Israelē appellari Iudæos qui Christū non receperunt, & cruce affecere, populum Iuda, id est, consententem nominari eos qui Christum redemptorē esse mūdi confessi sunt.

D. HIERO. Et ab lactauit eam, que erat Abiq; misericordia, & cœcepit, & peperit filium, & dixit: voca nomen eius, Non populus meus, quia vos non populus meus, & ego non ero vester.

L. X. X. Et ab lactauit eam, quæ erat Abiq; misericordia, & concepit, & peperit filium, & dixit ei Dominus: voca nomen eius, Non populus meus, quia vos non populus meus, & ego non ero vester Deus.

Origenes Homelia 6. in ca. 11. Hieremias, de populo Iudæorum hæc verba interpretatur. Iudæorum populus, inquit, populū Dei se venditans meruit audire, quia non populus meus vos. Idem ait Paleologus hunc locū interpretās. Hic igitur filius Osee, cui nomen imponitur, Non populus meus, typus fuit populi Iudæorum, qui post crucē Dñi exclusus est, ne populus Dei diceretur: & Deus non diceretur Iudæorum Deus, ea ratione qua dicitur Deus fidelium. Eiusdem populi typus erat filia vocata Abiq; misericordia quod populus Israel qui Christū non recepit. non adepturus esset misericordiam, quoad conuerteretur ad Christū, quando perstaret in Iudaismo, quia Iudæi non agnoscerunt Deū, qui sit trinus & vnus. Videntes Iudæi, qui sapientes erant, nouerant Deū esse trinū, & vnū: quia plane solum est per litteras Hebræas; vulgus Iudæorum credebat hoc implicite, quod aiūt, & id non negabāt Iudæi, nūc id negāt, & pernegāt, & ideo Deus verus qui est trinus & vnus, non agnoscutur à Iudæis, hanc lectionē agnoscit Augustinus. Hæc præferunt codices castigati Græci, nostra tēpora multū licentiæ sibi vendicant quæ voluūt, non solū ex vulgata lectione, sed etiā ex lectione Lxx expungūt. Iā ergo D. Petrus, & D. Paulus hanc prophetiā de rebus Euāgelicis interpretātur, vt pro-

ximo, & consequēte contextu plane apparebit: & est Canō scripturæ interpretandæ, si quid ab Apostolo aut ab Evangelista sit explanatū, antecedētia & consequētia si cōmode fieri possit eodē esse referēda. Apparet ergo antecedētia & consequētia huius capituli ad Christum Dominum debere referri.

D. HIERO. Et erit numerus filiorū Israel quasi arena maris, quæ sine mēsurā est, & non numerabitur, & erit in loco, vbi dicitur eis, non populus meus vos dicitur eis filij Dei viuentis.

L. X. X. Et erit numerus filiorū Israel quasi arena maris, quæ sine mēsurā est, & non numerabitur, & erit in loco vbi dictū est eis non populus meus vos dicitur eis filij Dei viui.

Augustinus contra Faustū Manichæū lib. 22. c. 89. hæc interpretatur ex D. Paulo, & ex D. Petro de nationibus ex quibus annumerabiles in Ecclesia intrauerint, iuxta illud Apocalypsis. 7. Post hæc vidi turbā magnā, quā dinumerare nemo poterat ex omnibus gētib; & tribub; & populis, & linguis, &c. Qui dicti sunt Israel, quod tincti sacro baptismatis lauacro nati ex latere Christi, hoc est ex sanguine & aqua, quæ fluxit ex eius latere, Israel nominātur, quippe de latere Christi, qui Israel dicitur in scriptura, quod ex semine Israel est natus, populus Israel dicitur & semen Abrahæ, secundū promissionē hæredes. Igitur Augustinus hunc Israelē, cuius numerus est innumerabilis, quasi arena maris populū nationū interpretatur ex D. Paulo, semen. s. Abrahæ per repromissionē, vnde Abrahā dictus est pater multarum

tarū gentiū, ergo verba illa. Erit in loco, vbi dictū est eis non populus meus, quia populus nationū dicebatur non populus Dei, dicitur eis filij Dei viui, quod tincti lauacro Baptismatis populi gentium regenerati sunt in filios Dei. Idem Augustinus de ciuitate Dei lib. 18. cap. 28. verba hæc. Non populus meus vos, vocabuntur; & ipsi filij Dei viui; explanari ait ab Apostolis de vocatione populi gentiū, qui non pertinebat ad Deū, subiungitq; causam quod ipse populus gentium spiritaliter est in filiis Abrahæ. Ac per hoc recte dicitur Israel. Israel ergo cuius apud Deū nulla memoria est, vt eis beneficiat, Israel est secundū carnē, & cruci suffixit Dominum, & in Iudaismo perstat. Israel vero innumerabilis sicut arena maris, Israel est spiritalis populus gentiū qui Christo credit innumerabilis, qui antea non erat populus Dei, nunc filij Dei dicuntur, & sunt iuxta illud: Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Hoc etiam Augustinus tomo. 4. ad Simplicianū lib. 1. quæstione illa secunda falsissima de prædestinatione, prius, inquit, Paulus reddidit testimonium pro gentibus. Et erit in loco vbi dictū est non populus meus, ibi vocabuntur filij Dei viui, de gentibus intelligitur dictū, Ambrosius quoq; hunc locū ad vocationē gentiū refert, de vocatione gentiū lib. 2. cap. 7. & in Epistolam ad Romanos, hunc locū interpretans eodem refert. Apertū est (inquit) istud de gentibus esse prædictum, qui prius non erant plebs Dei, postea ad opprobrium Iudæorum accipientes misericordiam, vocantur filij Dei viui. In eadem sententia est Cyprianus libro primo aduersus Iudæos cap. 19. Nec est quisquam ex sanctis patribus, qui referat alio, quā quo retulit D. Paulus, & D. Petrus, qui sic interpretantur, vt docet Augustinus.

D. HIERO. Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponent sibi caput

vnū, & ascendent de terra, quia magnus dies Hiezrael.

L. X. X. Et congregabuntur filij Iuda & filij Israel, & ponent sibi caput vnū, & ascendent de terra, quia magnus dies Hiezrael.

Augustinus contra Faustū Manichæum lib. 22. cap. 89. hunc locum interpretans cum superiora verba. Erit numerus Israel, quasi arena maris, de Ecclesia gentium esset interpretatus; addidit, Sed quoniam de illa Iudæa Apostoli, & tot millia crediderunt, & crediderunt tot nationum millia, Christus lapis angularis est dictus, quod duos parietes in se ipso coniunxerit, circumcissionis & præputij, merito Propheta filios Iuda ponens pro Iudæis, & filios Israel pro gentibus. Congregabuntur, inquit, filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponent sibi caput vnū, & ascendent de terra. Et idem Augustinus lib. 18. de ciuitate Dei cap. 28. quū Diuum Paulum dicat interpretatum superiora de vocatione populi gentium, & eodem retulisse doceat Diuum Petrum, subiunctū ait. Et congregabuntur filij Iuda, &c. Adijcitque: hoc si adhuc velimus exponere eloquij prophetici obtundetur sapor, interpretatur tamen eodem modo de duobus populis, de populo nationum, qui nomine Israel appellatur, & populo Iudæorum, qui populus Iuda dicitur, qui vnū caput habituri sunt Christum, scilicet. Cyrillus in Glaphyris libro quinto, interpretans hunc locum de reliquo, inquit, vnū caput omnium est Christus Dominus, intelligit Iudæorum & gentium, qui in Ecclesiam confluxerunt, & verba illa, Ascendent de terra, interpretatur Cyrillus, docebuntur contemnere terrena, ac continere mortē, & hæc caduca, & sapere cælestia, iuxta illud. Si confurrexeritis cū Christo, quæ sursum querite, non quæ super terram. Sic interpretatur Gregorius

rius Nazianzenus in oratione prima de pace, sed Iuda (inquiens) & Israel principatū vnum sibi constituunt, & Hierusalē & Samaria ad vnā cælestem Hierusalē colliguntur cuius testimonium ideo citauit, vt Iudæos referat, qui opponunt nobis hæc de populo Israele, & de populo Iuda esse intelligenda: non de populo gentiū & de populo Iuda (vt interpretatur nostri Apostoli Petrus & Paulus) quos refellens Hieronymus ait. Etiam si sic interpretentur, nihil nocere nostræ fidei. Acrius erat refecandū hoc vlcus, si quidem & nostros hoc argumento vrgent vehementer. Memini me olim doctissimū quendam Episcopū conuenisse, qui meis auribus tanquam tutis deposuisset, se hoc argumento premi vehementer, quod Christus caput erat futurus populi Iuda & populi Israel, quod multis alijs Prophetarū testimonijs prædictū erat, etiam si Iudæos rideamus, qui populū Israel negant hoc loco accipi debere pro populo gentiū, cum res sit plana, supradictū esse, nunquam Dominū recordaturum amplius populi Israel, & post tres quatuorve versus, pugnantia faciāt dicere prophetā, Israelitas futuros filios Dei viui numero innumerabiles: quæ quomodo intelligenda sint, dictum est supra, sed aiebat doctissimus Episcopus: Tu optime nosti etiā alias multas Prophetarū prædictiones, quibus hoc est testatissimum: egorusticus enormis risu excepi hoc propositum dubium: ille rides, inquit? quid ni rideas, aio? ille fortasse nescis ductas decē tribus captiuas nunquā vsq; ad hæc tēpora nostra ab exilio reuocatas, & quo ad reuocētur ab exilio quomodo Christus potuit illarū, & populi Iuda caput esse? Noui, inquā, omnia hæc, sed facilis responsio est: ex captiuitate decē tribuū in vrbibus Israel plurimos Israelitas fuisse residuos, & quū decē tribus discesserent à populo Iuda, qui cōtinebat tātū duas tribus, quā plurimos ex decē tribubus, quæ discedebāt à populo Iuda, cōmigrasse in vrbes Iuda, ne disce-

derent à Dei religione: & tāta multitudine cōmigrasse, vt duæ tribus penè pares essent viribus decē Tribubus. Ex his ergo qui ex decē tribubus cōmigrarunt in vrbes Iuda à principio, & ex residuis captiuitatis decē tribuū succreuerē decem tribus, & ita tēporibus Christi, erant florentissimæ duodecim tribus Israel. Tūc ille, fingis tu hæc? quos huius historiæ habes authores? libros Regū, inquam, & paralipomenō quibus hæc sunt testatissima: & Iosephū Iudæū, qui libris de antiquitate hæc omnia produxit, & litteras Euangelicas quibus testatū est potissimū Dñm esse versatū in ripis Iordanis iuxta mare Tyberiadis in Galilæa, quæ ad decē tribus pertinet, & ex vrbibus decē tribuū plerōsq; discipulos Dñi esse delectos. Clausit ille sermonē hoc responso: si ita hæc essent legissem vtiq; ipse plus enim tēporis in his studijs sum versatus, quam tu. Fateor inquā, præsul clarissime, sed qui pauca nouit, ea habet innumerato. Ergo Christus caput est duodecim tribuū qui omnes Iudæi dicebātur tēporibus Christi, & populi gentium caput est, quia Ecclesia ex congregatione vtriusq; populi fuit cōgregata, neq; putet Iudæus contra nos esse, quod Christus caput populi Iuda, & populi Israel esse deberet, hoc est duodecim tribuum: caput enim est eorū, qui ex duodecim tribubus credidere: siquidē multos fecit ipse discipulos in ripis Iordanis in Galilæa, & multi cōuersi sunt in Samaria, in Damasco, & in vrbibus Israel ab Apostolis, & discipulis Dñi, & per varia tēpora interualla infinita Iudæorū millia promiscuē ex omnibus vrbibus Israel in Ecclesiā intrarūt: & nostris tēporibus pene me puero multa intrarunt Iudæorū millia in Ecclesiā, & paucis ante annis, tēporibus religiosissimi & sanctissimi Dominici fratris Vincentij Ferrerij tāta multitudo Iudæorū cōuersa ab hoc viro sanctissimo in Ecclesiā intrasse dicitur, vt numer⁹ vix possit miri hæc proxima cōmemoro, legi apud D. Hie. & antiquorū libris manu scriptis in religio-

religiosissimo D. Vincentij canobio ordinis D. Benedicti, sæpissimè præcis temporibus idē fuisse factitatū: ne Iudæi sibi placeāt, quod Christus noster nō fuerit caput duodecim tribuū: caput fuit duodecim tribuum, & populi gentium.

D. HIERO. Quia magnus dies Hiezrael.

LXX. Quia magnus dies Hiezrael.

CYRILLUS in Glaphyris lib. 5. interpretas hæc verba: verè magna, inquit, dies Hiezrael, hoc est seminis Dei. i. filij Dei, hui⁹ enim diei meminit David: Hęc est dies, quā fecit Dñs: & Paulus citans Esaiam: Ecce nūc tēpus acceptabile quo tēpore saluati sumus Christo ad hoc nos vocante, hæc Cyrillus. Intelligit tamen Hiezrael sonare latine, semen Dei, vt ait Cyrillus, quod Christus Dominus secundū humanitatē conceptus sit de spiritu sancto, quod enim semen virile in generatione hominū facit, vt excitet potentia vegetatiuam in matre, & formet corpus & mēbra foetus, (quod ait Aristoteles in libris de generatione animalū) id fecit spiritus S. excitauit in sacra virgine potentia generatiuā, & vna cum ipsa formauit corpus organizatū, & disposuit, vt eodē instanti corpus organizaretur, & animaretur anima rationali, & ideo Christus, vt supra ostendimus dicitur Hiezrael, de semine Dei, vel Hiezrael. i. brachiū Dei, nam, seroa, brachiū est, et, Deus, Hiezrael, Dei brachiū, Christus porrò Dei brachiū dicitur ab Esaiā, & Diuo Ioanne.

CAPVT. II.

D. HIERO. Dicite fratribus vestris Populus meus, & sorori vestræ Misericordiam consequuta.

LXX. Dicite fratribus vestris Populus meus, & sorori vestræ Dilecta, vel Misericordiam consequuta.

DICTVM est de magno die Israelis, hoc est eius, qui natus est ex spiritu S. I. brachij Dñi, Christi. i. de magno die aduentus eius, quo illuxit terris: & passionis eius, & resurrectionis, qua nos redemit ex captiuitate Satanæ: qui dies est ille, de quo dictū est. Hęc est dies, quā fecit Dominus, & data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra: subiūgitur hoc secundo cap. vt appōrtet Apostoli hunc nunciū suis fratribus, qui olim dicebātur nō populus meus, post hac dicēdos populus meus, quia qui crediderit, siue ex populo Iudæorū, siue ex populo gentium, saluus erit: quia data est Dño omnis potestas in cælo, & in terra secundū humanitatē. I. Nā secundū diuinitatē ipse est Dominus, & iubet Dominus, vt fideles dicant suæ sorori, quæ dicebatur, non consequuta misericordiam, iam misericordiam esse consequutā. Nam, vt ait Tertullianus aduersus Marcionem lib. 4. cap. 24. ante crucem Domini intra Israelē erat misericordia, post crucem Domini sola est Dei misericordia in omne hominum genus, Christo enim secundum humanitatem dedit pater gentes in hereditatē, & possessionem terminos terræ, & cepit deleri quod dictū erat: non populus meus, non misericordiā consequuta de populo gentiū, quod ait Oseas: Non populus meus, id est, qui vsq; adhuc dicebatur non populus meus: populus. i. nationum qui colebant idola, & dæmones, dicitur populus meus redemptus à Christo, & plebs gentium, quæ quod coleret idola, dicebatur non misericordiam consequuta, quam consequutus esset populus Iudæorum: vt esset populus Dei, & acciperet à Deo legem, diceretur misericordiā consequuta, postquā redēpta est à Domino, & vocata ad fidē

verbis

verbis illis. Ite predicare Euangeliū omni creaturæ. i. non solum Iudæis, sed & gentibus: qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, hanc tantā misericordiā consequuta est multitudo nationū post magnū illū diem Hiezrael. i. Christi passionis, post quē dictum est, vt admitterentur ad Dei misericordiam, non solum Iudæi, sed & omnes nationes, hoc verba hæc significare videntur, Dicite fratribus vestris populus meus. i. dicite fratribus vestris qui olim dicebātur non populus meus, redēptos esse iā meo sanguine, & dicendos populus meus, populus Christi si crediderint & baptizati fuerint, & forori vestræ dicite multitudini nationum. s. quæ cum seruiret demonibus dicebatur, non misericordiam consequuta, quod non accepisset hanc gratiā, quā acceperat plebs Iudæorum, vt esset plebs Dei, & consequuta misericordiā, quod post hac redēpta meo sanguine misericordiam sit consequuta vocata ad fidem, ad Ecclesiam in Dei gratia, quæ olim erat exclusa, quod finiretur viuere suo modo.

D. HIERO. Indicate matrē vestrā iudicate, quoniam ipsa nō vxor mea, & ego nō vir ei⁹.

L. X. X. Indicate ad matrem vestram iudicate, quia ipsa non vxor mea, & ego non vir eius.

Cyrillus de spiritu & littera. 250. Exclusa est (inquit) à Deo Synagoga, sic enim propheta. Ipsa non vxor mea, & ego non vir eius. At nostri, si Deo placeat, negant repudiātā Synagogam: & dicunt manere apud Dñm: vt infra dicemus. Cyrillus in Glaphyris lib. 4. antiquior Synagoga iūcta erat matrimonio Deo, quæ cum Christum non reciperet, repudiatur vt fornicata & vitij inquinata, quod significatur verbis illis. Quoniam ipsa nō vxor mea, & ego non vir eius. Sic interpretatur Ilychius lib. 6. in Leuiti

cum fol. 126. sanctificata erat Synagoga, postea Deus illā culpabilē reperit, propterea repudiavit, & omnino eiecit. Iuxta illud Ofec: Iudicate matrē vestrā iudicate, quia ipsa non vxor mea, & ego non vir eius. Theophylactus hoc interpretatur iuxta illud Euāgelij. Sedebitis & vos iudicantes duodecim tribus Israel: Nam vos, o Apostoli iudicate matrē vestram, quod Christo non crediderit, Synagoga: idem est cū illo: Iudicate duodecim tribus, nam Synagoga duodecim tribus Israel continebat: præstringit tamen Hebræorum interpretationem, quod veteribus, post D. Hieronymum, hic mos era, vt vtrāque interpretationem complecteretur, aut saltē leuiter attingerent Iudæorū interpretationem, vt nostri rideant Iudaica deliria, quod ait Origenes: Sed nescio qua sorte factū est, vt amatores nouitatū relicta sanctorū interpretatione Hebræorū explanationē sequantur, adeo vt, qui Theophylactum latinē verterit, multa Iudaica deliria Theophylacti scriptis addiderit fortasse & scholia Theodoriti, qui Hebræorū interpretationē est sequutus Theophylacti cōmentarijs confuderit, aut confusa acceperit, & sic verterit latinē, necesse est ergo post hæc vt interpretationes rabinnicas subuertamus, noītroq; admoneamus quātū erroris delira scholia Iudæorū in cōplexu habeāt, quū præsertim hic noster sit scopus, vt Iudaicas interpretationes cū Ecclesiasticis cōparemus: resellamus Iudaicas, & ex lectione Hebræa Græca, & Latina vulgata, cur ecclesiasticæ interpretationes sint veræ cōmonstremus. Hoc loco, illud dixisse satis erit. interpretationē de Christo inde verissimā esse apparere, quod anteceditia, vt ostēdimus, & conlequētia, vt iā apparebit, cū ea cōgruāt, repugnet Iudaicæ interpretationi omnia. Palæologus interpretatur vērba de Synagoga de qua dicit, hæc ait, & significari repudiū eius, quāquam nostrorū quidam negent repudiātā Synagogam, nec libellum repudij accepisse.

D. Hiero.

D. HIERO. Auferat fornicationes suas à facie sua, & adulteria sua de medio vberū suorum ne forte spoliem eam nudam, & statuam eam secundum diē natiuitatis suæ.

L. X. X. Et auferam fornicationes eius à facie mea, & adulteriū eius de medio vberū illius: vt spoliē eā nudā, & restituā iuxta diē natiuitatis suæ.

Discadat Synagoga à perfidia sua, & Christo credat, nam peccatū dicitur in scriptura fornicatio, & adulteriū, quod corde dæmonē recipiat, & Sathanz coniugatur. Hoc prædicatum est ab Apostolis per quadraginta duos annos, per quos expectabat eos Deus, dū redirēt ad se, & poenitentia agerent, & quī peiores essent in dies magis, ac magis, delcuit eos Deus per Romanos. Theophylact⁹ ostendit repudiū se misisse Synagogæ ob eius vtilitatem, & ait, omnē Domini castigationē ad vtilitates nostras spectare, vt abstrahat nos à peccatis, iuxta illud. Bonū est Domine, quod humiliasti me, vt discā iustificationes tuas. Et iustificatio, vt docet Aristoteles, significat etiā poenas peccatis irrogatas. Quas cum agnosco si sapio respicō, & abstinco à peccato. Fornicationes, inquit Theophylactus sunt furta, adulteria, & male cogitationes, quæ sunt in medio cordis, & ideo in medio vberum esse dicuntur, & euellendæ his poenis à Domino irrogatis è medio cordis Iudæorū, & idololatriæ vitularum Hierobōā: euellentur etiā his poenis è medio vberū Synagogæ, è medio corde inquā, additque: fornicatio fuit vox illa dicentium; Tolle tolle, crucifige crucifige, non habemus regē nisi Cæsarē: & ideo Iudæi sublati sunt à facie Dñi, & traditi sunt Romanis, inquit, vastandi, quos sibi delegerant reges. Fortasse etiā, inquit Theo-

phylactus, vbera dicitur lex, & Prophetæ, ablata est igitur fornicatio ex medio horū vberū, ne haberēt leges & prophetas: horū. s. intellectu, iuxta illud, Auferetur à vobis regnū, & dabitur genti facietū fructū, ne in medio talium vberū esset fornicatio. Sed vbera, inquit, sunt omnes cogitationes cordis. Iuxta illud Euāgelij: ex corde exeunt & c. Itaq; verba illa: Ne forte spoliē eam, ad vastitatē à Romanis inuectā referre videtur, & nudā interpretatur spoliatā spiritalibus charismatis, iuxta diē natiuitatis suæ; antequam ad gratiā & misericordiā vocaretur, non enim suis meritis primi Patriarchæ ad Dei gratiam sunt vocati.

D. HIERO. Et ponā eā quasi solitudinē, & statuā eā velut terrā inuiā, & interficiā eā siti, & filiorū illius nō miserebor, quia filij fornicationis sunt, quia fornicata est mater eorū.

L. X. X. Et ponam eam in deserto, & statuā eam sicut terrā sine aquis, & occidā illā in siti, & filiorum eius non miserebor, quia filij fornicationis sunt, fornicata est mater eorum.

Theophylact⁹: ait pater omnipotēs nudaturū se eos qui Christo credere noluerunt suo auxilio, vt sint direptioni Romanis, priuaturū illos legis gloria, & reuocaturum illos in illam conditionē, in qua erāt ante quā à Domino vocarētur, sine lege, sine sacrificijs, sine sacerdotibus, sine tēplo: Quādo enim aliquis Christum induit, inquit, per sacrum baptisma, & per peccatum ob corporeas voluptates Christum exiit, nudat illum Deus gratia, & dono filiationis, facit illū generationis cuius à primo fuit, corporeæ. s. & terrene. Vt iuxta hæc Theophylacti interpretationē vastatio Iudææ describatur his verbis prophetæ, quæ

quæ facta eſt poſt Chriſti crucē. Id enim ſignificat verbaliter hæc, Ponam eam in ſolitu dine, vaſta bo illa per Romanos, & ſtatuam eam veluti terram inuitam, in hunc enim ſtatū eſt redacta poſt Chriſti crucē, ſub Adriano præfertim, & cōpletū eſt vaticiniū Moſis, quo prædictum erat: futuram Iudæam, quæ olim fuerat fertiliffima, & ameniſſima, ſterilem & aridam, quod factū eſt, & interficiam eam ſiti. Quod in obſidione Romanorū exterā exuberabant aquis, fontes collū, qui erant in vrbe exſiccati ſunt omnes, & ita peſte, ſiti, fame, ſeditionibus, & bello Romano periere. Nec miſertus eſt Dñs filiorū eius, qui ex diabolo patre nati erant, vt ait in Euāgelio Dñs: fornicata eſt mater eorū: defecit à Chriſto, & tranſiit ad Romanos, inquit, non habemus regem niſi Cæſarem, vt inquit Theophylactus, & ideo filiorū eius non miſerebor. Sperabāt Deū laturum illis opem in extremo discrimine, & reſpōdit eis Iosephus, vt ipſe quinto de bello Iudæico libro ſcribit, ſcitis vos ea admiſiſſe flagitia, vt nihil ſit, cur à Deo vobis opem vllā polliceamini: ſemper enim innuit Iosephus Chriſti mortē & diſcipulorum eius martyria, & profite tur ſe ſacerdotē eſſe, & verſatū in prophetijs, & eas optimè noſſe. Idem Iosephus. I. Ponam iſtam deſertā auxilio meo, inquit, occidā iſtam, tradam iſtam inimicis vaſtandam in ſiti auxiliij mei. Priuata enim, inquit, ope Dei periit Synagoga, namq; Chriſtū interfecit, qui & iſtum ſummū bonū, & omne bonum: priuata omnibono, vt in ſumma miſeria eſſet, ne ceſſe erat vt eſſet omnis boni expers: & in ſiti non habuerit aquas, quas Chriſtus dat, quæ ſaluunt in vitam æternam.

D. HIERON. Confuſa eſt quæ concepit eos, quia dixit, vadā poſt amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, et lanā meam, et linum meum, oleum meum, et potum meum.

LXX. *Confuſa eſt quæ peperit eos, quia dixit, vadā poſt amatores meos, qui dāt mihi panes meos, & aquam meā, & veſtimenta mea, & linteamina mea, & oleū meū, & oīa quæ mihi conueniūt.*

Confuſa eſt quæ concepit eos, Synagoga, quæ peperit infideles Iudæos, qui regē gloriæ in crucē ſuſtulere, æternæ cōſolationis, & ignominie ſe damnauit: præſignificatū enim erat multis Prophetarū prædictionibus Iudæos poſt crucē Dñi futuros ignominioſiſſimos opprobrij, & contumeliæ pleniffimos, quia dixit. Vadā poſt amatores meos, poſt Romanos, poſt Cæſares, & reges Aegyptios & Aſſyrios, qui dant mihi panes meos. Putabant Iudæi ſe beneficio Imperatorū tueri regnū Iudææ, vrbes, & bona quibus fruebantur, & ideo Chriſtū nō recipere ne venirent Romani, & tollerent eorū gētem. Theophylactus: Vadā poſt amatores meos, inquit, poſt dæmones, & idola, quæ colebant, qui dāt mihi panes, putabant ſe dæmonū & idolorū beneficio obtinuiſſe quæ haberent bona: adnotatq; Theophylactus, charitatē non curare quæ ſua ſunt, ſed quæ Dei, nec dicere linum meum, oleū meū, qui ſequuntur dæmones, curant quæ ſua ſunt, non largiuntur pauperi, vt ille alter in Euāgelio. Granaria mea, inquit, & habes bona multa anima mea, ſtudet opibus, quærit diuitias. Auguſtinus tomo. 7. lib. 3. de Baptiſmo contra Donatiſtas. c. 19. quam hoc loco vitur aduerſus hæreticos, tamen præfert hoc de ſcribis & phariſæis eſſe dictū, & eis qui præeſſent Synagogæ, qui vna cum plebe Deum relinquentē, Deum ipſi relinquebant, quod crimen fornicatio dicitur in ſcriptura, & redditus ſacerdotum regales opes ſuperabāt, vt alibi dicēdū eſt latius ne tantas opes perderent ſacerdotes, nō recipere. Chriſtū, & populū à Chriſto abducēbant. Vademus, inquit, poſt amatores noſtros, poſt Iudæos, qui Chriſtum

ſtum non recipere, & largiſſimas opes nobis ſuppeditant, regales proſus, & c. **ORIGENES** cap. 9. 184. hoc putat ad animas cuiuſlibet poſſe referri, quæ habēt multos amatores dæmones quuariis modis illam ad ſe elicere conantur auaritia, ambitione, libidine, ſimilibuſque: hos cuiuſlibet peccatoris anima amatores habet, hos ſequitur relicto Deo.

Vulgata D. HIERO. Propter hoc, ecce ego ſepiā viā tuā ſpinis, & ſepiā eam maceria, & ſemitas ſuas nō inueniet, & ſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inueniet.

Translat. LXX. Propterea ecce ego ſepiam viā eius in ſudibus, & obſtruam vias illius & ſemitam ſuam non inueniet, & perſequetur amatores ſuos, & non apprehendet illos, & quæret illos & non inueniet.

CYRILLVS in Euāgelij Ioannis lib. 3. cap. 11. hūc locū interpretatur de excluſione Iudæorū, vt ſit idem cū illo: Dorſum eorū ſemper incurua, vt ſignificetur via diſſicilis Iudæis ad Chriſtū propter crudelitatem eorum in Chriſtū, & in Apoſtolos. Idem ſenſit in Genēſ. lib. 11. in fin. de Iudæorū Synagoga Deus ſic ait, inquit. Ecce ego includā viam eius in ſcolopibus, & reedificabo vias eius, vias eius, & ſemitā eius nō inueniet, intelligit ergo **CYRILLVS** reedificatas quidē ruinas Iudææ, reedificatū ſoliū Dauid à Chriſto, ſed propter crudelitatem Iudæorū viā eis intercluſam ſcolopibus, id eſt, lignis longis & vallo, & ita eſt, poſt crucē Chriſti Indies magis ac magis indurata ſunt Iudæorum corda fraudibus Rabinorū & praua ſcriptura

interpretatione, vt aiūt ſancti patres, & Iuſtinianus Imperator: interſeptus aditus ad Chriſtū eſt miſeris Iudæis, & hæc appellat **CYRILLVS** ſcolopes ligna longa & dura quibus vallū fieri ſolet, nobis vero Chriſtianiſ plana & expedita eſt via ad cæleſtia regna, probatq; illo Elaiæ quo Dñs ſanctis Angelis præcipit aperire portas, vt intret populus qui cuſtodit iuſtitiam, & veritatē, quod alibi ait etiā, iter facite populo meo, & lapides à via projicite, ne per media ſcandala offendat, & de via declinent. **ORIGENES** in cap. 9. ad Romanos in finē, hæc verba reſert poſtius ad Dei beneficiū, qui peccatoribus viā obſtruit ne in præceps abeāt, vt Paulus obiecit cæcitatē cū pergebat Creſcentū, vt viros ac mulieres Chriſto credentes pduceret victos: vnde apparet hæc intellexiſſe de Iudæis quibus Dñs obſtruxit viā, ne perſtaret in Iudaismo, & tamen illi pergunt pergere in ſuā perniciē, inde enim ad omnes peccatores hoc traducit quibus obſtruit Deus viā vt eos à peccato ruocet. **THEOPHYL.** eodē modo interpretatur, vt viā chriſticiſ Iudæis intercluſam intelligat, ne in ceremonijs veteris legis perſtaret, & in vmbra, cum venerit veritas, ſigna ſcolopes. i. ligna longa & vallū quibus obſtricta eſt via ne perſtarent in cultu veteris legis, appellari ait, tēpli & Hieroſolymorū vaſtatem inuectā à Romanis, quod ſubuerto tēplo veterē legē ceſſare neceſſe erat: notat etiā ſcolopas. i. ligna longa illa crucē Dñi cū alijs duabus crucibus quibus duo latrones ſunt ſuffixi ait ſignificare, quos facinus illud immane illos ſubuertit, & eorum ceremonias, & templum, & omnes vrbes Iudææ. Quibus rebus obſtructa viā Iudæis eſt, ne perſtare poſſent in Iudaismo: non poterant enim facere ceremonias veteris legis extra Hieruſalem & extra templum Domini, nihilominus perſtāt in ſua impietate. Vnde ſic interpretabimur noſtram vulgatā: propterea ecce ego ſepiā viam tuam ſpinis, quibus nec coronati,

vel scolopibus, id est, ligno crucis, & alijs lignis quibus fabricatae sunt latronum cruce. Lepio viam tuam spinis aut scolopibus vallo. Nam, vt leges apud Iosephum profundissimae valles quibus Hierosolyma vrbs videbatur inexpugnabilis quod quatuor collibus aedificatis, & in summo vertice planissimis contineretur, & triplici praeterea cineta muro esset, has valles profundissimas lignis, spinis, cadaueribus mortuorum operue re & exequauerer summis collibus, vt expugnari possint, & septiam eam materia vrbe Hierosolyma, quae quamuis longè lateq; pateret cineta muro esset, ne quisquam posset elabi, & sic deletum templum est, incendio absumptum, & regnum Iudaeae, quod cum venit veritas tollenda erat vmbra, & sic interclusa est via Iudaismo, cum enim non possent nisi in templo Domini facere ceremonias & sacrificare, subuerso templo, neque sacrificia, neque Pontifices, neque ceremoniae veteris legis sunt, haec enim posita à Domino maceria est, ne possent fieri ceremoniae veteris legis, sunt enim obnoxij maledicto in lege Moysi, qui alibi sacrificant quam in templo Hierosolymitano: & seruitas suas non inueniet: cuas seremonias, scilicet, sua sacrificia, sublato namque templo omnia sunt sublata & templum sublatum iacet Hierosolymis dirutus per mille quinque annos, nec instaurabitur vnquam, & sic posita est maceria ne viam Iudaismi ingredi possent, & perstant in Iudaismo tamen miseri, nec illud in postremis habendum est, ad obstructionem viae Iudaismi quod refert AMBRO. & omnes scriptores ecclesiastici, quod Iulianus Imperator apostata infelissimus Christo & Christiano nomini, vt religionem Christianam subuerteret, & mendaces faceret prophetas, quas nostri maiores de diruendo templo Hierosolymitano, & nullo vnquam tempore instaurando nisi tempestate Antichristi, aduocauit Iudaeos ex toto orbe, & eos est ad

hortatus, vt templum Hierosolymitanum instaurarent vt possent ibi sacrificia veteris legis facere & ceremonias: quando alibi lege Moysi ea facere prohibebatur. Effossa sunt fundamenta magno studio Iudaeorum, omnes enim vias opes ex toto orbe terrarum ad id conferebant Iudaei, & Imperator Apostata magnam vim auri dederat ad opus perficiendum: adeo Christiano nomini erat offensus, vix dum aperta erant fundamenta cum domicilia ad tempus facta à Iudaeis, vt ibi commorari possent Iudaei qui id opus faciendum curarent, & fabri lapidarii & operarii qui id opus molirentur, concussa sunt terrae motu illa domicilia & corruere. vbi oppressi multi periere leto malo, nec deititeri incepto, cum instaret operi, signum crucis in caelo apparuit, decidit ignis de caelo, qui fugientes est percussus, vbi magna illorum multitudo male periit, crucis in capite Iudaeorum & in tergo singulis sunt pictae, neque sic tamen incepto abstint, pergunt iacere fundamenta, ignis è fundamētis emicat, & aedificatores, & Iudaeos consumpsit, & sic desitum est instaurari templum, & multa Iudaeorum millia ad fidem sunt conuersa, haec & plura apud historicos ecclesiasticos: leges quaedam apud AMIANVM Marcellinum gentile historicum: neque semel hoc factum esse ait CHRYSOSTO. hoc idem tuis temporibus factum scribit vigesimo ante anno, & priscis temporibus ter aut quater, quorum mentionem nullam reperio in historijs: tamen illud liquet multis Imperatores atque adeo omnes vsque ad Constantinum Imperatorem fuisse Christi nomini infestissimos, haec maceria sempiterna posita est à Domino ne cultus veteris legis seruari possit diruto Hierosolymitano templo, neque instaurado vnquam. Et sequetur amatores suos, THEOPHY. Principes & sacerdotes (inquit) & non inueniet eos, periere enim omnes & non sunt. Haec THEOPHY. & certè in vastitate Iudaeae & Hierosolymorum inuecta

inuecta à Vespasiano leges, principes & sacerdotes, & Primarios Iudaeorum verberibus caesos, crucibus suffixos, tanta multitudine, vt quauis montes circumstarent multi neque ligna crucibus suppetere, neque locus in Hierosolymorum finibus ad findendas cruce, alij per mille cruciamenta necati luere supplicia singula quae in Christum ediderant, alij vinciti ducti, obijcendi in Theatris, & in ludis nationum, pabulam feris, vt in spectaculis publicis laniati à belluis spectatores delectaret, multa millia pauperum liberi abire ab Imperatore sunt permisi, vnde rectè dictum est, sequetur amatores suos scribas, & phariseos, & non apprehendet eos, & quæret eos & non inueniet, quippe per multa cruciamenta necatos.

D. HIERO. Et dicet, vadam & reuertar ad virum meum priorè quia bene mihi erat tunc magis quàm nunc, & haec nesciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum, & multiplicauit ei, & aurum quae fecerunt Baal.

LXX. Et dicet vadam & reuertar ad virum meum priorè quia bene mihi erat tunc quàm nunc est, & ipsa non cognouit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicauit ei, haec autem argentea & aurea fecit Baal.

Origenes in Epistola ad Romanos cap. II. in illa verba: veniet ex Sio qui eripiat, cum plenitudo inquit gentium intrarit emulacione incipiet Israel discutere à se metipso coecitate cordis, Christum verum lumē aspicere, dicereq; illud, reuertar ad virum meum priorè, haec Origenes, quibus intelligit Israel in fine seculorum, & per temporum interualla rediturum ad Christum virum priorè, ipse enim erat, qui loquebatur in prophetis iuxta illud Esaiae, qui loquebar ecce adsum, & haec nesci-

uit, qui ego dedi ei, respondet Dominus superioribus vt supra est interpretat. Theophylactus, nam his locis desiderantur eius scholia, & docet hunc huius loci sensum esse quod bona haec terrena quae Iudaei gloriabantur se habere à suis amatoribus aquas meas, lanam meam, lignum meum, &c. non haberent à suis amatoribus, sed ab ipso Domino quod ipse largitur opes, & omnia bona & creat omnia, & redditus quos à plebe Iudaeorum plusquam regiones, vt dictum est, accipiebant sacerdotes & Principes sacerdotum à Iudaeis Dei erant, ipse lege Moysi sanxerat, vt haec tribuerentur sacerdotibus, quod ergo ipse Dominus creat omnia, & largitur, eius sunt haec omnia bona, & tamen ex his bonis collatis à Domino, & redactis in aurum & argentum faciebant imagines demoni quae appellabatur Baal. i. maritum suum, & quem deum suum repudiato Deo vero, cui matrimonio iuncta erat Synagoga, & deum agnoscebat, interpretatur spiritualiter hunc locum Theophylactus non intellexisse Synagoga Deum dedisse & verum frumentum, & vinum verum, id est, corpus & sanguinem Christi, iuxta illud Iohannis. 6. Operamini non cibum qui perit, Et ego sum panis qui de caelo descendit, & granum frumenti cadens in terram & mortuum quod multum fructum attulit. Moraliter explicat hunc locum Gregorius Papa. tit. I. 1296.

D. HIE. Idcirco conuertar & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, & liberabo lanam meam, & lignum meum quae operiebant ignominiam eius, & nunc reuelabo stultitiam eius in oculis amatorum eius, & vir non eruet eam de manu mea, & cessare faciam omne gaudium eius solennitatem eius, Neomeniam eius, Sabbatum eius, & omnia festa tempora eius.

LXX. Propterea reuertar & tollam triticum meum in tempore suo, & vi-

num meum in tempore suo, & auferam vestimenta mea, & linteamina mea, ne operiant ignominiam eius, & nunc reuelabo immunditiam eius, & nullus eruet eam de manu mea, & auertam omnes latitias eius, & solennitates eius, & Neomenias eius, & Sabbata eius, & cunctas festiuitates eius.

In nominatus qui cum Chryso-
stomo circumfertur in ca. 21. Matth. Homelia. 37. in illa verba. Et imposuerunt super eum vestimenta sua, hunc locum videtur interpretari spiritualiter, ut sit propterea reuertar, & tollam triticum meum in tempore suo, idem cum illo Esaia. 59. Expectauimus lucem & ecce tenebrae splendorem, & in tenebris ambulauimus, & infra: salutem & longata est a nobis, ergo in tempore suo cum expectabatur salus, ablata est salus a Iudaeis propter eorum incredulitatem, abstulit ergo Dominus frumentum suum, panem suum de caelo misit. Ipse enim erat verus panis qui de caelo descendit, & vinum meum auferam quod consecrat in sanguinem Christi in tempore suo, in tempore aduentus Domini cum datum est mundo, sic ergo in nominatus hunc locum videtur intellexisse, alibi enim promittens Deus se iustitias suas & gratias ablaturum de gente Iudaea, ait per Osee Prophetam, Auferam vestimenta mea, & linteamina mea, & ostendam gentibus turpitudinem tuam. Eadem verba reperies apud Chryso-
stomum, si modo Chryso-
stomi Homelia est, tomo. 2. Home. 24. ex varijs in Matt. locis, & interpretantur ferè omnes veteres scripturam sacram iuxta translationem Lxx iuxta quam nostra vulgata sic explanabitur: liberabo lanam meam, vestimenta mea, linum meum, linteamina mea, id est, iustitias meas & gratiam meam quibus cooperta erat vestra nuditas quae accidit vobis propter peccatum, & reuelabitur turpitudinis vestra, toto mundo.

praedicabitur vestra immanitas in Christum, & in Apostolos, & quod semper dura ceruice fueritis. Athanasius vero de passione & cruce Domini lib. 1. litteraliter hunc locum interpretatur. Cum enim completas prophetias ostendat eo loci, & quae mala inuenerint Iudaei per singula scelera quae in regem glorie ediderunt, peruenit ad illud, cum autem nudaretur Dominus, verberaretque non intelligebat quod ab ipso exueretur, laborumque; aduersus se prouocarent, iuxta illud, auferam vestes meas & lintea ne possint tegere turpitudinem eius, ut sit quod praedictum est alijs locis Prophetarum multis, & euenit Iudaeis, quod Christum Dominum nudauerit suis vestimentis, Principes, & Pharisei, & scribae, & foeminae locupletes quae mirifico ornatu fulgebant, nudatae sunt suis vestibus, & sordidis vestibus te-
cti, ita ut turpitudinis eorum non tegeretur: verberauerunt Dominum, caesi sunt flagris crudelissime multa Principum Iudaeorum millia, ut leges apud Iosephum, & iuxta hanc interpretationem explanabis: sumam frumentum meum in tempore suo de fame, qua perierunt Iudaei, cum vastati a Romanis sunt, & perierunt fame, pestis, seditionibus intra muros, & foris, Romanorum armis, & de hac fame Esaia. c. 5. Et nunc reuelabo stultitiam eius in oculis amatorum. Haec verba Palaeologus verba Dei irati esse docet de vastitate Iudaeae inuicta per Romanos. Tunc enim scribae & Pharisei (quos supra appellauit Propheta Iudaeorum amatores) videre stultitiam, & insaniam Iudaeorum reuelatam, quod in Christum Dominum qui eorum erat redemptor tantopere saeuierint. Nam quae maior stultitia, quam illa qua dictum est: Hic est haeres, venite occidamus eum, & nostra erit haereditas. Haec Iudaeorum stultitia praedicta est toto orbe, & eorum alia omnia scelera, & flagitia, quae praedicantur etiam usque ad finem saeculorum, deinde verba illa (nullus eruet eam de manu mea) arguere Dei iram ostendit, quibus verbis vastitas Iudaeae praedicatur, & captiuitas, unde nunquam sunt liberandi, simul etiam pu-
tabant

tabant Iudaei se vituros mala, quae ipsis verbis Dei minati erant Prophetae si Christum non reciperent, praesidio Romanorum Imperatoris, qui toto orbe Imperator vnus erat, & ita dixere: Non habemus regem nisi Caesarem, & per ipsos Romanos Deus illos vastauit, sperarant Assyrios, Babylonios, Aegyptios finitimas nationes sibi opitulaturos omnes sub Imperatore Romano militabant, nec contra Imperatorem Romanum arma ferro est ausus quisquam, & Iudaeos iuuare. Theophylactus de manu mea, inquit, id est, de vltima potentia, quam experiri sunt christidiae Iudaei traditi Romanis, & Satanam in interitum. Et cessare faciam omne gaudium eius, solennitatem eius, neomeniam eius, sabbatum eius, & omnia festa tempora eius. Et haec verba Palaeologus ad cessationem veteris legis refert, eodem refert Tertullianus lib. primo aduersus Marcionem cap. 17. de ceremonijs veteris legis: Cessaturus inquit ait Osee. Auertam omnes iucunditates eius, & dies festos eius, & neomenias & sabbata, & omnes ceremonias eius, eodem etiam refert haec verba. Idem Tertullianus lib. 5. aduersus Marcionem. c. 6. Admonendus lector est cum Theophylacto mista esse scholia Theodoriti, quae copulata sunt in vnum, & postea mixta, & Theodoritus & Theodorus in Prophetas minores rabimicas sequitur interpretationes, hinc deprehendo quod reperies Theophyl. de Christo interpretatum multa, & subito, redire ad Babylonios & Assyrios, cui accedit quod multa distincta sunt & apposita nomina Theodoriti, & alibi Theophyl.

D. HIERO. Et corrumpam vineam eius, & ficum eius, de quibus dixit merces haec mea sunt, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam eam in saltum, & comedent eam bestiae agri.

L. XX. Et disperdam vineam eius, & ficum eius, quaecumque dixit merces mea sunt istae, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam eam in testimonium, & comedent ea volucres caeli, & bestiae agri, & reptilia terrae.

Dictum est in superiori commentario Palaeologus & Theophylactus ad vastitatem Iudaeae importatam per Romanos haec retulisse, & de poenis interrogatis a Deo christidiae Iudaeis, ergo corrumpam vineam eius, & ficum eius, vastandam Iudaeam per Romanos curabo, ex parte enim totum significatur, De quibus dixit: merces haec mea sunt, &c. Theophylactus: quando refert populus Iudaeorum haec alijs accepta, non mihi, curabo ea delenda, & vere dixerunt. Non habemus regem nisi Caesarem. Quas dederunt mihi amatores mei) plebs Iudaeorum non solum ex Iudaea, sed etiam ex toto orbe, qui offerebant decimas, & primitias, & oblationes dabant quae sacerdotibus opes plura regias, ut dictum est ex Philone, vel amatores mei Romani, putabant enim se beneficio Romanorum habere quae habent omnia, quod Romani recti poterant, & putabant eos potuisse auferre a se omnia, & ea sibi reliquisse, vel amatores mei demones, & ponam eam in saltum redactam in vastitatem, sic Theophylactus: significare enim ait, quod christidiae Iudaei vastabantur a Romanis, & si Iosephus & Dionysius legas euentus ipse docet ita factum esse, Lxx pro in saltum, legunt in testimonium, pro, de-
pto, &, in, &, quae sunt simillima, legere, &, testimonium, de quo leges. c. 39. Deuteronomij, ubi Moses ait vastandam Iudaeam & relinquendam in testimonium impietatis Iudaeorum, &c. Et comedent eam bestiae agri, id est, Barbari, Bestias agri appellat scriptura nationes idololatrias, Lxx legunt, comedent eam volucres caeli, & interpretatur Theophylactus, qui crediderint ex nationibus

Christo, quod volucres facti redeuntes ad Christum caelum colunt, bestias, omnes patres veteres interpretantur nationes, & ita & Barbarae gentes Iudaeam in colere: diximus saepe multa ex lectione Hebraea intercidiisse, quae retinentur in lectione Lxx.

D. HIERO. Et visitabo super eam dies Baalim quibus accendebat incensum, & ornabatur in aure sua & monili suo & ibat post amatores suos, & mei obliuiscatur dicit Dominus.

LXX. Et vlciscar super eam dies Baalim in quibus immolabat eis, & circumdabat in aures suas, & monilia sua, & ibat post amatores suos, mei autem oblita est, dicit Dominus.

PAlaologus haec verba Christi significat esse minantis Iudaeae ruinam, & vastitatem, ut sit idem cum illo, ut veniat super nos omnis sanguis iustus cum impleueritis. s. mensuram patrum vestrorum cruci suffixo Christo luctis flagitia vestra in adorandis idolis, tunc vlciscar de vobis haec flagitia immania, Baalim pluraliter dicitur, Baal singulari numero dominus est & maritus, Baalim Domini & mariti daemones Domini appellabantur a miseris Idolatris, quod daemonum seruitute erant oppressi, non vnus alicuius daemoneis, sed multorum, qualis fuit ille qui rogatus a Domino, quod tibi nomen est, dixit legio. Luc. 8. & eiusdem Luc. 11. Cum immundus spiritus, & c. legio ergo illa daemonum, & septem illi spiritus nequiores, & quilibet daemonum multitudo Baalim, numero multitudinis dicuntur domini & tyranni, eorum seruitute Christus redemit genus humanum, & dedit nobis potestatem calcandi eos, cum dedit potestatem calcandi super serpentes, id est, daemones.

horum daemonum seruitute liberabantur Iudaei per fidem Christi venturi, & tamen ipsi malebant daemonibus seruire quam Christo, & eis facere simulachra aurea & argentea, & pretiosas vestes, quod dum daemonibus sacrificabant verfabantur in vitijs & libidinibus, nec videbant miseri quo se demegerant malorum. Ait ergo Dominus post Christi crucem haec simul mala vindicaturum, adhibendus est etiam ille canon interpretandae scripturae, de quo ex Procopio & alijs saepe diximus, post Christi crucem & exclusionem Iudaeorum, & vaticinia de Iudaeae vastitate fere semper fieri mentionem, de idolatria & avaritia Iudaeorum, quod Dominus dicit. Prouocauerunt me in eo qui non erat Deus dum idololam colerent, scilicet, & ego prouocabo eos in eo qui non erat populus, in populo nationum qui quod daemones coleret indignus erat qui populus diceretur, excacati sunt igitur Iudaei, quod idolatriam & avaritiam criminibus se cotaminassent & reliquissent verum Deum, ita Dominus exclusit illos propter incredulitatem, & vocauit nationes. Clemens Alexandrinus Pædagogus lib. 2. cap. 12. significat Iudaeos fornicatos cum daemonibus, quod eos corde complecterentur, & Baalim maritos significat, habebant maritos daemones, & ex eorum congressu oua viperarum & aspidum pariebant, hoc est sceleratissima peccata, quae illis praesentissimum afferrent exitum, & fornicabantur cum auro, cum daemone impostori faciebant aurea ornamenta, & simulachra, & specie auri & argenti. allecti daemones colebant & inducebant plebem ut auro radiata simulachra Deos putarent, & delicias & voluptates ad quae impostor daemon eos alliciebat, & opum luxus: haec luituros Iudaeos ait Clemens, & Prophetam causam subiungere quod ibant post amatores suos, & videtur Clemens intelligere hos amatores esse daemones, qui eos sollicitabant ad idolatriam, & ad alia vitia, iuxta illud: Circuit quaerens quem deuoret

deuoret, Theophylactus eodē spectat. ait enim Dominum significare haec se facturum quod sacris daemonum sint operati, & quod dies festos daemonum egerint, iuxta illum interpretandae scripturae canonem, quae ex Procopio praescripsimus, & ait in aures quas auribus Baal pro ornamento apponebant doctrinas Pharisaeorum quae Iudaeorum auribus instillabantur significare, quae inde in corda instuebant, & torques & catenas collo circumdant Pharisaeica etiam esse dogmata quae in suam perniciem sibi circumdant, & tamen nostris temporibus haec pharisaeica dogmata sanctitatis specie tecta in Ecclesiae capos irrepunt, & nulla re magis colitur daemon quam si relicto vero Deo, & relicta veritate scripturae, alio scripturae sensu facta destiteris inquit Theophylactus, & deprauata scripturae interpretatione aperitur fenestra omni vitiorum, & scelorum generi.

D. HIERO. Propter hoc ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius, & dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam spem, & canet ibi iuxta dies iuuentutis suae, & iuxta dies ascensionis suae de terra Aegypti.

LXX. Ideo ecce ego seduco eam & pono illam quasi desertum & loquar ad cor eius, & dabo ei possessiones suas, inde & vallem Achor ad aperiendum intelligentiam eius, & humiliabitur ibi iuxta dies iuuentutis suae, & iuxta dies ascensionis suae de terra Aegypti.

Theophylactus multis modis versat hunc locum, sed cum interpretetur haec de Deicidis Iudaeis ille modus praeter ceteros placet: propter quod ecce

ego lactabo eam, aut ut Lxx vertere seduco eam Hebraice me pateo deflecto eam ad ea quae sunt praeter rationem quod Moses Deuteronomij. c. 28. dixerat percutio eam amentia & caecitate & furore meatis si non seruaerint legem, & non recipiant Christum, ut vastarentur a Romanis quod factum esse leges apud Iosephum. lib. 5. & 6. de bello Iudaico cum optimae conditiones ferretur Iudaeis a Romano Imperatore, ne templum tam magnificentissimum & vrbs totius Asiae nobilissima vastaretur permittit Iosephus eos errare, & polliceri sibi auxilium a Deo ne acciperent conditiones illas etiam iam imminente ruina rerum omnium, cum diceret solere Deum Iudaeis in ultimo discrimine ferre opem & eos periculo liberare, & Iosephus, ut ipse scribit, eos admonuit nihil esse quod a Deo sibi polliceretur auxilium quod Deus illis ferre solebat, quod sciret bene quae scelera admisissent in se, & flagitia immania propter quae si saperent vindictam expectaret potius, eamque accerbissimam quam opem & auxilium in miseris tantis, erat inquit Iosephus percussus a metia & caecitate miseri Iudaei, & non accipere conditiones quas illis ferebat Vespasianus, & perire, semper enim Iosephus praefert vastatos Iudaeos, ob immane flagitium in Christum admissum, ergo lactabo eam, permittam eam lactari & decipi falsa spe, vel seduco eam, permittam eam seduci, nam iuxta canonem praescriptum ab Augustino, eos in interpretanda scriptura potissimum sequor sensus qui Graecae editioni Lxx, & nostrae vulgatae, & lectioni Hebraeae congruat, simul eos reijcio qui ab aliqua harum lectionum aliquo modo discrepare videantur (& ducam eam in solitudinem) Lxx, sic interpretantur, pono illam quasi desertum, Theophylactus vastabo illam, & redigam eam in desertum & in solitudinem, ut redacta est post Christi crucem (& loquar ad cor eius) Theophylactus, faciam ut me intel ligat per me illa mala esse passam quod doctrinam euangelicam non recepit, quod centies in historia Iosephus praefert

fert ruisse Iudæos, quod completæ sint prophetiæ: sic etiã interpretatur Theophylactus, pollicetur Dominus quod exclusis Iudæis sum loquuturus ad cor iuxta illud: dabo legem meam in corde ipso rum, & iuxta illud: erunt omnes docibiles Deicum Spiritus sanctus ipsis suggeret, vt Christum recipiant (dabo eis vinitores eius ex eodem loco) Lxx dabo eis possessiones suas, inde dixi in lectiõne hebræa frequenter solere duplicem esse lectiõnem vbi diuersa sunt verba eodẽ sensu seruato. Theophylactus redditurum se Dominum pollicetur Iudæis possessiones suas adoptionem filiorum & gratiam & gloriam, & conregnare cum Christo, & certè post euerfas Iudæa vrbes non solum plurimi Iudæorum sed totus orbis ad fidem est conuersus cum viderent completas prophetias de vastitate Iudæa, post Christi crucem, addit Theophylactus omnes qui in Christo sumus baptizati hinc locupletati sumus bonis spiritalibus quod Dominus nobis ad cor est loquutus, quod spiritus sanctus habitat in nobis, quod Christum induimus, quod accepimus possessiones nostras remissionem peccatorum mansiones caelestes: hæc omnia peccator perdit quoad Dominus ei loquatur ad cor, tunc redduntur ei suæ possessiones. At iuxta nostram vulgatã significantior est prophetia, & iuxta lectiõnem hebræam. Nam significatur planè quod est Matthæi ca. 21. de vinea: malos male perdet, & vineã suam locabit alijs agricolis, & infra, Auferetur à vobis regnum & dabitur genti facienti fructum. Hoc enim hæc verba significant planè: ducam eam in solitudinem. ian gentium populos, dicitur enim in scriptura gentium populus solitudo & desertum, quod vt Procopius in Esaiam docet, populi gentium non sint caelesti aratro proficisci, nec caelesti pluuia irrigui: ducendos ergo Iudæos captiuos ait ad populos gentium & ponendos quasi desertum, quasi gentium populos, & ibi loquuturum Deum ad cor Iudæorum vt respiciat

& sciãnt in qua sua culpa deciderunt mala (Et dabo eis vinitiores eius ex eodẽ loco) ex populo gentium dandos ait pontifices & sacerdotes tradita iã vinea alijs agricolis, vbi mutatio sacerdotij mutatione legis significat veteris in nouam, apertè dicitur hoc loco dandos vinitores Pontifices & sacerdotes inde ex eodẽ loco ex deserto & populo gentium (& vallem Achor ad aperiendam spem) Lxx. Et vallem Achor ad aperiendam intelligentiam eius) legere enim, bina, intelligentiam, pro, tiqua, spem. Frequentissime enim apud Hebræos mutatione vnus verbi duplex est lectio. Quum Theophylactus hæc ad Christi tempora referat videtur mihi hic fieri, quod alibi sæpè monui, quoties Propheta scripturã veteris testamenti citat eã interpretari & significare typum esse eius rei, de qua agitur. Historia Achor & Anathema notissima est, & victi Iudæi sunt propter anathema. i. execrationem, & excisionem & propter Achar qui furatus erat ex anathema facta penitentiã & lapidato Achar cum suis omnibus post lachrymas adeptus populus est terrã remissionis, Achor vallis, vallis perturbationis est. Id enim sonat Achor, & anathema, & cheris, excisio, & inflammatiõ typus mihi esse videtur passiois Christi, & excisionis & inflammatiõs Hierosolymorum, & vallè qua ductus est Dominus veditus triginta argenteis dici vallè Achor, vallè perturbationis, ea enim causa fuit Iudæis turbamur & ruinã, & Achor typum etiã esse populi Iudaici, qui furatus triginta argenteos illos quos pro Domino accepit lapidatus est & vastatus in eadẽ illa valle qua ducebatur Iesus præhensus ad Iudæis, vallis ergo Achor. i. passio Christi data est Iudæis in spem vitæ æternæ, vel iuxta Lxx in intelligentiã (& canet ibi iuxta dies iuuetutis suæ, & iuxta dies Ascensionis suæ de terra Aegypti. Hæc verba eodẽ planè spectant: nã quoties historia veteris testamenti citatur à propheta significatur effectus eius rei de qua agitur apud Prophetã.

Et

Et confessã res est liberationem ex seruitute Aegyptiaca & Regis Pharaonis typum esse liberationis generis humani ex seruitute satanæ & dæmonum, & Mariæ canticum submerso Pharaone & Aegyptijs typum fuisse cantici euangelici, de quo Propheta: Cantate Domino nouum canticum nouum, sacro baptisate suffocato satana, & ablutis peccatis, redempti ergo à Domino eius sacra passione cantare iubemur canticum nouum, cuius typus erat canticum illud Mariæ in principio populi Iudaici: hanc enim iuuetutem illius appellat, & ascensionem de terrã Aegypti, sed pro (& canet) vertere Lxx & humiliabitur, verbum Hebræum vtrumque significat *וַיִּכְרַח* canere est & humiliare, Theophylactus: Humiliabitur Christo, inquit, vt in principio iuxta dies iuuetutis suæ eum humiliatus est Moysi, cum vocabit eos ad liberationem ex captiuitate & seruitute Aegyptiaca, & accepit legem, sic Christo humiliabitur ad obediendum ei, vt liberetur ex captiuitate satanæ, & accipiet legem euangelicam, & vt illi traicere mare & venire ad terrã promissionis sic Christo obediunt ad baptismum, & venient ad regnum caelorum ipsi promissum. Humiliari dicitur quod ex Spiritu sancto renatus sit vt paruulus, & dicitur puer, quod est accipere remissionem peccatorum, vt puer accipit, & acceptum fieri ad regna caelorum quod tribuit gratia Dei non suis meritis. Hæc Theophylactus. Nec intelligas regnum caelorum non dari meritis, datur meritis, gratia verò & vocatio nullis meritis datur.

D. HIER. Et erit in illa die, ait Dominus, vocabit me vir meus, & non vocabit ultra Baalim, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non reuocabitur ultra nominis eorum.

LXX. Et erit in illa die dicit Do-

midus, vocabit me vir meus, & non vocabit me ultra Baalim, & auferam nomina Baalim, ex ore eius, & non reuocabuntur ultra nomina eorum.

THE Ophylactus, in die illa captiuitatis, inquit, & miseriarum, quibus illos afficiam non deligent sibi Deum Baal, sed me agnoscent Deum & spolum suum. Hæc Theophylactus. Atqui Iudæi vtque ad captiuitatem quæ eis accidit post crucem Domini nunquam abiecerunt idola, vt ad Christi tempora referre necesse habeas. Pergit Theophylactus, deleuit ex populo Iudaico Dominus Idolorum memoriam calamitatibus, & cladibus quibus affecit Iudæos, & quando sol iustitiæ Christo mundo illuxit, & quando suo aduentu diem in mundo fecit, iuxta illud. Hæc est dies, quam fecit Dominus, &c. Tunc è medio Iudæorum & è medio populi gentium sublata idololatia est. Hæc Theophylactus. Et certe signum aduentus Dni erat Idolorum casus, vt multis locis in Esaiã precipue in cap. 19. sumus testati. Addit Theophylactus, tunc tempore Christianitatis diluxit dies Domini sublata sunt idola & prauæ cogitationes & vitia terribissima quæ pro Dijs colebant. Quid enim aliud Bacchus erat quam ebrietas, & Venus quã coitus, Priapus quam hominis pudendum vt pluribus alibi diximus ex Chrysofomo & Platone, sed verba illa, vocabit me vir meus, & non vocabit me ultra Baalim, esse idem puto cum illis euangelicis: iam non dicam vos seruos, sed amicos. Nam Baal multa significat, & inter cetera significat dominari, ita vt tyrannus in seruos dominari solet, quæ res faciebat vt Augustus Cæsar Imperator & alij boni Imperatores recusarint se appellari dominos, quod Dni ad seruos referantur, vt tyranni, non vt Reges: vnde de Baal nomen, Dominus est, & Dominus relatiuum habet seruum, vt sic idem, Non dicet me Baal Dominum &

tyrannum, & non dicam ego eos seruos: nam suo aduentu nos filios Dei fecit, & ita iussit, vt diceremus Pater noster, non quod non sit Dominus, est enim, sed non tyrannus: sed quod nos in filios adoptauit, & Christi fratres, & amicos.

D. HIERON. Et percutiam cum eis foedus in die illa cum bestia agri, & cum volucris caeli, & cum reptilibus terrae, & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.

LXX. Et disponam eis die illa testamentum cum bestiis terrae, & cum volatilibus caeli, & reptilibus, & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & habitare eos faciam in spe.

Leontius Cyprius Pontifex, vt est in Euthymij Ponophia. 171. scriptura, inquit, gentes saepe feras vocat, vt in illo faciam foedus illa die cum feris agri, & volucris caeli, & serpentibus terrae, vbi erudetes feras appellat volucres superbos serpentes vitis inquinatos, qui repunt humi venenati homines, haec Leontius, vt sitidem cum illo quando de missum caelo linteum illud est immundis animalibus refertum, & dictum est Petro, occide & manduca. Nam edocti ab Episcopis, & commanducati concorporati sunt Ecclesiae, Theophylactus significari his putat Deum ex Gentibus & Iudaeis vniam fecisse Ecclesiam, quibus verbis Theophylactus eodem modo interpretatur, quo Leontius, vt Christus lapis angularis duos populos in vniam Ecclesiam coniungeret lege Euangelica lata, pacem mundo conciliauerit. Addit Theophylactus, Verbum Dei caro factum, Ecclesiae sponsus faciet te habitare in Ecclesia in spe: quoniam si peccaueris, non te repellat, sed poenitentem recipiet in spe etiam meliori quod te recipiet in

aeterna tabernacula, vbi sempiternus spousus ipsa cohabitabit, iuxta illud: Quod cunque solueris super terram, erit solutum & in caelo (Et habitare eos faciam in spe) Theophylactus, In spe, inquit, regni caelestis remisisti peccatis per Christi passionem, & dixerat verba hic fieri ad Ecclesiam ex Iudaeis & Gentibus. Theophylactus, Non vocabit me nomine Idolorum, quod Idola vocabantur Baali, & ignominia summa erat, si Deum verum Idolorum nomine nominaret, & eodem honore Idola, cum vero Deo coleret. Verba Baala, Arcum, & gladium, & bellum refert Theophylactus, ad pacem quae temporibus Christi erat necessaria ad euangelij praedicationem, cum omnia Imperatori Romano obtemperabant, mihi magis videntur spectare ad Iudaeorum vastitatem, qui magnopere impediabant euangelij praedicationem.

D. HIERON. Et sponsabo te mihi in sempiternum, sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia & miserationibus, & sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus.

LXX. Et sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia & miserationibus, & sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus.

Theophylactus, Desponsabo te mihi, quia non Legatus aut Angelus, sed ipse Deus eos redemit, per se nos redemit, non per Angelum. Olim per Angelos nobiscum loquebatur, tempore aduentus per se ipsum. Tempore Incarnationis Deo incarnato erat Ecclesia desponsata, id est in aeternum, olim ad tempus tantum, nunc in aeternum, vt spousus caelestis te recipiat in sempiterna taber-

tabernacula. Addit Theophylactus: Desponsabo te mihi in iustitia, inquit, quoniam hominis fuit mors, per hominem victa mors est, per verbum Dei incarnatum. Qui primus a mortuis resurrexit, in iudicio, quoniam damnauit principem huius mundi, quod non inueniens in ipso peccatum, interfecit eum, in misericordia & miserationibus: quoniam non ex operibus quae fecimus seruauit nos, sed gratia & misericordia per lauacrum regenerationis. Nam, vt inquit AVGUSTINUS. 4. 315. ipse Dominus se sponsum appellat, & Apostolos filios sponsi, cum inquit: Non possunt ieiunare filij sponsi, quamdiu cum illis sponsus est, &c. Et ecclesiam virginem castam Apostolus appellat: & ibidem. 333. Nuptias incarnationem verbi esse ait sponsum Christum, sponsam ecclesiam. Cyrillus in Genesim, fol. 36. Ante ecclesiam gentium maiore natu sibi Deus synagogam matrimonio iunxerat: sed eiusmodi coniunctio in saeculum facta: est ecclesiam ex gentibus in sempiternum iunxit: sed dos huius sponsae misericordia fidelique est, de spouebo te mihi, inquit, in saeculum, Cyrillus in Genesim 80. De caelo descendens sponsus ad ecclesiam ex gentibus: desponsabo te mihi, inquit, in iustitia & iudicio, iunxerat enim sibi priusquam ecclesiam, in matrimonio synagogam antiquiorem, sed non in aeternum. Dicit enim paulo infra: & ipsa non vxor mea, & alia. Haec eadem Procopius & in Genesim. 114. Et de concordia cum Euangelio: & addit: in aeternum, inquit, vt separet a matrimonio synagoga, quod ad tempus fuit: etiam Cyrillus in Glaphyris libr. 4. fol. 75. verba haec esse putat sponsi, qui de caelo descendit ad ecclesiam ex gentibus, quod ante quidem synagogam sibi matrimonio iunxerat, sed non in aeternum. Multi ex veteribus de synagoga interpretantur quod typus erat ecclesiae, iuxta canonem illum, quo monemur multa dici de typo, quae non in typo, sed in veritate complentur.

D. HIERON. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, & exaudiam caelos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & haec exaudiet Iezrael.

LXX. Et erit in die illa, dicit Dominus, exaudiam calum, & calum exaudiet terram, & terra exaudiet frumentum, & vinum, & oleum, & ipsa exaudiet Iezrael.

Theophylactus dupliciter hunc locum explicat eo in tempore, quando verbum caro factum ecclesiae sponsus factus fuerit, iam non ad tempus, sed in aeternum, vt dictum est. Ego, inquit Dominus, & audiam caelos qui erubescerent quodam modo quod suos influxus & pluias fructibus procreandis non largirentur impediti Dei mandato propter hominum flagitia, & caeli permisi a me suo fungi officio in procreandis frugibus, audient terram poscentem pluias, & bonos influxus, & terra exaudiet frumentum & fruges seminatas, vt ea foueat, & procreet iuxta imperium Domini, producat terra, &c. Et haec fruges exaudient Iezrael: exaudiet, inquit, illum qui natus est de Spiritu sancto, vt promittatur veritas ecclesiae, sed ecclesiae nunquam sunt promissa terrena bona, sed caelestia, ita vt caetera adijciantur, sed vt AVGUSTINUS ait: Illud nobis venientibus ad Christum dictum est, Tolle crucem tuam, & similia: magis ille alter sensus placet in die illa de qua diximus, ait Dominus: Exaudiam caelos, sanctos Angelos, & alios sanctos, qui in scriptura caeli nominantur: Exaudiam pro vobis precantes sanctos Angelos & reliquos sanctos, & illi sancti exaudient terram, vt pluias caelestes dent terrae, iussu enim erant ne pluerent. Mandabo nubibus

cæli, &c. Et terra exaudiet triticum & vinum Sacramentum Baptismi panis & vini obediens ut tingatur sacro baptismo, participet corpore & sanguine Christi, & hæc sacramenta exaudient Iezrael Christum de Spiritu sancto natum, vel brachium Dei, ut efficiat suum opus: Christus enim operatur in sacramentis sensus iniquus hic est spiritualis, minime, nisi dicere velis non esse figuris locum in sacris litteris, quod si negares esse in tenuissimo poeta, atque adeo in quotidiano sermone esses ridiculus, multa enim etiam vulgo loquimur figurate, quæ si ad litteram acciperes cachinnos vulgi in te concitares, iam mentem adhibe & intellige ex proximo contextu Petri & Paulum sequentia de Christo interpretari ut appareat Apostolos hunc locum ad Christum referre, ergo iuxta canonem scripturæ antecedentia & sequentia si commode fieri possit, eodem sunt referenda.

D. HIERON. Et seminabo eam mihi in terra, & miserebor eius qui fuit absque misericordia, & dicam non populo meo, populus meus es tu, & ipse dicet, Deus meus es tu.

LXX. Et seminabo eam mihi super terram, & dirigam, non dilectam, & dicam non populo meo, populus meus es tu, & ipse dicet, Dominus Deus meus es tu.

De vocatione gentium hæc interpretatur Paulus ad Romanos. 9. & Petrus 1. Epist. 2. Sic Ambrosius de vocatione gentium, lib. 2. cap. 7. Nam plebs gentium vocata ad Christum facta & vocata est dilecta, & populus idem gentium antea dicebatur non populus Dei, & vocatus ad Christum factus & vocatus est populus Dei. Tertullianus aduersus Marcionem lib. 4. cap. 23. sic intel-

lexit: sed per obscure loquitur: ait tamen usque ad tempora Christi populum gentium dictum non populum Dei, scilicet, Iudæorum populum appellatum populum Dei, post Christi aduentum extensam hanc misericordiam in omnes gentes, nullumque exceptum in miseratione, sicut nec in vocatione. Sic hunc locum intellexit Augustinus de altercatione ecclesie & synagoge sub finem, & 4. ad Simplicianum quaestione secunda, ubi de gentibus dictum ait: vocabo non plebem meam plebem meam, & non dilectam dilectam. Et 727. in quaestionibus ex veteri Testamento. q. 44. & libro 1. ex Epistola ad Romanos de gentibus dictum ait: Vocabo non plebem meam plebem meam, & non dilectam meam dilectam meam. Sic Chrysostomus 1. 714. in expositione Psal. 22. sub finem. & statim 714. in Psal. 24. & Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 19. Hieronymus tom. 3. q. 10. ad Hebræos de hoc loco mirabiliter disputat: sed aduerte de predestinatione Hieronymus, Ambrosius, Chrysostomus, & alios ferè veteres omnes in alia esse sententia quam Augustinum & D. Thomam, quorum sententia in schola Theologorum est recepta, nec immerito, cum hic locus testimonio duorum Apostolorum Petri & Pauli sit de vocatione gentium ad Christum predictus, & Ecclesiastici omnes sic interpretentur. Theodoritus tamen de temporibus Zorobabelis interpretatur in typo temporum Christi, tam sunt quidam Iudaicarum rerum amatores, qualis Theodoritus hic & Theodorus Antiochenus mihi esse videntur, qui toto celo distant à diuino illo Theodoro. Nec illud ferendum quod faciunt interpretes, qui libris quos vertunt latinè, multa admiscunt de suo, veluti interpres Origenis in cap. 9. ad Romanos scribit Apostolos addere & mutare multa, quod falsissimum est. Origenis semper contra sensu: at dices quod nostra vulgata conuenienter Hebrææ lectioni præfert misericor-

fericordiam consequutum, &c. Apostoli dixerunt dilectam, iuxta LXX viros. si quod verbum hebræum hoc & illud significat: ordinem tatum orationum in uerbum reperies in Apostolis: & quis vnquam citauit scriptorem, ut putaret se necesse habuisse numerare litteras & syllabas. מרר vtrunque significat misereri & diligere.

CAP. III. Osee.

D. HIERON. Et dixit Dominus ad me, adhuc vade & dilige mulierem dilectam amico, & adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel, & ipsi respiciunt ad Deos alienos, & diligunt vinacia vuarum.

LXX. Et dixit Dominus ad me, adhuc vade, & dilige mulierem diligentem mala, & adulteria, sicut diligit Dominus filios Israel, ipsi autem respiciunt ad Deos alienos, & amant coctiones cum vuis.

Hoc caput mysteriorum Christi est referissimum, sed querebar antea Theophylacti scripta intermixta & adulterata multis locis esse Theodori scholijs, & Theodori Antiocheni, qui Rabini sunt consecrati, nunc maius vrget malum: hoc capite pro Theophylacti commentarijs scholia Theodori ruti irreperere, Theodoritus longe alius à Theodoro antiquo illo doctissimo, & sanctissimo Theophylacti faciem induit, ut magis fallat, omittendus igitur Theodoritus, est & detrahenda illa persona Theophylacti quam induit, ne fallat quemquam. Ambrosius epistolarum lib. 6. epistola. 39. ad Horontianum de diuini-

sione prophetica bonam huius capitis partem explanat. In hoc principio videtur significare esse sermonem de Synagoga Iudæorum ut prima illa meretrix, de qua in primo capite populi gentium typus fuerit, ut supra est commostratum, qui populus ad Christum accesserit, & Christo matrimonio spiritali sit iunctus lotus sacro baptismi lauacro, & ex meretrice, & filijs meretricis facti sint filij Dei, secunda hæc meretrix sit synagoga ex qua reliquæ quæ saluæ factæ sunt crediderunt: sed iniquus superior meretrix vtrunque populum significat: ut ostensum est, bene est, illa vtrunque populum significat & precipue populum gentium, hæc meretrix, de qua nunc sermo fit Synagoga Iudæorum præsignificat. Idem putat Hieronymus tom. primo ad Gerontiam de Monogamia ubi Synagoga esse ait hanc quæ post adulterium, & negationem saluatoris sedet plurimo tempore sine altari, sine sacerdotibus ac Prophetis expectans confortium pristini viri, ut postquam intrauerit plenitudo gentium tunc Israel saluus fiat &c. quæ ibi leges, & idem Hieronymus tom. 3. ad Rufinum, de iudicio Solomonis de hoc loco notat digna notatu, quæ contra quosdam leges quæ ecclesiam scribunt meretricem, & adulteram appellari, & antequam ecclesia esset vocata à Christo vera dicunt, postquam vero ecclesia est Christi sponsa, blasphemiam mihi videtur, quod D. Hieron. vertit, dilectam amico, LXX reddidere, diligentem mala, quod punctis fit ut verbum actiue significet aut passiuæ, ut dilectam & diligentem vertere possis. Vt amicum, significat & malum varijs tamen punctis, ut vtraque translatio congruat hebrææ lectioni, quod reddidit Diuus Hieron. & adulteram, vertere potes & adulteras, siue adulteria addita littera quæ addi frequenter & detrahi solet, & tam frequenter, ut nihil fiat frequentius. Conducitur ergo meretrix pretio certo, de quo dicemus, & ea meretrix quæ mala di-

diligit, & adulteria, quæ meretrix typus est synagogæ, quam Deus conducit, & auget beneficijs, ipsa autem synagoga diligit idola & Deos alienos, & amat vinea vuarum, res cassas & vanas, sic enim appellat idola. Nam quod reliquum est ex vua pressa in torculari hoc appellatur nomine, quod vilitatis iam nihil habet, nisi ad id adhibeas vt ignem foueât, & alant, & porcis aut auibus præbeant pabulum, quo nomine appellantur idola, quæ vilitatis & commodi nihil prorsus habent tantum porcorum sunt pabulum & ignis alimenta. Lxx pro vinea vuarum reddidere coctiones cum vis: Græce est pemnata cum vis. Pemnata porro sunt bellaria & tragemata ex opere dulciario, quæ idolis offerebantur, quæcunq; dulciarius pistor ex saccharo & melle conficit, & in mille figuras format ad secundas mensas. Nam nõ solum bellaria omnia & mellita, & opera omnia dulciaria, sed lectissima esculeta, & poculenta sacris Deorum adhiberi solebant, vt allicerent omne genus hominum ad colendos demones. Verbũ Hebræum sic sunt interpretati Lxx quo asise, ab, es, deduxerit, id est, igne, asise, coctiones, anabim, vuarum, vt significasse videatur magis vnam coctam quale mellicraton est, & alia genera, quæ nostris teporibus fiunt, & in Christi Domini natali adhibeantur mensis secundis ab antiquitate more quodam deriuato. Nam olim Deos sacris adhibebantur nectaris nomine, rabini lagenas interpretantur D. Hieronymus vinacea vertit, significat hoc verbum fundamenta etiam vt varias habeat interpretationes.

D. HIERO. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro ordei, & dimidio coro ordei, & dixi ad eam.

LXX. Et conduxci eam mihi quindecim argenteis, & gomor ordei, & Nebel vini, & dixi ad eam.

ET fodi eam, Canon Augustini est, vt tropicis locutionibus miscetur veritas, quod genus dicendi Quintilianus mixtam allegoriam nominat, populus Israel vinea Dei Sabahot dicitur apud Esaiam, pro hac vinea allegorice dicitur adultera mulier, huic allegorie miscetur veritas, vt de hac adultera muliere loquatur Dominus tanquam de vera vinea, fodi eam, inquit, id est, pastinaui eam vineam, de muliere adultera & de filijs Israel loquitur Propheta tanquam de vinea quam fodisse & pastinasse ait quindecim argenteis, pro fodisse Lxx cõduxi vertete, quod Hebræa vox vtrunque significat pastinare & conducere. D. Ambrosius Epistolarum lib. 6. Epistola. 39. ad Horantianum, cum dixisset septenarium numerum ad vetus testamentum pertinere, quod sabbatum, id est, septimus dies Iudæis fuerit sacer, quo die Dominus requieuit ab omni opere quod patrarat, octaua dies ad nouum testamentum pertinet, quando Christus resurrexit, isti ergo dies sunt septem & octo, de quibus Osee dicit, quod eo numero conduxerat sibi, & acquisierit suæ vineæ fidei plenitudinẽ sic enim habet, & abij & conduxci mihi quindecim argenteis, & coro ordei, & semicoro ordei, & Nebel vini, præceperat enim Dominus in superioribus conducere eam, & conduxci mercedem quantitatis expressit: quindecim argentei, ex septem & octo constant, significatur ergo Propheta accepisse consummationem plenæ fidei duorum testamentorum pretio, & Ecclesia vtroque testamento plenitudinem fidei accipit. Primo testamento quod septenario numero significatur acquisitus est populus Iudæorum. Secundo testamento acquisitus est populus nationum & gentium. Fide ergo plena conducitur meretrix, vel ex gentibus, vel ex adultero Iudæorum populo. Quod autem dixit in coro & semicoro ordei. In coro mensuræ plenitudo est, in semicoro semiplena mensura, plenitudo in Euange-

lio,

lio, semi perfectio in lege iuxta illud: Non veni soluere legem sed adimplere. Idem Ambrosio lib. 9. Epistolarum Epist. 76. septimus, inquit, dies legis veteris mysterium significat, Octauus resurrectionis, iuxta illud Osee: Conduc tibi fornicariã quindecim denarijs eo quod gemino are veteris & noui testamenti, hoc est integro fidei pretio mulier illa vago quondam & meretricio gentium conuenarum comitatu sulca conducitur & conduxci eam gomor ordei & semigomor per ordeum significat quod imperfectos vocaret ad fidem vt perfectos redderet, per gomor intelligitur plena mensura, per semigomor semiplena, plena mensura in Euangelio est, semiplena in lege, cuius plenitudo nouum est testamentum, vt dixit Dominus: Non veni soluere legem sed adimplere. Gomer siue Chomer, Corus est, Chomor & corus triginta continet modios. Modius porro nostros continet duos celemines. Sed quãquam D. Hieronymus vetat in luto aurum quærere, id est, in Iudæorum & Hereticorum scriptis quærere Christum, & alibi grandis prudentiæ hoc esse dicat, vt in luto quærat aurum, tamẽ ex Theodoriti commentarijs quãdam excerptã, ex luto, scilicet, aurea, Nebel vini Hebræe non est, sed confessa res est inter sanctos multa ex lectione Hebræa excidisse quæ sunt in translatione Lxx virorum, quã de re alibi dictum est latius, Theodoritus Nebel vini ebrietatem Iudæorum significat, qui videntes non vident Christum, & audientes non audiunt, quod ebriorum est peculiare, sed mihi magis placet, vt ad ebrietatem spiritalem referas, conducitur enim adultera ad perfectionem: fidei, perfectione veteris testamenti quod nouo est perfectum & complectum, huic perfectioni magis congruit spiritalis ebrietas quam vlla cecitas aut amentia, & Nebel vter est vini, aut pluuia vini, & meretrix siue adultera hæc conducitur quidẽ Nebel vini, vtre vini. s. quod Nebel virem significet, sed

Nebel hic cuius rei sit typus indicat Etymologia iuxta canonem interpretandæ scripturæ. Nebel pluuia est à Nabal verbo quod latine sonat cadere, quod pluuia cælo cadat, & sanguis Christi quod conducta est Ecclesia ex gentibus & ex populo Iudaico quæ vna est ex vtroque populo, sanguine Christi empta & conducta est & acquisita. Nam hoc verbum Hebræum significat etiam, iuxta illud Actuum. 20. quam acquisiuit sanguine suo, qui sanguis velut pluuia est effusus, & irrigauit locum vbi cruce suffusus est Dominus, & effunditur todo orbe quotidie per omnes Ecclesias veluti pluuia quãdam celestis, nam virtute celestis Spiritus Sancti vinum transubstantiatur in Christi sanguinem. Nebel igitur hic vini sanguis Christi est pro nobis & pro multis effusus, veluti pluuia celestis, sed attende illud pro multis forma Hebræa dictum esse rabim pro infinitis pro innumerabilibus, iuxta illud, quam dinumerare nemo poterat.

D. HIERO. Dies multos expectabis me nõ fornicaberis, & nõ eris viro, sed ego expectabo te.

Lxx. Dies multos sedebis in me non fornicaberis, nec eris viro, & ego in te.

CYRILLUS in Genes. M. l. 100. Dominus, inquit, Christus collegit in Ecclesia nationes, & expectat Israel, nec legem habentem quæ doceat agenda nec sacra, &c. Deus seruat Iudæos in meditatione librorum sacrarum cum libri sacri illis sint obsignati, vt putat Origenes. 1. 395. in Iudicum. c. 6. Homelia. 8. cum enim citasset hæc verba, Quia erunt filij Israel multo tempore sine rege, &c. subiecit, vides quanta apud illos sinceritas per manet, quanta ariditas diuini sermonis. Non seruantur ergo Iudæi à Deo in meditatione scripturæ sacræ quando quidẽ Iudæis scriptura sacra clausa est & ob-

signata,

signata, alioqui si à Deo seruantur in sacrae scripturae meditatione quid reliquū est quin foelicissime viuant saltem foelicitate humana, siquidem humana foelicitas, vt docent Plato, & Aristoteles in rerum diuinarum contemplatione est sita, & multo maior hęc erit foelicitas quam humana, siquidem Aristoteles duplicem facit humanam foelicitatem, alteram quam humanam vocat, alteram quam humana conditione maiorem putat, cum homo in terra positus totus in Dei & rerum diuinarum contemplatione est fixus. Adde tu, si est fixus in cōtemplatione rerum diuinarum, non pro captu humano, sed pro inspiratione & reuelatione Spiritus S. Iudæos foelicissimos esse & dignos premio sempiternæ foelicitatis, quippe iuxta quosdam seruatur à Deo in vita optima, in vita contemplatiua rerum diuinarum, quæ habeat necesse est iuxta Philosophos pro fundamento vitam actiuam: alioqui non contemplabitur bene. Et illud adde, falsum futurum, si hoc recipias, quod sancti patres aiunt, Iudæis iuxta Esaiam, librum esse obfignatum, Iudæos esse cæcos, & duces cæcorum, quod dixit Dominus, qui potest seruauerunt à Domino in contemplatione scripturæ sacræ, vident ergo scripturam, & Iudæi sunt, fallit ergo Paulus & fallitur, quum interpretatur illud, mensam, id est, scripturam futuram Iudæis in scandalum: Procopius. 122. interpretans hunc locum, Nunc, inquit, Israel orbatus omnibus, quæ sunt in lege, veluti expectat Christū, dum redeat ex vocatione nationum, & se quoque ad se vocet. Non sedet ergo Synagoga vt matrona honesta & pudica domi expectans virum suum. Matrona honesta, & pudica Synagoga dicitur quæ fornicatur cū septem demonibus, quos spiritus immundus secum ad illam duxit: quum illa Regem gloriæ in crucem sustulit, virum suum expectat Deum, scilicet, à quo bellum accepit repudij. Sedet vidua honesta domi Synagoga expectans virum

suum, quæ quotidie Christo maledicit? Christum & Christianos exsecrat: Cyrillus in Genes. M. f. 100. & de spiritu & littera. 246. de hac re, & de hoc loco: vidua quidem & eiecta iacet Synagoga propter impietatem admissam in Christum, perseverans in peccatis, & in spoliatione rerum omnium spiritualium, & per tam longa temporum interualla pertinax (dies multos expectabis me) Hebraice ad verbum, dies multos sedebis mihi. Hieronymus quum alijs locis, tum in cap. 3. Abacuc in illa verba. Egressus est in salutem populi, ait quosdam semi Christianos Iudæice translulisse locum illum, & Iudæum Aquilam interpretatum fuisse eundem illum locum, ac si esset Christianus, quæ eo dixerim, vt appareat interpretem Iudæum, etiam quum ad verbum vertit scripturam transferre Christiane. Vnde alibi pluribus dixi translationem Lxx Iudæorum trecentis annis ante aduentum Domini editam auro contra gemmis, margaritis, rebus omnibus pretiosissimis emendam, & æstimandam esse, quod tanto antetempore Christi Dominum quoquo te vertas personat, & Christi mysterijs gentium aures circumsonat. Vt nā Iudæorum fraude non esset trunca & lacera, fuit enim apud illos per annos triginta supra octingentos & eo amplius. Quod si hoc fit, vt docet Hieronymus cū verbum verbo reddidit, quid futurum putas, cum interpret necesse habet ex antecedentibus & consequentibus Prophetæ sensa exprimere. Quod fit hoc loco de quo agimus, necesse est, vt Iudæus Iudæum sensum exprimat, Christianus Christianum, ergo pro, dies multos sedebis mihi, quod Hebraice est D. Hiero: ex antecedentibus & consequentibus interpretatur, id est, expectabis me, scilicet, dum è genibus ad te redeam, quia cum introierit plenitudo gentium, Israel saluus fiet, vt interpretatur: etiam patres veteres, quos retuli, vt sit sedebis mihi dies multos, idem quod, sedebis

expe-

vat ab his
consultis
inspicitur.

expectando me dies multos, quia recipere me noluit, expectabis dum ad te redeo in consummatione seculorū. Lxx viri ad verbum reddidere lectionem Hebraicam, qui alioqui ipsos sensus sacros exprimere solent, hoc loco verbum verbo reddunt πολλὰς ἡμέρας ἐμοὶ καθύσθη dies multos sedebis mihi, non apud me, nec enim congruit antecedentibus, nec consequentibus, nec sanctorum patrum sententiæ, nec rei veritati. Non enim manet apud Dominum Synagoga, quæ quotidie diris Christum deuouet, & excratur Christi nomen, & Christianos, & libellum repudij accepit: quomodo ergo manet apud Deum, quæ Dei domo exclusa est? Vertenda est ergo Græca lectio ad verbum: dies multos sedebis mihi. Theodoritus sedebis incredula, & perfida cessans venire ad me, non veniens ad me, vel vt supra interpretati fumus ex D. Hieronymo. Sed iniquies altera lectio Lxx virorum est non καθύσθη ἐμοὶ, sedebis mihi: sed καθύσθη ἐπὶ ἐμοὶ. Estlo vt hæc posterior lectio vera esset, neque sic fideliter interpres translationis Lxx virorum translulit, sedebis apud me, melius translaturus, aduersus me, nam ἐπὶ etiam cum casu dandi significare aduersum, idque frequentissimè docet Eustathius in. 19. iliados raptodiam, hoc veritati, & rerum euentui, qui est scripturæ optimus interpres, congruit: nam per mille quingentos septuaginta quinque annos sedes Synagoga Christi, & Christianos oppugnans, & execrans, & detestans, bellum aduersum Christum gerens immortale. Et Hebraice quæ hoc loco est cum pro nomine prima persone affixo solet significare aduersum me. Id docet Eustathius Iliad. 19. ἐπὶ significare ἐναντιότητα. Cū accusatiuo inquires: etiā cū casu dadi. Nisi velis sibi cōtrariū esse prophetam, qui cap. 2. dicit: Ipsa nō vxor mea, & ego non vir eius. Nō enim casta, aut pudica est Synagoga quæ à domino Domini exulat, & fornicatur per tot annos idola colens. Hebraice est: Non

fornicaberis, non coles idola, & non eris viro: hoc est non eris iuncta viro. Nec enim est iuncta Deo, quem negat trinū & vnum. Sed & ego expectabo te: Hebraice est ad verbum. Sed etiam ego tibi, subaudiuit Hiero. verbum superius sedebis, per zeuma à superiori, vt sit, & etiā ego tibi sedebis, id est, expectabo te conuenienter antecedentibus, & sequentibus Lxx reddidere vt supra καὶ ἐγὼ ἐπι σοὶ quod inepte verteretur, & ego apud te, si enim Dominus apud Synagogam est, mendax est propheta, quæ gloriam Domini migrantem ex templo Domini delcribit: mendax Iosephus, quum vastitate Hierosolymorum, audiam elle scribit dicentium angelorum vocem in templo Domini, Relinquamus has sedes: Abierat ex templo Domini gloria, Dominum sequuntur Angeli, & reliquit sedes, quas Dominus deseruerat: lectio Lxx vertenda latine erat conuenienter antecedentibus & consequentibus, vt diximus ex Eustathio. Et ego aduersum te: vt enim supra dixerat, Synagogam sefuram aduersum Dominū, ita nunc Dominus se quoque futuram ait multos dies aduersum Synagogam mala malis cumulans, perpetua captiuitate eam castigans, & miserijs innumeris, & quantquam Dominus Iudæos malis obruat, tamen, vt ait Esaias, manus eius adhuc excelsa, id est, in Iudæos extenta, vt non ponat puniendi modum: non vt quidā putat mala quæ Synagoga patitur, cumulanda vberioribus bonis. Sanctorum hæc conditio est foelicissima, vt promalis, quæ patiuntur, accipiant premia quæ nec oculus vidit, &c. non talis Synagoga conditio, mala, quæ hic patiuntur excipient poenæ sempiternæ.

D. HIERO. Quia dies multos sedebunt filij Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari.

Lxx.

Lxx: *Quia diebus multis sedebant filij Israel non existente rege, nec principe, nec existente sacrificio, nec existente altari, neq; sacerdotio.*

Augustinus. 4. de septem Dulcirij quaestionibus lib. 11. quaest. 5. 674. Osee quoque Propheta inquit, cum praenunciaret tempus Iudaeorum quale nunc habent. Quoniam diebus ait multis sedebunt filij Israel sine Rege, sine principe, sine sacerdotio, sine altari, sine sacrificio, sine manifestationibus. Sic nunc esse Iudaeos ambigit nemo. Haec Augustinus. Turbent nunc, quae velint Iudaei, & Iudaizantes. Haec dixerat Augustinus quadringentesimo plus minus anno à Christi natali quanto acrius & vehementius nos eadem haec dicemus à Christi Domini aduentu millesimo quingentesimo octogesimo anno? promittat sibi somnia mera Iudaei eiusque nostri faueant, & promittant Synagogae laborum, quos nunc patitur, praemia futura vberissima. Quod si cum Iudaeis sperant in fine seculorum Christum, qui Antichristus erit, redarguit illorum somnia mera, ut cum Hieronymo loquar, illud vaticinium de temporibus Christi. Non auferetur sceptrum de Iuda, mille quingenti, & octoginta abiere anni postquam ablatum est sceptrum de Iuda quid somniant ergo? Hebdomadis Danielis totidem ante annis sunt transactae, quomodo ergo non venit Christus? post Christum occisum statuta est sempiterna desolatio Iudaeae, ut praedictum erat à Daniele, quid expectant ergo cum videant hanc desolationem perstare per mille quingentos annos? Nescies inquit aliter haec legi, & explanari à Iudaeis? scio, omnia vitiant miseri Iudaei. Idem Augustinus de ciuitate Dei lib. 18. cap. 28. tam plana putat haec verba ex ipsa Iudaeorum conditione, in qua nunc sunt, & ex ipso rerum euentu, ut quum haec verba retulerit, in-

terpretatione non putaret egere, & esse qualia manifesta maxime scripturae testimonia, quae veteres patres non putant interpretanda. Subiecit Augustinus, quis non videat nunc sic esse Iudaeos? Origenes Periat. lib. 4. cap. 1. refellens Iudaeos ait. Quid vero dicendum est, quod de Christo prophetae ante praedixerint: non cessaturos principes ex Iuda, nec duces de foemore eius usque quo veniat ille, cui repositum est, manifestissime apparet ex his, quae hodie peruidetur, quia ex temporibus Christi apud Iudaeos ultra reges non extiterunt. Addit Origenes. Sed & illa iactationes Iudaicae de templi magnificentia, de altaris insignibus, de habitu sacerdotali, de quibus non solum Iudaei, ut dixit Origenes, sed Iudaizantes mirabili quadam animi sui iucunditate disceptant, & splendidissimo, ut ipsi arbitrantur verborum ambitu, quasi non putere iam deberent illa. I. quasi non relicta sint, sicut tugurium in cucumerario, quod dixit Elaias. Sed pergit Origenes omnia destructa sunt, completa est prophetae illa: per dies multos sedebunt filij Israel sine rege, sine principe, &c. Et pergit quidem Origenes. Si pergit quidem Origenes. Si verum est de fecisse principem ex Iuda, & ducem de foemore eius, si verum est dies multos sedere filios Israel sine rege, sine principe, sine sacerdote, sine altari, utique ex quo subuersum est templum, neque offeruntur hostiae, neque altare inuenitur, neque sacerdotium, constat ergo venisse Christum qui expectabatur. Haec omnia tam acriter Origenes aduersus Iudaeos, quia haec duo inter alia multa sunt aduersus Iudaeos firmissima & insolubilia argumenta, quibus refellitur impietas Iudaica, ne miretur quisquam quod aduersus hos duos prophetarum locos Iudaei & qui rabinica sectantur, tam multa moliantur. Lege Hiero. Tomo. 3. ad Marcellam sub fine. Sed haec ita omnes sacri scriptores interpretantur.

D. HIERO. Sine Ephod, & sine Theraphin.

Lxx.

LXX. *Nec sacerdotio, nec manifestatione.*

Ephod super humerale summi sacerdotis, pallium summi sacerdotis, quod erat vestis suprema quae ipsum tegebat, pro hac accipiendum esse Ephod hoc loco docent Lxx. viri qui pro Ephod reddidere sacerdotium, ut doceat vestem sacerdotis summi pro ipso sacerdotio, hoc est: diebus multis sedebunt filij Israel, nec existente rege, nec principe, nec sacrificio, nec altari, nec sacerdotio, nec manifestatione: pendet enim à superioribus, quibus praedixit Propheta, futuros Iudaeos quales nunc sunt, & fuere ad nostra usque tempora post passionem Christi, sine rege, sine principe, sine templo, sine sacrificio, sine altari, sine pallio sacerdotali, quod interpretantur Lxx, id est, sine sacerdotio. Et Ephod quidem quod est pallium sacerdotis ante vastitatem Iudaeae coepit esse sub potestate Romanorum, & seruari in arce Hierosolymorum, cui nomen erat Antonia, à quibus, quum sacrificandum erat, summus sacerdos petere eam habebat necesse, ut leges apud Iosephum de antiquitate libro vigesimo, capite primo: desacta veste pontificia, quae sub Romanorum potestate erat, tanquam futura apud Romanos, apud sumum Pontificem Romanorum: de veste pontificia, quae sub Romanis Imperatoribus erat, & ex quo tempore esse coepit sub Imperatoribus Romanis, dixerat Iosephus multa libro de antiquitate. 15. cap. postremo. Theraphin ait R. Abraham imaginem esse, in qua viderentur res futurae: quanquam rabinii multa de hac voce mentiantur, non tamen ut negent, quod diximus, verum esse imaginem esse in qua viderentur res futurae, aut fuisse pretiosos lapides in humero summi sacerdotis, quibus ad mirando quodam fulgore Dei praesen-

tia manifestabatur quum aderat opem laturus Iudaeis, ut docet Iosephus de antiquitate lib. 3. cap. 10. & Chrylостomus tomo. 5. oratione. 3. aduersus Iudaeos, ubi argumentis multis insolubilibus reuincit Iudaeos, & ostendit aduenisse Christum: & argumenta illa insolubilia (quae cogunt Iudaeos, aut varia disputatione, aut vnus duarumve litterarum flexu vitare scripturam, aut etiam vnus dictionis mutatione facta post tempora Diui Hieronymi) claudit hoc argumento, quod retuli ex Iosepho Iudaeo: post tempora Christi splendorem illum qui exoriri solebat ex gemmis pretiosis quae in veste sacerdotis erant, quum Dominus aderat laturus opem, esse iam desisse. Sed dices Iosephum Iudaeum prodidisse splendorem illum pretiosorum lapidum in veste summi sacerdotis quo praesentia Domini monstrabatur, & significabatur auxilium praesens Domini, ducentesimo anno ante sua tempora cessasse: vnde constare dices cessasse ante tempora Christi centesimo & sexagesimo anno. Ostendimus alibi, quod Iosephus Iudaeus esset, ex historia multa mutasse, ne proderet se & suos: sed facta esse, ut prodidit Iosephus, ante vastitatem Iudaeae imminente summa ruina, quod Iudaei Christum non essent recepturi, auferre cepit singula, ut vestem summi sacerdotis, quam diximus fuisse sub Romanorum potestate, & legem summi sacerdotis, qua cautum erat, ut vnus esset tantum, erant enim duo sacerdotes summi temporibus Christi, quod, ut ait Iosephus, lex vetus iam incipiebat antiquari. Ergo pro Theraphin Lxx, vertere manifestationem, interpretati videlicet Theraphin esse lapides illos pretiosos in sacra veste Pontificis summi, quibus praesentia Domini manifestabatur: qui typus erat Christi venturi ad manifestanda hominibus caelestia, ad clarificandum & manifestandum Patrem hominibus, & spiritum sanctum, iuxta illud: Manifestaui nomen tuum

C homini-

hominibus, & ita Christus Dominus, ut alibi dictum est ex sanctis patribus dicitur in scriptura Veritas & Manifestatio. Hæc igitur manifestatio, quæ splendebat in gemmis pretiosis, typus erat Christi, qui oriturus erat ut sol splendidissimus mundo, & editurus erat summum splendorem in Apostolos miraculis, & prodigijs, quibus intra brevissimum tempus totum Orbem ad Christum conuertere homines pauperes, idiotæ, rudes litterarum præsentia spiritus sancti, scilicet, prodigijs innumerabilibus, quibus præsentia filij Dei manifestabatur veluti in gemmis illis pretiosis: nam Apostolos appellatos esse lapides pretiosos, ostendimus in cap. 60. Esaiæ. Cessauit ergo umbra postquam venit veritas: cessauit splendor gemmarum vestis pontificij, quibus significabatur præsentia Domini venturi, postquam ut sol splendidissimus illuxit Christus mundo, & splenduit in suis Apostolis gemmis pretiosissimis. Huc alludit Cyrillus de spiritu & littera. 231. vtenim antequam dilucescat, iam iam sole orituro obscurantur astra, obscuratur lucifer, ita iam aduentante Christo qui sol splendidissimus oriebatur sedentibus in tenebris & umbra mortis obscurabantur ea quæ diximus de lege veteri.

D. HIERO. Et post hæc reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum.

LXX. Et post hæc reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum, & stupebunt in Domino, & in bonis eius in nouissimo dierum.

AVgustinus. 4. Tomo de octo Dulcitijs quæstionibus quæstione. 8. cum docuisset Christum in scriptura Dauid appellari, idque multis exemplis comprobasset, subiicit: Osee quoque propheta cum prænucciaisset Iudæorum tempus, quale nunc habet, & in Christum postea credituros, eundem Christum Dauid nomine prophetauit, dicens: Quoniam multis diebus sedebunt filij Israel, &c. Sed quod ait Apostolus gentibus loquens. Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter incredulitatem eorum, ita & isti nunc non crediderunt in vestra misericordia, ut & ipsi misericordiam consequantur: hoc propheta iste tanto ante præuidens adiungit: & post hæc reuertentur filij Israel. Et inquit Dominum Deum suum, & Dauid regem suum, & stupebunt in Domino, & in bonis ipsius in nouissimis diebus. Ecce hic (inquit Augustinus) per Dauid nomen prophetatus est Christus, quoniam quando ista prophetabantur, Dauid multo ante dormierat, Dominus Iesus ex eius semine fuerat in carne venturus, propter quod propheticè loquendi modo appellatur Christus Dauid. Idem Augustinus de ciuitate Dei libro decimo octauo, cap. 28. Istos, inquit, carnales Iudæos, qui nunc Christo nolunt credere, olim credituros, id est, filios eorum testatur propheta dicens. Quoniam diebus multis, &c. Deinde & post hæc reuertentur, &c. Et recitata prophetia subiicit: nihil ista prophetia manifestius, qua Dauid nomine significatus est Christus, qui ut ait Apostolus factus est de semine Dauid secundum carnem. Cyrillus de spiritu & littera, qui citasset hunc locum totum, subiicit significari hoc vaticinio Iudæorum conditione, in qua nunc sunt, & saluos futuros in Christo in nouissimis temporibus, quæ intrauerit plenitudo gæti: & appellari ait Christum Dauid, quod ex eius

eius tribu sit oriturus. Et in principio lib. 11. de spiritu & littera, idem repetit, & in Genes. de Patriarcha Iacob, ita hunc eundem locum interpretatur. Palæologus disputans aduersus Iudæos, quum in hanc sententiam hunc locum citasset subiicit Christum Dominum appellatum Deum propter diuinitatem, verbis illis. Reuertentur, inquit, ad Dominum Deum suum, & propter humanitatem appellatum Dauid regem suum, quod ex radice Dauid processerit. Vbi enim, inquit, bona Dauid in nouissimis diebus erant futura, & non solum simpliciter bona, sed quæ stupore videndum animos imbuant, nisi intelligas, quæ nec oculus vidit, &c. Sic Procopius pene verbis iisdem in Gen.

CAPVT. III.

D. HIERO. Audite verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domini cum habitatoribus terræ, non est enim veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra: maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium innundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit.

LXX. Audite verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domini ad habitantes terram, quia non est veritas, nec misericordia, nec scientia Dei super terram: maledictio, & mendacium, homicidium, & furtum, & adulterium effusum est super terram, & sanguinem in sanguine miscent.

Cyprianus ad Demetrianum hæc verba refert ad Dei plagas, quibus homines malos afficit, & quibus scelera & flagitia hominum castigat, quæ quum nihil hic malos moueant, nec eos ad Deum conuertant, manet postmodum carcer æternus, & iugis flamma, & poena perpetua: siquidem propheta clamat: Audite sermonem Domini filij Israel, quia iudicium Domini est aduersus incolas terræ, eo quod nec misericordia, nec veritas, &c. Additque indignari Deum, quod agnitio Dei non sit in terra: nec Deus agnoscitur aut timetur: delicta mendaciorum, libidinum, fraudum, crudelitatis, impietatis, furoris Deus increpat, & incusat, quod ad innocentiam nemo conuertitur. Quæ verba Cypriani referri possunt, ut in vniuersum nobis dicatur, puniri nos à Deo quidem, non corrigi tamen, & inter ipsas poenas malos nos esse adhuc, vnde maiora multo mala importata nobis à Deo propter nostra peccata incurrimus, quod castigati non respicimus; & incurere omnia detrimenta malum, quam à peccato discedere: quasi peccatores, si castigati malis non respiscant, non maneat cruciatus sempiterni. Et sic lib. 3. testimoniorum Cypriani ad Quirinum cap. 47. Probat hoc testimonio Osee delicto & merito nostro fieri ut laboremus, nec Dei opem in omnibus sentiamus, & citat totum hoc testimonium ad verbum: Et Chryostomus de libello repudij. 3. 961. illa verba sanguinem sanguine miscent eodem videtur referre. Nam hæc verba de crudelitate Iudæorum interpretatur. Et 5. 678. de prouidentia Dei lib. 3. his Prophetæ verbis illud argui, quod non modo castigati à Deo non respicimus, sed ad deteriora progredimur. Et verbis illis: execratio, & mendacium, & furtum, & adulterium, & homicidium, effusa sunt in terra, &c. docet Chryostomus licentiam peccandi,

& copiam malitiæ declarari. Quod si ita est, quæres merito quomodo hæc superioribus cohæreant? quæ de exclusione Iudæorum superiore capite dictū sit: nec in Ecclesiam recipiendos Iudæos vsque ad fines seculorum, quum intrauerit plentudo gentium: causam subijcit Propheeta, quod centies propter immania flagitia castigati à Domino, non modo non respiciissent à peccato, sed in dies magis ac magis fuerint dediti omnibus flagitijs. Et dictum est supra, canonem esse interpretandæ scripturæ, quoties de Christo prædicūm est, aut de exclusione Iudæorum, (quod vtrunque superiore capite est factum) subijci crimen idololatriæ, aut auaritiæ, aut alia scelera, & flagitia: quod ea causa fuerit, vt permiserit Dominus eos occæcari, & indurari: & quod pater cælestis non traxerit eos ad Christum, iuxta illud. Nemo venit ad me, nisi pater cælestis traxerit eum: aut quod magis puto, hæc de Christi passione dicta sunt, & vastitate Iudææ post Christi crucem: tamen scriptura diuina talis est, vt dum prædicat Christi mysteria, etiam insinuat hominum mores, & ad similia transferatur: quod docet canō scripturæ à maioribus præscriptus: quod factum deprehendes in omnibus prædicationibus de Christo ferè, si attente sanctos patres legas. Dices, quomodo ergo intelligam quis sit proprius sensus, si ad hæc atque ad illa, & ad similia referri ea videmus? facilis est responsio, ex antecedentibus & consequentibus facile intelliges. Nam ex consequentibus & antecedentibus scripturam interpretari maxime à nostris, & à Iudæis est obseruatus canon, quo nostri Iudæos vrgent, & Iudæi quoque Christum oppugnare contendunt. Theophylactus: Nunquid hæc, inquit, de Christo dicuntur? & de christidicis Iudæis, non est veritas nec misericordia? veritas enim Christus est, & cognitio Dei, ait enim: qui videt me videt & patrem meum: quem Iudæi non receperunt (erat in ipsis maledictio) id

est, conuitium, appellabant enim Samaritanum, vini potorem, dicebant dæmonium habere. Hæc interpretatio Theophylacti mihi multo magis placet duplici nomine, tum quia consentit antecedentibus, vt dixi, & consequentibus, tum propter canonem præscriptum ab Augustino: quoties aliquid æquo referri potest ad Christum, & ad aliud, ad Christum esse referendum, quod finis scripturæ est Christus, & quod Christus, & Apostoli prophetias de Christo esse scriptas nos docent. Sic igitur conuenienter his, hæc interpretabimur. Audite verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domini cum habitatoribus terræ. Ad iudicium vocat Dominus habitatores terræ, ipse ad Pilatū, & ad Ananiam, & Caipham, ad iudicium est tractus, & in iudicio stetit humilis, sedentibus Iudæorum Principibus stabat rex gloriæ humilis iudicandus, & damnatus est: sed qui in iudicio humilis stetit, post resurrectionem in iudicium vocat Iudæos, & Iudæam vastat: quod apud Esaiam cap. 50. ait ipse. Per me hæc facta sunt vobis. Hæc eadem apud Esaiam dicta sunt cap. 3. vide ibi nostra commentaria. Ergo in passione tanquam agnus coram tondente in iudicio stetit: post crucem acerbissimas poenas à Iudæis exegit, omnes incendio, ferro, fame, peste consumpsit. Non est enim veritas, allegastis enim duos falsos testes, & appellastis Dominum seductorem: & dixistis: seducit turbas, quum vere intra vos dixeritis: hic est hæres, venite occidamus eum: quæ sitis falsos testes aduersum Dominum, misistis legatos per totum orbem, vt docerent blasphemare nomen Domini. (Neque misericordia:) vere enim, vt est apud Hieremiam, aduersus Dominum fuistis, tanquam leo insilua, & Regem gloriæ, quod ait Lactantius, vt pecudem mactauerunt Iudæi: concordat hoc cum illo Euangelij: & quem Prophetarum non occidistis? Et post hæc affectum Dominum immanes

immanes fuistis, & efferi in eos qui Christo crediderant. Procopius sanctos, inquit, interficietes, & Apostolos, vt olim prophetas interfecistis, postquã dixistis: Hic est hæres. Et non est scientia Dei in terra: noluer enim recipere in Iudæa lucem Euangelij (maledictū) quum diceretur Dominus Samaritanus, vini potor, quid hunc auditis: (mendacium) quū subornauerunt Iudæi custodes sepulchri, vt dicerent sublatum furto à Discipulis corpus Domini, quum dicebant: in Beelzebub eicit dæmonia (& furtum) Theophylactus: Erat in ipsis furtū, quū Iudæi subornauerunt, vt Christum Dominum triginta argenteis eis venderet: vox Græca & Hebræa verti potest fur: & referri potest ad illud, tanquam ad latronem existis ad me: & ad illud: crucifixus est Dominus inter duos latrones, vt crederetur Dominus occisus vt fur, (& sanguinem sanguini miscuerunt) nec erat modus fundendi sanguinis martyrum Domini, & discipulorum Domini. Theophylactus: sanguini Prophetarum sanguinem Domini & Martyrum miscuerunt. Chrysostomus etiã in cap. 21. Matthæi Homelia. 69. eodem refert hunc locum (adulterium) Procopius in Genes. adulterium fecit Synagoga, quū se dederet voluptatibus, & sacrificaret idolis: & infra idem Procopius: adulterium fecit Synagoga quum relicta Dei doctrina mandata hominum docebat: & quum adulterabat scripturas, quum eius sacros sensus peruertebat & desisteret alio: vt auerteret plebem à Christo. Hæc Procopius: & nunc nostris temporibus adulterat multo magis, & tamen habet suos amatores, & studiosissimos amatores. Et adulterium fuit etiam, quum dicente Pilato: Regem vestrum crucifigam? populus respondit: Non habemus regem nisi Cæsarem: erat enim Synagoga matrimonio cum Deo cōiuncta, relicto ergo marito Deo præoptat adulterium Cæsarem.

D. HIERO. Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucri cæli, sed & pisces maris congregabunt. Veritamen vnusquisque non iudicet, & non arguatur vir, populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti, & corruet hodie, & corruet etiam propheta tecum.

L. XX. Ideo lugebit terra cum omnibus qui habitant in ea, cum bestijs agri, cum volatilibus cæli, pisces maris deficiant, vt nullus, nec iudicet, nec arguat quisquam, at populus meus sicut sacerdos, cui contradicatur, & infirmabitur per diem, & infirmabitur, & Propheta tecum.

Theophylacti commentaria hic veltustate sunt corrosa, tamen hæc omnia ad vastitatem Iudææ referre videtur, quia vastatos ait, & deletos non solum locupletes, qui bestiarum instar & animalium venenatorum, & animarum rapacium in pauperes irruerant, sed reliquam quoque turbam, quod factum sub Adriano Imperatore leges apud Dionem. Nam sub Vespasiano pauperum multa millia liberi abire sunt permisi: postea sub Adriano promiscue omnes ferro & igni consumpti sunt. Iuxta hæc sententiam sic interpretabimur: Propter hoc lugebit terra, vastabitur Iudæa post crucem Domini, & quæ erant amoenissima, & habitatoribus frequentissima in vastitate redacta lachrymas excitabunt, & luctū omnibus qui eam viderant, vt ait Iosephus quū alijs locis, tū in proœmio sexti libri à bello Iudaico (Infirmabitur omnis qui habitat in ea) quasi dicat: omnes Iudæorum exercitus, & multitudo omnis Iudæorum Hierosolyma cōfluxerat,

quæ viribus humanis inexpugnabilis videbatur: & tanta fames & pestis in Hierosolymitas obsessos à Romanis cepit sœuire, vt redacti omnes in maciem non possent contra Romanos stare, nec arma tenere manibus, vt. 5. lib. de bello Iudaico leges. (In bestia agri, & in volucris cæli) prædicatur dira fames, quæ illo tempore fuit, & inopia rerum omnium. (Verum tamen vnusquisque non iudicet,) & hoc aliud malum erat, quo nihil miserius esse potuit. Iudæi obsessi à Romanis Hierosolymis, foris armis Romanorum oppugnabantur acerrime, intus fame, & peste peribant: & tyrannorum seditionibus, passim à seditiosis hominibus cædebantur Iudæi, per vias necabantur, vapulabant, spoliabantur, Principes Iudæorum fustibus cædebantur, nec erat qui argueret, qui reprehenderet, aut doleret factum, aut vetaret, nec aduersus quenquam erat iudicium: ita peribat Iudæorum multitudo foris Romanorum armis, intra muros peste, fame, tyrannorum armis, nec iudicium erat aduersus tyrannos, nec qui prohiberet, nec qui auderet hiscere, sic hæc Iosephus. Ergo vnusquisque non iudicet, vel vt Lxx dixere, vt nullus nec iudicet, id est, hæc mala eos prement, vt nemo audeat dicere malefactum, nec audeat factum reprehendere. (Populus enim tuus sicut qui contradicit sacerdoti) causa redditur vastitatis Iudææ, quod vnuerfus populus Iudæorum insurrexit aduersus Christum, qui sacerdos in æternum est secundum ordinem Melchisedech, & contradixit Christo dicens: Non habemus Regem nisi Cæsarem, & fuit sicut populus contradicens suo sacerdoti Christo, sic Theophylactus hæc intellexisse videtur: nam quamuis eius in hæc loca commentaria desiderentur, restant tamen hæc verba: vbi nunc sacerdotia sunt apud Hebræos qui repulere à se Christum? Quæ verba arguant Theophylactum superiora verba de Christo sacerdote fuisse interpre-

tatum: & subiecisse postea, ideo priuatos Iudæos sacerdotio, quod Christum sacerdotem in æternum secundum ordinem Melchisedech à se repulerint. (Et corruet hodie, & corruet etiam Propheeta tecum) habere Iudæi quomodo obsiderentur à Romanis pseudopphetas qui eos decipere, qui Dei opem illis iam affuturam pollicebantur, & in causa fuere cur Iudæi non se dederint Romanis, vt leges apud Iosephum de bello Iudaico lib. 6. Perituros ait Iudæos, & ipsos pseudopphetas qui eos decipere simul: quod factum est, & historiæ euentus comprobatur.

D. H I E R O. Nocte tacere feci matrem tuam, conticuit populus meus eo quod non habuerit scientiam, quia tu scientiam repulisti repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum, & ego: secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo.

L X X. Nocti assimilauit matrem tuam, assimilatus est populus meus quasi non habens scientiam, quia scientiam repulisti repellam te, & ego ne sacerdotio fungaris mihi, oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum, & ego: secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam ponam.

TRanslatio, Lxx prius erit explicanda, quam interpretantur sancti: inde nostram vulgatam explanabimus. Hunc

Hunc locum citat Alexander Papa Epistola. 2. de causis & grauaminibus sacerdotum, & iuxta canonem, de quo in principium huius capituli diximus, ad similia refert. Omnes enim prophetiæ de Christo, præsertim quæ aduersus Iudæos dicuntur, ad nos referri possunt, si in similia crimina incidimus: quod passim fieri in sanctis patribus reperies. (Nocti assimilauit matrem tuam,) dixi commentaria Theophylacti hoc loco vetustate esse exarsa. Athanasius de communia essentia Patris & filij, & spiritus sancti cap. 4. probat Iudæos filios tenebrarum appellari, & hoc loco Osee id probat: Nocti comparauit matrem tuam, & exponas quid esset nox, subdidit talis redditus est populus meus, qualis qui cognitionem non habet. Ergo, inquit Athanasius, vbi cognitio, ibi est lux: vbi ignorantia, ibi tenebræ. Vnde Apostolus: nos non sumus filij noctis, & tenebrarum, sed filij lucis, & diei. Et probat Athanasius ex Hieremia lumen fuisse ablatum à Iudæis occiso Christo, scilicet, assimilata nocti Synagoga est mater Iudæi populi. Procopius. 52. Nocti assimilauit matrem tuam. Qui discersit à lumine, inquit, in tenebris est, & qui à Deo, qui est scientia, & sapientia discedit, est in ignorantia. Nam qui se occultant à lumine, non intelligunt diuinam resurrectionem. Cyrillus de spiritu & littera. 128. de Hierusalem hoc interpretatur, quod idola coleret: certe non interpretatur de decem tribubus. Consuetudo, inquit, est diuinitus inspirata scripturæ, Nocti assimilare eos, qui cognitionem Dei non habent, vt Dominus ad Hierusalem dixit: Nocti assimilauit matrem tuam, assimilatus est populus tanquam non habens cognitionem. (Assimilatus est populus quasi non habens scientiam) quod Athanasius legit: talis redditus est populus meus, qualis qui cognitionem non habet: iam hoc interpretatus sumus ex Athanasio. Theophylactus: quod repulit Iudæorum populus à se

Christum qui est vera cognitio & vera scientia, & verum lumen. Iuxta interpretationem Theophylacti vulgatam sic interpretabimur: (Nocte tacere feci matrem tuam.) Nam verbum Hebræum tacere feci significat & assimilare, Quod vna nocte capta est ab Idumæis Hierusalem, vt disces ex Iosepho, illa inquam quæ inexpugnabilis esse videbatur, vna nocte est capta iuxta prophetarum prædictiones. Putabant Iudæi, ita munisse Hierusalem, vt humanis viribus expugnari non posse videretur, & tamen vna nocte capta est, & conticuit capta occisis principibus Iudæorum: conticuit quoque populus. Nam reliquum bellum Iudaicum in Hierosolymorum obsidione fuit: vt rum esset Idumæorum, à quibus erat capta, an Romanorum, qui eos obsidebant: conticuit ergo populus, eo quod non habuerit scientiam, repulso Christo, scilicet, in quo erat thesaurus scientiæ, & sapientiæ: vt interpretatur Theophylactus. Nam ideo vrbis Hierosolyma & tota Iudæa vastata est, quod non receperit Christum, & illum cruce affecerit. (Quia tu scientiam repulisti repellam te ne sacerdotio fungaris mihi.) Theophylactus: Quia tu repulisti prophetias de Christo, quia noluit intelligere, repellam te à sacerdotio, cessare faciam vestras ceremonias, & vestra sacrificia, ne sacerdoti sit apud Iudæos exclusus ab Ecclesia. Chrysostomus. 3. 325. hunc locum Osee citat, vt ostendat nunquam Deum hominem deferere, nisi si ipse velit: iuxta illud Euangelij: Quoties volui congregare vos sicut gallina congregat filios suos? & iuxta illud: veni, & non erat homo. (Et oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego) Theophylactus relinquens ipsos, scilicet, & non trahens ipsos ad sacrum baptismum, & permittens vt maneat in lege veteri. (Secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi.) Theophylactus, vt sunt innumerabiles, ita eorum peccata aduersum me innumerabilia sunt: omnes simul in pac-

sione mea contra me steterunt, præter eos intellige, qui Christo credere: iuxta illud: relipxi & non erat vir. Gloriam eorum in ignominiam commutabo. Theophylactus: vastabo eos bello Romanorum, & re fiduos ignominiosos relinquam captiuos, scilicet, & miseros in summa ignominia: & à cruce Domini vsque ad nostra tempora videmus eos ignominiosissimos apud omnes nationes. Quæ maior ignominia inquit Theophylactus, quam quod filij regni erant, & filij adoptionis, & excludentur? hanc ignominiam agnoscent aliquando, & reuertentur ad Dominum.

D. HIERO. Peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum subleuabunt animas eorum, & erit sicut populus, sic sacerdos, & visitabo super eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei.

LXX. Peccata populi mei comedēt, & in iniquitatibus eorum accipient animas eorum, & erit sicut populus, sic sacerdos, & visitabo super eum vias eius & cogitationes illius reddam ei.

Cyrillus in Leuitici cap. 6. lib. 5. ait: sacerdotes peccata populi comedere debere: & citat in hanc sententiam: peccata populi mei comedent: & Christum esse hostiam pro peccato, & sacerdotem simul, qui offert hostiam, & comedere peccata populi, quia Deus noster ignis consumens est peccata, scilicet, quæ purgat, quod sacerdotes eius typim fide saluatoris venturi faciebant: ergo qui comedere debebant peccata populi, populum ad peccata immania inci-

tabant. Idem ait Origenes in cap. 6. Leuitici Homelia. 5. 136. verbis eisdem. Theophylactus: peccata, inquit, appellat oblationes pro peccatis: transit, ait, ad reprehendendos sacerdotes, qui oblationes populi pro peccatis accipiunt, & quum tantos fructus populi colligant, non reprehendunt populum pro peccatis, sed ipsi spondet pro peccatis eorum. In nos, inquit, hæc peccata recidunt, & illorum peccatorum iudicium, & poena: vt qui ad Pilatū dixere: sanguis eius super nos, & super filios nostros: addidere igitur illis animos ad cruci affigendum Christum. (Et erit sicut populus, sic sacerdos) Theophylactus eadem poena afficietur populus, & sacerdos, qui sponderit pro animabus eorum, qui Christum affecerit cruce: & vno ordine ducitur populus, & sacerdotes: Ecce, inquit Theophylactus, dignitas sacerdotalis vertitur in ignominiam populi. (Et visitabo super eum vias eius, & cogitationes eius reddam eis.) Theodorus: vltus est enim Deus chisticidarum Iudæorum itiones, reditones adprehendendum Dominū, ad trahendum ad Annam & Caipham, ad Herodem, & Pilatum, & Iudæorum concilia, & consilia, quæ cœpere aduersum Christum. Nam Lxx pro cogitationes, reddidere consultationes, & consilia. Ilychius in Leuiticum lib. 7. 170. Peccata populi mei comedent: interpretatur, poenas sustinebunt pro peccatis populi mei, dignaque se pati peccatis suis dicent: & si quædam peccata sua confitentur, quædam tegunt, quæ in Christū commiserunt: Hæc Ilychius: vnde verba illa: & ad iniquitatem eorum subleuabunt animos eorum, videtur sic intellexisse: addent stimulos impietati Iudæorum sacerdotes ipsi, vt Christum Dominum afficiant cruce. Alexander. PP. tomo primo consiliorum Epistola. 2. quū hunc locum citasset, ait: Sacerdotes pro populo interpellant, & populi peccata comedunt: quia precibus suis & oblationibus ea deleant, atque consumant: qui

quanto

quanto digniores sunt, tãto facilius pro necessitatibus exaudiuntur. Multum enim valet, ait D. Iacobus, deprecatio iusti assidua. Vita sacerdotis quantum valeat, & quomodo, te docēbit Augustinus, & D. Thomas, & alij Theologi, nunc interpretationi prophetæ operam damus.

D. HIERO. Et comedent, & nõ saturabuntur, fornicati sunt, & non cessauerunt, quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo, fornicatio, & vinū, & ebrietas auferunt cor.

Lxx. Et comedent, & non implebuntur, fornicati sunt, & non dirigentur, quia Dominum dereliquerunt, vt non custodirent, fornicationem, & vinum, & ebrietatem suscepit cor populi mei.

Theophylactus dupliciter hunc locum explicat: tum crebra Iudæis ingerã mala, & ita mala malis cumulabo, vt quemadmodū voraces alios cibos alijs ingerunt, & non fatiantur tamē, ita ipsi peccatorū fructus, id est, poenas meritas, comedēt alios super alios, vt non videantur satiari: & vt belluones, quum multa ederint, videntur non edisse: ita ipsi Iudæi innumeris calamitatibus castigati videbuntur non castigati, nec puniuntur poenas penis cumulabo. Vel edēt rabinij, id est, legent scripturam noctes & dies, & eam versabunt manibus, nec animæ eorum alentur, sed esurient: iuxta illud Amos: laborabūt fame verbi Dei, quoniam panem qui de celo descendit, non edunt, & Christum à se repulerunt. (Fornicati sunt & non cessauerunt.) de sacerdotibus, inquit Theophylactus, hæc dicantur, & de crimine idololatriæ,

quæ fornicatio dicitur in scriptura. Dixi post vaticinia de Christo moris esse in scriptura, vt ait Procopius, subtexere crimen idololatriæ, quasi dicat irritauerunt me in eo, qui non erat Deus, & ego irritabo eos in eo qui non est populus: & illi prætulerunt mihi idolum, qui non est Deus, ego exclusis illis præferam illis eū qui non est populus, populum gentium scilicet, qui quum pro dijs coleret lapides, & ligna, indignus erat, qui populus diceretur. Et ita in scriptura nationes semper fere bestia agrī appellantur, fera, serpentes, indigni prorsus nomine hominū. Iudæi ergo colent idola, quod est fornicari, nec impietati ponent modum, & ideo permisi sunt à Domino excæcari, & nõ agnoscere Christū, (quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo, derelicto Christo: vt enim dictum est Etia. 3. ablatum est à Iudæis omne robur panis celestis, & omne robur aquæ spiritus S. & ita ruere in omne nefas, nec poterant abstinere à nefario scelere, repulso à se Christo, & eius gratia: quod declarant verba sequentia. (Fornicatio, vinum, & ebrietas auferunt cor.) Iudæorum, scilicet. Theophylactus: ebrietas omnis animi perturbatio, omnis praua animi affectio, siue ea sit libido, aut superbia, ira, aut auaritia, ebrietas dicitur: & hæc tam ad tempora prophetæ, quam ad tempora Christi referre posse ait: qui panem, qui de celo descendit, Christum repulerunt: & legunt scripturas, & nihil promouent: & luunt peccatorum suorum poenas, nec finis poenarum: & quia nec ipsi peccandi finem faciunt. Ait ergo Theophylactus, etiam implicati sacerdotes erant idololatria, nec desistebant incepto, volutabantur in vitijs, & libidinibus, nec faciebant peccandi finem. Dicuntur hæc de sacerdotibus, siue ante Christi tempora, siue Christi temporum, qui cum hæc eradicare de populo deberent, ipsi hæc defendebant, & Pharisaicam doctrinam tuebantur.

D. HIERO. Populus meus in ligno suo interrogauit, & baculus eius annuntiauit ei, spiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant Thimiam, & subtus quercum, & populum, & Therebinthum, quia bona erat umbra eius.

LXX. In symbolis eorum interrogabant, & in virgibus suis annuntiabant ei, spiritus fornicationis seducti sunt, & fornicati sunt à Deo suo, super vertices montium sacrificabant, & super colles immolabant, subter quercum & populum, & arborem umbratam, quia bonum umbraculum.

Procopij canon, de quo superiori commentario, in hunc locum est transferendus: igitur prædictionibus de Christo, subiicitur crimen idololatriæ: vt ostendatur hæc esse causa exclusio- nis Iudæorum, & vocationis gentium: & quod apud Hieremiam, opinor, petierunt à Domino, vt se relinqueret Dominus ambulare liberos, vt cæteras gentes: negauit Dominus se esse facturum, quo ad faceret, quæ erat facturum: hoc est quo ad mitteretur Christus, postea se esse facturum. Misso itaque Christo fecit quod Iudæi petebant: dimisit populū Iudæorū præter reliquias quæ saluæ factæ sunt, & vocauit gentes. Describitur idololatria Iudæorū, sacerdotes, inquit propheta, qui alios ab idololatria, & alijs criminibus erant auocaturi, & ad pietatē & religionē traducturi, quoties de re aliqua cōsulebātur, interrogabat demonas ait Theophylactus, in lignis, in idolis cōsulebant idola facta ex lignis & lapidi-

bus: vel vt vertere. Lxx in symbolis, hoc est, in lignis, in auspicijs, & volatu auū, in iecore animalium, in fumo, in igne, & in virgibus eorum: vaticinabantur per virgas, aut, & baculus eius annuntiabit ei, id est, diuinant per virgas & fortilegia, & per alias dæmonum præstigias (Spiritus fornicationum) Theophylactus, id est, libido ardentissima colendi idola, & cæterorum vitiorum accendebant eos ad hæc patranda, & ferebantur præcipites ad hæc mala, quod eorum ardebant de- syderio: vel, spiritus fornicationum, dæmon qui ad hanc idololatriam instigat, vrgebat eos, quod singulis criminibus præfunt dæmones, qui cum ad omnia vitia impellant, præcipue tamen ad quædam quibus præfunt. Chrysofomus in Marcum Homelia. 6. 1259. interpretans hunc locum: spiritus inquit, immundus qui fuerat in Synagoga, & qui illos duxerat ad idololatriam, de quo Oseas, spiritu fornicationis seducti sunt, spiritus qui egressus fuerat de homine, & ibat in desertum, & quæsiuit sibi locum, & nō potuit inuenire: & alios dæmones septem nequiores se tulit: & reuersus est in domum pristinam, in Synagoga. (Et fornicati sunt à Deo suo, super capita montium sacrificabant, &c.) Theophylactus in idololatria, & cæteris vitijs volutabatur: in vertice montium, in locis amœnis more nationum sub amœnissima quaque arbore, Ilychius in Leuiticū lib. 6. hoc loco Osee ait, prohiberi Iudæos, ne festiuitatibus nationum assueferent, quæ in summis montium verticibus, & locis amœnis fieri solebant. De hac re Cyrillus de spiritu & littera: an non æquum putas vt qui à Deo optimo maximo ad cultum defecissent, nec admoniti centies resipiscere voluerint, absque vlla misericordia poenas luant? qui gloriosum Deum hac toties affecerint ignominia, vt lapides & saxa dura colere pro Dijs præoptauerint, quàm illum mundi opificem qui tot beneficia in illos contulisset.

D. HIERO.

D. HIERO. Ideo fornicabuntur filie vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt, non visitabo super filias vestras quum fuerint fornicatæ, & super sponfas vestras quum adulterauerint, quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur, & cum effœminatis sacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.

LXX. Propterea fornicabuntur filie vestræ, & sponsæ vestræ mœchabuntur, & non visitabo super filias vestras, quum fornicatæ fuerint, & super sponfas vestras quum adulterauerint, quoniam ipsi cum meretricibus commiscebantur & cum initiatis immolabant, & populus non intelligens adhærebat cum meretrice.

Theophylactus: Propterea fornicabuntur filie vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt: significat his propheta captiuas esse ducendas, & prostituendas tam filias quam vxores dominorum contamelijis: non visitabo super eas, permittam id fieri. Chrysofomus. 5. oratione. 5. aduersus Iudæos, argumentis insolubilibus reuincens Iudæorum impietatē, inter alia, & hoc citat in principio. Et quum dixisset, vetari à Prophetis extra templum Domini legi legem, sic aduersum Iudæos argumentatur. Quum igitur ne legere quidem legem fas fuerit extra ciuitatem, quomodo legem seruare potuerunt extra ciuitatem? Hanc ob causam Dominus minitans Iudæis dicit: Non visitabo filias vestras cū stuprum admiserint, &c. Lex dicit, si mulier præuicata fuerit à viro suo, & cætera quæ sequuntur, quibus deprehendebatur adulterium fœminæ maritæ, quæ

loco citato leges, subiunxit Chrysofomus: Postquam in captiuitatē ducti sunt nec quicquā horū fieri potest, quum dirutum sit templum, diruta vrbs Hierosolyma, nec offerantur hostiæ: vnde Oseas. Non visitabo filias vestras, quum stuprum admiserint, nec nurus vestras, quum mœchatæ fuerint. Igitur intelligit Chrysofomus: quum lex nec legi quidem possit extra templum, nec alibi quam in templo possent offerri sacrificia, fieri non potest, vt lex illa de adulteris in vsum iam possit adhiberi diruto templo: supra enim dixerat Chrysofomus, nunquam reedificandum: & his argumentis insolubilibus legem veterem cessasse docet Chrysofomus, postquam lux Euangelica mundo illuxerit. Origenes. 1. 94. in Exod. c. 20. flagellat, inquit, Deus omnem filium, quem recipit, & in dignantis Dei terribilis illa vox est. Non visitabo super filias vestras, quum fornicantur, nec super nurus vestras, quum mœchantur: hoc est terribile, inquit Origenes, quum iam non corripimur, quum peccamus: tunc enim quum excesserimus peccandi modum, auertit à nobis Dominus zelum suum. Et in Hieremi, Homel. 2. quando quis relinquitur impunitus, magna ira est: sic est illud. Nō visitabo super filias vestras, &c. Eodē modo interpretatur Procopius in Genesin. 198. Clemens Alexandrinus in Pedagogo lib. 1. cap. 9. interpretans hunc locum, ait: reprehendi Iudæos quod intelligat, quid faciant, & sua sponte & consulto peccent. Sed iam admonui vaticinia de Christi temporibus sic esse vaticinia, vt ad alios vsus & ad nostras commoditates applicentur: iuxta scripturæ canonē, qui hoc facere præcipiat. (Quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur.) Theophylactus innuit sacrificia Beelphegor, id est, Priapi. Nam fœminæ quæ membrum hominis colentem pro Deo, & in sinu ferrent eius imaginem, meretrices erant, & meretricibus fœdiores, in his sacris fœdit. versatos Iudæos, ait, vt libidina-

bidinarētur cum his fœminis: huc enim hæc sacra spectabant: & dæmon, vt late exequitur Augustinus de ciuitate Dei, hunc habet scopum, vt hominem quē nactus fuerit quam maxime potest fœditissimis vitijs inquinēt. Isychius in Leuiticum lib. 4. Medicus, inquit, non concedit ægrotū agere mortifera, nec Deus permittit peccatorem diutius insensibilitatis morbo detineri, ne in profundum malorum veniat: hoc donum sensus Ecclesiæ datur, synagoga non datur: vt ait Oseas: Quoniam ipsi cum meretricibus versabantur. Hæc Isychius: quasi dicat, iratus Dominus quod Iudæi relicto vero Deo sacrificabant Priapo cum fœminis impudentissimis, vt versarentur in libidinibus, & moniti milles non desistere incepto, permisi sunt à Deo Christum non agnoscere, nec intelligere, quam in profundo malorum sint, & quum toties puniti à Deo sint, vt enumerari sit difficile, post crucem Domini, inquam, non habeant sensum vt intelligant. Idem Isychius. 83. in Leuiticū lib. 6. effœminatos appellare videtur eos, qui quum huiusmodi impudentissimis fœminis Priapo sacra facerent. Eodem spectat Theophylactus. (Et populus nō intelligens vapulabit) pœnas dedit milles, alias alijs acerbiores. Verbum Hebræum sanctificatos significat. Et ideo Lxx interpretati sunt, sanctificatos, Priapo, scilicet, & dæmonibus, quos ille pro dijs colebant: & ideo reddidere, initiatos: sic enim nationes appellabant homines dæmonibus consecratos, sed idem verbum in malam partem accipitur, & ideo effœminatos vertit Diuus Hieronymus.

D. HIERO. Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Iuda, & nolite ingredi in Galgala, & non ascenderis in Bethanem, nec iuraueritis viuit Dominus. Quo-

niam sicut vacca lasciuuens declinauit Israel, nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine, particeps idolorum Ephraim dimitte eum, separatum est conuiuium eorum.

Lxx. In Israel ne ignores & Iudæne ingrediamini in Galgala, & ne ascendatis in domum iniquitatis, & ne iuratis viuit Dominus, Quoniam sicut vacca asylo percussa insanuit Israel, nunc pascet eos Dominus sicut agnum in spacio, particeps idolorum Ephraim posuit tibi scandala, & amant Cananeos.

Theophylactus ait esse qui putent dici à Propheta: ne eas ad idolorū templa, & postea iures viuit Dominus, quod est iuramentum fidelium: iuxta illud Pauli: Non potestis calicem dæmoni bibere, &c. & nemo potest duobus dominis seruire. Variè distincta est lectio à D. Hieronymo, & à Lxx viris. Nam pro toto illo: (Et populus non intelligens vapulabit si fornicaris.) quod est in vulgata Diui Hieronymi, vertere Lxx. Et populus non intelligens adhærebat cum meretrice: & illic apposuerunt distinctionem. Nam verbum Hebræum. *שׁוֹבֵר* raro, alunt Hebræi, in sacris litteris reperitur, & verè explanatur, impingebat, implicabatur, errabat, corruerat, & sequens verbum *בְּמִטָּה* mutato puncto, meretrix est. Theophylactus. Populus non intelligens, cuius princeps erat Anas & Cayphas, adhærebit cum meretrice, vel impinget, aut corruet cum meretrice, cum cohorte gentium, cuius auxilio est vsus ad comprehendendū Dominum in horto. Iuxta quem sensum nostra vulgata sic explanabitur: & populus non intelligens, qui Dominum regem gloriæ apprehendit, vapulabit: pœnas luet, vastabitur. Et quum mutata fuerit distinctio

in

in superioribus, in sequentibus varia sit necesse est. Hieronymus sic. Et populus non intelligens vapulabit, illic apposita distinctione, luet pœnas, vel peruersus erit, sic enim reddi potest: erit peruersus, qualis nunc est. Quod nouo initio dicit Hieronymus: si fornicaris; dixerant Lxx cum meretrice: quod vox Hebræa verbum & nomen potest esse: & si nomen est, vertes cum meretrice, nam, im, vocu la Hebræa significat, cu, n: & si, sin autē verbum est: reddes: si fornicaris: & ita transtulit Hieronymus. Iam dixi à Lxx apponi hic distinctionem, & ita Lxx, nouum fecere initium: tu Israel ne ignores. Hoc verbum deest in lectione Hebræa: & rursum in translatione Lxx reponendum est verbum vnum ex Hebræa lectione: ne pecces Iuda: vt sit totum. Tu Israel ne ignores, ne pecces Iuda. Theophylactus: tu Israel, qui nomen habes à videndo Deum, (est enim Israel videns Deum vel præualens in Deo) ne ignores ad seruandam naturam humanam in carne venisse Deum seruatorem generis humani: iuxta quæ sic reliqua interpretabimur: & tu Iuda (alloquitur enim regnū Iuda) ne pecces, ne eas in Galgala, in stercore, & fordes gentium: id enim sonat vox Hebræa, id est, ne ex populo Dei fias populus gentium, vel ne eas captiua ad populos gentium, nec ascendant Bethanem, id est, populos nationum: ex vno plures per Synecdochen, præceptores Hebræi D. Hieronymi mirabatur quod pro, Auen, Lxx legissent, on, quasi verò id non efficiant puncta: Nam Hebræa vox *אָוֵן* si addas punctum vnum sic: *אָוֵן* on, sonat: si addas duo puncta sic *אָוֵן* sonat, auen. Ne ignores ergo loca idolorum, & ne si paul iures iuramenta fidelium si vis fugere impendentia mala. Theophylactus aliter hæc intellegisse videtur, ne petas Galgala, & ne ascendas in Bethanem, id est, & ne te misceas nationibus idololatriæ: ex vno plures, vel omnes: idque ex notioribus. Ponuntur idololatriæ Iudæis notissimi pro quoli-

bet idololatra, hoc est: ne te præcipites vt se præcipitauerunt patres veltri, quum lapidabant Prophetas, & eos, qui ad se mittebantur à Deo, vt se cum idololatriis miscerent, sed si parasti insidias seruatori nostro Christo, pœnitentia & cōfessione peccatorum lordes elue: iuxta illud: Agite pœnitentiam, & baptizamini. Et pergit Theophylactus: quibus verbis, qui illuminatus est, & vidit diuina mysteria, admonetur, ne ignoret gratiā quā est affecutus: sed festinet gratiā, quā accepit, per viam sanctam conseruare: & per confessionem remissionem peccatorum assequi, nec rursum det operā in peccatum recidere, & abire in præcipitium. Dixerat Theophylactus, Galgala & Bethel loca esse vbi multa mysteria essent peracta, magna beneficia populo Israel data, nec esse æquum vt ea loca foedarent vitijs, & idololatriæ: quæ tot Dei beneficijs erant nobilitatissima: nec esse æquum, vt quæ domus Dei erat, id enim sonat Bethel, facta sit Bethaem domus diaboli. Vbi videtur Theophylactus accipere Bethel, pro Hierusalem, quæ ex domo Dei facta est: domus diaboli, vt supra dictum est: de spiritu immundo & Galgala, id est, depositio sordium, fiat domus sordida: subijcit enim: quæ erat domus Dei, facta est domus iniquitatis, & diaboli quod repulit Christum, qui factus est nobis veritas, & sapientia, & postea iurat: viuit Dominus, quum ipsam vitam occiderint. (Quoniam sicut vacca lasciuuens declinauit Israel) vacca lasciuuens Oestro percita, ita huc & illuc, sursum & deorsum fertur: præceps, vt frequenter in præceps abeat. Potest, Theophylactus inquit, hoc dici de decem tribubus, quæ præcipites ad Idololatriam sunt, delatæ, & ituræ sunt in captiuitatem, vt deponant saltus & reuocentur ad modestiam, quum subinde captiui dominos mutant. Patiuntur nunc hæc Iudæi post crucem Christi, quod in sanie contra Christum, vt vitula indomita non passa iugum, nec enim Euan-

gelij

gelij iugum recipere voluerunt oestro inuidiæ præcipites ad christidum delati. Hoc magis Græcè est expressum *ὁ δολιχὸς παροῖστος* ut iuuenca oestro agitata. *παροῖστος ἐν Ἰσραὴλ* oestro percitus delatus est Israel; ad occidendum Christum, scilicet: (Nunc pascet eos Dominus sicut agnū in latitudine.) Theophylactus: in captiuitate, inquit, apud Perlas quo captiui ducentur. Gregorius Nazianzenus de Theologia oratione. 3. ad pascha Christi, quibus Christiani pascimur referre videtur. Nicetas in oratione. 2. in Pascha in hunc eundem sensum locum hunc Osee citare videtur, citans illud Euangelij de Christo. Ego sum pastor bonus: is ad nos venit, ut errantē ouē in motibus & collibus inuenit, q̄ sacrificia idolorū in motibus & collibus scōfici idololatris solebant: & sic quoq̄; Theophylactus supra interpretatus esse videtur. Sed non sensu litterali: & certe illud pascet eos Dominus sicut agnū, id est, sicut agnos, (est enim Hebræis vfitatissimum singularem numerum vsurpare pro plurali) non video quomodo in malam partem accipi possit: nec quomodo pascat in latitudine, in captiuitatis angustias redactos miseros Iudeos, in regnis Persarum, latius, inquit, cōstrictos captiuitatis vinculis intra Dominōrum ædes pascit in latitudine; aut pascit Dominus eneōtos fame, & siti, redactos in omnem miseriam a se: & pascit vt agnos, quando agnos in scriptura acceptos vides in malam partem: magis placet, vt dicas nunc facta redemptione generis humani, pascet Dominus Israel veros Israelitas secūdum spiritum, sicut agnos in latitudine, in omni abundantia gratiæ noui testamenti: vt, qui crediderit & baptizatus fuerit saluus sit: vt quacunque hora ingemuerit peccator remissionem peccatorum accipiat: vt pane de cælo pascatur, & sanguine, qui de latere Christi fluit, viuifcetur. Particeps idolorum Ephraim dimitte eum. Quando decem tribus quæ dicuntur Israel, & Ephraim

discessere à regno Iuda; fuere typus Iudæorum infidelium qui discessere à fidelibus qui Christum receperunt, qui Iuda appellantur in sacris litteris, quod Christum confiteantur, nam, iada, confiteri est, & Iudæi confitentes, & ita nunc Iudæi infideles, qui Christum affecerunt cruce Ephraim dicuntur. Theophylactus, Ephraim particeps idolorū dicitur, quo ad crucifigendum Christum idololatrarum auxilio sit vsus, Romanorum, scilicet, qui impietatis huius fuere participes, & posuere ipsi Domino scandala. Nam sic vertere hæc Lxx, & lectio Hebræa sic transferri potest, Hanach, ponere ad ponendum, lo, ipsi, sar, rebellionē, scandalum. D. Hieronymus aliter distinxit. Hanach lo, dimitte eum, nam hoc quoque verbum Hebræum significat, & hic D. Hierony. apposuit distinctionem: & vulgatæ sensus idem erit. Particeps idolorum Ephraim, id est, populus Iudæorum socius idololatrarum in passione Domini, quum vsus est auxilio Romanorum ad occidendum Christum, & clamauit. Non habemus regem nisi Cæsarem, si hunc dimittis non es amicus Cæsaris. (Dimitte eum,) exclude eum ab Ecclesia. Hæc quæ dicuntur modo optantis, aut imperantis, nec optantur, nec imperantur, sed futurorum sunt vaticinia: Nec dimisit Dñs decē tribus, quæ ex residuis captiuitatis succreuerunt, & tempore aduentus Dñi erāt florentissimæ. *Cananem idem quod negotiator* (Amavit Cananæos.) Romanos idololatras ex parte totū, vel q̄ Cananæi, vox Hebræa negotiatores latine sonat, vt totum orbem acquirerent Imperio Romano, & negocia omnia diiudicarent, sed Lxx etiam lectionem Hebræam agnouere, ab ea quæ nunc est, quod non raro reperitur in his quæ duobus locis eisdem verbis Hebræicè sunt conscripta, & amasse Iudæos Romanos liquet inde quod dixere: Non habemus regem nisi Cæsarem. D. Hieronymus aliam lectionem agnouit, vertit enim: (Separatum est conuiuium eorum) Iudæorum, scilicet,

Fornicatio in scriptura quid.

Iudæi vnde dicuntur:

et, à conuiuium medullatorum corporis & sanguinis Christi, de quo Elaias ca. 25. (Fornicatione fornicati sunt.) dictum est supra ex Procopio, fornicationem, & adulterium dici quum discessit populus Iudæorum à Deo, & Cæsarem sibi petijt regem, & peruertit scripturarum & prophetarum sensa sacra contra Christum, quod dicitur adulterare scripturas: dilexerunt afferre ignominiam protectores eius: Theophylactus protectores Synagogæ, Principes Synagogæ: hi enim dicuntur protectores eius: etiam ex interpretatione Rabinorum. Dilexerunt, cupierunt afferre Christo ignominiam: quum morte ignominiosissima, eaque inter duos latrones eum affecere, cruci eū suffigentes. Paleologos *ὄν γὰρ ὁ γέμμος ἀθεσμός, πορνεῖα ἔστι τὸ παράνομον* id est, cū matrimoniū violatur fornicatio est, id quod fit, & Iudæi Deo erant iūcti matrimonio spiritali, & dixere: Non habemus regem nisi Cæsarem: postea subiecit, si omnes, inquit, fornicantur, ex fornicatione generantur omnes, omnes igitur spurij & adulterini, iuxta legē Moysi non erunt prouehendi in sacerdotium. Quæ omnia Paleologus: vt ostendat post crucem Christi solutum fuisse sacerdotium Iudæorum, & sacrificia, regnum, & legis veteris ceremonias. (Ex fremitu eorum.) Theophylactus: quum fremuere gentes aduersum Dominum: quum ad eum exierunt cum fustibus & armis, tanquam ad latronem, & clamoribus illum sequebantur ascendentes in tecta, vt dictum est in Esaia. Hebraice est, maguea, scuta eius, quod rabini interpretantur magnates eius, protectores eius. Lxx scutati equites, frementes equi: & ita vertisse videntur ex fremitu eius, vt sit sensus: quærebant Domino ignominiam, quum ducebatur ad supplicium, cum magno Principū equitatu, & equorum fremitu, cum duobus latronibus. (Turbo spiritus es tu in alis eius.) Ex præcedentibus videtur hic esse sensus: Tu, ὁ popule Iudæorum, videbaris fuisse

veluti ventorum quidam turbo, quum magna vi, ventorum impulsu ferri solet, quum in passione Domini aduersum Christum ferebare clamans: Tolle tolle, crucifige crucifige. In alis eius: cum fauore Romanorum, confundentur. (Ex altaribus eius.) luent crimina idololatrarum post crucem Domini, & omnem sanguinem, qui effusus est ab Abel iusto, & omnia idololatrarum crimina. Semper prophetæ exclusionis Iudæorum & vastationis, & captiuitatis causam esse significant idololatram, vt dictum est. Vulgata planior esse videtur: ligauit eum spiritus ille, immundus, scilicet, qui erat in synagoga in alis suis dæmonis, & confundentur, erunt ignominiosi, & c. vt sequebantur sua consilia.

Osee CAPVT. V.

D. HIERO. Audite hoc sacerdotes, & attendite domus Israel & domus regis auscultate quia vobis iudicium, quonia laqueus facti estis speculationi. Et sicut rete expansum super Tabor, & victimas declinastis in profundum, & ego eruditor omnium eorum.

Lxx. Audite hæc sacerdotes, & attendite domus Israel, & domus regis auscultate, quia ad vos est iudicium. Speculationi nanque laqueus facti estis, & sicut rete expansum super Tabor, qui capiunt venationem timuerunt. Ego autem eruditor vester.

Cyrillus super Ioannem lib. 12. cap. 26. hunc locum explanat de principibus sacerdotum in passione Domini, qui petierunt vt Dominus crucifigeretur, & cæteris fuere authores vt id peterent: iuxta quam sententiam sic interpret-

terpretabimur vulgatam: Audite hoc sacerdotibus, qui misistis eos qui Dominum prehenderent, & domus Israel, & populus Iudæorum qui petisti, ut Dominus crucifigeretur, & domus regis Herodes, & tu Pilatus, quia aduersus vos est iudicium, quod post crucem Domini omnis pestis malorum in sacerdotum, & scribarum, & Principum capita incubuit, ut leges apud Iosephum. (Quia laqueus facti estis speculationi,) quia illa que castis vestros subditos: speculationem nanq; in his appellat subitam multitudinem, ait Cyrillus, cuius curam principes habere debent, & speculatores præfidentes populis dicuntur: laqueus igitur, & veluti rete expansum super Tabor monte populo pontifices facti sunt, cum primi clamauerunt: Non habemus regem nisi Cæsarem, & exemplo suo alii persuaserunt, ut ipsi quoque idem clamaret: & dixerat supra Cyrillus, non solum suas principes sacerdotum, verum etiam aliorum animas perdidit. Reliqua, hoc filium Cyrilli sequuti, sic enodabimus. (Sicut rete expansum super montem Tabor.) Tabor puritas est, & iudicium: id enim sonat vox Hebræa à verbo, baras, purgo & mundo: & cohors illa missa à Principibus sacerdotum comprehensura Dominum in montem Oliueti veluti saltum indagine cingens, & rete expandens quærebat comprehendere Dominum, & comprehendit, & eos qui Christo crediderant, & ea loca frequentabant Domini vestigijs sanctificata veluti reti quodam expansa, hoc est ex insidijs comprehendebant. (Et victimas declinatis in profundum,) comprehensos Christum & eius discipulos tanquam victimas declinatis in profundum, in sepulchrum, Christum in sepulchro profundo posuistis, & sanctos martyres, quos per omnia cruciamenta necabatis. (Et ego eruditor omnium eorum.) Ego illis omnibus eram magister datus de cælo, & redemptor, quod est apud Esaiam, & in litteris Evangelicis. Sed aiunt He-

Tabor puritas.

braice esse, & mactare, inclinare profundauerunt. Hoc mihi non videtur esse ferendum, ut recte dicatur, quod est in nostra vulgata Hebraice non esse: nemo id dicit, inquit: quid interest dicatur ne aperte an tectè? Nam qui dicit, quod nostra vulgata præfert: victimas declinatis in profundum, Hebraicè esse, & mactare inclinare profundauerunt: negat hoc esse Hebraice, quod in nostra lectio ne est. Ita ne quod tu intelligas in Hebræa lectione erit? & id Hebraice esse dicitur, quod tibi lectio Hebræa videtur significare? quod D. Hier. & Lxx sunt interpretati non erit Hebraice? Et, quod sæpe sumus testati, Hebraicam veritatem, quam isti appellant, non semper esse lectionem Hebræam, sed interpretationem rabineam, aut horum interpretationem, qui noua cudit. Hebraica veritas ea est, quam tenet Ecclesia, non ea interpretatio Hebrææ lectionis, quæ tibi placet magis. Ecclesia credendi norma est, non spectra, quæ somnias ipse, & ne quis dicat me hoc fingere. R. D. hæc sic interpretatur. Ad iugulandum declinantes in profundo posuerunt, & R. Abraham, ad iugulandum declinantes in profundo posuerunt laqueum. Sed ut ad institutum redeam, sachata, rabini infinitiuum faciunt mactare, & iugulare. D. Hieronymus, & Lxx fecere nomē, quod Hebraice frequentissime fit, ut eadem terminatio infinitiuus sit & nomen, vertit ergo Hieronymus mactationem, quod rabini vertunt mactare, & iugulare. & latinus victimam. Vertit tamen pluraliter, quod sæpe fit apud Hebræos, ut singularis numerus pro plurali ponatur. Ergo, sachata, victima est, quod ipse fateris, quum vertis mactare. Qui facit ergo vocem Hebræam nomen mactationem dicit & victimam, setim, declinantes significat, non declinare: nota res est, declinantes victimam: quod si referas ad Christum, quæ dilucida oratio erit? declinatus enim est Christus, qui victima fuit pro genere humano, ut affigeretur cruci: id enim verbum

Bum sequens significat, profundauerunt, quod Lxx in codicibus correctioribus vertere, transfixerunt, victima declinata & transfixa quo spectat cedo? dices Lxx vertere, venationem transfixerunt, & id quoque lectio Hebræa significare potest, setim, declinantes, id est, venatores qui indagine declinare faciunt venationem in retia: ergo declinantes, sachata, iugulationem & venationem, hehemiquo, profundauerunt, profunde transfixerunt: durum esse dices: qui quæro minus durum, quod ait. R. D. & R. Abraham? Quum CYRILLVS ergo principium capit ad Christi passionem referat, Hebræi ad decem tribus, iam sequentia perpendamus videamus utriusque sententia congruat magis. THEOPHY. (si modo THEOPHY. est, & non Theodoritus aut utriusque confusa scholia) utranque sententiam est complexus, ut referret ad captiuitatem decem tribuum, & eodem modo interpretaretur quo D. HIERO. sequutus Hebræos, & referret ad Christi quoque tempora cum CYRILLO, & ita priora illa: Audite hoc sacerdotes, & attendite domus Israel, & domus Regis, ad Principes sacerdotum, Phariseos, scribas, & ad Herodem regem dicta putat: qui velut laqueus facti sunt speculationi, Christo excelsio, ait, qui omnia speculatur. An non illum, inquit, in litteris Evangelicis tentabant, & postremo crucem ei fixere & calumnias, & falsos testes intendere ei ut retia. En quod huius capituli argumētum nostri esse putent, & quid contra sentiant Hebræi. Disputabimus nunc per totum caput vtra sententia sit verior. Primum omnium apud me multum valet ratio illa AVGVSTINI, Quis interpretationem ARIST. ab ARIST. inimicis petat? quis interpretationem Prophetarum, qui de Christo loquuntur, à Iudæis Christi inimicis postulet addiscere? Deinde testimonijs tot patrum superiora omnia Osce capita ostendimus vaticinia esse de Christo, & eorundem

testimonijs liquebit sequens caput de Christo esse, ex antecedentibus ergo & sequentibus apparet, verisimilius esse ut hoc quoque caput de Christo esse dicatur. Adde quod ad sacerdotes sermo fit, & in regno Iuda sacerdotes Dei erant, & sacerdotes Israel commigrasse in regnum Iuda discas, ex Iosepho. 248. in regno Israel sacerdotes demonum erant fere, verisimilius ergo est ad Pontifices & Phariseos, ut ait CYRILLVS, verba fieri. Huc facit & illud, quod ad sacerdotes, & domus Israel, & domum regis verba sunt, quod magis spectat ad tempora Christi, nam in vastitate inuicta Iudæis à Romanis omnis vis mali, ut discas ex Iosepho, potissimum in principes sacerdotum, & locupletes, & primarios, & Principes Iudæorum incubuit. Quod hic propheta præsignificare videtur. Quod HIERO. vertit in profundum, R. Dauid, & R. Abraham reddidit profundauerunt: & interpretantur profundè fixere retia, nescio cur magis hoc conueniat, quæ quod THEOPHY. interpretatur, profunde fixere crucem iuxta translationem Lxx: hæc enim Lxx verior est lectio: ut sit: prædæ profundius fixere crucem: nec male coheret, qui rapiant venationem timuerant, qui prehendere Christum timuerunt quum retro cecidit: postquam Dominus dixit: Ego sum, vel post cruci affixum Dominum, quum post terræ motus cætera rerum miracula abiit: & percussiones pectora: & dicebant: vere filius Dei erat hic: Scio ego multis hæc fore: sed moneo audiant PLATONEM qui suadet ut à pueris melioribus affuecamus, quod naturale est, ut illa bene oleant, quibus assuecimus, etiam si sint foetidissima. Contra vero boni odores huiusmodi hominibus sunt ingrati, si quidem scarabæos, qui rebus foetidis pascuntur, aiunt, inter bonos odores statim expirare.

D. D. HIERO.

D. HIERO. Ego scio Ephraim, & Israel non est absconditus a me, quia nunc fornicatus est Ephraim & contaminatus est Israel, non dabant cogitationes ut reuertatur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognouerunt, & respondebit arrogantia Israel in facie eius, & Israel & Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Iuda cum eis.

Lxx. Ego cognoui Ephraim, & Israel non recessit a me, quia nunc fornicatus est Ephraim & maculatus est Israel, & non dederunt cogitationes suas ut reuertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum est in medio eorum, at Dominum non cognouerunt & humiliabitur iniuria Israel in facie eius, & Israel & Ephraim infirmabuntur in iniquitatibus suis, & infirmabitur Iuda cum eis.

HAEC verba conuenienter superiori Cyrilli interpretationi perspicua sunt. Nam decem tribus Ephraim, & Israel, dicuntur nomine peculiari. Decem ergo tribus propheta Domino notas esse ait, quod Dominus praedicaturus erat apud decem tribus potissimum, & versaturus in Galilaea, & in ripis Iordanis, & ultra Iordanem, quae loca ad decem tribus pertinent: illic delegit discipulos, & Apostolos: illic fuit innumeris miraculis, ut per Prophetas omnia erant praedicta, & cruce effectus, postquam resurrexit, illic discipulos & Apostolos misit qui Israelitas vocarent ad poenitentiam, & expectauit eos per quadraginta duos annos, dum conuerterentur ad Dominum: & nouit Dominus peiores futuros in dies, nec redituros ad Dominum. Id haec verba significare videntur. Ego scio Ephraim, noui illum & quid facturus, &

Israel non est absconditus a me, vel ut vertere Lxx, non recessit a me, id est, noui illum: repetitio eiusdem sententiae, quae re exemplificet. (Non dabant cogitationes ut reuertantur ad Dominum.) quauis eos expectet Dominus per quadraginta annos post crucem Domini, nunquam illis in mentem veniet ut reuertantur ad Dominum. (Quia spiritus fornicationum in medio eorum.) quia spiritus ille immundus synagoga, de quo capite superiore diximus, qui quum ambulasset per loca arida rediit in domum priorem, & impulit ut essent nouissima peiora prioribus. (Dominum non cognouerunt.) Christum, scilicet, quum apud ipsos docuisset, & tot fulsisset miraculis: videntes non viderunt, audientes non audierunt. (Et respondebit arrogantia Israel in facie eius.) arrogantia qua vsi sunt deicide Iudei in Christum, ut inquit THEOPHY. apparebit in facie ipsorum Iudeorum, ut est etiam apud Esaiam cap. 3. In vultu enim Iudeorum, qui illos maledicos & afflictos vides, intelliges quato crimine se commacularint miseri. Lxx legunt, humiliabitur, pro respondebit, quod verbum Hebraeum vtriusque significat: iniuria, qua Christum affecte, humiliabitur in facie Iudeorum, id est, iniuriosi Iudaei in Christum in eam humilitate non redigentur, quae semper in eorum facie appareat. (Et Israel, & Ephraim ruent in iniquitate sua.) vastabuntur a Romanis, quod ad Christum venire noluerunt, sed perstiterunt in suo nefario scelere, ut Christum, & Christianos persequerentur. Huc etiam refert THEOPHY. (ruet etiam Iuda) vastabitur etiam regnum Iuda a Romanis, pro ruent, legunt Lxx infirmabuntur; & verbum Hebraeum vtriusque significat, infirmabuntur, amittent vires, repelere, inquit THEOPHYLA. Christum, qui est Dei virtus, & re vera, ut docet Iosephus amiserunt vires Iudaei in maciem redacti: fame, & peste, & quod Deus illis detrahebat vires, & eas addebat Romanis.

D. HIERO.

D. HIERO. In gregibus suis & armetis suis vadent ad quarendum Dominum & non inuenient, ablati sunt ab eis, in Domino praeparati sunt, quia filios alienos genuerunt. Nunc deuorabit eos mensis cum partibus suis.

Lxx. Cum ouibus & vitulis ibant ut quaerant Dominum, & non inuenient eum, declinabit enim ab illis, quia Dominum dereliquerunt, & filij alieni nati sunt, nunc deuorabit eos rubigo, & sortes illorum.

VEL hic locus satis esse deberet ad refellendam Hebraeorum interpretationem de decem tribubus, & eorum captiuitate: semper enim S.S. iuxta scripturam interpretanda canonem aliqua interijcit quae vetent uacina de Christo alio despecte re. Quando factum reperies, non modo in captiuitate decem tribuum, sed vltimo vnquam tempore, ut populus Iuda & populus Israel venerint cum ouibus & armentis, & Dominum non inueniant? Apud Hieremiam leges ceteris Dominum adhortari iudeos, ut ad se veniant, & conuertantur, & repullerunt se omnia Iudaeis in penitentia mala. Post Christi crucem haec facta leges. Iam enim post captiuitatem decem tribuum ex residuis decem tribuum, ut dictum est centies, succreuerant decem tribus, & in vnum coaluerant cum regno Iuda: & quum a Romanis vastarentur per tres quatuorve annos, nihil aliud quam sacrificia fiebant, & mactabantur boues, & armenta in templo Domini, ut tanta illam vim mali Dominus depelleret, & non inueniebant, iam enim discesserat ex templo gloria Dei: & angeli templi custodes abierant: & dixerant, ut docet Iosephus, Relinquamus has sedes. (Ablati sunt ab eis.) vel ut Lxx dixerunt: declinabit ab illis. transit ad gentes relicto populo Iudeorum. Notat THEOPHY. hic duarum personarum fieri mentionem

his verbis: obserua duarum personarum indicium, declinavit, inquit, ab ipsis Dominus, quoniam Dominum dereliquerunt: quod si Spiritus haec in propheta dicat, ecce tertia persona erit: notat praeterea Theophylactus, haec de temporibus Christi dici, quod propheta significet iam desisse legalia, ait. n. expedito porro, quod legalia sacrificia iam desierint hic, quod Dominus quaeritur sacrificijs ouium & vitulorum, & non inuenitur, nec alijs veteris legis sacrificijs, quia impossibile erat sanguinem hircorum, & vitulorum auferre peccata: solanque, fide viuam, & baptismate inueniebatur iam Dominus peccata dimittens. (In Domino praeparati sunt.) Dominum Christum dereliquerunt: quod verit Hieronymus: (Quia filios alienos genuerunt.) Lxx filij alieni nati sunt, quum dixerunt: Non habemus regem nisi Caesarem, facti sunt filij alieni: iuxta illud Dominum, ut ait Theophylactus (sive is Theodoritus est, vtraque enim interpretatione complectitur) vos ex diabolo patre estis: & illud: filij alieni metiti sunt mihi. Erant enim filij Dei & persequentes Christum, & in passione Christi facti sunt filij diaboli: nec nati sunt solum filij diaboli, sed post illa filios alienos genuerunt a Deo. s. Nunc deuorabit eos mensis. Leges apud Iosephum mensum vnquam fuisse pluuium, ut fecerit, vno nocte vna ea perentur Hierosolyma, quo omnis Iudeorum exercitus, multitudo omnis confluerat: caperetur inquam ab Idumaeis. Nam postea Romani bellabant aduersus Idumaeos, & Iudaeos, ut in sua ditione Hierosolyma redigerent quoad diruta vrbs est, & templum vastatum, vbi tunc capta vna illa nocte est mensis illius pluuuij. Lxx legere: deuorabit eos rubigo, legere enim pro mensis mensis, seu luna, & rubigo. Theophylactus rubiginem hanc esse ait Romanorum expeditionem, quae vrbibus Iudaeae vastitatem importauit propter crucem Christi. (Cum partibus suis.) Lxx, & forte illorum. THEOPHY. propter Christum cruce affectum ait, vastatas vrbes Iudaeae, quas ipsis Iudaeis

dais Iesus Naue hæreditatis vice per familias distribuerat: & Iudæos pulsis patrijs sedibus, dispersos toto orbe terrarū fuisse, vt prædictū erat à Mose, & à Iesu Naue, & ab alijs Prophetis, quorum fidē citat Iosephus cū causam reddit vastitatis Iudææ & templi Domini.

D. H. I. E. R. O. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlula te in Bethauen, post tergum tuū Benjamin, Ephraim in desolatione erit, in die correptionis, in tribubus Israel ostēdi fidē, facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminū, super eos effundā quasi aquā irā meā, calumniā patiens est Ephraim fractus iudicio, quoniā cœpit abire post sordes, & ego quasi tineā Ephraim & quasi putredo domui Iuda. Et vidit Ephraim lāguorē suū, & Iudas vinculū suū, & abiit Ephraim ad asfur, & misit ad regē vltorē, & ipse non poterit sanare vos, nec solvere poterit à vobis vinculum.

Lxx. Clangite tuba super colles, sonate super excelsis, predicare in domo iniquitatis, mente cecidit Benjamin, Ephraim in desolationē factus est in diebus correptionis in tribubus Israel ostēdi fidelia, facti sunt Principes Iuda quasi transferentes terminos. Super eos effundam sicut aquam impetum meū. Oppressit Ephraim aduersarium suū, & conculcauit iudiciū, quia cœpit abire post vana. Et ego vt conturbatio Ephraim, & quasi stimulus domui Iuda & vidit Ephraim infirmitatē suā, & Iuda dolorē suū, & abiit Ephraim ad Assyrios, & misit legatos ad regē Iarib, &

ipse non poterit liberare vos & non cessare faciet à vobis dolorem.

Indignū facinus est, vt nostra cōparemus cū Iudæis, nisi fiat, vt ait Origenes, vt nostra admiremur, rideamus Iudæica. Nemo tā stulte sapit, vt in Iudæorū scriinijs Christū quærat, quē illi accerime oppugnāt. Nostris, qui sunt Ecclesię magistri, nō habebimus fidē nostrū igitur sequamur institutum, verba singula expēdamus, apparebit magis singula spectare ad Christi tēpora. En hæc vastitas ad regnū Iudæ spectat. (Clangite tuba, inquit, in Gabaa, tuba in Rama.) quæ verba de regno Iudæ dicuntur, siquidē Gabaa, & Rama ad tribū Benjamin pertinet, quæ tribus Benjamin, cū tribu Iudæ cōficit regnū Iudæ. Lxx, quæ erāt nomina propria interpretati sunt, tāquā si appellatiua essent nomina: sed fat est quod dixerūt: mēte cecidit Benjamin. Cōstabat n. regnū Iudæ ex tribubus duabus Iudæ & Benjamin, prædicatur, aiunt, vtrāque captiuitas regni Iudæ, & decē tribuū: bene est, si vtrāque simul esset facta: sed hæc vastitas, quæ hic præsignificatur, & regnū Iudæ planē, & decē tribuū simul implicat, si singula expēdas: & talis fuit vastitas Iudææ à Romanis importata, verbū Hebræū, קוּמַרְיָא. post te videtur, Lxx legisse. קוּמַרְיָא cōbustus est, à verbo קוּמַרְיָא aduro, & forma Hebræa dicēdi, cōbusta facies dicitur, quæ mēte est vehementer perturbata. Theophylactus Benjamin pro regno Iudæ poni putat, ex parte totū: vt sit, regnū Iudæ erit cōsternatū animo quū videbit imminētē ruinā: sic factū leges apud Iosephū. (Ephraim in desolationē erit.) ad vtrūque; hoc referri poterat, multo magis ad Christi tēpora, tūc enim profus vastatæ sunt vrbes totū Iudææ. (In die correptionis in tribubus Israel ostēdi fidē.) vel vt Lxx reddidere: in diebus correptionis in tribubus Israel ostēdi fidelia. Theophylactus. In omnib⁹ tribubus Israel. Certē quoquo te vertas hæc vastitas implicat oēs tribus simul, & vt largiar in vtrāque partē posse referri

ri, certe concedant mihi necesse est omnes, magis hæc ad Christi tēpora spectare. Si quidem hæc Theophylactus sic explanat: in illis diebus, quæ præsignificanti per meos Prophetas, respicienda præstabo omnia, & fidelia ostendam cum summa fide me ea complese. Iosephum Iudæum adito qui vastitatis templi Domini & Hierosolymorum causam esse ait, quod cōpleri oportebat prophétias. Alij prophétias, inquit, quas præstigijs esse putabant, & circulatorum cantilenas, dum ridebant Iudæi, cōpseuerunt omnes: & has causam vastationis Iudææ fuisse ait, quod eas compleri oportebat. Ostendā in die correptionis quum vēdicabo sanguinem effusum ab Abel vsque ad Zachariā filium Barachiz: verisimile fuisse, quæ præsignificauerunt mei prophætæ, & non cantilenas circulatorū. Adde, quod ceteris diximus, quū quadragesimo secūdo post Christi crucem anno vastata Iudæa est, iuxta prophetarū prædictiones, totum orbē ferē tanto illo miraculo ad Christū fuisse conuersum: tunc enim fidelia & vera sunt monstrata quæ de Christo erant prædicta, & Dominum Iesum verum fuisse Christū, & orbis redēptionem esse factā: quum insolubile signum est sequutum, vt ait Chrysostomus, quod vastatum est templū, conflagrauerunt vrbes Iudæę. Prædictū enim vivebant per Prophetas vastandæ vrbes Iudæę, relinquēdas vrbes desertas, vt apud Esaiam. Relinquetur terrā vestra deserta. Theophylactus: In diebus correptionis intelligit, in diebus crucis, & resurrectionis: & infra, in diebus correptionis, in diebus, inquit, iudicij, quum sedebant Apostoli iudicantes duodecim tribus Israel. (Facti sunt principes Iudæ quasi assumentes terminos, non deleruerunt profus terminos suos Iudæi in captiuitate Babylonica, sed in annis septuaginta, post quos habebant Dei promissa reuocandos se esse ex illa captiuitate, tunc ve-

rè populus Iudæ mutauit terminos suos quum cōpleta Moysis prophétia, Deuteronomij, cap. 28. & 29. & Iosue, 23. (Etfundam quasi aquā iram meam.) Quoniam vt in principio primū libri de bello Iudæico, nullā post homines, nec totā calamitas in nationem illā incidit, quāta post Christi crucē in Iudæos, fuit importata, quum fame, peste, seditionibus Tyrannorū & Romanorū armis miserimē periret. Calumniā passus est Ephraim fractus iudicio. Dicitur est ex Eusebio Pamphili, Infidelis Iudæos, qui Christum non receperunt dictos Ephraim, quod decem tribus quæ discesserunt à regno Iudæ fuerunt Typus Iudæorum infidelium, qui Christo non crediderunt, & discesserunt à populo Iudæ, id est, à populo Christi cōfuentiū. Nam Iudæa cōfitebatur latinē sonat. Ergo calumniā patiens Ephraim, hoc est populus infidelis Iudæorū, vt Christum est calūniatus, patitur calumniā: nam leges apud Iosephū, veluti pecūdes oculos, caecos flagras à Tyrannis; & à Romanis miseris modis necatos per calumnias, per fallā criminā, vt ipsi Christū calūniati sunt (fractus iudicio) damnabitur iudicio, vt ipse impietate Christū & fideles dānuerat. Pro calūniā passus est Ephraim, Lxx vertere calūniā oppressit Ephraim aduersariū suū, verbū passiuū legere actiuē, quod sit mutatione punctorū, & deesse iuxta illos in lectione Hebræa vna vocula videtur, quæ aduersariū sonat. Theophylactus quū aliter esset interpretatus, quadrabit hæc, inquit, in eos qui cōtra Christū infecerunt, aduersariū illū habētes, quod cōtraria ipsi, & dixerit, & fecerit: contra quem Principes Iudæorum fuisse cōculcantes iudicium, ferente Pilato sententiā, vt dimitteretur. (Quia cœpit abire post sordes) Lxx, post vana, post res terrenas contemptis cælestibus: venient Romani & tollent gentem nostram: Non habemus regem, nisi Cæsarem. (Ego quasi tineā Ephraim, & quasi

quoniam ego quasi p̄thera Ephraim, & quasi leo domui Iuda, & ego capiam, & vadam, & tollā, & non erit qui eruat, vobis & reuertar in locum meum donec deficiatis, & quæretis faciē meā.

Lxx. Et ipse non poterit liberare vos, & non cessare faciet a vobis dolorem,

D. HIERO. Et ipse non poterit sanare vos, nec soluere a vobis vinculum. Quoniam ego quasi leona Ephraim, & quasi Catulus leonis domui Iuda. Ego capiam & vadā, tollā & nō est, qui eruat, vobis & reuertar ad locū meū donec deficiatis, & quæretis faciē meā.

Lxx. Et ipse non poterit liberare vos, & non cessare faciet a vobis dolorem,

quoniam ego quasi p̄thera Ephraim, & quasi leo domui Iuda, & ego capiam, & vadam, & tollā, & non erit qui eruat, vobis & reuertar in locum meum donec deficiatis.

Theophylactus aptissimè hæc inquit ad christicidas Iudæos spectat & ad Iulianū Imperatorē Romanū impientissimū quē appellarunt, Iareb, id est vindicē & vltorē, id enim vox Hebræa, Iareb, sonat. Dñs enim fere orbis terrarū Romanorū Imperator erat, lites dijudicabat, lefas iniuria nationes: vindicabat erat tñ pessime animatus in Christianos: offensibilissimū Christo, & Christianorū nomini. Qua de re Socrates scholastic⁹ ecclesiasticæ historie, lib. 3. cap. 20. hæc ferè scribit: Iulianū Imperatorē offensibilissimū Christo & Christianis accersisse Iudæos, & interrogasse cur non sacrificarent: Iudæos respondisse, vetari se lege Moisis sacrificare alio in loco, quam in templo Hierosolymitano, quod esset dirutum à Romanis: statim Imperatorē iussisse in odium Christianorum instaurari templum, suppeditasse impensas, confluisse ex toto orbe Iudæos magna letitia minitatos Christianis, se in eos talia & tāta adituros supplicia, quāta adita à Romanis in se essent: vastaturos prorsus esse Christianos postquā talē Imperatorē essent nacti: rebus nostris desperatis affuisse Deū multis miraculis, vt supra retulimus. Eadē narrat Hermeas Sozomenus suæ historie cap. postremo: & Nicephorus Calistus latius multo historie ecclesiasticæ lib. 10. c. 32. & 33. Amianus Marcellinus gentilis lib. 23. in principio tñ meminit ignis, qui emicuit è fundamētis, & edificantes consumpsit. Metuēdi, inquiens, flammarum globi prope fundamenta crebris assultibus crumpentes fecere locū exustis aliquoties operatibus inaccessū. Erat res tā nota, vt Ambrosius lib. 5. Epistolarum Epistola ad Theodosium Imperatorem dicat: Non

*Iulianus tē
plū hierosol.
re-edificare
conatur,
sed frustra*

audisti

audisti Imperator, quia quum iussisset Iulianus reparari templum Hierosolymis, quod qui faciebant repagulum diuino igne flagrarunt? Chryllostomus aduersus Iudæos oratione secunda suis temporibus factum ait, & quod historie narrat, bis & ter aggressos Iudæos diuinitus fuisse prohibitos. Gregorius Nazianzenus. Hieronymi præceptor in oratione secunda in Iulianum hæc scribit omnia, & Iudæos prouocat, vt vestes illas proferant, quæ signo crucis erant stellata: siue enim miraculo quis inter fuerat, tam Iudæus, quàm gentilis: siue postea narrantes audierat: itatim vestis eius signo crucis insigniebatur: & astantium vna vestes cruce stellatas intuebatur. Sic Iulianus Imperator non potuit reuocare in patriam Iudæos, & miraculis id facere est prohibitus, & morte etiam diuinitus ei allata. Decreuerat enim post reditum à bello Persico ad id incumbere, vt deleret Christianorum Remp. sed prius periit lato malo: & plurimos Tyrannos id omni conatu curasse, & innumera martyrum millia per omnia cruciamenta frustra necasse testantur Ecclesiasticæ historie. (Quoniam ego quasi leona Ephraim, &c.) Comparat, inquit Theophylactus, Romanos leonæ, & Pantheræ, quod post Christi crucem incredibili celeritate in Iudæam aduolarunt, & eam vastarunt. Et Panther dicitur etiam Dominus, inquit Theophylactus, quod nimia celeritate vastat nostrarum animarum peccata, & eas in suam dictionem redigit & sibi incorporat: vnde iuxta Esaiam dicitur accelera, spolia detrahe, festina prædari. Idem Theophylactus in. 14. cap. Luca præscribit illum canonem: Deum, quum suam vim vindicatiuam vult significare, se leonem & Pantheram nominat, quum mansuetudinem suam vult ob oculos ponere, se nominat hominē, & similia. (Ego capiam & vadam.) perstat, inquit Theodoritus, in metaphora leonis & Pantheræ. Theophylactus; li-

gans fortem, rapuit nos ex illius manibus, & nemo nos poterit ex tanta illius manu extorquere, vt in litteris Euangelicis ipse ait. Et ad Iudæos impios hæc sunt referenda, quos, dum puniuntur à Deo, ex eius manu nemo eruit. (Vadens reuertar ad locum meum.) Theophylactus: assumpta nostra natura: facta ceconomia redemptionis in calum redijt in locum suum, vbi erat prius ad dexteram patris, & tunc cessarunt omnes ceremonie veteris legis. (Donec deficiatis.) vadam inquit in locum meum, id est vobis feram opem, donec deficiatis, donec vastetur Iudæa, nec significat illis postea se opem daturum.

Osce CAP. VI.

D. HIERO. In tribulatione sua mane confurgent ad me, venite reuertamur ad Dominum, quia ipse cepit & sanabit nos, percuciet & curabit nos.

Lxx. In tribulatione sua manebunt ad medicantes, eamus & reuertamur ad Dominum Deum nostrum, quia ipse rapuit & sanabit nos, percuciet & curabit nos.

Theophylactus: vt in morbis, inquit qui leui medicina nō curatur, acerbiora & vehentiora pharmaca solēt adhiberi: sic fit in animi morbis, quibus curandis scalpello & ferro sæpe est opus & acerbissimo medicamento. Benignè tractati Iudæi & beneficijs aucti nō cognoscant Deū, priuati sunt bonis vt eum cognoscant: quod facere etiā iubet Aristoteles. 2. moralium. In afflictione quærit Deum, & mane ad Deū confurgunt, id est, festinant, inquit Theophylactus. Et vere factum leges: vastatis enim Iudæis magna multitudo ex residuis venire ad legē Euangelicā, & alienis calamitatibus

eruditæ nationes recepere Christi legē. (Ipse percussit & sanabit nos.) Theophylactus ait, alios codices præferre. Ipse rapuit: & esse veriorē lectionem, quod supra dixit Dominus: *nos ē yd agm apuēi rapiam* & vere Hebraice est rapiam: sed forma dicendū Hebræa est de fera immani, quæ rapit & discerpit prædam. Quæ imagine vim Dei vindicatiuā exprimit spiritus S. Ait ergo Propheta, ipse Dñs discerpit nos, ipse curabit nos: & hæc dicta sunt de Hebræis, qui postea credituri sunt Christo: ait Theophylactus: & faciem Dei quærent, hoc est filium: quod dixerat propheta capite superiori. (Percutiet & curabit nos). Theophylactus: percuti permisit nostram naturam peccato, & morte peccatum puniuit, postea mortis vulnere apposuit, filium vniuentum, vt moton, id est, vt fila lintea & linteola, quæ Chirurghi solent vulnere apponere, vt putridas carnes comedant, & extrahant pus: quod Christus facit, consumit putrida & purulenta, & sanat nostram naturam. Grigentius ita explanat hæc. Palæologus de Christo, & eius resurrectione hæc explanat: & addit, diuinam eius naturam significari, & humanam his verbis. Cyrillus in Ioannem lib. 2. cap. 26. Percussit nos propter Adæ præuaricationem, dicens: Terra es, & in terram reuertis: corruptione autem morteque percussos tertio die, rursus ipse curauit, id est, non primis nec medijs, sed nouissimis temporibus, quādo propter nos factus est homo. Tertullianus aduersus Marcionem lib. 4. cap. 62. interpretatur hunc locum de mulieribus quæ ante lucem conuenerunt ad sepulchrū Domini: vt querant, inquit, faciem meā, ante lucem vigilabant ad me dicentes: Quis enim hæc nō videat si cogitet mulieres illas inter dolorem præsentis destitutionis, quæ percussæ videbantur à Domino, & ipem resurrectionis, quæ se restitutas videbant. Cyprianus de oratione dominica: Mane orandum esse ait, vt resurrectio Christi celebretur. Et ita pa-

tat dictum diluculo vigilabat ad me, dicentes, & notato Thargum resellere has omnes sanctorum interpretationes. Nec scio cur placeat quibusdam expungere hoc verbum ex vulgata, & ex translatione Lxx, & affirmare, sahar, esse querere diligenter. Quis in dubium vocet significare hoc verbum, sahar, diluculo, diluculo surgere? significat etiam querere, quid tam, continuo dicendum est verbum Hebræum hoc significare: imo magis proprie diluculo surgere, an continuo labefactandæ nostræ translationes, & subuertendæ sanctorum interpretationes? dura res est.

D. H I E R O. Viuificabit nos post duos dies, & die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius, sciemus sequemurque: vt cognoscamus Dominum.

Lxx. Sanos faciet nos post duos dies, in die tertia resurgemus, & viuemus coram eo, & sciemus, & persequemur, vt cognoscamus Dominum.

Theophylactus, suscitans, inquit, à mortuis nostram naturam quam allumpit nobis resurrectionem donauit, quam habebimus suo tempore, & viuemus, quoniam vnus pro omnibus mortuus est. Origenes in Exodi cap. 12. 13. 14. Homelia. 5. Resuscitabit nos Deus post biduum, inquit, & in die tertia resurgemus, & viuemus in conspectu eius. Prima dies nobis passio saluatoris est, secunda dies qua descendit ad inferos, tertia resurrectionis est dies. Athanasius in disputatione aduersus Iudæos citat hæc de Domini resurrectione: sed duos dies interpretatur præsens & futurum, vt audacter postea subiungat, die tertia resurgemus. Sed posse explanari duos dies puo quibus sacramentum corporis & sanguinis instituit, & quo passus est. Author

Eclo-

Eclogarum putat his verbis significari, Christum sua resurrectione nobis omnibus vitam donauisse. Augustinus de altercatione Ecclesiæ & synagoga significari his verbis ait, Christum ab inferis resurrexisse, vt nos viuificaret die tertia, & de ciuitate Dei lib. 18. cap. 28. idem ait, sed prophetica altitudine dictum ait: sanabit nos post biduum, die tertia resurgemus. Cyprianus in lib. 2. aduersus Iudæos cap. 25. quod ab inferis Christus resurgeret tertio die apud Osee est: viuificabit nos post biduum die tertio resurgemus. Et in Symbolum Apostolorum manifestissime ait hoc loco prædictam Christi resurrectionem. Gregorius. PP. lib. 2. super Ezechielē Homelia. 20. propheta Osee, inquit, per resurrectionem Domini humanum genus vidit in fine suscitari, viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Idem Gregorius in explanatione in. 7. Psalmum, in illa verba: Propter nomen tuum Domine viuificabis me, ad hoc Christus mortuus est & resurrexit, vt nos peccatis mortui iustitiæ viuamus, viuificabit nos post duos dies, & in tertia die suscitabit nos, illa nempe resurrectio nostra vita fuit. Tertullianus aduersus Iudæos, de claritate gentium in Christo Iesu, utique post resurrectionem eius à mortuis, quæ die tertio effecta est, celi eum receperunt, iuxta illud: Ante lucem surgent ad me dicentes, &c. Post biduum die tertia, quæ est resurrectio eius gloriosa, cali eum receperunt. Quibus verbis mihi videtur Tertullianum totum hoc fecisse vnus sententiæ, vadens reuertat ad locum meum, in celos, scilicet, cum post resurrectionem in celos ascendit. Donec deficiatis, donec deficiat synagoga, quæ lōge lateque erat diffusa toto orbe, vt leges apud Augustinum in Epistola ad Medaurenles. Et quærat faciem meam, & conuertamini ad Christum, qui facies Dei dicitur. In tribulatione quæ fuit Apostolis in passione Christi: mane, quum lucelceret in prima sabbati, confur-

gent mulieres ad me, vt vnguerent me. Venite & reuertamur ad Dominum, &c. vt dictum est. Quæ omnia eò tam fufè dicta sunt, quod tam sunt plana, vt nemo audeat sentire aliter, aut saltem scribere. Nam & Vatablus & alij de resurrectione Christi hæc interpretantur, reliqua non item: tamen quidam interpres pro, mane confurgent, quod veteres de mulieribus quæ iere ad sepulchrū, vt vnguerent Iesum, interpretantur, Hebraice ait esse, quærent diligenter. Quid si ita Hebraice est inquis? ita interpretatur. R. Abraham, & R. David, quos sequuntur Vatablus & alij. Id Hebraice esse aiunt, quod interpretantur rabini, non quod Hebraice est. Nam vox Hebræa proprie significat mane confurgere, nec id quisquā audeat differi. Deinde pro, die tertia suscitabit nos, quod omnes veteres de Christi resurrectione explanat, Hebraice aiunt: stabiliet nos. Quam mihi non ferenda hæc licentia esse videatur, non possum plane proloqui, Audeat quisquam id esse dicere Hebraice, quod ipse interpretatur iuxta rabinos, non quod re vera est? Dicat qui vult, id Iudæi putant his verbis significari, ^{In Thargum.} & vere dicent, nec tantopere nocebunt, Nam qui Hebraice nescit, verè putat dici, ita esse Hebraicè, & suspectum putat, quod nostra scriptura præfert. Et suscitabit nos, & deceptos veteres, qui de resurrectione Christi interpretantur: Apponat Thargum, quod non tam Thargum, quam Pharisaica interpretatio est. Adscribitur rabina interpretatio, qua lector combibat venenum, qui non ita animo firmo est: quasi dicant non de Christi resurrectione hæc dicta sunt, sed de communi omnium resurrectione: ita Thargum: ita Iudæi inquit. Nam vnde tu tot nugas Thargum esse putas? Qui sapit agnoscit Iudaicas fabulas. Et ideo cardinalis ille Ximenes, Academiæ Cōplutensis conditor, nunquam sine honoris præfatione nominandus, non permisit Iudaicū opus exendi in suis libris.

D 5 Habet

Habet, inquit, multa notanda: habet; sed tot referta Iudaicis venenis, ut in ultimis terras esset summouendum. Est verum, inquit, Thargum. Vnde scis verum esse Thargum, porrigit tibi illud Ecclesia? Est dimissum usque ad nostra tempora ab ipsis Christi temporibus per manus Pontificum? Iudaei venerantur, inquit, & proponunt: proponat suis Iudaeis, nec quisquam tam sit audax, ut catholicis proponat Iudaicas nugas. Ceperat Cardinalis ille clarissimus excudere Thargum in libros Moysi, postquam ad reliquos ventum est, & Iudaica sunt deprehensa venena, iussit in Bibliotheca Complutensi afferuari, excudi vetuit. Sed mea sententia si me illa tulissent tempora aduolutus eius genibus peterem ut Veneris marito potius illa concederet, quam Bibliotheca Complutensi. Mitto dicere quae quidam in Commentarijs in hunc locum dicunt, quae quam sint considerate dicta, nescio. Est chaldaicum, aiunt, Thargum, fateor, quid ni? Iudaicis nugis & fabulis referunt, quae rem Iudaicam iuuat. Sed & nostra, aiunt, aliquando ita est, sed tanto Iudaico veneno refertum, ut Cardinalis splendidissimus Complutensis Academiae conditor id excudi vetuerit: ut à D. Hieronymo, & à veteribus patribus ad interpretationem scripturae nunquam sit adhibuit, Iudaeis semper sit ad manum, unde nos, si quid pro nobis faciat, mutuamur.

D. HIERO. Quasi diluculum prae paratus est egressus eius, & veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terra. Quid faciam tibi Ephraim? Quid faciam tibi Iuda? Misericordia vestra quasi nubes matutina, & quasi ros mane pertransiens.

Lxx. Quasi mane paratum inueniemus eum, & veniet quasi pluuia nobis temporanea & serotina terra. Quid tibi faciam Ephraim? Quid tibi faciam Iuda? At misericordia vestra quasi nubes matutina, & quasi ros matutinus pertransiens.

Tertullianus de trinitate putat significari tempus resurrectionis Domini his verbis: Quasi diluculo paratum inueniemus eum. Huc videtur spectare D. Hieronymus. Nam haec omnia Hieronymus de Christo interpretatur. Sed iuxta vulgatam ad aduentum Christi referas necesse est, quasi diluculo prae paratus est egressus eius, id est, aduentus eius, de quo dictum est, quasi lampas accendetur. Et ut sol splendidissimus noctis tenebras disijciat. Et sic videtur intellexisse Procopius in Genes. 123. Credentibus in Christum inquit, Christus diluculum & aurora est, sic etiam videtur intellexisse Author Eclogarum de Christo. Lxx. videtur vna littera addita non legisse, mothao, egressus eius, sed nimthao, inueniemus eum. Et sic plane refertur ad Christum repertum ipso mane resurrectionis. Et sic plane hunc locum intellexit B. Prosper de praedictionibus, parte. 3. promissione. 29. Et certe si attendas, magnam vim habet si legas etiam cum Lxx, & ad Christi resurrectionem etiam referas. Nam ostendimus alibi duplicem esse lectionem in quibusdam, quae videtur de industria à Prophetis relicta ut duplex signetur mysterium. (Veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terra.) D. Hieronymus haec omnia ad Christi refert aduentum. Theophylactus alio refert, & ad Christum. Dixi enim confusa esse Theophylacti, & Theodoriti commentaria. Author Eclogarum de Christo, ad Christi refert aduentum, imber temporaneus, qui temporari venit ad faciendam sementem, & ad

alendas

alendas fruges, quae natae erunt infrugiferae, nisi mense Maio & Aprili irrigentur pluuijs: si uterque imber suppetat edet terra fructus vberimos. Talis erit Christi aduentus, ut pro pluuia sit temporanea & serotina, & terram sanctissimis vitis faciat foecundissimam, quibus regia caeli splendet. (Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda?) Chrysostomus. 5. 851. de poenitentia oratione. 3. indignantis Domini verba esse putat, & volentis punire, & rursum miserentis: idem putare videtur Ambrosius in lib. de poenitentia cap. 4. ut Iesu indignantis, & miserentis haec verba sint, ut prouocet gemitus nostros, & nostras lacrymas, ut ignoscat, iuxta illud: si peccator ingenuerit, saluus erit. (Misericordia vestra quasi nubes matutina, & quasi ros matutinus mane pertransiens.) Theophylactus, Misi vobis misericordiam inquam filium vnigenitum, qui vos aleret & pingues bonis spiritualibus redderet, ut ros matutinus transiens statu ventorum diffusus in omnem terram, & ut nubes matutina refrigerans fructus: sed vos filium non receperitis, qui filius misericordiae fuit patris, dictus nubes propter corporis crassitiam: matutina, quod venit sub umbra legis, & non recepta est propter tenebras daemonis, & peccatorum, quibus Iudaei erant impleti. Ipse autem Christus principium diei fuit, & dies qui noctis tenebras dispulit. Idem Christus dicitur ros, qui caelo descendit: transiens, quod non iussit intra Iudaeam, sed transijt ad omnes gentes, iuxta illud Esaiæ. Plena est terra cognitione Dei, & iuxta illud: in omnem terram exiit sonus eorum. Quæro ego ab his, qui Hebraeorum interpretatione secutus est hęc displicet lectioni Hebraeae, Graecae, & Latinae congruit: & antecedentibus, & sequentibus. An quia Iudaei aliter interpretatur, & ad decem tribuum captiuitatem referunt. Expectas ut Iudaei ad Christum referant? Quis historias rerum veterum primoribus labris attigerit, & ignoret Iudaeos accerri-

mos hostes Christianorum esse? Hostibus Christi infelicitissimis fidem habestur de scripturae interpretatione? Quis in theologicis rebus versatus vel tenuiter est, qui nesciat bellum immortale esse Iudaeis aduersus nos de intellectu scripturae? Ipsi ad id omnes neruos intendunt, ut peruertant sensa sacrae scripturae: nostri certe in eo se exercere, ut Iudaeos refellerent, & refutatos deiecerent iam olim. Ego pro veterum sententia, qui haec de Christo interpretantur, hoc dicere habeo: Graeca, Latina, Hebraica congruere ecclesiasticae interpretationi: & antecedentia & sequentia omnia. Meridacissimos Iudaeos sequatur qui volit. Ego vel hoc impientissimum esse puto, velle me daces facere sensus Ecclesiae veterum omnium, quos suae Ecclesiae spiritus sanctus dedit.

D. HIERO. Propter hoc dolui in Prophetis, & occidi eos in verbo oris mei, & iudicia tua quasi lux egredietur, quia misericordiam volui, & non sacrificium: scientiam Dei plusquam holocaustum: ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi praeparati sunt in me.

Lxx. Propterea succidi vestros Prophetas, occidi eos in verbo oris mei, & iudicium tuum quasi lux egredietur, quia misericordiam volo, & non sacrificium: & scientiam Dei magis quam holocausta: ipsi autem sunt sicut homo praeparati sunt in me.

Theophylactus, ut centies admonui, utranque interpretatione est complexus, quo confusa esse arbitror Theodoriti & Theophylacti commentaria. Interpretatur etiam verba haec conuenienter superioribus, iuxta illud Evangelicum Matthaei cap. 23. Ecce ego mitto

ad

ad vos Prophetas & sapientes & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitur, &c. & ita interpretatur: (Dolui in Prophetis), id est, succidi vestros Prophetas: quod interpretantur Lxx permisi à vobis dolari & succidi (Et occidi eos in verbo oris mei) id est, fui causa vt occiderentur à vobis, dum eos ad vos mitto, vt prædicerent futura, & admonerent vos, vt à peccato cauertis; & dum eos ad vos misi, videor ego eos occidisse, qui vestri commodi causa eos mittebam, cum viderem omnes à vobis occidi. (Et iudicia tua quasi lux egredietur.) Theophylactus, quid iuuat Prophetas occidere, & dicere Prophetis, ne stilletis iudicia, quæ statui aduersus vos, de vastatione Iudææ post crucem Domini: publicabuntur toto orbe, & illustriora erunt ipso sole. Quid enim illustrius, quam immane facinus Iudæorum, quod in Christum Dominum sunt ausi, quid nobilitatius poena, quæ illos est cõsequuta post crucem Domini? Cyrillus de Spiritu & littera illa verba: Iudicium meum, &c. videtur intelligere, Euangelica lex: quæ in prophetis iudicium dicitur. Egredietur, illucescet mundo quasi sol fulgentissimus. (Quoniam misericordiam volo & non sacrificium.) Cyrilus loco citato: quia præstat multam dilectio, & charitas legis nouæ, quam sacrificia vitulorum, & ouium legis veteris: & præstat legi veteri longe & multum sublimitas cognitionis Christi, per quæ nobis quoque pater notescit. Augustinus. 4. in quæstionibus ex utroque mixtim. 103. Iudæi quum iniulti essent, & imiles misericordes, oblationibus propitium fore Deum sibi putabant, vnde audierunt. Misericordiam volo, &c. Cyrillus rursus in Genesim lib. 5. Misericordiam volo & non sacrificium: & cognitione Dei, quam holocausta. In Christo enim misericordiam consequuti sumus, in Christo patrem cognouimus. In Christo enim eum, qui natura Deus est, planè intelleximus. Latius hæc Theophyla-

ctus. (Scientiam Dei, plusquam holocaustum.) Nam hæc interpretatus est Cyrillus. Procopius in Genesimilongè & multum præstat cognitio Christi, quam veteris legis cultus, iuxta illud Pauli: verumtamen existimo omnia detrimentum propter eminentem scientiã Iesu Christi Domini mei. Loquitur de his, quæ ad veterem legem spectabant. Lege Irenæi lib. 4. cap. 32. (Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum,) Lxx. Ipsi autem sunt sicut homo præuaricans testamentum. Theophylactus superiora omnia sic est interpretatus, vt diximus. Deinde subiicit: transgressi sunt testamentum, quoniam non recipientes Christi prædictum in veteri testamento, patris testamentum transgressi sunt: qui filium vineæ hæredem fecerat, & vinea Domini Sabbaoth, domus erat Israel: & domus Iuda: dilectum filium Dei in propria venientem non receperunt, & dixerunt: hic est hæres, venite occidamus eum. Adam idem est quod homo, & ita vertere Lxx. D. Hiero. pro primo parente accepit, & historiam peccati primi parentis, similitudinem, & typum huius prophetiæ esse putat: iuxta id quod testatur sumus sæpè, quoties propheta historiana veteris testamenti citat, illam citare tanquam typum rei, de qua agitur. Typus ergo passionis Christi, & exclusionis Iudæorum Adami peccatum fuit, & eius à paradiso exclusio. Adam enim collocatus in paradiso terrestri erat, & fruebatur paradiso intelligibili aliqua ex parte prædictus cognitione rerum intelligibilem, & spirituum. Acceperat hæc gratiam vt posset non mori, & vesceretur fructu omnium arborum, quæ erant in paradiso, inter quas erat lignum vitæ, quod lignum typus Christi erat, qui lignum vitæ dicitur est. Acceperat hoc pactum, & hanc legem à Deo, ne vesceretur fructu arboris boni & mali, quod qua die illo vesceretur, esset moriturus. Et pactum illud dicitur testamentum, quod typus esset testamenti noui, quod

Adam peccatum typus passionis Christi

Lignum vite Christi

vt ait

vt ait Paulus morte Christi est stabilitum. Præuaricatus est Adam pactum, deceptus à muliere: & vitus est velci ligno vitæ, quod dabit vitam immortalem, & paradiso exclusus vita beata est spoliatus, Typus hic & similitudo aduentus Christi est. Acceperat Israel promissa ligni vitæ, id est, Christi, positus in lege Domini, quæ vt ait Damascenus, paradisu est intelligibilis: acceperat testamentum vitæ æternæ adoptionis filiorum Dei: acceperat promissa ea bonorum tantorum quanta nec in cor hominis ascendere possent: hac tantum accepta lege, vt seruarent præceptum Dei de seruanda lege veteri, cuius finis Christus erat, vt Christum expectarent, & reciperent, abstinerent arbore scientiæ boni & mali. Iudæi ergo, sicut Adam, transgressi sunt legem Dei: non obtemperare Dei præcepto, nec recipere Christum, quin illum affecere cruce. Et vt Adam perdidit bona, quibus fruebatur in paradiso supradicta, & incurrit mortis poenam: sic Iudæi perdidere promissa bona veteribus patribus, & incurrit duplex exitium, & quod vastatus à Romanis in sempiterna captiuitate est: & poenas æternas apud inferos. Nam Theophylactus hoc addit. Hoc enim erat Patris pactum, vt faceret ipsos hæredes adoptionis filiorum Dei, & gloriæ regni cælorum, & noluerit stare pacto, & lege Dei, nec voluerit ipsum regnum cælorum, nec ipsum Christum regnare super ipsos, & se ipsos indignos cæli gloriæ fecere. (Ibi præuaricati sunt in me.) in typo ipso, in Adam, tanquam in typo Iudæi infideles præuaricati sunt in me, significata est præuaricatio qua me affecere cruce.

D. HIERO. Galaad ciuitas operantium idolum supplantata sanguine, & quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum in via interficientium pergentes

de Sichem, quia scelus operati sunt, in domo Israel vidi horrendum, ibi fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel, sed & Iuda pone messem tibi quum conuentero captiuitatē populi mei.

Lxx. Galaad ciuitas quæ operatur vana conturbans aquam, & fortitudo tua viri Pirata absconderunt sacerdotes viam, interfecerunt Sicima, quia iniquitatem fecerunt in domo Israel. Vidi horribilia ibi, fornicationem Ephraim, contaminatus est Israel, & Iudas incipe vindemiare tibi, quum conuentero ego captiuitatem populi mei.

Hæc, inquit, verba, ad captiuitatē decem tribuum plane spectant: aio inquam quadam esse, quæ in vtranque partē credibiliter pertrahi possint, qualia sunt. (Galaad ciuitas operantiū idolum.) dictum est centies vaticinijs de Christo, & de vastitate Iudææ, & Iudæorum exclusionē subiungi solere à Prophetis idololatriæ crimen, quasi dicat propheta, eam fuisse causam cur Dominus permiserit Iudæos occæcari in aduentu Christi, iuxta illud: Illi me irritauerunt in eo qui non erat Deus, & ego irritabo illos in eo, qui non est populus: hoc est in populo gentium, qui quod colebat pro Deo lapides, & dura saxa, indignus erat qui populus diceretur, & ita in scriptura gentes ferae & bestiae vocantur. Irritabo Iudæos admittendo ad fidē populum gentium, & excludendo Iudæos. Et ita sequentia vsque ad finem poteris interpretari, vt cætera de criminibus idololatriæ Iudææ & Israel, quæ sue re causa vt Iudæi permisi sint occæcari in Christi aduentu. Galaad ergo erat ciuitas quæ cesserat in fortem sacerdotū, & deberet abducere populos ab impietate,

tate, & ad idololatriam impellebat magis. Et posset verti lectio Hebræa Galaad ciuitas operantium scelus, in Christum, scilicet. (Supplantata sanguine.) polluta sanguine fidelium. Nec enim posset male Hierusalem nominari Galaad, conuenienter superioribus, vt nominatur Babylon, & Sodoma, & Gomorrha, Nā Galaad vox Hebræa latinè sonat testimoniorum aceruum, quæ legebat quotidie tot prophetias de Christo, tantum aceruum, & cumulum testimoniorum de Christo, fuit tamen ciuitas operantium idolum, quia seruiit idololatriæ, aut quia relicto Domino sequuta est Cæsarem, aut operantium scelus, scilicet, in Christum. Supplantata sanguine, vel vt lectio Hebræa verti potest: eueria sanguine ipsius Domini, & Apostolorum, & martyrum, quorum sanguine supplantata ruit: ducta metaphora à luctatoribus, & quod se sanguine prophetarum, & Christi, & martyrum imbuit, vastata est & exclusa ab Ecclesia. (Quasi fauces virorum latronū.) quæ deuorabant prophetas, Apostolos, & fideles. (Particeps sacerdotum.) qui insidiati sunt Domino. De quibus litteræ Euāgelicæ multa dicunt. Nec inficior posse hæc explanari de idololatria Israel, iuxta canonem supradictū: quod enim Lxx vetere, Galaad ciuitas quæ operatur vana, THEOPHY. explanari posse ait de Synagoga: fecit enim vanas calumnias aduersus Christum. Et quanto magis affectus ignominia à dicentibus: eradamus eum à terra viuentium: & non memoretur nomen eius ultra: magis respandit Christi crucifixi gloria. Et turbauerunt aquas, id est, scripturas confundentes; illarum sensum de Christo, & turbantes doctrinam saluatoris. THEOPHY. spiritalis doctrinæ aquas, scilicet, calumniantes resurrectionem Domini, & alia. Vna littera mutata facit hoc dissidium translationū, nam D. HIERO. legit קָרָא à sanguine, Lxx. קָרָא aquas siquidem. קָרָא

supplantata est, & imbuta atque decepta & li actiud leges, Aquaba, decipiens est, & fraudem faciens in aquis, & ita vertere Lxx turbans aquas. (In via interficientium.) qui per omnes vias tendebant in fidias, vt prædicatores verbi interficerent. Pro hoc Lxx reddiderunt: fortitudo tua viri pyrata, hoc solum interest, quod litteræ sint transpositæ. D. HIERO NY. legit. קָרָא fauces, Lxx legere transpositæ & sine. קָרָא . fortitudo, mutato nomine affixo quod scèpè fit, nam fortitudo dicitur. קָרָא aut קָרָא , & sic lectio Hebræa vertetur ad verbum: fortitudo tua viri pyrata. THEOPHY. quod cum gladijs, & fustibus egressi nocte sunt adprehendendum Dominū, iuxta illud: Tanquam ad latronem, &c, Matthæi. 26. Marc. 14. Lucæ. 22. (Particeps sacerdotum in via.) Lxx absconderunt sacerdotes viam. pro. קָרָא , id est, particeps, legere. Lxx. קָרָא absconderunt, mutatione duarum litterarum, id est, iuxta illud Matthæi. 26. Principes sacerdotum congregati sunt, &c. vt lesam dolo tenerent, ne forte tumultus fieret in populo. Ita fere THEOPHY. & e capite hæc completa videtur prophetia. Vulgata nostra iuxta hanc sententiam sic explanabitur: particeps sacerdotum, focus consiliorum populus Israel sacerdotum in via, qua prehendus erat IESVS. Sed varie distinctus est hic locus à D. HIERO. & à Lxx. Siquidem D. HIERO. sic distinxit. (Particeps sacerdotum in via interficientium pergentes de Sichem.) particeps sacerdotum qui insidiati sunt Domino. (In via interficientium.) qui collocatis insidijs in via interficiebant omnes, qui Christo crediderunt. Pergentes de Sichem, quum pergerent de vna vrbe ad alteram. Ponitur enim pars pro toto, vna vrbs pro omnibus. Sic vulgata explanabitur, si iuxta sanctorum interpretationem illam velis interpretari. Lxx sic distinxere. (Absconderunt sacerdotes viam.) vt IESVM dolo tenerent. (Interfecerunt Sicima.)

vt

THEOPHYLA. IESVM, qui sicima dicitur, quod temperantia & virginitatis fructus erat. Sichem enim, inquit Ioseph in sortem cesserat, qui exemplū virtutis fuit, & Christi typus. Adde quod Sichem humerus dicitur, & forma Hebræa dicendi pro robore ponitur, & fortitudine, quod quum humeris incumbimus, totis viribus incumbimus: & Christus fortitudo nostra, & nostrum robur est. Occiderunt Christum, qui erat robur synagogæ, & ita iuxta Elaiam. Et ita ablatum est ab eis omne robur panis & firmamentum omne, & stabilimentū. (Quia scelus operati sunt.) aduersus Christum. (In domo Israel vidi horrendum. Lxx vidi horribilia ibi.) quid apertius Regem gloriæ crucifixū, scilicet. Expectatum per tot annos à sanctis patribus, pro horrendum. Hebraice est, Saaruria, quæ vox reddi etiam possit excogitatum nefas illud, scilicet. Hic est hæres, venite occidamus eum, & eradamus eum de terra viuentium, nomen eius non memoretur ultra. (Ibi fornicatus est Israel.) relicto Domino, quum clamauit. Non habemus regem nisi Cæsarem. Dicitur enim supra, cur hæc sit appellata fornicatio. (Contaminatus est Israel.) eiusdem sententiæ repetitio. THEOPHY. quod omnium fuit pessimum: quando oportebat Israel percipere pro missa, quæ veteribus patribus erat data, tunc contaminatus est, & amisit diuina promissa, quum dixit sanguis eius super nos & super filios nostros. (Sed & Iuda pone messem tibi) hanc messem superiore commentario fuerat interpretatus messem promissorum Dei, & filiorum adoptionis regni caelestis per Christum futuri. Nā hoc loco THEODORITI commentarium est, pro THEOPHYLA. commentario. Igitur sensus est: Iuda, id est, vos Apostoli, & credentes (dixi enim sic in scriptura appellari populum fidelem noui testamenti scèpe) vos ergo Apostoli & credentes. (Pone messem.) deligite credentes, iuxta il-

Iud Elaiæ: lætabūtur coram te, sicut qui lætantur in messe. (Quum conuertero captiuitatem populi mei,) quum redevero genus humanum, prædicare euangelium omni creaturæ: & demetite multas messes, & rogate Dominum melsis, vt misit operarios. Lxx pro messe vertere vindemiam: pro pone messem incipere vindemiare. Mutatio vnus litteræ fecit hoc dissidium. Nam קָרָא melsis est, קָרָא vindemia, & Israel vinea Domini Sabbathoth dicta est: & in aduentu Domini facta est vindemia, & relicta Hierusalem tanquam vmbaculum in vinea facta vindemia.

Osee CAPVT. VII.

D. HIERO. Quum sanare vellem Israel reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium, & fur ingressus est, spolians latronculis foris.

LXX. Quum sanarem ego Israel, & reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operata est mendacia, & fur ad eum ingressus est, spolians latro in via sua.

HOC principium THEOPHYLA. vtroque modo explicat, vt ad decem tribus referat, & ad Christum: reliqua tunc capitis interpretatur de Christo, sed quum superiora sex capita omnia veteres patres, qui antiquiores D. HIERO. fuere de Christo interpretentur, nec eorum quisquam quicquam ex illis referat alio, & voces tam Hebrææ quam Græcæ, quàm Latinæ Christum præferant & vociferentur, & Lxx viri velut Commentarij antiquissimi multa

ex

ex hoc capite & alij de Christo interpre-
tantur, nescio quæ res cogat quosdam ex
nostris audire potius Iudæos hostes acer-
rimos Christi: qui, vt ORIGENES ait, Chris-
tum vsque adhuc in interpretanda scri-
ptura crucifigunt, quum eum astris splē-
didius apud prophetas micantem impia
interpretatione conantur extinguere.
Nos nostrum institutum sequamur.
(Quum sanare vellem Israel) THEO-
PHY. verba Christi esse putat, nunc quū
veni ad conuertendas oues Israel, iuxta
illud Domini: Non sum missus, nisi ad
oues quæ perierant ex domo Israel. (Re-
uelata est iniquitas Ephraim.) THEO-
PHY. tunc reuelata est omnis populi
malitia, quum dicente Pilato: Non inue-
nio in hoc homine causam. Et quem
vultis dimitti vobis IESVM, an Barra-
bam, responderunt Barrabam, IESVM
autem crucifige. Sensus hic, aiunt, non
literalis sed spiritalis est. Quem tu sen-
sum litteralem nominas? an non eum
quem sonat littera propheta? consule
propheta verba, & ea tu tacitus multū
apud te animo lustra, & vide an quicquā
aliud propheta verba magis præferat,
quam quæ diximus. Diximus ex Euse-
bio Ephraim dici populum Iudaicum
omnem qui Christo non crediderit,
quod decem tribus, quæ Ephraim vno
nomine dicuntur, quum discessere à re-
gno Iuda, extra quod sacrificia facere nō
licebat, typus fuisse eorum Iudæorum,
qui discessere à credentibus, qui in scri-
ptura Iuda solent appellari, id est, confi-
rentes. Id enim Iuda vox Hebræa sonat
à Iada, confiteor. (Quia operati sunt me-
daciū) Rupertus, qui etiam superiora
verba Christi verba esse putat, operati
sunt mendacium, inquit, quum Domi-
num dixere Samaritanum, & in Belze-
bub principe dæmoniorum eijcit dæmo-
nia: & similia. Et dixerat Rupertus, per-
sequuti sunt sanare volentem, tanquam
frenetici medicum, negauere illum ante
faciem Pilati, sic reuelata est imple-
ta iniquitas Samaritæ, & Ephraim: imple-

uere enim mensuram patrum suorum.
(Et fur ingressus est, spolians latruncu-
lus foris.) THEOPHY. quando in tanta
impietate versabatur Iudæorum po-
pulus, fur ingressus est ad Christum, la-
trunculus inquam spolians foris. Cruci-
fixus est enim Dominus inter duos la-
trones, quorum vni dixit Dominus: Ho-
die mecum eris in Paradiso. Hic igitur
ad Christum est ingressus, quū Iudæi qui
noctes & dies versabantur in scri-
pturas, in tanta impietate versarentur.
Rupertus hæc aliter: fur Iudas, inquit,
est, qui ingressus est, vt proderet Domi-
num: latrunculus coetus pharisaicus iux-
ta illud: vos fecistis eam speluncam la-
tronum. THEOPHY. hæc etiam refert
ad exercitum Romanum, qui post cruce-
m Domini Iudæos vastauit, & fur in-
gressus est spolians exercitus Romano-
rum, qui Iudæos vastauit: latrunculus fo-
ris, id est exercitus, vel exercitus Idumæo-
rum, qui Hierosolyma cepit: vel fur in-
gressus est, vt crucifigeretur mecum, &
spolians latrunculus Barrabas, qui pro-
pter seditiones in carcerem est missus:
quod etiam significare videtur idem
THEOPHY. Ergo coetus Pharisaicus la-
trunculus, inquit, foris, quum iniere cō-
silia, & dixere. Expedit vt vnus moriatur
pro populo. Pharisaei prædam de populo
faciebant sub specie religionis, fur & la-
trunculus possunt quoque referri ad
duos latrones, inter quos crucifixus est
Dominus, & D. HIERO. hæc huc quo-
que referre videtur.

D. HIERONY. Et ne forte
dicant in cordibus suis, omnem
malitiam eorum me recorda-
tum, nunc circumdederunt eos
adinuentiones suæ coram facie
mea factæ sunt, in malitia sua læ-
tificauerunt regem, & in menda-
cijs suis Principes.

LXX.

Lxx. Vt concinant quasi cantantes
corde suo, omnes malitias eorum recor-
datus sum, nunc circumdederunt eos co-
gitationes eorum contra faciem meam
facti sunt in malitijs suis, lætificauerunt
regem, & in mendacijs suis Principes.

ET ne forte dicant in cordibus. Ne
dicant Iudæi, me expetere ab illis
pœnas omnium scelerum, quæ à princi-
pio suæ gentis admisere, plus malorum
meruit immane scelus, quod designa-
re occiso Domino, rege gloriæ crucifi-
xo, quam supplicia quæ illis sunt irroga-
ta, Lxx aliter dispunxere hunc locum, &
aliam agnouere lectionem Hebræam,
videntur sic dispunxisse. Et non dicent
in cordibus tuis, hic apposita distinctio
ne: & certe aliquod verbum plus legere
in æditione Hebræa Lxx, & sic intel-
lere: non dixere Iudæi aliquod verbum
in cordibus suis, vt latro, scilicet, ille qui
in corde ingemuit, & exauditus à Domi-
no est, & tunc dixit clara voce: Domine
memento mei, &c. Pro non dicent, aut
non dixere in cordibus tuis, supple tale
aliquid, quale latro ille: Lxx, qui sæpe
non vertunt verba, sed faciunt paraphra-
sin, edidit: non concinere quasi can-
tantes corde suo cum illis latronibus, &
cum Christo pulsante ad ianuam, sic
enim hunc locum explanat THEO-
PHYLA. Deinde nouo initio vertere
Lxx (Omnes malitias eorum recorda-
tus sum.) Habeo, inquit Dominus, ante
oculos omne scelus eorum, & omne ne-
fas à sanguine Abel, vsque ad sanguinem
Zachariæ, &c. sic fere THEOPHYLA.
(Nunc circumdederunt eos adinuentiones
suæ.) Lxx consilia sua, aut cogitatio-
nes. Lectio Hebræa vtrumque signifi-
cat: luere omnia opera nefaria, quæ in
Christum & in Prophetas edidit: sic fe-
re THEOPHY. coram facie mea factæ
sunt, quum me cruce affecere: Lxx pro
hoc edidit (Contra faciem meam fa-
cti sunt.) quum dixissent. Hic est hæres

aggressi sunt me dicentes: venite occida-
mus eum. (In malitia sua lætificauerunt
regem.) THEOPHYLA. Herodem &
Pilatum calumnijs in Christum, & morte
Christi, conciliarunt pacem cum alie-
nigenis. (Et in mendacijs suis principes)
Annam & Cayphā, eodem modo hæc
RVPERTVS.

D. HIERONY. Omnes
adulterantes quasi clibanus suc-
census à coquente, quieuit pau-
lulum ciuitas à commistione fer-
menti, donec fermentaretur to-
tum dies regis nostri, cœperunt
principes furere à vino, extendit
manum tuam cum illusoribus,
quia applicauerunt quasi cliba-
num.

Lxx. Omnes adulterantes quasi cliba-
nus ardens in coctionem, indensima
flamma à commistione fermenti, donec
fermentetur totum, dies regum nostro-
rum, cœperunt principes furere à vino.
Extendit manum suam cum pestilenti-
bus, quia succensa sunt quasi clibanus
corda eorum.

TERTULLIANVS. 728. in li-
bro de idololatria, idololatram ostē-
dit homicidam esse sui ipsius adulterum
& furem. Nam qui falsis dijs seruit, sine
dubio adulter est veritatis, quia omne
falsum adulterium est. Sic & qui in stu-
prum mergitur, in immundos spiritus
mergitur, & constupratus, & conspurca-
tus incedit, & ita scriptura sancta ido-
latriam stuprum & adulterium vocant.
(Adulterantes) RVPERTVS. nocte qua pre-
hendit Dñm, quia adulteros dici Iu-
dæos ostendimus, quos negarent Do-
minū, cui erant matrimonio spiritali iun-
cti. Adulterantes ergo quod negauere
E. Christum.

Christum dicente Pilato: Regem vestrum crucifigam? & respondere: Non habemus regem nisi Caesarem: & praepositi Barrabam dimitti, quam Dominum. Quasi clibanus succensus à diabolo infantere aduersum Dominum nocte illa: non sine quadam similitudine Sodomorum, quod vertit D. HIER. succensus à coquente, dixere, Lxx ardens in coctione, nam pro. meope. legere. beope. mutatione vnius litterae. Succensus à coquente, à diabolo succendente, vel ardens in coctione illius sceleris, quod animo concoquebat populus Iudaicus de Christo occidendo. Quod D. HIER. reddidit: quicquid paululum ciuitas, & commistione fermenti, Lxx reddidere infestiuam flammam: ut sit sensus, ardentissimo odio, quo Christum persequebantur, quasi clibanus succensus à concoquente diabolo: & incendit in flamma densissima, ut flamma odiorum semper arderet aduersum Dominum, legere in lectione Hebraea Io. i. non, quae nunc non est, & sic vertere lectionem Hebraeam. lo. i. bot. non cessauit. mehir. à suscitando, nam vtrunque significat à ciuitate, & à suscitando, ut sit sensus: ita ardebant, ut furni flamma ardet, quam coquens non cessauit à suscitando, pro quo Lxx dixere: ut clibanus ardens in coctione, ut flamma densissima: reddunt enim plerunque sensa, non verba: quod nos admonet D. HIER. ONYMVS eos facere. Ardebat ergo populus Iudaicus odijs in Christum, ut eum crucifigeret, ut clibanus ardens flammis, quas coquens non cessat, excitans: quod daemon non cessabat eos ad immane hoc nefas excitare, ut Christum non reciperent, quin potius illum cruce afficerent. (A commistione fermenti donec fermentaretur totum.) Incendebantur corda Iudaorum à daemone, tanquam clibanus incenditur à coquente, qui non cessat excitare flammam, ut clibanus sit magno opere incensus: idque nunc, inquit

à commistione fermenti, à principio sceleris, quo hoc fermentum, hac ira, hoc odium in Christum coepit, nam fermentum pro ira, qua tumet animus etiam latine ponitur, Plautus: herus meus totus in fermento iacet: à commistione ergo fermenti, à tempore quo hoc fermentum, hoc Christi odium coepit, & hoc commiseri & communicari alijs coepit à Pharisejs, & Principibus Sacerdotum, donec fermentaretur totum, donec Iudaei infideles omnes eodem odio in Christum inflammarentur. Nam ut recitant litterae Evangelicae, totus mundus post Christum abiit, & dominica Ramorum die exceptus Christus insigni quodam honore fuit à Iudaejs: intra triduum auersa omnes multitudo impiorum Iudaorum incensa odijs in Christum, & disseminatum odium donec omnes impij eodem odio inflammarentur. Pharisei namque tantum apud populum valebant gratia & auctoritate, ut intra breuissimum tempus totam Iudaorum multitudinem quo vellent verterent, ut te docet IOSEPHVS. 404. 412. Huc spectat THEOPHYLACTVS: hac praefert RVPERTVS. hac mihi huius loci verissima sententia esse videtur: quod veteres patres sequentia ad Christi tempora referunt: & antecedentia ad passionem, & redemptionis oeconomiam spectare commonstrabimus: & vehemens illa metaphora ardentis clibani magna flamma & combustiuam, plane spectat ad odia illa quibus Iudaorum corda in Christum erant inflammata tempore passionis, Metaphora namque ut docet Aristoteles, & Cicero, & Quintilianus nec nimio maior, nec nimio minor esse debet, quod obseruat Spiritus sanctus exactissime. Cui rei ergo tam conuenit hac affectionum animi exemplificatio quam animis Iudaorum incensis aduersum Christum? Nostra vulgata sic explanatur

tur, quicquid paululum ciuitas, per aliquot tempora, nec prorupit in tantum nefas, quantum caperent consilia; quomodo IESVM dolo tenerent: & hoc fermentum commiserent, donec cetera multitudo impia corrumpetur. (Dies regis nostri) iuxta illud Evangelicum: Non haberes in me potestatem, nisi datum tibi esset deluiper: & hac est potestas vestra & hora tenebrarum: (Coeperunt principes furere à vino) THEOPHYLACTVS. ebrietate inuidiae, inquit, furebant contra Christum, tanquam si ebrij essent à vino. (Extendit manum suam cum illis foribus) Lxx, Extendit manum suam cum pestilentibus) THEOPHYLACTVS ad Iudam refert: extendit Iudas, inquit, manus suas ad pestilentes Sacerdotes, ut pecuniam acciperet pro Christo, ut Christum proderet, & concordaret cum pestilentibus Sacerdotibus. Vulgata sic enodabitur: extendit manus suas cum illis foribus, cum his qui Christo illudebant, ipse quoque extendit manum suam ut illuderet ei; & contemneret eum. Dixi Iudaeos hac fraude nostra perturbare sapere esse conatos, ut quoties possint significationes vocum Hebraearum negent, ut nostra perturbentur: qua de re ahibilatus. 177 enim illudere est, & pestilentem esse, quod inde discimus, quod Lxx hoc verbum sapere sic verunt, pro pestilentem esse. (Applicauerunt quasi clibanum cor suum quum insidiaretur eis) Lxx, Quia succensi sunt quasi clibanus corda eorum, quum praecipitarentur ipsi) quia applicauerint ad insidias Christi, & ad eius passionem cor suum ardens tanquam clibanum candentem, & ardentem igni, quum insidiaretur populus Iudaorum. s. (eis) Christo, & discipulis: sic enim ex Graeca, Hebraeaeque lectione hac sunt explananda. Et hac mutatio numerorum sapere sit apud

Hebraeos, etiam quum de eadem re sermo sit: Verbum Hebraeum, quod bu, appropinquauerunt significat, ut vertit D. HIER. ONYMVS, & quod bo. mutato panto, significat mutum eius: ut sit, inimicum eius populi quasi clibanus cordis ipsorum, & sic Lxx reddere sententiam, pro in medio ipsorum quasi clibanus ardens corda ipsorum: dixere, succensa sunt quasi clibanus corda ipsorum. THEOPHYLACTVS: ardebat principis Sacerdotum & Pharisei delyderio crucifigendi Dominum. Refert etiam hac THEOPHYLACTVS ad custodes sepulchri Domini: Mihi magis referendum ad eos videri esse, qui curarunt custodes sepulchro esse praeficiendos. (Quum insidiaretur ipsis) quum insidiaretur Iudaorum populus. (ipsis) Christo, & discipulis: verbi potest etiam lectio Hebraea, quum insidiarentur ipsi) Iudaei. s. Christo. Graece quum praecipitarentur ipsi, quum se perderent. Haec omnia sic ferunt THEOPHYLACTVS, & RVPERTVS. Tamē dixi solere prophetias de Christo ad nostros applicari mores à Sanctis patribus, & à veteribus. Sic ORIGENES in leuitico cap. 7. Sic Oseas omnes micchantes sicut clibanus succensus ad comburendum: & iterum in caluarunt, sicut clibanus corda eorum. Cor hominis clibanus est: istud cor si vitia succenderint, vel libido infamauerit, non coquet, sed exuret: si ille succenderit, qui dixit: Ignem veni mittere in terram, panes scripturarum, quos in corde suscipio, non vro, sed coquo ad sacrificium. Eadem verbis eisdem leges apud CYRIL. in leuitico. Idem Origenes in MATTH. cap. 17. tractatu. 4. de his qui seruiunt passionibus, & deiectionur à spiritualibus nequitijs, in ignem incendij fiunt, ut ait Oseas, Adulterantes ut clibanus ardens ad coctionem ardoris à flamma. Sic enim est Graece apud Origenem. Ilychius

in Leuitici lib. 6. in illa verba: si mœchatus quis fuerit cum vxore alterius, quū comparasset adulterium sensibile cum intelligibili vtrumque malum esse dixisset, intelligibile deterius insensibili, quod insensibili adulterio homini fieret iniuria, in intelligibili ipsi Deo, citat hoc Osce, omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente: in quo Oleas adulterium intelligibile accusat quod ab omni populo Iudæorum committebatur corruptente legē & legis dogmata. Hæc ISICH. Hoc si aduenterent multi non essent Rabinicarum interpretationū tam studiosi, multo enim magis nunc adulterant legem, quum omnes de Christo prophetias corrumpunt, & aliò deflectunt, vt auertant à Christo suos, & nostrorū animos corrumpant. Et hæc similitudo clibani flammantis ardentissimū in Christum odiū significat, quo omnes de illo prophetias alio deflectunt, & illum, vt verbis Origenis vtat, quoties possunt in scriptura crucifigunt.

D. HIERON. Tota nocte dormiuit coquēs eos, mane ipse succensus quasi ignis flammæ, omnes calefacti sunt quasi clibanus, & deuorauerunt iudices suos, omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet in eis ad me.

Lxx. Tota nocte somno Ephraim repletus est, mane incensus est quasi ignis flammæ, omnes calefacti sunt quasi clibanus, & comederunt iudices suos, omnes reges eorum ceciderunt, non est inuocans in eis ad me.

TOT A nocte, &c.) tota illa nocte passionis Domini dormiuit Iudæorum populus (coquens eos) Christum & discipulos. i. ardentissimo odio illis meditabatur cruciatus, & moliebatur tota illa nocte illas insidias ardentif-

simo odio, quibus illos eraderet à terra viuendum, ne memoraretur Christi nomen vltra. Huc spectat THEOPHY. & RUPER. Lxx pro **וְהָיָה**. consequens eos. legere **וְהָיָה**. tantū vna littera diuisa in duas. **וְ**. in **וְ**. & v. hoc modo. **וְ**. & **וְ**.

ñ vt sit sensus: tota illa nocte vel cōprehensio Domino, inquit THEOPHY. quie uisse placidissimo somno Iudæos, quod exsatiauerant suas iras in Dominum, & animum expleuerant. Nec male THEOPHY. tota nocte, tota illorum vita, quæ nox potius erat, Iudæi dormierunt, non sentire, quantis in malis versarentur. Mane succensus est quasi ignis flammæ) abijt populus Iudæorum incensus odio & ardens quasi ignis flammæ ad crucifigendum Christum. (Omnes calefacti sunt quasi clibanus) omnes Iudæi ardebant odio in Christum quasi clibanus ardens. THEOPHY. & RUPER. ad Christum etiam hæc referunt, & ad Christi passionem. (Et deuorauerunt iudices suos) RUPER. Christum & Apostolos, siquidem Christus venturus est Iudex viuorum & mortuorum: & Apostoli sessuri in duodecim sellis, iudicantes duodecim tribus Israel: vel corruptione, & largitione traxere ad se iudices, & illos coegere ne essent iudices, nec iudicū officio fungerentur. Quū enim diceret Pilatus: Nō inuenio causam in eo: perpulere tamen, vt Christum damnaret. Et quum corrumpere custodes sepulchri, & dixere: Non persuadebitur Pilato, &c. (Omnes reges eorum cecidere) Pilatus Herodes, periere: & principes quibus cura est regendi. R. P. reges dicuntur, vt docet Plato in politico. Docet autem Iosephus in libris de bello Iudaico omnem vim mali recidisse in capita principum regni Iudæorum, in locupletes, in sacerdotes, quorum corda in Christum Dominum odij potissimum exarserant. Et post illa fuit populus Iudæorum sine rege, sine sacerdote, sine principe, vt dictum est, hæc sic ferē RUPER. (Non est qui clamet in eis ad me) pressi tot malis, quæ

quæ videbant sibi ingruere ob mortem Christi, vt præfert Iosephus, nemo erat, qui ad Christum clamaret. Nam hæc verba omnia esse Christi paulo post dicemus.

D. HIERO. Ephraim in populis ipse commiscebatur, Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reuertatur, comederunt alicui robur eius, & ipse nesciuit, sed & cani effusi sunt in eo, & ipse ignorauit, & humiliabitur superbia Israel in facie eius, nec reuersi sunt ad Dominum Deum suum in omnibus his.

Lxx. Ephraim in populis suis commiscebatur, Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reuertatur, & comederunt alieni fortitudinem eorum, hic autem non sciuit, & cani floruerunt ei, & ipse non cognouit, humiliabitur iniuria Israel, & non reuersi sunt ad Dominum Deum eorum, & non quaesierunt eum in omnibus his.

EPhraim in populis ipse commiscebatur) RUPER. reputatus est in populis nationum, factus est non populus Dei post Christi crucem. Ephraim, vt dixi, decem tribus appellantur, qui discessere à populo Iuda: typus infidelium Iudæorum, qui discessere à Iudæis credentibus: & ideo pro populo Iudaico infidelium in scriptura ponitur. Commiscebatur ergo Romanis, & gloriabatur se non habere regem nisi Cæsarem, nolebant esse populus electus Dei, sed cum cæteris populis seruire Imperatori Romano. (Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reuertatur) CYRILLVS in leuiticum lib. 13. in illa verba. Et fumetis fini-

lagineti, & facietis de ea. 12. panes: subcineritium panem interpretatur panem illum qui de cælo descendit, quod Græcè dicitur, panem occultum, panem mysticum, panem quem posuit Deus propitiatorem in sanguine eius, panem occultum reconditum, id enim latine sonat. Idem ait ORIGEN. in cap. Leuit. 23. in eadem hæc verba Leuitici, & verbum Hebræum eadem hæc significat. Nam coquere igni est, & operire, vt luga panis sit opertus, panis coctus charitate, adde quod panis ille à nobis dicitur fuisse coquendus nostra charitate, nostro in Deum amore, sed versari debebat panis ille in nouum testamentum, scilicet: & quod non fuit versatus ille populus in nouum testamentum, factus est panis subcineritius, panis ille si non versatur in alteram partem, non est edulis, Israel post Christi aduentum mutari noluit, iuxta Psalmos de his qui mutantur, ex veteri, scilicet, Testamento in legem, & percunt. THEOPHY. & RUPER. TVS (comederunt alieni robur eius) Romanis eos vastauerunt, & discipere eius populi opes & regnum, & omnia: & rursum alieni comederunt robur eius, Christū, quem non receperunt: & spiritalia charisinata, legem, & prophetas, & promissa diuina data sanctis patribus: sic THEOPHY. & RUPER. TVS. (Et ipse nesciuit) & ipse populus Iudaicus tot miseris à Deo punitis, & tot bonis spoliatus, vt tandem respiceret, tanto lethargo est pressus, vt non sentiat, nec cur à Domino tot calamitatibus sit obrutus, nec quibus, quantisque bonis spoliatus. (Sed & cani effusi sunt in eo) fortassis hoc est, quod est apud Esaïam cap. 3. Auferet Dominus omne robur panis, & omne robur aquæ, &c. Et senem principem super quinquaginta. Auferet Dominus à Iudæis post aduentum Domini senes Patriarchas, & libros legis, & eos dabit genti facienti fructum, populo Christiano: & cætera, quæ in Commentarijs in illum locum

leges. THEOPHY. incanuit, inquit, Propheta & inueterauit, quod inueterauit prope interitum est, Cui ergo effusi sunt super Israel. (Et ipse ignorauit) tam stupidus est, ut ne hoc quidem intellexerint, legem veterem esse prope interitum, inueterasse iam, abolendam esse: vel quibus causis senibus sapientibus, & libris veteris testamenti sint priuati, ut eos non intelligant, & cur inueterauerint in cortice litterarum, & non transeant ad sensum spiritalem. Quin illi qui rabinos sequuntur hoc sibi gloriæ esse putant, quod in duobus his sequantur Iudæos: altero, quod sensum spiritalem rident, & appellare solebant, Et sabbio allegoriarum: altero, quod in scriptura Christum non vident: & ita omnes ferè prophetias de Christo alio deflectunt, & referunt omnes ad allegorias, quas postea inter se magnis cachinis prosequantur. (Et humiliter superbia Israel in facie eius) THEOPHY. superbi Iudæi humiliabuntur miseris modis à Romanis ante ipsorum oculos, putabant enim poenas quas minabantur Propheta, suos posteros oppressuras, se eas non esse visuros. (Nec reuersi sunt ad Dominum Deum) ceteris vastati, & miseris flammis vastati non sensere miseri, cur illa sibi poenæ irrogarentur, nec redire ad Dominum Deum. Non enim tantum sub Vespasiano, & sub Adriano sunt ferro consumpti, sed (ut erat dispersi Iudæi ante Domini aduentum toto orbe, & habitabant in urbibus gentium intermixti nationibus, nec erat ut inquit Iosephus, vrbes vlla toto orbe terrarum cuius bona pars non habitaretur à Iudæis) ceteris à nationibus nec opinantes sunt vastati, incendijs consumpti, nunc hic nunc illic: quocumque fugerant, illic incendijs & gladio debebantur, nec intelligunt miseri, unde tot incurrant miseras, & qui eis omnia hæc mala irrogata sint, uti conuerterentur, non conuertuntur tamè. Sic THEOPHY. sic superiora omnia intellexisse D. BASIL. discas ex sequenti Commentario.

D. HIERO. Et factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens cor, AEGYPTUM inuocabant, ad ASSYRIOS abierunt.

Lxx. Erat Ephraim quasi columba insipiens non habens cor, AEGYPTUM inuocabat, & in ASSYRIOS ibat.

THEOPHYLA. Ego, inquit, illa mala illis inferebam, ut respicerent, & ad mererent, & conuerterentur tandem. Illi ad hominum auxilia confugiebant potius, nunc ad ASSYRIOS, nunc ad AEGYPTIOS, ut stulta columba, quæ ad persequentium confugit manus. Et AEGYPTI, & ASSYRII pro qualibet natione receptissimo tropo ponuntur, quod confugere ad Romanos, & ad ASSYRIOS postea, & ad AEGYPTIOS, ut se defenderent à Romanis, frustra tamen: omnia enim redacta iam erant in ditionem Romanorum & eodem illo tempore à Romanis domiti sunt, quod mouerent arma aduersus Romanos, & SYRI qui tulerent opem Iudæis, consumpti incendio sunt una cum Iudæis ut scribit DIONYSIUS BASILLIUS in Psal. 48. in illa verba: inuocauerunt nomina sua in terris suis: hæc & superiora intellexisse sic videtur: interpretans enim hunc locum ait. His ergo propter propriam stultitiam & ignorantiam vastatis & subuersis, nos alieni facti sumus hæredes illorum, hæreditauius bona illorum. Nostri sunt Prophetae, nostri libri legis, nostri Patriarchæ, nostri iusti omnes qui à principio sæculi facti, nobis reliquere suas opes Iudæi, qui sua stultitia periit.

D. HIERO. Et quum profecti fuerint expandam super eos rete meum, & quasi volucrem cæli detraham eos, cædam eos secundum auditionem cæcus eorum.

Lxx.

LXX. Et profecti fuerint mittam super eos rete meum, sicut volatilia cæli detraham eos, corripiam eos in auditu tribulationis eorum.

PALEOLOGUS in disputatione aduersus Iudæos bis citat hunc locum de vastitate inuicta Iudæis post crucem Domini: & tam perspicuum putat, ut interpretatione non putet egere. Eodem spectat THEOPHY. & RVPERTVS: quæquam nescio circa quæ vagantur: sat est si huc spectant, & ita interpretantur ferè. Igitur quum profecti fuerint, quum huc & illuc discurrerint. (Iniciam rete meum) veluti reti quodam iniecto omnes comprehendam, ut poenæ suarum. Quod factum est in Hierosolymorum vastitate: confluxerant omnes Hierosolyma: accersierant Idumæos: & ad Azymorum Pascha Iudæorum omnis multitudo Hierosolyma petiuerat, quum subito Romani Imperatoris obsidione sunt cincti, & maro circa Hierosolyma ducto obfessi, ne quisquam elabi possit, quod rete Domini dicitur hoc loco à Propheta, & sic miseris modis vastati sunt intra muros, & consumpti peste, fame, tyrannorum seditionibus, & foris Romanorum armis. Adde quod leges apud Iosephum, & Philonem: Iudæos, qui toto orbe terrarum per omnes vrbes celebres erant dispersi, communi quodam urbium consilio imparatos, nec opinantes, veluti reti quodam iniecto centies esse oppressos, & consumptos ferro & flammis. (Et sicut volucres cæli detracti) munierat Hierosolyma Iudæi post crucem Christi, editissimas turres erexerat, quæ viribus humanis expugnari non potuisse fatetur Imperator Vespasianus apud Iosephum in lib. de bello Iudaico. 6. veluti diuinitus iniecto terrore qui eas turres tenebant tyranni cum suis exercitibus eas deseruere. Ait ergo Dominus: velut aues ex locis editissimis

descendere faciam Iudæos. (Cædam eos) hæc omnia inquam Paleologus Christi verba esse ait: cædam ergo eos, percutiam eos per Romanos secundum auditionem, ut audiant in cæcis suis prædictum per Prophetas, cæcus eorum ut in suo cætu, & consilio quod capiebant aduersus Christum audierant: ibi enim dixerant, Ne venientes Romani tollant gentem nostram: & quod timebant, & cuius causa Christum affecerant cruce, ne venirent Romani: recidit in illorum capita. Post crucem Domini venere Romani, & eos vastauere. Lxx aliam agnouere lectionem Hebræam: Corripiam eos, nam verbum Hebræum vtrūque significat, cedere, & castigare: corripiam ergo eos, & castigabo eos in auditu tribulationis eorum, quum audiant tot tribulationibus punitos suos maiores, quod Christum affecerat cruce: & qui sapiant ad Christum conuertantur. Mutatione duarum litterarum hæc varietas est. D. HIERONYMUS legit cæcus eorum, Lxx angustia eorum.

D. HIERO. Væ eis quia recesserunt à me, vastabuntur quia præuaricati sunt in me, ego redemi eos, ipsi loquuti sunt contra me mendacia, & non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabunt in cubilibus suis, super triticum, & vinum ruminabant, & recesserunt à me, & ego erudiui eos, & confortavi brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam, reuersi sunt, ut essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus, cadent in gladio principes eorum à furore linguæ suæ, ista subsanna tio eorum in terra AEGYPTI.

E 4 LXX.

LXX. Vae eis quoniam recesserunt à me, miseri sunt; quoniam impie egerunt in me, ego redemi eos, ipsi autem loquuti sunt contra me mendacia, & non clamauerunt ad me corda eorum, sed ululabant in cubilibus suis super tritico concidebantur, eruditi sunt in me, confortavi brachia eorum, contra me cogitauerunt mala, conuersi sunt in vanum, facti sunt quasi arcus extructus, cadent in gladio Principes eorum propter imperitiam linguae eorum, ista subsannatio eorum in terra Aegypti.

PALAEOLOGVS, vt dixi, aduersus Iudaeos haec verba omnia Christi esse docet, bisque illis vtitur Iudaeos redarguens: CYRILLVS in Genesin lib. 6. verba inquit, haec Emanuelis sunt aduersus Iudaeorum & Phariseorum blasphemias: quod Phariseorum caeterum aduersum Christum multas eorumuere blasphemias: miseri sunt, quod re siluerunt à me, &c. Et tam plana sunt, vt non putent egere interpretatione. Idem ait idem CYRILLVS in primum Numerorum, additque: Ipsi loquuti sunt contra me mendacia, quod conuictum inquit, non fecere Iudaei Christo Domino? quibus contumelios mendacibus illum non affecere? Et quoniam in Christum sunt debacchati, haec passi sunt. (Et non clamauerunt ad me in corde suo) THEODO. labris suis me honorabunt, cor eorum longe erat à me. Procopius in Genes. 129. legis periti aberrauerunt, inquit, à lege: depalcebantur tamen tribulos & spinas, & non pasqua, Evangelica bona: conuicta Christo faciebant Samaritanum vocantes, & vini potorem, & daemonium habentem, & in Belzebub daemonia eicientem, vnde per Osee inquit: Miseri sunt quod impie fecerunt in me. (Ego redemi eos) CYRILLVS in Ioan. lib. 4. cap. 38. haec opprobria Iu-

daorum praedicta iam à Prophetis erant: va, inquit, eis qui resillierunt à me, redemi eos, ipsi autem aduersus me falsa loquuti sunt: sed ululabant in cubilibus suis: super triticum & vinum, plorabant in cubilibus suis: non pro peccatis, nec veniam poscent, sed pro tritico & vino & bonis terrenis quae amiserunt. (Ruminabant) secum meditabantur illa mala terrena, vel vt Lxx dixere, concidentur, vastabantur. Vox Hebraea vt vtrunq; significat. (Et recesserunt à me) à Christo Christus enim hic loquitur, vt ostendi. (Et ego erudui eos) tradens doctrinam Euangelicam. (Confortavi brachia eorum) si fide recepissent, iuxta illud Esaias: confortate manus dissolutas. (Et in me cogitauerunt mala, aut malitiam) Eradamius eum de terra viuentium. Expedit vt vnus moriatur pro populo. (Reuersi sunt, vt essent absque iugo) quum relicto Deo transire ad Romanos Pro, hol, iugo, quod legit D. HIERO. legere Lxx vt nunc legunt Hebraei, hal, excelsum, vt sit, conuersi sunt, non ad excelsum, non ad Deum quod ipsi dixerunt (in nihil) vel in vanum, ad Imperatorem Romanum, qui nihil erat, & vanitas erat. (Facti sunt quasi arcus dolosus) qui frangitur in medio certamine, & distituit militem in medio discrimine, in media oeconomia redemptionis defecit à suo Deo, & redemptore. (Cadent in gladio Principes eorum) CYRIL. loco supra citato in Genesin, quod euomuit populus Iudaeorum in Christum blasphemias: & praecipue principes qui potissimum hac faciebant conuicta, in gladio cadent. Ita & Procopius etiam loco citato. (A furore linguae suae) quod in Christum illas euomere blasphemias. (Ista subsannatio eorum in terra Aegypti) terram Aegypti hic Hierosolyma nominat, vt dicitur Hierusalem, in Apocalypsi Babylon. En inquit quae mala meruere vobis illa subsannationes, & illusiones quibus Christo in eius passione illudebatis. Diximus ex Iosepho, vastitatem Iudaeae inuectam

inuectam à Romanis potissimum in Phariseorum, & Principum Iudaeorum capita recidisse.

Osee CAPVT. VIII.

D. HIERO. In gutture tuo sit tuba quasi aquila super domum Domini pro eo quod transgressi sunt foedus meum, & legem meam praeruaricati sunt.

LXX. Ista subsannatio eorum in terra Aegypti in sinu eorum, terra inaccessa, quasi tuba, quasi aquila super domum Domini, pro eo quod transgressi sunt testamentum meum, & contra legem meam impie egerunt.

R Arum mihi prospere cessit in interpretatione huius. 3. capitis Osee, quod THEOPHY. & RVPERTVS in interpretando hoc caput Hebraeos ferè sequuntur, & veteres patres Graeci & Latini parum mihi praestant opera: hoc enim caput vix sunt mihi non attingere. Vna in re mihi videor fuisse fortunatissimus quod Lxx viri, qui veterum iudicio afflatu spiritus sanctus scripturam translulere, initium huius capitis ita vertere, vt toti capiti facem clarissimam praetulisse videantur, vt si aurem adhucbeas Christi passionem plane sonent: vt non possis alio qua ad Christum Dñm referre: quae mea erat maxima cura, vt hos prophetas ad Christum referrem. Ex qua ergo D. HIERO. & ORIGEN. imperata, vt interpretationem ecclesiasticam cum Hebraeorum interpretatione comparem, vt eligi possint meliora. Praescribitur etiam hic Canon ab Eusebio Caesariensi, quo monet quoties à sanctis patribus explanata est scriptura reliqua, vt interpretationi sanctorum eno-

dentur congruenter. Veteres patres vique ad huc Oseam de Christo sunt interpretati, de Christo ergo sequetia sunt explananda. Et vt desint omnia ad explicandum hoc cap. 8. Lxx de Christo plane interpretandum esse docent. Et Canon scripturae est, vt docet D. HIERO. & alij veteres, vt vtraque translatio vulgata, & Lxx, altera alteri lucem afferat. Ostendamus ergo Lxx viros de Christo hoc caput esse interpretatos trecentis annis ante Domini aduentum, quod insolubile aduersus Iudaeos argumentum est. Diximus enim in disputatione de translationibus, & alijs locis, interpretationem Lxx virorum hunc vsum praestare Ecclesiae, vt Commentaria sint antiquissima locorum scripturae quorundam, quae Christum explicant, quaeque ab Apostolis & Euangelistis citantur non raro, ita licet loci scholia sunt quae plane probant hoc caput de Christi temporibus esse. Aliam igitur distinctionem sunt sequuti, quam D. HIERO. quae etiam in exemplaribus Graecis vitata, & perturbata est: sic tamen ex THEOPHY. Commentarijs Graecis est restituenda, & sic est dispungenda, vt quod D. HIERO. fecit finem capitis praecedentis, Lxx huius capitis, 3. fecerint initium: vt colliges ex THEOPHY. siue is THEODOR. est Ad hoc exemplum igitur huius. 3. cap. initium legis, ista subsannatio eorum in terra Aegypti in sinu eorum in terra inaccessa quasi tuba, quae THEOPHYLA. siue is THEODO. est mille modis versat, vt ad Babylonios, & ad Nabucodonosorem referat, & frustra laborat, aperte nanque supradicta verba Christi tempora sonant, quae hunc habent sensum: illa subsannatio de qua dictum est in fine capitis superioris, quae Iudaei in cruce pendente. Dominum subsannabant dicentes: vah qui destruis templum Domini, &c. qui alios saluos facis, salua te metipsum: aue Rex Israel: in terra Aegypti Hierosolymis, quae vrbs ob impietatem terra Aegypti dicitur,

vt in Apocal. dicitur Babylon: & certe terra Aegypti dici poterat, quæ Cæsare regem sibi delegerat, quid enim intererat quæ Aegyptus & Hierusalem sub eodem Imperatore Cæsare erant? illa ergo subsannatio & illusio quæ facta est Domino pendenti in cruce. In sinu eorum, id est, retribuetur in sinum Iudæorum, Leges enim apud Iosephum, vt centies scripsimus, subsannatos fuisse Iudæos à Romanis, vt ipsi subsannauere Dominum, & irrisos, verberibus casos publice Iudæorum principes, & publice fustibus vapulasse, & cruci suffixos tot numero, vt quum montes in proximo essent, quum omnis illa regio arboribus vernaret, ne ligna crucibus fabricandis, nec campi ad figendas cruces suppetere, vt significanter fuerit dictum in sinu eorum subsannationem factam Domino, fuisse redditam. Nihil tale est, iniquies, Hebraicè, nam pro in sinu, Hebraice est, in gutture, vt vertit D. HIERO. Mutatio vnius litteræ, c. in. q. facit hoc disidium translationis. D. HIERONY. legit. *תבא* in gutture tuo Lxx *תבא* in sinu tuo. (Terra inaccessa, quasi tuba) quæ verba sic fuisse apud Lxx ex THEOPHY. discas, aut addita pro Commentario à Lxx, vt pleraque à Lxx viris pro commentario addita scripturæ nos docuere patres veteres ad afferendam locis scripturæ obscuris lucem: aut ex lectione Hebræa intercidere, Iudæorum malitia, seu negligentia. Hæc enim verba tempora Christi Domini plane & aperte sonant. Vastata nanque Iudæa à Romanis, vt millies à nobis dictum est, ex D. HIERONY. ex TERTVL. ex IVSTINO, & alijs. Cautum Imperatoris legibus erat vt Iudæus qui intra Iudæam pedem penetrasset, ei capitale esset. Ita Iudæa, post illas leges latas Iudæis, erat terra inaccessa. Ergo terra inaccessa sicut tuba, sic enim legisse videtur THEOPHY. vt esset terra Iudææ omnis vastata, & Iudæis inaccessa sicut tuba impietatis Iudæorum, quæ toto terrarum orbe personuit: per-

sonatque adeo, & nullo vnquam tempore futurum sit vt conticefcat. Vastati nanque Iudæi post crucem Domini, & residui ex illa vastatione pulsi patrijs sedibus dispersi sunt in omnes oras partesque terrarum. Dicitur non potest, quantam vim habuit, vt leges apud veteres patres, ad conuersionem orbis terrarum, quum viderent omnes ita à Prophetis fuisse præsignificatum futurum, vt si Christum Iudæi non reciperent vastarentur, & residui pellerentur patrijs sedibus, & illis malis implicarentur, quæ nulla vnquam sæcula vidissent, nec essent visura: de quibus in Iosephum locis multa diximus. Et toto orbe terrarum hæc vastatio, & lex illa lata aduersus Iudæos velut tuba immenso clangore personuit, omniumque nunc personat aures, personabitque vsque ad consummationem sæculi, quod significatur verbis illis. (Et terra inaccessa quasi tuba.) sic enim translationem Lxx legit THEOPHY. Quæ enim tuba tam vastum fudit clangorem, quam vastum fudit vastata Iudæa ferro & igni? Nam residui ex illa vastitate captiui sunt dæditi, & dispersi per omnes partes orbis: & lex lata ne Iudæo liceret in Iudæam pedem inferre: & ne villo vnquam tempore reuocarentur in patriam. Personuit hic tubæ clangor apud Imperatorem Romanum: vt leges in Apologia. 2. pro Christianis IVSTINI philosophi & martyris, & in libris aduersus gentes TERTVL. & in scriptis. D. HIERONY. alijsque scriptoribus. Quæ ergo tuba tantum clangorem potuit edere, tam immensum sonum spargere, qui vniuersorum orbem completeret? Et ne quisquam hoc posset inficiari, id aduersus gentes scripsit TERTVL. proximus temporibus Christi, vbi si mentiretur, manifesti mendacij crimine teneretur. Scripsit IVSTINVS ad Imperatorem Romanum, qui sciebat legem illam latam, & suis temporibus suo iussu seruari, & tam terribilem lex illa sonum spar-

lit,

fit, vt nostra tempora & futura omnia suo compleat clangore, quum docti ea legunt, & prædicant, & suorum auribus inculcant. Sed non ita legitur in translatione Lxx, dixi multum licuisse semper in translationem Lxx multis. Intelliges tamen ex THEOPHY. hanc Lxx virorum fuisse lectionem. Hæc THEOPHY. versat multis modis, vt accomodet Nabucodonosori, sed frustra versat, nec enim tempore illo terra inaccessa fuit Iudæis. Nam, vt leges apud Hieremiam, residui ex illa captiuitate morabantur in Iudæa, & in ea versari sunt permisi, & iussi à Domino, vt in Iudæa manerent. Et subsannatio illa Aegypti, quæ vis vilipensionem illam interpretetur THEOPHY. & huc & illuc torqueat, & fluctat non coheret. Vestis Christi, vt aiunt sancti, nulli alij quam Christo congruit. Et postremo THEOPHY. quod vidit se frustra laborare, dum ad captiuitatem Babylicam conatur accommodare, ad Christum retulit: Lxx ergo sua translatione, & distinctione planè ad Christi tempora hæc retulere conuenienter superioribus. Sed Hebraice quædam non sunt, & vna littera mutatur. Audi quid AVGVSTI. dicat, Neminem ex antiquis ausum esse mutare quod apud Lxx est repertum & olim, ORIGENE authore, Hebræa lectio non recipiebatur ob suspicionem fraudum, quæ à Iudæis in lectione Hebræa factæ sunt, iuxta hæc Lxx seniorum translationem, vulgata sic explanabitur: in gutture tuo sit tuba. O Propheta. s. clama veluti quadam tuba vastitatem Iudææ prædictam in fine superioris capitis, ob subsannationem factam Domino in terra Aegypti, Hierosolymis: quæ terra Aegypti dicitur, ratione supradicta. Quasi aquila super domum Domini: Aquila vexillum Romanorum fuit super templum Domini. Significat templum à Romanis esse vastandum. RVPERTVS complendum ait illud. 3. Regum cap. 9. Si autem auersione auersi fueritis non sequentes me proij-

ciam vos à conspectu meo. Et quod auersati sunt Christum, delendos à Romanorum exercitu. Aquila, aiunt, dictus est Nabucodonosor: fateor, sed non congruunt antecedentia, & sequentia, nec Lxx virorum translatio. Et docet D. HIERONY. & alij patres ex vtraque translatione, vulgata, & interpretatione Lxx explanandam esse scripturam, ita vt altera alteri lucem afferat. (Pro eo quod transgressi sunt fœdus meum). Lxx testamentum meum, idem est, & de hac re dictum est alibi: quia violauerunt prophetias de Christo, & alio transfulere. Iosephus testatur vastata esse Hierosolyma quod compleuere Iudæi prophetias, dū illas irridebant, & sic perijsse Iudæam. Atqui Babylica captiuitas ob alias causas fuit, quas leges apud Hieremiam. (Et legem meam prauaricati sunt.) vel vt vertere Lxx contra legem meam imple egerunt, quod non recepere Christum iuxta prophetias, sed potius eum cruce affecerunt.

D. HIERO. Me inuocabunt, Deus meus & cognouimus te Israel, Proiecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. Ipsi regnauerunt & non ex me, principes extiterunt, & non cognoui.

Lxx. Me clamabant, Deus cognouimus te Israel proiecit bona, inimicum persequenti sunt, semetipsis regnauerunt & non per me, principes extiterunt, & non indicauerunt mihi.

HÆc nec Babylica captiuitati congruunt, nec captiuitati decem tribuum: centies enim in captiuitate Babylica admoniti sunt à Deo Iudæi per Hieremiam, vt resipiscerent, etiam iam imminente summo discrimine. Verbis Dei promissum est ab eodem Hieremia fore,

fore, vt si Iudæi conuerterentur ad Dominum, liberarentur ab illa calamitate: nec potuit illis hoc persuaderi vt resipiscerent, & ad Dominum conuerterentur. Adde etiam quod nusquam factum reperies, vt quis inuocet Dominum ex animo, & non audiatur. Nulla enim hora est quandiu in hac vita est homo qua interclusus sit ei aditus ad gratiam, qua; neget se Dominum esse auditurum si conuertatur: quin Dominus ad fores temper adstat, & pulsat. Indignum hoc Deo erat, & contrarium illi vulgato Prophete dicto: Quacumq; hora ingemuerit peccator, &c. Decem tribus longissime aberant ab inuocando Domino. At tu ad tempora Christi refer, congruit hæc miracula. Nam post crucem Domini obfessi à Romanis Iudæi in templo Domini offerebant victimas, & sacrificia: & non audiebantur, quod iam cessabat lex vetus: inuocabant Dominum Iudæi, nec audiebantur magis, quam nunc audiuntur. Tantum igitur temporibus Christi hæc congruunt, alijs temporibus nullo modo congruant. Vt quis clamet ad Deum & non audiatur: offerat sacrificia, & Deus auertat oculos, si pio animo faciat, credibile non est: præsertim in tam innumerabili multitudine, in qua verisimile non erat pios nullos esse excepto si se nefario illo crimine, quod in Christum est admissum, commaculassent. (Proiecit Israel bonum.) Lxx, bona: vtrumque rectè: bonum. i. Christum, ita Theophylactus: & Christus in scriptura bonum dicitur, & vt Lxx vertere, bona, qua de re lege, qua in cap. 52. Esaiæ scripsimus. Cur Christus bonum dicatur, & bona, post illa: quam speciosi pedes, &c. Inimicus persequetur eum.) Romanus exercitus. sed lectio Lxx alio deflecti non potest, quam ad Christum: reddidere enim (Inimicum persequuti sunt). i. persequuti sunt Iudæi ipsum bonum, quod repudiauerunt Christum. i. tanquam inimicum: iuxta illud sapientiæ: contrarius est operibus nostris. (Ipsi regnauerunt, & non

ex me principes extiterunt, & non cognoui.) & THEOPY. quanta maxima vi potest hæc conatur ad decem tribus referre, & diluere qua obstare videntur, laborem inanem capit tamen: esset enim scriptura mendax, qua referret decem tribus reges à Deo esse datos. Cur manifesta negemus? & mea sententia hoc defendi non potest, refer ad Christi tempora, iam erunt omnia plana. Sub aduentum Christi & Christi temporibus, & post crucem Domini reperies reges & Principes sacerdotum vi esse factos, & ab Imperatoribus Romanis esse datos, vt leges apud Iosephum. De nulla harum rerum Deum fuisse consultum: atqui euentus optimus est scripturæ interpret, vel hic solus locus satis esse debet ad interpretationem Hebræorum refellendam. Sed interpretatio Lxx in principio huius capitis satis superque est, vt planè appareat totum hoc caput ad tempora Christi referendum esse.

D. HIERO. Aurum suum et argentum suum fecere sibi idola, vt interirent proiectus est vitulus Samariæ, iratus est furor meus in eis, vsque quo non poterunt emundari, quia ex Israel et ipse est, artifex fecit illum, et non est Deus, quonia in araneorum telis erit vitulus Samariæ, quia ventum seminabunt; et turbinem metent, culmus stans et non est in eo germen, non faciet farinam, quod et si fecerit alieni comedent eam: deuoratus est Israel, nunc factus est in nationibus quasi vas immundum, quia ipsi ascenderunt ad Assur. Onager solitarius sibi Ephraim, munera dederunt amatoribus suis, sed et cum mercede conduxerunt nationes.

Lxx. *Argentum suum & aurum suum fecerunt sibi Idola, vt dispareant, proiecit vitulum tuum Samaria, concitatus est furor meus in eos vsq; quo non poterunt emundari in Israel, & hoc artifex fecit, & non est Deus, quia seducens erat vitulus tuus Samaria, quia corrupta vento seminauerunt, & subuersio eorum excipiet ea, manipulus non habens vires vt faciat farinam, si fecerit, alieni comedent eam, absorptus est Israel, nunc facti sunt in gentibus quasi vas inutile, quia ipsi ascenderunt ad Assyrios, genuerunt per semetipsum, Ephraim munera dilexit, propterea tradentur in gentibus.*

ORIGEN. in canticum canticorum Homelia. 2. interpretans hunc locum, argentum vero virtutem verbi ac rationis: secundum quod & Dominus dicit per Prophetam, dedi vobis argentum, & aurum: vos autem fecistis argentea, & aurea Baalim: ostendens per hæc & dicens, quia dedi vobis sentum, & rationem qua me Deum & sentire possitis, & colere: vos autem & sensum & rationem, que in vobis est ad colenda dogmata transtulistis. Hæc in vtranq; partem viderentur posse explanari. Nam huiusmodi loci sunt, quibus nituntur, qui Hebræorum sententiam tuerentur: quod de idolis, de vitulis Samariæ sermo sit: quæ causa captiuitatis decem Tribuum dicitur fuisse. Tamen hoc ipsum si expèdas bene, Iudæos premit maximè, & eorum interpretationem, vt ostendimus. Sed nos nostrum opus urgeamus. Solenne Prophetæ est, vaticinijs de Christo, & de Iudæorum vastitate, & exclusionem ab Ecclesia, subiungere crimè Idololatriæ, & alia crimina: tanquam dicant hanc occasionem Iudæorum causam fuisse. (Aurum tuum & argentum fecere sibi Idola vt interirent.) ex auro & argento quæ illis dedi, ait Dominus, fecere Idola:

quæ causa illis fuit vt permitterentur obdurari in non recipiendo Christo, & cruci suffigendo, & ita perirent, & traderentur Satanæ. (Proiectus est vitulus Samariæ) iam hic locus iuxta translationem. D. HIERON. vrger Iudæos, si aures adhibeas. Nam vsque ad tempora Christi nunquam desijt Idololatria, nec prorsus proiectus est vitulus Samariæ: Ponitur enim vitulus Samariæ pro quolibet Idolo, ex parte totum. Hic assurgit maximè Iudæorum manus aduersum nos. Negant post tempora Babylonica fuisse Idololatrias Iudæos, nec in litteris Euangelicis hoc crimen illis obieisse Dominum. Rectè quidem, quasi Dominus illis omnia crimina obiecerit. Et signum erat aduentus Christi Idololorum abiectio. Sed Idola non cessasse vsque ad aduentum Domini alibi satis fuisse ostendimus. (Iratus est furor meus.) Quam Iudæi impleuere mensuram patrum suorum, iratus est furor Domini, prorsus & deletus est Iudæorum populus, residui ducti sunt captiui in omnes orbis partes, & tunc quum inter nationes versabantur, amplius idola non colere. Et ex gentibus etiã idola cecidere, quod hoc signum, inquam, aduentus Christi datum erat casus Idololorum. (Vsque quo non poterunt emundari.) irati Domini verba sunt, quod millies admoniti, vt resipiscerent, millies puniti noluerunt resipiscere. (Quia ex Israel & ipse est) quia Idolum fecit ipse populus Israel, quomodo colit ergo opera manuum eius. Lxx sententiam vertunt: (Vsque quo non poterunt emundari ex Israel) Idola. f. (Artifex fecit illud.) repetitur eadem sententia: & notant sancti patres sæpè Lxx quæ bis dicta sunt, semel dixisse fuisse contentos. Opus artificis, (inquit Dominus,) est, quomodo colitur pro Deo? (Quonia in araneorum telis erit vitulus Samariæ.) Idola delerentur, & cooperientur telis araneorum: vt solent operiri, quæ iacent neglecta. Lxx pro hoc reddere: Quia seducens erat vitulus tuus Samaria.)

maria.) Hebraicè sobebim: ex rebellantibus, ex seducantibus, pro quo Lxx, seducens, rebellans aduersum me, quod pro Sobebim legere Sobebum seducens eos, de quo alibi dictum est latius. Verbum Hebraeum varie interpretantur Rabini, quos plerique nostrorum sequuntur: & eorum interpretatio cõgruit etiã huic loco; interpretantur enim: Conterentur & confringentur vituli Samariæ, quid tum, si Idola quãdam ab alijs Idololatriis confringuntur, quasi non statim reficiantur? Planè spectant hæc ad Christi tempora, vbi prorsus contrita sunt & comminuta. (Quia ventum seminabant, & turbinem metent) verba irrita ventis dari dicuntur, & facta, quum frustra fiunt, qualia sunt Idolorum sacrificia, frustra eoluntur lapides & ligna, quæ Idololatrias aut Israellem iuuare non poterant: turbinem tamen demessuere, qui ipsos toto orbe dispersit, nec id solum, sed eorum vrbes subruit omnes: siquidẽ venti & turbines, vt docet ARIST. se in viscera terræ condunt, & terram motus faciunt, vrbes & oppida ab imo vertunt, quod significat translatio Lxx (Culmus stans non est in eo germen, non faciet farinã.) lectio Hebræa, & sic verti potest, stans non est ei germen, quod D. HIER. reddidit, culmus stans, Lxx manipulus non habens vires, vt faciat farinam, vt vocem illam stans, manipulum interpretentur, & germen, pro non habente vires, non habentem germen. i. grana, hoc ad vastitatem inuestam à Romanis spectat. Leges apud IOSEPH. perijsseludeos peste, seditionibus, fame dira, & foris Romanorũ armis, & de hac fame ESAI. cap. 5. In captiuitate decem Tribuum non legitur hanc tam foenam ingruisse famem. (Quod & si fecerit alieni comedent eam.) Romani Iudææ vastatores. (Deuoratus est Israel.) THEOPH. deuoratus est Christi occisor populus. Lege Dionem in vita ADRIAN. & intelliges Iudæos omnes ferro, & igne fuisse consumptos omnes: residuos paucos capti-

uos esse ductos in omnes orbis partes, ex quibus residuis, & ex Iudæis, qui inter nationes habitabant, innumerabilis instaurata Iudæorum natio est: & postea cladibus extenuata, quod Christo credere noluit. (Nunc factus est in nationibus quasi vas immundus.) R. VPER T. quod Dominum cruce affecere dispersi sunt in nationibus, immundo & immani flagitio commaculati, & immundis spiritibus obnoxij. (Quia ipsi ascenderunt ad Assur.) causa malorum subiicitur quia petiere Idololatrias, & Romanos: nam per Synecdochen ex vnis Assyrijs Idololatrias omnes significantur. Petebant ergo Romam freti magis hominum ope, quam Dei auxilio ab illis petebant regna, Sacerdotia & omnia: & eorum freti ope Christum cruce affecere (Onager solitarii sibi Ephraim) Ephraim dici ineredulum & impium Iudæorum populum supra ostensum est: hic toto orbe dispersus seruit alijs, nec Deo obtemperat, tanquam asinus Siluestris (Onager enim asinus Siluestris est) nec cum alijs communicat, solus ipse inter omnes in suo perstat errore, nec religionem aliorum habet. Hoc decem Tribubus non congruit, quarum iam non cõparet vestigium. Nam quod aliqui fabulantur esse insulas vbi magna Iudæorũ multitudo habitat, facile credi potest: tamen non ex decem Tribubus, quæ sunt captiuæ ductæ, sed ex residuis vastitatis Iudææ. Nam decem Tribuum, illarum quæ captiuæ ductæ sunt, prorsus mentio nulla: victa natio Iudæorum à nostris, & calamitatibus diuinitus affecta vltimas orbis partes petijt expectans Antichristum. Pro onager, Lxx vertere germinavit, pro, pere, verbo Hebræo, legere mutatis tantum pundis. par. germinavit & reddidere, germinavit per se metipsum Israel. Nam solitarius, & per semetipsum, idem est. THEODOR. floruit sine me Israel in suam perniciem auxilio gentium, & Romanorum: & addit THEODOR. I. quo modo autẽ audi,

Mu-

Munera dederant amatoribus suis, sed & cum mercede conduxerunt nationes, Lxx munera dilexit: propterea tradentur gentibus, legere enim Lxx pro חתניו dederunt. חתניו donum ab eodem verbo mutata vna littera, & detracta altera, & infra pro חתניו mercede conduxerunt, legere addita vna littera חתניו traditi sunt. THEOPYL. non dicit inquit traditi sunt gentibus, sed in gentibus: vt intelligas non fuisse solam hanc poenam, vt traderentur gentibus, sed in gentibus traditos, adeo innumeris calamitatibus sunt affecti, & afficiuntur quotidie, & floruerunt in perniciem suam quod aucti opibus, & coniuncti foedere Romanis Christum Dominum afficere cruce sint ausi. A maioribus munera dare ludæ proditori, & sepulchri custodibus, ne dicerent resurrexisse Dominum. Traditi sunt ergo in gentibus, vt omnia mala paterentur. Vulgata sic: Munera dederunt amatoribus suis: deferebant dona ad Romanos, ad Assyrios, ad Aegyptios, quos amabant, & cum quibus, contra Dei imperium, iungebat foedera. Vtuerat enim hoc facere Deus per suos Prophetas (Sed & cum mercede conduxere nationes.) quando vrbe munita, vt viribus humanis videretur capi non posse, conduxere nationes aduersus Romanos sub Vespasiano, & sub Adriano, vt leges apud Iosephum & Dionem.

D. HIERON. Nunc congregabo eos & quiescent paulisper ab onere regis & principum, quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, factæ sunt ei aræ in delictum. &c.

Lxx. Nunc accipiam eos & quiescent parum, vt vnguant regem & principem, quia multiplicauit Ephraim altaria in peccata, facta sunt ei altaria delicta, etc.

Nunc congregabo eos.) forma dicitur di Hebræa, de lebo Iudæos. Lxx accipiam eos.) ad iudicium & ad meritas poenas, inquit THEOPHY. (Et paulisper per irrisionem dictum est per aliquod tempus, quasi dicant per multos dies sedebunt sine rege, sine principe, sine sacerdote, quod supra dictum est cap. 3. (Quia multiplicauit Ephraim ei altaria ad peccandum, &c.) Hæc geminatio rem exagrat, hæc multiplicatio altarium ad sacrificandum idolis apud Israellem erant eidem Israeli causa, vt deserantur à Deo, & permitterentur admittere illud immane nefas in Christum Dominum. Huc etiã THEOPHY. spectare euidetur. (scribã ei multiplices leges meas quæ velut alienæ computatæ sunt.) prophetias multiplices, multiplices similitudines & typos, quæ velut aliena reputata sunt. Irreserere. n. prophetias, vt ait Iosephus, & dũ prophetias rident, compleuere eas omnes, Lxx pro his reddidere: (scribã eius multitudinem, legitima eius in aliena reputata sunt altaria dilecta.) Nam variè distinxerunt lectionem Hebræam ipsi, & D. HIER. (scribã eius multitudinem.) puncta hoc dissidium faciunt & Lxx videtur vertisse pro scribam edidit enim iuxta alia exemplaria, quæ vox aliquando significat proscribere, & ita Iudæi post crucem Domini videbantur esse proscripti. Vbi cunq; enim terrarum agerent miseris modis necabantur. (Legitima eius aliena reputata sunt.) antiquata & abrogata eius lex est, vetus lex. i. promulgato iam Euangelio. THEOPHY. docet his abrogationem veteris legis significari, & legis gratiæ introductionem. (Altaria dilecta.) & altaria templi Hierosolymorum, dilecta oliui, subaudi aliena reputata sunt.) quæ verba planè abrogationem veteris legis significant. Hostias offerent immolabunt carnes.) post crucem Domini offerent, Iudæi hostias & carnes immolabunt in templo vt solebant. (Et comedent carnes.) Vt solebant scilicet

scilicet. (Et Dñs non suscipiet eas.) quia post crucem Domini ingratisima erāt Iudæorum sacrificia. (Nunc recordabitur iniquitatis eorum, & visitabit peccata eorum,) à sanguine Abel, scilicet vsq; ad sanguinem Zachariæ, &c. (Ipsi in Aegyptum conuertentur.) vt rursus Aegyptijs, & alijs nationibus seruiant. (Et oblitus est Israel factoris sui, & ædificauit delubra.) vt seruiret idolis; repetit hanc causam exclusionis Iudæorum. (Et Iudas multiplicauit vrbes munitas.) hoc nec in captiuitate decem Tribuum est factum, nec in Babylonica: factum esse post crucem Domini, & sub eius aduentum narrant omnes historiae. (Et mit tam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius. Lxx fundamenta eius: iuxta translationem Lxx congruere non possunt hæc, nisi vastitati inuictæ à Romanis: tunc enim arserunt vrbes Iudææ, & à fundamentis conflagrauerunt: vt apud Dionem leges. Armenoth. Lxx frequentissimè vertunt fundamenta, Rabini vt nostra perturbent in significacione vocum Hebræarum nobis aduersantur quanta maxima vi possunt: vt alibi latius dictum est.

Osee CAPVT. I X.

D. HIERO. Noli lætari Israel, noli exultare sicut populi quia fornicatus es à Deo tuo. Dilexisti mercedem super omnes areas tritici, Area & torcular non pacet eos, & vinum mentietur eis, non habitabunt in terra Domini.

LXX. Ne gaudeas Israel, nec læteris sicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo, dilexisti munerum super omnem aream tritici, Area & torcular non cognouit eos, & vinum mentitum est illis, non habitauerunt in terra Domini.

HOC caput, sicut & alia capita, trecentis annis ante Christum, Lxx ad Christum retulisse vel hinc patet, quod interius transitulere: vae eis, quia caro mea ex ipsis est: vt illic dicemus. THEOPHY. hoc caput modo ad Babylonica tempora refert, modo ad Christi tempora: atque etiam D. HIERO. idem facit, professus se sequi Hebræos, qua ratione supra dictum est, vt habeat Ecclesia in interpretanda scriptura quid Hebræi dicant, & quid nostri, vt cõparemus vtraque, deligamus meliora, id est, vt ego ex ORIGENE interpretor, vt rideamus Iudæica, & ex comparatione nostrarum rerum & iudæicarum nostra admiremur magis. RUPER. ABBAS hoc capite putat præsignificari vastitatem inuictam à Romanis vrbibus Iudææ post crucem Domini: huius rei Dominum citat auctorem, qui quædam verba huius capituli videtur interpretari de sua passione, vt infra dicemus, sed Lxx virorū, & THEODOTIO. translationes hanc litem dirimunt vt infra apparebit: & ostendunt ad Christi tempora esse referendum. (Noli lætari Israel, noli exultare sicut populi.) vel vt Hebraice etiã est, & vt Lxx vertere, ne gaudeas Israel, ne læteris sicut populi. Hæc verba vel ad aduentum Domini referri possunt, dictum enim est credentibus exulia, gaude filia Sion: id est, Ecclesia, quia Christus vt lampas fulgentissima adest, gaudent populi gentium eius aduentu, tu non gaudebis, quia tibi erit petra scandali & lapis offensionis: ne læteris, ne gaudeas, non lætaberis, nõ gaudebis, vel noli lætari, tu nolles lætari, & nolles gaudere, tua culpa tibi erit petra scandali: iuxta canonem interpretandæ scripturæ, de quo dictum est centies. Nam Propheta dum videntur imperare, aut optare, prædicant futura: vel noli lætari, aut ne læteris cum gentibus, ne sis læta quod gratiam iniisti à Romanis: quod Regem tuum cruce affeceris, vt Romanos tibi conciliares, & ne læta sis, quod

sis, quod te hilari vultu excipiunt. (Quia fornicatus es à Deo tuo.) defecisti à Deo tuo ad Romanos, quum dixisti. Non habemus regem, nisi Cæsarem: reiecasti Christum sponsum, eo expulso diabolus sponsum in corde tuo habere cõpisti. Hanc in sacris litteris dici fornicationem dictum est centies. (Dilexisti mercedem super omnes areas tritici.) præoptasti, quod tibi dari à Romanis putabas, vt tuto posses fructus domerere, & facere vindemiam, quam regem tuum Dominum Deum factum hominem redemptorem tuum, quum dixisti. Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? totus mundus post illum abijt, venient Romani, & tollent gentem nostram: ergo dixere. Expedit vt hic moriatur, vt nos colligamus nostros fructus tuto: putabant ergo pro occiso Christo sibi dari mercedem super omnes areas tritici, & omnes fructus, est enim Hebræa phrasis. (Area & torcular non pacet eos.) vel vt Lxx dixerunt, non cognouerunt eos, vnus litteræ varietas facit hoc disidium, & quæ mutuo in se mutantur, idem tamen est sensus: acrior tamen & vehementior translationis Lxx. (Pro frumento area & pro vindemia prodidit Dominum, vt fructus haberent quibus vescerentur, nec habebunt aream frumenti, nec vindemiam, vt prædicatur dira fames qua perierit, de qua Esai. cap. 5. cruce affecere Dominum, ne venirent Romani, & tollerent gentem Iudæorum: venere Romani, & deluere Iudæos: prodidit Dominum, vt possent tuto viuere, & pacati colligere fruges: nullas habuere fruges, & fame periere, & seditionibus tyrannorum, foris Romanorum armis, & hoc significant illa verba. Non pacet eos area & torcular, non suppeditabant area & vindemia fructus quibus alantur. Vehementius, area & torcular non cognouerunt eos, quia tanta fuit sterilitas, vt nec melsis fuerit, nec vindemia, & vastitate per Romanos Iudæis inuicta pulsi sunt suis sedibus

& lege ab Imperatoribus lata capitale erat Iudæo qui in Iudæam pedem intulisset, vt post illa nec Iudææ fecerint messem aut vindemiam, & quum infinita Iudæorum multitudo Hierosolyma confluxerit tanquam in vrbe munitissimam, & ad celebrandum Pascha Azy-morum dira fame periere, & tyrannorum seditionibus, & Romanorum armis. (Non habitabunt in terra Domini.) delebantur ferro & igni, residui pellentur patrijs sedibus, & per legem latam ab Imperatoribus afficietur capitali supplicio, qui intra vrbe Iudææ pedem penetrauerit. Hæc omnia plane ad tẽpora Christi spectant, ad Babylonicam tempora, aut ad captiuitatẽ decem tribuũ non item.

D. HIERONY. Reuersus est Ephraim in Aegyptum, & in Assyrijs pollutum comedit, non libabunt Domino vinum & non placebunt ei.

Lxx. Habitauit Ephraim in Aegyptu, & in Assyrijs immunda comedunt, non libauerunt Domino vinum, & non placuerunt ei.

Describitur adhuc Iudæorum dispersio per omnes terras, vt CYRILLUS in Gene. significare videtur, in fine libri. Ephraim pro populo Iudæorum impio, qui Christo non credidit, poni diximus ab Eusebio: & qua ratione id fiat. (Reuersus est Ephraim in Aegyptu.) etiam hoc congruit Christi tẽporibus: quonia dispersus est per totũ orbẽ populus Iudæorum, residuus ex vastitate Iudææ, & seruies idololatriis à quibus ducti erant captiui, comedebant poluta, quæ idolorum altari-bus erant oblata. Et ponuntur Aegyptij, & Assyrij pro omni natione per synecdochen in captiuitate decem tribuũ. Dices petiere aliquando Assyrij Aegyptum iudicũ, etiam sanctissimi Iudæorum petiere Aegyptũ, & ipse Christus in vlnis facræ virginis: poena hic prædicatur, quæ

nec in captiuitate Babylonica, nec in captiuitate decem tribuum intelligi potest: Ephraim non est reuersus in Aegyptum, sed ductus captiuus ad Assyrios. Si dicas de captiuitate Babylonica dici, ex qua residui reuersi sunt in Aegyptum: residui ex populo Iuda in Aegyptum sunt reuersi, non residui ex Ephraim: praesertim si legas iuxta Lxx habitauit Ephraim, nec enim in captiuitate Babylonica, aut decem tribuum, residui habitauerant in Aegypto: statim enim ut contra prophetiam Hieremiae petiere Aegyptum, sunt interfecti: exceptis illis qui fuga se in Iudaeam receperunt. At residui ex captiuitate decem tribuum suas ipsorum incoluere vrbes, & ex illis residuis sunt refecta decem tribus suis in sedibus, Et repugnaret etiam superioribus, quibus dictum est: Non habitabunt in terra Domini: habitauerunt enim in terra Domini, & floruerunt, ut patet ex literis Euangelicis, & ex Iosepho. At Hebraice, inquit, non est habitauit: erras, vna littera interest, quae facile mutari solet. **HIERO.** legit, *vasab*, & reuersus est, Lxx *iasab*, habitauit. (Non habuunt Domino vinum, non placebunt ei) vastatis Hierosolymis, & Domini templo diruto, non licebat alibi Domino libare, & ita quae libabant alibi, Domino non placebant.

D. HIERON. Sacrificia eorum quasi panis lugentium, omnes qui comedunt eum contaminabuntur, quia panis eorum animae ipsorum, non intrabunt in domum Domini.

Lxx. Sacrificia ipsorum quasi panis lugentium, omnes qui manducant ea, contaminabuntur, quia panes eorum anima-

bus eorum, non intrabunt in domum Domini.

Memini me legere apud nescio quem ex veteribus patribus huius loci admirabilem quandam interpretationem, nec vlllo labore illam potui reperire fortasse ut homini seni excidit memoria locum illum signare, quo morbo laborat obliuiofa senectus. Dicam quod mihi in mentem venerit. Refertur hic locus mihi vilis est ad Pascha Azymorum, quo tempore confluerat omnis Iudaeorum multitudo, quae erat residua ex vniuersa Iudaea ad celebrandum Pascha: se receperat etiam illuc omnis Iudaeorum exercitus, tanquam ad urbem munitissimam, & Iudaeae caput, quod videbatur viribus humanis inexpugnabile, quum subito nec opinantes cincti sunt Romanorum obsidione: & cincti sunt muro à Romanis ducto per circuitum, ne quis possit elabi, & defecti erant miseri omni com meatu: & tanta multitudinis aduentu, quum non liceret quenquam pedem efferre vrbe, Pascha luctuosissimum celebrare, quod plenum lætitiæ solebat celebrari. Et quantum mihi occurrit, addit ille author: nulla celebrata legas in templo Domino cum lachrymis sacrificia, & cum lamentis, absque illis. Quod significari putabat verbis illis: sacrificia eorum quasi panis lugentium, celebrari nanque solebant cum tympanis, & citharis, & omni hilaritate, non cum lachrymis. Quum à militibus Antiochi irruptio in templum Domini est facta, non destiterunt sacerdotes à suis sacris, nec mutabant vultum: sed necabantur intrepidus, & hilares ne sacrificia violarent. Hæc sacra celebrata sunt cum luctu, gemitu, & lachrymis. Hinc enim seditionibus tyrannorum necabantur, inde dira fame, foris vrgebantur Romanorum armis, nec mori licebat, nec viuere. (Omnes qui comedunt eum contaminabuntur.) qui funeribus intererat, polluebatur, nec illis solū sacris contaminabatur, sed

sed quicumque post illa usque ad nostra tempora, & in fines sæculorum contaminatur, quicumque, sacris Iudeorum interfuit, ut participent sacris illis, & sacrificia Iudeorum erunt semper tanquam panis luctus, quibus qui intererit contaminabitur. Fuere ergo polluti, qui sacrificijs illis interfuerunt, quippe factis post crucem Domini: quum iam sacrificia veteris legis cessauerant, & erant non tam sacrificia quam sacrilegia. **THEOPHY.** huc spectare videtur. Nec male hæc ad illa referri possunt, quae narrat **HIERO.** in finem capituli primi Sophonia. Vique ad praesentem, inquit, diem prohibentur perfidi Iudaei ingressu Hierosolymorum post interfectionem filij Dei, praeter quam ad plantum, & redimunt pretio à militibus, ut ruinam suae vrbs flere liceat, ut qui quondam emerunt sanguinem Christi, emant lachrymas suas, & ne stetus quidem eis grauitus est: videas in die quo capta est à Romanis Hierusalem & diruta, venire populum lugentem in corporibus & in habitu suo iram Domini demonstrantes: congregatur turba miserorum Iudeorum, plangit ruinas templi sui populus miser, nec tamen est miserabilis adhuc stetus in genis, & liuida brachia, & miles mercedem postulat, ut illis flere liceat amplius. Hæc ferè **HIERONY.** Qui igitur quotannis ad Pascha Azymorum confluere solebant, & ad sacrificia confluere ad luctus panis, & ad lachrymas, & quicumque lachrymis illis intererat, polluebatur, quod per stare in Iudaismo. (Quia panis eorum animae ipsorum) vel animabus eorum, ut edidere **Lxx.** Quia postquam venit veritas, panis Iudeorum, id est, panis propositionis, qui erant umbra veri panis qui de caelo descendit est animabus eorum immundus: recidet in eorum capita, quia ceremoniae veteris legis post resurrectionem Christi erant pestiferae & exitiales. (Non intrabunt in domum Domini) Hoc nec de decem tribubus dici potest, nec de captiuitate Babylonica: quippe decem

tribus non intrabant in domum Domini, & si qui clam edebant: his non minatur Dominus; nec in illos saeuire, nec verè dicitur: Non intrabunt in domum Domini, siquidem ex residuis captiuitatis effloruere decem tribus, & intrabant in domum Domini, & redere ex captiuitate Babylonica multi cum populo Iuda, & intrabant in domum Domini. De captiuitate Babylonica dici non potest, quod septuagesimo post anno ex Babylone redijt populus Iuda, & aedificauit templum Domini, & floruit per annos quingentos plus minus: & floruit Iudeorum religio, & templum usque ad Domini aduetum, exceptis tribus annis Machabeorum. Post crucem Domini hoc completum est: Non intrabunt in templum Domini, quod solo est æquatum, & dirutum, nec reaedificabitur vlllo vnquam tempore. (Quid facietis in die solennitatis, in die festiuitatis Domini.) **ORIGENES.** Epistolae ad Romanos hæc ad Regna caelestia referre videtur: Quid facietis in die festiuitatis, in die resurrectionis, ad illa æterna bona, quae oculus non vidit, & quae dies festiuitas Domini dicitur, & vobis erat promissa: quid facietis, quum inde vos videbitis exclusos, & ad poenas sempiternas detrusos? Idem **ORIGENES.** in Ioannem. 90. vbi docet festiuitates peccantium non esse festiuitates Domini, vnde de Pascha Iudeorum in Euangelio dicitur, non Pascha Domini, quo Iudei Christum crucifixere, apud Paulum: Pascha nostrum immolatus est Christus pro nobis, significatur festiuitas Domini: ea est, quae est in caelis, in regno caelorum. Quid facietis in die solennitatis vestrae, in diebus festiuitatis Domini? & certè vox Hebraea, *תשובה*, tempus aiunt Rabini est, quo in sanctuario congregabatur omnis Israel. Israel porro videns Deum Latine sonat, vel praualens in Deo: rectè igitur significabitur congregatio omnium qui vident Deum facie ad faciem, vel qui in Deo praualuerunt, & accipiunt brauium, vox Graeca **Lxx.** virorum

idem significat: reddidère enim Panegyris, id est, omnium congregatio, qui ad il lam caelestem Hierusalem pertinent. Erat enim Panegyris Athenis festus dies ad quem congregabantur ex omnibus vicis & oppidis, quib⁹ ius ciuitatis Atheniensis erat, hos accersì mos erat, quauis & alij venirent, alij vt alieni, h^u vt ciues, erat enim summa dignitas ciues esse Atticos. CÝRILLVS in Ioannem lib. 4. cap. 35. Dicit, inquit, ad impios & male uentis OSEAS, quid facietis in die solennitatis Domini, & in die festo eius? id est, quomodo qui labores virtutis aspernati estis, qui Dei charitatem neglexistis, ad caelestem solennitatem ingredi poteritis? aut quomodo cana illius magister & Dominus non eijciet vos dicens. Amice quomodo huc intrasti? THEOPHY. aliter. Quid facietis, quid estis facturi ò impij in die Paschatis, regem gloriæ crucifigets? tantum nefas concipietis animo, vt dicatis. Hic est hæres venite occidamus eum?

D. HIERO. Ecce enim profecti sunt à vastitate. Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos desyderabile argentum meum vrtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum, venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis. Scitote Israel stultum Prophetam, & insanum virum spiritualem.

Lxx. Ecce ibunt de miseria Aegypti, & suscipiet eos Memphis, sepeliet eos Machmas, argentum eorum interitus hæreditabit, & spine in tabernaculis eorum. Venerunt dies vltionis, venerunt dies retributionis eius, affligetur Israel, sicut Propheta insaniens, homo spiritum ferens.

Panegyris
quid.

HÆc omnia plane ad tempora Romanorum spectant. (Ecce enim profecti sunt à vastitate) postquam vastata fuerit Iudæa à Romanis, proficiscetur in omnes orbis partes pulsi patrijs sedibus, & captiui ducti. (Aegyptus congregabit eos) Aegyptum magna Iudæorum multitudo captiua petet empta à Romanis. (Memphis sepeliet eos.) morientur apud Memphin. Describitur Iudæorum dispersio per totum orbem, vt diximus ex CÝRIL. iuxta Lxx, qui hæc aliquanto secus, quàm D. HIERO. distinxere. Nam D. HIERO. ita distinxit. Ecce enim profecti sunt à vastitate, hic apposita distinctione. Lxx sic. Ecce enim profecti sunt à miseria Aegypti, & illic distinctionem apposuerunt. Nam verbum Hebræum, iod, vastatio est, & præda atque miseria, & postea: suscipiet eos, vel congregabit eos Memphis, sepeliet eos Machmas, nam mutatio vnius litteræ facit, vt verbum Hebræum desyderabile sit redditum à D. HIERO. & à Lxx Machmas. Nā Machund. desyderabile significat. Machmas, nomen est proprium. Videtur hæc lectio significare miseriã quæ quoquo se Iudæi verteret post crucem Dñi, eos excipiebat. Habitat diuersis partibus orbis nationibus misti Iudæi: cõposito vniuersus populus assurgebat in Iudæos, & eos impuros, nec opinates opprimebant. Quod factum esse, te docet Philon Iudæus Alexãdriæ, si illinc fugerët residui Mèphin illic eos eadem excipiebat calamitas, si rursus in vrbem Machmas se reciperet, illa vrbis eorū erat sepulchrū, & hæc omnia ita euenisse ex Philone & Iosepho intelliges. (Argentū eorū vrtica hæreditabit,) id est, domos argèto & auro redemptes redigentur in vastitatē, quam occupant vrticæ: vel vt vertere Lxx argentū eorum interitus hæreditabit. Pro ויריקה vrtica transpositis litteris legere Hebraicè ויריקה laqueus, interitus, pro opulentia illa auri & argenti, quæ illis tâta erat, quãtã leges apud Iosephū lib. 6. de bello Iudaico

Iudaico sub sinem; succedet interitus & laqueus, vt vincti captiui ducantur. THEOPHY. siue is THEODORI. est, vt potius puto, hæc refert ad captiuitatē decem tribuum sequutus Hebræos, sed quero siue à THEODORI. siue ab Hebræis in captiuitate decem tribuum quando factum legant, vt Israel petierit Aegyptum? nunquam hoc factum reperiet: residui dicent ex illa captiuitate: ne hi quidē, sed in suis vrbibus resedere & inde effluere decem tribus apud Iudæos. De Iuda inquit hæc intelligenda sunt, siquidem residui ex illa captiuitate etiam vetante Propheta Hieremia petiere Aegyptum: agitur de captiuitate decem tribuum. Nā præcessit. Reuersus est Ephraim in Aegyptum: quod, vt dixi, si de decem tribubus intelligas nunquam factum reperies. Quomodo ergo de regno Iuda nunc interpretamini? Age largior: & hoc fallum est, si dicas ex Aegypto petisse Memphin, & inde vrbem Machmas. Remaneat statim in Iudæam, reliqui perire iuxta vaticinium Hieremiæ, vt liquet ex Hieremia. Neceffe est ergo sic interpretari vt dictum est. (Lappa in tabernaculis eorum.) vastabitur Iudæa, vbi erant eorum domus, nascetur lappa. (Venerunt dies visitationis) illi, de quibus Dominus. Veniet super vos omnis sanguis effusus à sanguine Abel. De die retributionis Domini dictum est in commentarijs in Esaiã qui est idem, qui & dies visitationis dicitur, visitatio vltio Domini in scriptura. (Scitote Israel stultum Prophetam.) dicebant Iudæi prophetas circulatoros fuisse, & deceptores: nunquam complendas prophetias, vt ait Iosephus: scitote, inquit Dominus, stultos fuisse Prophetas, per irrisionem est dictum: quasi diceret, nunc quum completas videtis prophetias, non dicetis stultos Prophetas fuisse, & insanum virum spiritualem, id est, dicite insanos viros plenos spiritu S. per irrisionem etiam, quasi dicat: nunc quum omnia vestro magno malo completa videtis non dicetis insanos fuisse viros spiritu S.

plenos. Pro, scitote Israel stultum Prophetam, vertere Lxx affligetur Israel sicut Propheta insaniens, mutatione vnius litteræ. 7. in. 7. aut contra, sed, scitote, ierit constringimini. Et hoc quoq; leges apud Iosephum, & vastatum Israel & insanos pseudopphetas, qui post Christi crucem Iudæos decipiebant, qui miserabiliter interfecti sunt: & viri spiritum habentes pleni spiritu, pleni vento, qui quum Domini Prophetas se esse dicerent, mentiebantur, sicut mulieres quæ se prægnantes esse fingunt, & plene sunt vento.

D. HIERO. Propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentia.

Lxx. *Præ multitudinem iniquitatum tuarum, multiplicata est amentia.*

Propter multitudinem, &c. Hæc mala euenient Iudæis propter multitudinem suorum scelerum aduersus Prophetas, quos occiderunt, & propter multitudinem amentia, qua dixerunt. Hic est hæres, venite, &c. Cum D. HIERO. iuxta interpretationem Hebræorum hæc retulisset ad Hieroboam, postea ad Christi tempora refert. Lxx hæc aliter vertere, quod Hebræa lectio & hoc & illo modo verti potest. Præ multitudinem iniquitatum tuarum, deorum, scilicet, & idolorum, quæ coluisti, multiplicata est amentia qua occocata es, vt vastareris: de qua leges apud Iosephum de bello Iudaico lib. 6. & apud Moysen Deutoronomij Cap. 28. Quum Vespasianus Imperator ferret Iudæas optimas conditiones, ne vrbis Asiæ nobilissimi, & templum magnificentissimum subuerteretur, percusi sunt à Domino amentia, & cæcitate, ne acciperent conditionē, & seruarentur. Aut quod magis placet. Propter multitudinem criminis idololatriæ, & aliorum scelerum permisi sunt Iudæi à Domino, vt cæcitate & amentia percuterentur, vt debaccharentur in Dominū, & ei impias afferrent manus.

D. HIERO. Speculator Ephraim cū Deo meo, Propheta laqueus ruinæ factus est, super omnes vias eius, infania in domo Dei eius.

Lxx. Tenebræ Ephraim cum Domino Propheta, laqueus tortuosus super omnes vias eius, infania in domo Dei confixerunt.

Speculator Ephraim cum Deo meo: Ephraim ponitur pro impio Iudæo rû populo qui Christo nõ credidit, quin illum cruci suffixit. Ergo Ephraim factus est speculator cum Deo meo, cum Christo, quomodo illius consilia impediret, vt malitiose interpretarentur, quæ faceret omnia. Quid facimus, quia homo hic multa signa facit? Ergo speculator aderat cum Christo, aderat velut explorator, quid faceret, quid diceret, quid faceret turba Iudæorum, quæ ederet miracula, vt Christo essent impedimēto, pro speculatore edidere Lxx caligo, tenebræ, quod pro *ἡσυχία* speculator legere *ἡσυχία* caliginem, tenebras: mutatione vnus litteræ & additione, tenebræ Ephraim post Deū meum: vel vt alij codices præferunt: cū Deo meo: *μετὰ θεόν*, id est cæcitas Iudæi post Deum, id est, insequendo Deum iuxta illud. Abi post me: vel cum Deo, in agnoscendo Deum. Prophe- ta laqueus ruinæ factus est.) Caiphas qui dixit: Expedi vt vnus homo moriatur pro populo. Prophetavit quidem, quia pontifex erat anni illius: tamen laqueus factus populo Iudaico, quo illaqueatus est omnis populus. Illo enim cõsilio decreuit populus Iudæorum, vt Christus cruce afficeretur. Laqueus ergo Caiphas factus est. THEOPHY. de Phariseis qui Domini vias obseruabant, & varijs modis illum tentabant, vt te docent litteræ Euāgelicæ. (Super omnes vias eius) faciēdo insidias ei quocunq̄ue iret, quærebāt enim consiliū, quomodo IESVM dolo tenerent, & inprehendēdo Domino, in-

ducēdo ad Annā, ad Pilatū, ad Herodē. (Infania in domo Domini.) quæ maior infania, & amētia, quā afferre manus Domino, & illū in crucē tollere? Variæ hic locus est distinctus à Lxx viris. Nam ver- bū sequens: profunde peccauerunt: finē fecēre huius orationis: vt esset: Infania in domo Domini profunde peccauerunt. Quod RVPER. ad tēpus passionis refert & THEOPHY. qui nescio quo superio- ra retulerant, Hēbręos sequuti. Sed Lxx pro, profunde peccauerūt, vertēre confixēre: & pro initio sequētis sentētia. Cor- rupti sūt: vt sit totum: Infania in domo Dēi confixēre. THEOPHY. in domo Dei, inquit, in populo Iudæorum: Iudæa enim dicebatur domus Dei: confixēre, crucē intelligit THEOPHY. Sed Apo- stiopepsis est: quā figurā reticentiā latine dices, quā nefandū aliquid iam iam dictu- ri reticemus: & est rei exaggeratio: vt sit. Infania in populo Dei confixere cruci. s. ipsum Dominū, sacros illius pedes, sacras manus. Quū ventum est ad illud, confixēre: reliqua pro sceleris immanitate re- ticuit. Verbum Hēbræum vtrunq̄ue si- gnificat, & sententia est eadem.

D. HIERO. Profunde peccauerūt sicut in diebus Gabaa, recordabitur iniquitatis eorum & visitabit peccata eorum.

Lxxx. Corrupti sunt secundū dies collis: recordabitur iniquitatis eorum, & visitetur peccata eorum.

THEOPHY. de vxore leuitæ: reuer- tentis de Bethlehem, quā Gabaonitæ illicito necauere cõcubitu: Iudicum. 19. vbi omnes tribus affurrexere armis aduersum tribū Benjamin: & victæ sunt vniuersę tribus: & multis cladibus sūt concisæ: quod peccatis multis erant con- taminatæ, postremo luit meritas pœnas tribus Benjamin penē deleta, & ad paucissimos redacta. Ita duodecim tribus pœnas meritas luere: quod facturum se

nunc

nunc Dominus ait, vt duodecim tribus pœnas luant. Sed longē alia res est, ibi enim penē vna tribus Benjamin internicio- ne deleta est: reliquæ tribus aliquot cladibus concisæ in captiuitate Babylo- nica, & captiuitate decem tribuum, si eo referre placet. Longe, lōgēq; maior duo- decim tribubus irrogata est pœna, & in- finitis partibus maior in vastitate à Ro- manis inuēcta post crucem Domini. Sed quando D. HIERO. eo posse referri ait: intelliges comparationem fieri, non cū duodecim tribubus, sed cum Gabaoniti- tis, cum tribu Benjamin, quæ internicio- ne penē deleta est, & ex residuis reser- uuit: post crucem Domini deletæ sunt penē tribus duodecim, & ex residuis, & ex his qui toto orbe erant dispersi: & nationibus misti habitabant, & tene- bant omnium orbium bonam partem in vrbibus Asiæ, Europæ, & Affricæ: sic creuere, qui nunc sunt Iudæi, & innumera Iudæorum millia, quæ per varia temporum interualla intrauere Eccle- siam. Et hoc congruit benē vastitati im- portatæ vniuersæ Iudææ à Romanis: congruit & causa vastitatis: vt enim il- lic cap. 20. dicitur. Nunquam tantum nefas, & tam grande piaculum factum est in Israel: congruit hic multo magis, tanquam in veritate: ibi enim erat um- bra, in passione Domini veritas: vbi tan- tum nefas & tam grande piaculum fa- ctum est, quantum mens humana con- cipere non potest: fide tenetur regem gloriæ cruci suffixum esse: adiuuat & Gabaa, quæ vox Hēbræa collem signifi- cat, vt admissum hoc immane flagi- tum ostendatur in colle caluarie, vel Hierosolymissis quæ sita erat in collibus editissimis: & admissum illud immane scelus à Benjaminitis est, à filiis dextræ patris æterni. Nam Iudæi filij Dei dice- bantur, iuxta illud: filios genui, & exal- tra ui, ipsi autem spreuerunt me: & Benia- min filius dextræ sonat latine. Nam quomodo à Propheta citatur scriptura, ca- non est sic citari, vt typus earum rerum

de quibus est sermo. Sed D. HIERO- NYMVS ait de hoc quod dixi intelligi posse: & de Saule creato rege, qui erat ex Gabaa, quum populus Israel, qui à Deo regebatur, per Prophetas regem petijt: & respondit Dominus Samueli. Non te spreuerant, sed me. Quæ historia, vt in- terpretatur doctissimē RVPERTVS, typus etiam manifestissimus est Christi passionis. Vt enim quum Saul creatus est Rex, petiēre sibi Iudæi regem dari, si- cut ceteris gētibus: & Dominus qui eos regebat vsque ad illa, & illorum rexerat dixit. Non te spreuerunt sed me: nam quum Prophetæ illos regebant, non regebant illos Prophetæ aut iudices, sed Dominus per iudices & Prophetas: sic in passione Domini petiēre sibi alium regem, & reiecere Dominum, quum di- xere, dicente Pilato: Regem vestrum crucifigam? non habemus regem nisi Cæsarem. Et vt illic Saul creatus est Rex qui persequebatur Dauid, id est, dilec- tum, id enim sonat latine Dauid, sic pe- tiere sibi regem Iudæi Cæsarem, & Im- peratorem Romanum, qui persecuti sūt Ecclesiam Christi, & Christum per annos quingentos plus minusve vsq̄ue ad Constantinum, & postea per alia tem- porum interualla. Nam Gabaa, id est, collis, vt dixi, aut locum Caluarie signifi- cat, vbi crucifixus est Dominus, aut Hierosolyma, sita in quatuor collibus editissimis, quorum in vno iudicatus est Dominus, & responsum à Iudæis. Non habemus regē nisi Cæsarem. Et fortasse idēd à Lxx Gabaa nomē proprium oppi- dii versus est, collis: secundū dies col- lis: vt significarēt dies illos passionis Do- mini, & iudicij, quo iudicatus est Domi- nus in colle illo Hierosolymonū id est in parte illa vrbs, est enim sita Hierusalem in quatuor collibus, quorum in summo vertice planities lōgē lateq; se fundit, vbi domus & adificia cetera erāt adificata. Corrupti ergo sunt, sicut vt D. HIERO- NYMVS vertit: peccauerunt, verbum Hēbræum vtrunq; significat, & puncta

faciunt, vt aſtiuè & paſiue accipi poſſit. Peccauerunt; ſiue corrupti ſunt, ſicut in diebus Gabaa, vel ſecundum dies collis, quum edidèrè tantum nefas, & tam grande piaculum quantum nunquam factum eſt, nec cogitatum. Vel ſecundum dies collis, quum ex Gabaa creatus eſt rex Saul, & reiectus eſt Dominus. (Recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum.) à ſanguine Abel vſque ad ſanguinem Zacharia; &c. Nam in ſcriptura viſitare eſt viciſci.

D. HIERO. Quasi uas in deserto inueni Israel, quasi prima poma ficulneae in cacumine eius vidi patres eorum, ipsi autem intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati sunt in confuſiones, & facti sunt abominabiles, ſicut ea quae dilexerunt.

Lxx. Sicut uas in deserto inueni Israel, & sicut ficum in ficu praecocem vidi patres eorum, ipsi ingressi sunt ad Beelphegor, & abalienati sunt in confuſionem, & facti sunt abominabiles sicut dilecti.

CYRILLVS contra Iulianum lib. 3. docens uocationem Hebraeorum fuisse, vt uocationem gentium: & antiquiorem esse gentium uocationem, quod ipsa Hebraeorum uocatio gentium fuerit uocatio, vt pote in principio gentis Hebraeae, quae in Abraham accepit initium. Nam Abraham quasi ex ſylua ſterili accepit Deus, & fecit germanum adoratorem: & sic OSEAS quasi Botrum in deserto inueni Israel, & vt fructum in ficu praecocem vidi patres eorum. Rex enim rara, & difficilis inuentus in ſolitudine eſt Botrus, inuentus tamen eſt ab eo, qui omnia uidet, & facit, & deſiderat.

ſimus Botrus talis eſt: & vt decerpentur, gratiſſimus. In ficibus autem dulciſſimus qui praeter alijs matureſcit, hoc eſt ficus praecox. Ita inquit vidi Israel, & inueni patres eorum: etenim idololatras & ſuperſitioſi erant omnes Aſſyrij, unde Abraham eſt dictus, quasi in deserto Botrus, & quasi praecox fructus in ficu: nam praetura ſequuntur & alia, haec **CYRILLVS. THEOPHY.** reddit cauſam Dominus cur vaſtentur Iudaei, & diſpergantur per totum orbem pulſi patrijs ſedibus: ait ego iniquies. Vt in deserto, vbi nullae ſunt arbores, nullae plantae, ſi quis inueniat uas aut ficus praecoces cum multa uoluptate eas decerpit: ſic ego in deserto, in hoc mundo, vbi nulla erat religio, nulla uirtus, vbi uigebat impietas, & idololatria feci, & elegi Abraham & eius poſteros patriarchas caeleſtibus uirtutibus inſignes. Iudaei uero ab illis orti degeneraueſcere ab illorum religione & uirtute: & immemores beneficiorum, quae in illos contuleram, ſeruierant Beelphegor, hoc eſt idolis: ex vno enim Beelphegor, id eſt Priapo, per Synecdochen omnia idola ſignificat propheta. Colebant enim uicia teterriſſima pro numinibus, quod uinam noſtris temporibus, etiam ſi nomine abeſt longiſſime, re no fieret. Colebant Priapum, id eſt membrum genitale hominis, & cogebantur miſerae uirgines imaginem membri genitalis in ſinu ferre, & offerre Priapi altaribus, & foediſſima dictu alia facere. Colebatur uenus, id eſt muliebria foeminae pro numine, colebatur Bacchus, & Ceres in gluuias & gula. Chriſti aduentus haec foediſſima numina contriuit, & diſpulit ex hominum aris. Suſpico tamen haec numina teterriſſima adhuc multorum principum & locupletum animos, atque adeo aliorum hominum occupare & in cultu horum foediſſimorum, numinum ſuam metri foelicitatem, & queri poſſe Dominum, multo magis de nobis quam de Iudaeis, quoniam nobis inſinitis partibus maiora beneficia contulit. Ingratiſſimo enim

enim animo illa reſtinquimus, haec foediſſima ſectamur. Sed eo unde ſumus diſgreſſi redeamus. Semper vaſtitati Iudaeae tubtextitur crimen idololatriae, & alia crimina, vt oſtendatur cauſa cur permiſi ſunt Iudaei occideri in aduentu Chriſti, vt vaſtarentur. Refert etiam haec **THEOPHY.** ad Chriſti paſſionem: quum tot, iniquens, in illos contulerim beneficia, quae commemorauit, ipſi Iudaei ab illis orti intrauerunt ad Beelphegor, ad idololatrias Romanos, quum dixerunt: Non habemus regem niſi Caſarem: intrauerunt ad Pilatum idololatram, & petierunt vt Chriſtus in crucem tolleretur. Et ponitur Beelphegor idolum pro omnibus idolis, & idola pro cultoribus idolorum uulgatum eſt, per Synecdochen, & Metonymiam. (In ignominiam.) **THEOPHY.** in ignominiam Chriſti, inquit, vt afficeretur Chriſtus ignominia, uerberaretur, cruce afficeretur, idque inter duos latrones. Poſſet etiam non male intelligi in ignominiam ipſorum Iudaeorum, nam ea cauſa fuit, cur qui glorioſiſſimi fuerant uſque ad illa, poſtea uſque ad noſtra tempora & in omne aeuum ſint futuri ignominioſiſſimi. Abalienati ergo ſunt, quum petiere regem Caſarem in ignominiam ſuam: quae cauſa fuit illorum ſempiternae ignominiae. (Et facti ſunt abominabiles, ſicut ea quae dilexerunt,) ſicut idola quae coluere, vel ſicut idololatra, quos dilexere. Nam poſt crucem Chriſti redacti ſunt ex populo Dei in populum gentium, & in non populum Dei, & in populum abominabilem, vt erat populus gentium. Tamen quod **D. HIERO.** reddidit: Facti ſunt abominabiles ſicut ea quae dilexerunt: reddidere **Lxx** facti ſunt abominabiles, ſicut dilecti: ſenſu quodam admirabili. **THEOPHY.** dilecti ſunt patres in deserto, & filij facti ſunt abominabiles, quod Chriſtum cruce affecere, ergo ſicut olim fueſt dilecti Deo, ita nunc dicantur abominabiles apud Deum. Et lectio Hebraea ex aequo & haec & illa poteſt ſignifica;

re, mutata. **D. ip. l.** Et **Lxx**, vt praefertur caſtigatioſa exemplaria, uertere uolens, *εργονος ως οι εβδελυγμενοι ως οι αγαπημενοι.* id eſt, facti ſunt tam abominabiles, quam olim erant dilecti. Sed lectio Graeca Latina exprimere vna uoce hoc non poteſt. Nam latinus ſermo articulos non habet, qui appoſiti uerbae orationi ſignificet, factos fuiſſe Iudaeos, eos qui odio haberentur à Deo intellige, vt erat, ſupple hi qui diligebantur ante Domini aduentum: quasi dicas. Facti ſunt non populus Dei, ſicut olim erant populus Dei: facti ſunt tam abominabiles Deo, quam olim erant Deo dilecti: vt appellarentur qui ſunt Deo execrabiles, vt olim dicebantur qui ſunt Deo amabiles. Id enim articuli appoſiti ſignificat.

D. HIERO. Ephraim quasi auis auolauit gloria eorum à partu, & ab utero, & à conceptu, quod ſi enutrierint filios ſuos abſque liberis eos faciam in hominibus.

Lxx. Ephraim quasi auis extensa est gloria eorum ex partu, ex doloribus, & ex conceptionibus, quia si enutrierint filios suos, sine filiis erunt in hominibus.

Ephraim quasi auis auolauit. **THEOPHY.** Ephraim, quod ingrata Dei beneficijs fuit, auolauit in exilium ſempiternum. Sed mihi uidetur referre ad decem tribus, quod vt dixi commentaria **THEODOR.** qui ſequitur Hebraeos, & **THEOPHY.** ſunt confuſa: Magis cogruit vaſtitati à Romanis inuectae; tunc enim populus incredulus Iudaeorum prorfus pulſus eſt ſuis ſedibus, praefertim iuxta translationem **Lxx** quasi auis extensa eſt, per totum orbem, ſcilicet, & uerbum Graecum *εξεπετασθη*, extensa eſt, vel extensus eſt, ſignificat *ἀπό τού πετασθῆναι*, quanquam poteſt eſſe *ἀπὸ τού πέτασθαι* uolo: & uerbum Hebraicum auoſ

crimina subtexantur, quæ causa fuerunt occæcationis Iudæorum. Causa, inquit, horum malorum fuit nequitia Iudæorū in cultu idolorum, quæ Galgalis fuit, & Galgala, vbi sedes erat idololatriæ, pro omni loco ponitur vbi colerentur idola per synecdochen. (Quia exosos habui eos) ob cultum idolorum, scilicet, Lxxvhemētius. Quia ibi odi eos, quia ea fuit causa odiorū cur eos permisi obdurari in Christi aduentu. Aperte enim his paucis verbis dicit Propheta quod Moses. Illi me irritauerunt in eo, qui non erat Deus, colendo idola, scilicet. Et ego irritabo illos in eo, qui non est populus, in gentibus recipiendis, qui quod colebant pro numini bus lapides, & ligna indignos esse dicit, qui populi appellarentur. Ibi ergo in idololatria odit eos Dominus, irritatus quod lapides & saxa illi anteferrent, & Dominus illis gratiam retulit, ante posuit enim illis gentes quos scripturæ mos est appellare bestias.

D. HIERON. Propter malitiam adinventionum eorum de domo mea eijciam eos, non addam vt diligam eos, omnes principes eorū recedentes, radix eorum exsiccata est, fructum nequaquam faciet, quod & si genuerint interficiam amantissima vteri eorum, abijciet, eos Deus meus quod non audierunt eum, & erunt vagi in nationibus.

Lxx. Propter malitias adinventionum eorum de domo mea eijciam eos, & non addam vt diligam eos, omnes principes eorum inobedientes, laborauit Ephraim radices suas arefecit, factum nequaquam ultra feret, quia si genuerint interficiam desiderabilia vteri eorum.

Hic describitur exclusio Iudæorum post Christi crucem, & dispersio in omnes partes orbis, vt supra dixi ex **CYRILLO. D. HIERO.** quamuis centies sit professus se nobis tradere Hebræorum interpretationem, hoc loco proponit multas quæstiones, quas negat posse dissolui, nisi hæc omnia ad Christi tempora retuleris. Sed nescio quomodo non meminit earum quæstionum, quas in capite hoc & in superiore proposuimus, quæ nisi ad tempora Christi referantur nemo dissoluet, nisi eo modo dissoluere postulat, quo **THEOPHY.** seu **THEODORI.** potius diluere conatur: vt neget mirandū esse si non videamus cōpletas prophetias quæ sunt cōminatorias bene est, si corrigatur. Sin minus, Deum tu vis facere mendacem? apogesis. Propter malitiam adinventionum, vel operum eorū (vtrunque enim vox Hebræa & Græca sonat.) De domo mea eijciam eos, ait ergo Dominus exclusurum se Iudæos è terra sancta, vbi Dominus habitabat, & ab Ecclesia. (Non addam vt diligam eos,) qui non retulerit hæc ad Romana arma, mendaces faciet scripturas: nam non solum populum Iuda post captiuitatem Babylonicam dilexit, & in ipsa captiuitate quum tot ei dederit Prophetas, sed & decem tribus dilexit, quas refecit ex residuis captiuitatis, vt latius dictum est supra, & centies repetitum, & fecit florentissimas, & ex eis discipulos elegit, & Apostolos, & in illarum vrbibus potissimum est versatus, vnde Galilaus est nominatus, nosq; inde sumus appellati Galilæi, vnde **D. HIERO.** necessario hæc ad Christi tempora ait referenda. **THEOPHY.** Non necesse est, inquit, comminatorias compleri prophetias, quum corrigantur hi, quibus minatur Dominus: ita est, quia ita erant prophetiæ, si non se recipere ad frugem bonam: at contra iota vnum, aut vnus apex nō præteribit à lege. (Omnes principes eorum recedentes siue inobedientes.) iuxta illud Euāgelij: vobis

bis scribæ & Pharisei, in illos enim, vt scæpe diximus, omnis vis mali potissimū recidit. (Radix eorum exsiccata est.) Ieuētus optimus scripturæ interpretis est, vt ex **Daniele** aiunt patres veteres, iacet per mille quingentos annos vastata Iudæa, ab imo versa vrbis Hierosolyma, dirutum templum Domini, quod radix erat Synagogæ: alibi enim sacrificia veteris legis, & ceremoniæ fieri non possunt, nec summus sacerdos esse: quum hæc sunt subuersa, elisæ sunt radices legis Iudæorum & synagogæ, nec post mille quingentos annos Iudæos dilexit Dominus, vt Hierosolyma instauraret, aut templum refici permitteret per Iulianū, nec vsque ad tempora Antichristi permitteret. Pro his Lxx laborauit Ephraim, ægrotauit, mortua est synagoga, radix eius est exsiccata, vt dictum est: fructum nequaquam facient, vt restoruit olim tribus Benjamin ex paucissimis, & restoruerit decem tribus ex residuis, & fuerunt postea florentissimæ: post crucem Domini non hoc fiet. Si genuerint interficiam, &c.) Post vastitatem importatam Iudæa: à Vespasiano intra breuissimum tempus refecta est Iudæorum natio, & confluxit ad arma contra Imperatorem Romanum: & tanta illorum erat multitudo, & potentia, vt orbem timore concusserit, & internitione deleti sunt sub Adriano. Et hoc ait Dominus hoc loco. Si genuerint deleturum se fortissimos eorum. (Abijciet eos Deus meus.) nunquam prorsus Iudæos abiecit Dominus nisi post crucem Domini. (Quia nō audierunt eum, quia nō receperunt Christum, nec crediderunt prophetis. (Et erunt vagi in nationibus,) hoc interprete non eget. Quis enim in dubium vocet, quod oculis videt, videmus eos toto orbe vagos à Christi Domini cruce ad nostra vsque tempora, & ita erunt vsque ad sæculi consummationem. De me hinc quadraginta duos annos, per quos eos expectauit Dominus dum conuerterentur. (Et erunt vagi in nationibus.)

bus. Hæc verba, si nihil aliud esset, eueniunt de temporibus post crucem Domini hic agi, nam decem tribus in captiuitate sunt ab illis temporibus vsque ad hæc tempora, per bis mille annos. Iudæi miseri post crucem Domini sunt vagi in nationibus, sic **D. HIERO.** vagi erunt in nationibus non habentes altare, non sedem, non ciuitatem propriam.

Osee CAP V T. X.

D. HIERO. Vitis frondosa Israel fructus adæquatus est ei, secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria iuxta vbertatem terræ suæ, exuberavit simulachris. Diuisum est cor eorum, nunc interibunt, ipse confringet simulachra eorum, depopulabitur aras eorum.

Lxx. Vitis frondosa Israel fructus eius abundans, secundum multitudinē fructuum suorum multiplicauit altaria iuxta bona terræ eorum edificauit titulos diuisit corda sua. Nunc peribunt ipse suffodiet altaria eorum, affligentur tituli eorum.

In fine capitis superioris de vastitate Iudææ & exclusione Iudæorum, & eorum dispersione in omnes gentes est actum: vt diximus ex **CYRILLO**, & **HIERO.** & **THEOPHY.** Nunc huius vastationis vniuersæ Iudææ, & dispersionis in omnes terras causa redditur: ea quæ apud **CYRIL.** est lib. 6. de spiritu & littera. AEquissimum est eos sine vlla misericordia puniri, qui supra cunctas nationes à Deo beneficijs aucti, & cumulari defecere à Deo vero ad cultum dæmonum, lapidū, & lignorum: qui omni-fo vero Dei cultu ad cultum idolorū se transtu-

tranſulerunt. AEquum non erat, inquit, qui lapides & ligna colunt, qui ingruit calamitas, opem à Deo petere: petant à lapidibus, & lignis opem, quando ea ipſi colunt numina. Dicat Dominus in tempore afflictionis, quum clamabunt: ſurge, & libera nos, ſurgant Dij tui, quos tibi feciſti, & te liberent. (Vitis frondosa Iſrael.) luxuriatur opibus Iſrael vt vitis, quæ frondibus & folijs luxuriatur, bene pro beneficijs acceptis refert gratiam Deo. Per ironiam: accuſatur enim Iſrael, quod auſtus Dei beneficijs ſit ingratus: & pro beneficijs Deo rependat maleficia. Quod vertit: D. HIERONYMVS. Adequatus eſt ei, Lxx reddidère. Abundans fuit, reddunt enim ſententiam. Magnos tulit Deo fructus, coronam ſpineam, ſcilicet, & ſputa, lanceam, & flagella. Prius tamen alios commemorat fructus. (Secundum multitudinem fructus ſui.) ſecundum multitudinem beneficiorum quæ accepit à Deo: & ſecundum multitudinem opulentiæ, & diuitiarum. (Multiplicauit altaria idolis, ſcilicet. (Iuxta vbertatem terræ ſuæ.) vel iuxta bonam terram, ſuam iuxta copias, & diuitias. (Exuberant ſimulachris.) vel adificauit titulos, fecit idolis altaria. (Diuiſit corda ſua.) vel diuiſum eſt cor eorum, in varia idola. Hæc ergo odiorum eſt cauſa, permiſi eos occæcari in Chriſti aduentu, & permiſi eos vaſtari, & petentibus opem eos deſerui: vt à lapidibus quos tandiu pro numinibus coluerat, auxilium poſtularent: peracta iam œconomia redẽptionis: nam ipſi à Deo ſæpe petuerant, vt eos ſineret ſuo modo viuere, vt cæteras gentes: negauit ſe facturum Dominus, quoad perageret ſuum propoſitum: quo admitteret Chriſtum: nunc miſſo Chriſto petunt idem, dicentes. Non habemus regem, &c. deſerit eos Deus. (Nunc interibunt.) nunc vaſtabuntur. (Ipſe conſringet ſimulachra eorum) ipſe Chriſtus, ipſe Deus. Quoties abſolute ponitur in ſcriptura, huic eſt, ipſe, ſine antecedente, pro Deo accipi debet, huic ipſe Deus, ſcilicet, ORIGENES. de hoc pronon-

mine Ipſe, canonem præſcribit homelia. 2. in Hieremiam, quem inde petes. Ipſe ergo Dominus, quum Iudæos ſubuerteret, & Iudæorum vrbes ſubuerteret, ſimulachra eorum & aras idolorum. RVPER. vitis hæc, inquit, adæquauit fructum ſibi quum ſecundum amaritudinem radicis, ſituentem Dominum aceto & Myrrha potauit. Nec male videtur coherere, foedus enim inuitum cum Romanis, & ad Imperatores delata munera, & à regibus erecta templa ad idololatriam ſpectant. Erant enim Iudæi opulentiſſimi, & opulentiã comparabant magna munera idololatriæ: & qui non erant laturi fructum poſt crucem Domini, niſi ad Chriſtum conuerterentur, tulerunt impietatis vberes fructus: non ſolum enim idola coluerunt, ſed idololatriam hominem Chriſto antetulere. Si ad decem tribus referas eadem eſt ſententia: ſiquidem Chriſti temporibus coalueraut decem tribus cum regno Iuda, & vno nomine Iudæi appellabantur, & permiſi ſunt occæcari, vt ceteri ob crimen idololatriæ.

D. HIERO. Quia nunc dicent, Non eſt Rex nobis, non enim timemus Dominum, & rex quid faciet nobis.

Lxx. Quia nunc dicent, Non eſt rex nobis, quia non timuimus Dominum, quia rex, quid faciet nobis?

THEOPHY. ἀντίκρουσ ἰαυτα εἶπον οἱ ἰουδαῖοι περὶ χριστοῦ πρὸς Πίλατον, μή γράφει βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων, καὶ εἶπον τῆν διδασκαλίαν τοῦ χριστοῦ ῥήματα ψευδῆ, id eſt, plane hæc Iudæi dicebāt de Chriſto ad Pilatum. Noli ſcribere rex Iudæorum, Et dicebant Chriſti doctrinã verba eſſe mendacia. (Quia nõ timemus Deum.) tam fuere immanes vt Deum nõ timerent, quum dixere: hic eſt hæres, venite occidamus eum. (Quia rex quid faciet

ciet nobis?) Chriſtus hic cuius cruci inſcribitur rex Iudæorum, quid poterat nobis boni facere? THEOPHY: enim, vt dixi, verba hæc Iudæorum eſſe putat ad Pilatum, quum ſcribi iuberet in titulo crucis: IESVS Nazarenus rex Iudæorum. RVPER. hæc verba Iudæorum eſſe putat Chriſtum contempnentium: vnde ipſe Rex reprobatuſ à Iudæis dicentibus: rex quid faciet nobis, dixit: ſi opera non feciſſena eis: quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem videntur & oderunt & me, & patrem meum.

D. HIERO. Loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis foedus cum mendacio, & germinabit, quaſi amaritudo iudicium ſuper fulcos agri.

Lxx. Loquens verba occaſiones mendaces diſponet teſtamentum, orietur ſicut gramen iudicium ſuper deſertum agri.

THEOPHYLA. hæc ad Chriſti tempora refert, iuxta quam ſententiã conuenienter ſuperioribus ſic hæc interpretabimur. (Loquimini verba viſionis inutilis.) ridete prophetias, & dicite, inutiles eſſe, nec futurum vnquam quod illis eſt præſignificatum. Sic enim Iosephus ſcribit Iudæos dum Prophetas veteres vident, quibus admonerentur vt Chriſtum agnoſcerent, & reciperent: cõtemplere eas, & Chriſtum affixere cruci, quod eos facturos per Prophetas erat prædictum, & eas prophetias compleñere omnes, & ita perire. (Et ferietis foedus cum mendacio.) multa mentiimini aduerſum Dominum. Nam præter illa quæ litteris Euãgelicis ſunt teſtata, quod Dominum ſamaritanum appellabant, & dæmonium habere dicebant, & in Beelzebub principe dæmoniorum eijcere dæmonia, miſere legatos in omnes

partes orbis ad Iudæos, qui toto orbe diſperſi nationibus miſti celeberrimas vrbes habitabant, qui docerent eos, & gentes blaſphemare nomen Domini. Negabit aliquis ita eſſe Hebraice, certè Hebræa verba magis hoc ſignificant, quæ ſic vertit D. HIERONYMVS. vt diximus: loquimini verba illa, quæ diximus: quod ita diſpuncta erant, vt modo imperantis eſſent. Nunc ea habent puncta, vt modo indicantis & affirmantis ſint: loquuti ſunt verba illa. Quid hunc auditis? An non hic eſt faber, & filius fabri? vah qui deſtruis templum Dei, Aloth, maledictiones: vt ſit, loquimini maledictiones. Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros, ſauē, mendacia. Nos audiuiſmus hunc dicentem: diſſoluam templum hoc, & triduo reedificabo illud: ſe ducit gentem noſtram, Caroth Berith, ferire pactum, id eſt, ferietis pactum cum cuſtodibus, ne dicerent reſurrexiſſe Dominum. Sed certè lectio Hebræa aliqua, tulum immutata videtur ab ea, quam agnouit D. HIERONYMVS. & multo magis ab ea quam Lxx viti agnouère. Olim enim ita diſpunctum erat, vt modo eſſet imperantis: dibru. loquimini verba, nunc ita vt modo ſit indicantis, loquuti ſunt, diberu. Tempeſtate Lxx dober, in præſenti participij, loquens verba. Pro, Aloth, legiſſe videtur HIERO. Heloha, Dei: ſauē, inutiles, loquuti ſunt verba Dei inutilia, interpretatus eſt, viſiones inutiles, illas quas dixi Lxx: pro, Aloth, Anoth, legiſſe videtur occaſiones, ea quæ occurrunt. Nam iuxta tranſlationem Lxx hæc verba Iudaici populi ſunt, pendentiã ex illis: Rex quid faciet nobis? quid ſeribis in titulo crucis, rex Iudæorum? ſte rex quid faciet nobis? quid affore poterit vtilitatis? de quo dicebant Iudæi Ioannis. 10. Inſanite, quid hunc auditis? occaſiones mēdaces, ſubaudi loquēs, citans ſcripturas mendaces ad ſuas occaſiones, ſtectens ad ſuum propoſitum, quod nunc aiunt Iudaizantes hoc os prophetarum citari à Domino, nõ coſentur quo

quam id resciceretur, Propheta post luctum populi sacerdotes exultasse ait. Exultasse sacerdotes ait Propheta in gloria eius vituli, quæ migravit ab ipso vitulo. Gaudent sacerdotes, quod gloria abiecit ab ipso vitulo, quæ pro numine colebant: gaudent quod vitulus, quem pro numine colunt, sit diuidendus in frusta. Sic enim Vatablus, qui Iudæorum sententiam semper refert. Mitto hæc, & superiora Iudæorum commenta, quæ ipsi de suo fingunt: & hoc solum viro producendum in insolubile argumentum esse debet vanitatis Iudaicæ. R V P E R T V S cum iuxta Hebræorum sententiam hæc & alia esset interpretatus, subiicit ea omnia Iudæorum esse commenta, Iudaica deliria; & Prophetam dicere in calce suæ prophetiæ: Quis sapiens & intelliget hæc, quasi diceret, hæc non Iudæis perfidis esse intelligibilia, sed prudentibus in Christo Domino. Addit quæ omnem huius vatis prophetiam, si quis eam conferat cum rerum euentu, & litteris Evangelicis, Christum & Christi tempora sonare. I R E N A E V M hæc eadē non de hoc Propheta sed de omnibus: sic enim libr. 4. cap. 66. inquit: legite diligenter Prophetas, & inuenietis vniuersam actionē & omnem doctrinam, & omnem passionem Domini nostri prædicatam in ipsis; nam eodem spectant hæc Irenæi verba. Et eodem pertinet illud vulgatum apud Augustinum, & alios patres: Omnis prophetia Christo militat, (Ergo vacas Bethauen,) coluerunt vacas Bethauen, idololatras Romanos, ex vno plures per synecdochen: ex idololatri Bethauen omnes idololatras. Magis hoc liquet ex translatione Lxx qui verterunt: Apud vitulum domus On. Sic enim est Græcè, quod Latinus interpres vertit domus iniquitatis. Sed scias Auen, Hebraicè, & on, eisdem scribi litteris, און sed alijs punctis additis facies auen. און. alijs facies. און. on. auen multa significat, idolum, iniquitatē, mendacium, vt vacas pro omni idolo accipere possis: Et vacas Bethauen, idolo-

Iatras Romanos rectè intelligas, vt conciliarent sibi Romanos negauerunt Christum, Nam vulgatum est ex vno omnes significare per Synecdochen, & ita ex idololatri Bethauen, omnes idololatras. THEOPHYLACTVS καθάρσεις ἐιδολολικῶν βασιμῶν δηλοῦται μετὰ τὴν τοῦ χριστοῦ παρουσίαν ἀπὸ ἐνός ἐιδωλῶλου ὀνόματι ὄν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα δηλοῦνται. deltru etio altarium idolorum dicitur post Christi crucem ab vno idolo nomine on, cætera significantur. Adde quod domus, auen, Roma rectè dicitur domus idolorum, & domus iniquitatis, quæ omnia idola orbis terrarum colebat. Lxx domus on legit domus roboris, & imperij: & penes Romam erat imperium orbis terrarum. Potuit dici apertius? coluerunt Samaritæ, id est Hierosolymita domum imperij, domum roboris, domum diuitiarum, domum mendacij, hæc enim omnia significat on: coluerunt, id est habitauerunt; ex Hebræa, Græcæque lectione. Nā postquam Iudæi dixerunt: Non habemus regem nisi Cæsarem, Hierosolyma domus imperij Romani est facta. (Luxit super eum populus eius. THEOPHYLACTVS ὁ μὲν λαὸς αὐτοῦ ἐπένησαν, ἢ γυναικες, ἢ γυναικες, πρὸς αὐτὸν ἐπιθυματέρες ἱεροῦ ἀλλ' ἢ γυναικαί ται ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἄλλοι ἐτύπηον τὰς ἡθῆς αὐτῶν, id est & populi eius lugebant. i. discipuli, & mulieres ad quas dixit, filia Hierusalem nolite flere super me, & alij percutebāt pectora sua. Super Christum luxit populus eius, populus fidelis, Apostoli & discipuli Domini. (Et æditui eius.) Sacerdotes, & Pontifices templi Domini. (Super eum exultauerunt,) cum ei suffixo cruci insultabant, & dicebant mouentes capita: Aue rex Iudæorum. THEOPHYLACTVS ὅτι ἢ ἐπὶ σταυροῦ ἰουδαῖοι διέβλασαν φέμονον. i. quando erat in cruce, Iudæi blasphembant ei. (In gloria eius, quia migravit ab eo) quia ille, quem vniuersus mundus sequebatur, qui tot miraculis erat gloriosus, affixus cruci erat inglorius quod significant verba illa (quia migravit ab illo)

ἐπεγράθησαν οἱ ἰουδαῖοι ὅτι ἢ δόξα αὐτοῦ μεποίηθη, ἢ ἡμαυραμένοι ἢ τιμώμετο, id est, gaudebant Iudæi quando gloria ab eo migravit, quando crucifixus inhonorabatur, gloria eius, scilicet quod vertit D. HIERONYMVS. (Et æditui eius) verterunt Lxx, sicut irritauerunt illum, vna littera addita vel dempta facit hanc varietatem pro chemarau, legere chemararau, sicut vel quonia irritauerūt illum super eum exultauerunt, vt sit sententia: luxit populus fidelis super Christum, quoniam irritauerunt illum Iudæi, cum eum cruce affecerunt: exultauerunt, id est, quod exultauerunt idem Iudæi dicentes: Salve rex Iudæorum: in gloria eius, quia abiit ab eis. Dicta hæc sunt eo sensu quod dictum est. THEOPHYLACTVS ergo vtrumque sensum complexus hæc sic de Christo interpretatur: exacerbauerunt; inquit, Iudæi & exultauerunt ignominia eius, quod gloria ab eo abiit, quando cruci suffixum illum omni ignominia afficiebant.

Vulg. D. HIERO. Siquidem ipse in Assur delatus est munus regi vltori confusio Ephraim capiet, & confundetur Israel in voluntate sua, transire faciet Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ.

Translat. LXX. Et ipsum in Assyrios ligantes tulerunt munera regi suo Iarib, in dono Ephraim inscipiet, confundetur Israel in consilio suo, Projecit Samaria regem suum sicut cremium super faciem aquæ.

DVodecim Prophetas ita veteres patres interpretantur, non vt singulos interpretentur versus, id enim erat ni

mis longum, si rent per singula in omnibus Prophetarum scriptis, sed certis quibusdam locis enodatis per singula capita faciem quandam legenti prælucent, vt cætera sic interpretetur. Quos magistros Ecclesiæ, scilicet facit ridiculos qui Hebræam interpretationem amplectuntur: & vt nihil aliud esset, id solum lachrymis esset prosequendum. Relicta Christi schola Iudæos sequemur hostes Christi? scilicet magistros Ecclesiæ, quoties loca scripturæ interpretantur, faciemus ridiculos? quid reliquum est nisi vt causa illorum ridicula sit. Tu diiudica vel ex hoc loco, qui explanatur à veteribus de Christo ducto vineto à Pilato ad Herodem veluti pro munere & dono: vinete post illa facti sunt amici, vt Evangelicæ litteræ testantur. Age Hebræos putas tu hæc de Christo fuisse interpretatos: aut si sequearis Iudæorum interpretationem, hanc Sanctorum sententiam non vides non posse coherere? exploretur ergo tanquam ridicula. Satis ne hoc tibi placet? THEOPHYLACTVS ergo hæc de Herode interpretatur: & docet, cur Herodes rex Assyrius dicatur. I V S T I N V S martyr aduersus Tryphonem, Pilatus, inquit, vt gratificaretur Herodi, vinctum Iesum pro munere misit, vt est apud Oseam: Ipsum ad Assyrium vinctum detulere regi munus, Atqui I V S T I N V S tantæ autoritatis est, vt eum citet I R E N A E V S, quem C L E M E N S Alexandrinus, B A S I L I V S, E V S E B I V S tanquam virum Apostolicum citant, T E R T V L L I A N V S lib. 4. aduersus Marcionem cap. 61. Herodi, inquit, à Pilato velut munus missus Dominus dicitur ab Osee: Et vinctum eum ducent xenium regi Iarim. Sed est totus ille locus Cypriani corruptus, sed corrigi facile potest, subiicit enim: sed obijciat aliquis quod Pilatus rex

non erat: vbi legi debet, quod Herodes rex non erat: sequitur enim. Audi ergo quod Euangeliū referat: Audiens Pilatus eum esse de Galilæa, misit eum tum ad Herodem, qui erat tunc rex in Israel, Et Iarim appellatum, ait C Y P R I A N V S, quod Iarim vox Hebræa Syluestrem Latine sonat: quod Herodes quamuis à Romanis sit præfectus rex Israel, non erat de gente Israëlita, sed alienigena: & xenium ait esse munus amicitia causa datum, quod vulgatum est, & illo xenio, id est, dono amicitia reconciliatum Herodem Pilato fuisse. Hæc superioribus, si Ecclesiasticam interpretationem sequaris, congruunt mirabiliter. Confer cum Hebræa interpretatione, non cohærent, Qui ergo Hebræos sequi volet, nostros rejiciat necesse est, & cum Iudæis veteres rideat & ridiculos faciat. Ergo siquidem ipse in Assur delatus est, ad regem Israel Herodem, qui Assur dicitur, quod præfectus erat Galilææ rex, quæ pars erat Syria, Syria Hebraicè dicitur Assur, delatus est in Assur, in domū in regis Assur, Hebraicè est casu dandi delatus est Assyrio regi, Græcè εἰς ἀσσορίου sic enim legit I V S T I N V S in domum Assyrij, forma dicens Græca: munus vel xenium, id est, munus amicitia regi Assyrio Herodi: Iarim, Syluest. vt interpretatur C Y P R I A N V S, vel vltori iudici, cuius munus est vlsci & punire flagitia; legit enim, vt nunc legitur Hebraicè. Iareb. Apud Lxx Iarim, vt legit C Y P R I A N V S, sæpè enim in sacris litteris est duplex lectio mutatione vnus litterulæ aut duarum, & verbum Hebræum potest esse nomē appellatiuum, & sic sonat vltorem, & vindicem qualis erat imperator populi Romani, qui vnus erat. Rex vltor & vindex. Nam Herodes constitutus erat Rex à populo Romano, & pro populo Romano regnabat, vicarius populi Romani, scilicet potest esse verbum futuri, iudicabit, à rub. iudicare, vt sit sensus, & ipse iudicabit, ipse Herodes iudicabit Dominū, & contumit illum cum suo exercitu.

Huic sententiæ Sanctorum congruunt sequentia mirabiliter. (Cōfusio Ephraim capiet) confundetur populus Iudæorum, cum postea terræ motus factus est, & sol obturatus, & scissum veli templum, & lapides inuicem conculsi: adeo vt dicerent dum ad se redirent tudentes pectora: vere filius Dei erat hic. Sed pro hoc Lxx reddidit in domo Ephraim capiet, cū Græcè dixerint Lxx ἐν οἴκῳ ματινὲ φραϊμ λέγεται, id est, in domo Ephraim recipiet, nā ὁ οἶκος, domus est: οἶμα cum donum: recipiet Herodes ipsum Dominum, scilicet in dono & in munere populi Iudaici, vt non solum Pilatus gratiam inierit ab Herode, & facti sunt ex illo die amici, verum & populus Iudæorum qui Christum Dominum ad Herodem tulerit, veluti quodam magno munere ipsum Herodem deuinxerit: Non erat enim Herodes rex Hierosolymorum, & ita hic honos est ei habitus, vt cum Christus Dominus Galilæus esse diceretur, deferretur ad Herodem, qui Galilææ rex erat: & hoc pro munere accepit, vt si Gallorum rex apud nos esset, & reus aliquis esset Gallus, & ad Gallorum regem esset delatus ab Hispanis, idque iussu Philippippi regis, vtriusque haberet gratiam: Nec in Hierosolymitas tantum erat ius Pilato, quantum in nos nostro Regi, vt merito habita gratia sit populo Iudaico. Sed Hebraicè hoc non est: ita est, mutatione duarum litterarum, apparet legisse Lxx basna, confusio. Matana donum: nam vocales pro ratione sententiæ addi solent, vt nos docet D. H I E R O N Y M V S. Scio esse aliam lectionem Lxx. Et ipsum ad domum Assyrij ligantes tulerunt xenium regi Iarim in dono, Ephraim accipiet confusionem: eadem sententia. (Cōfundetur Israel in voluntate sua) Lxx confundetur Israel in consilio suo. Cū videre signa quæ fiebant, & resurrexisset Dominum, idque custodes testari, confundetur in consilio suo, quod capit aduersum Christum, nam & Græcè & Hebraicè est propter consiliū suum.

suū. (Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ.) Samaria, (inquit R V P E R T V S) Hierusalem est hoc loco, quæ impleuit peccatum Samariæ. Vt enim Samaria discessit à regno Iuda, sic Hierusalem discessit à Christo, & cum negauit, & regem suum Cæsarem esse dixit. Hæc formæ loquendi apud oratores & poetas Græcos & Latinos sunt receptissimæ, nequis hæc rideat ob imperitiam litterarum humanarum. Pro spuma reddidit Lxx φούγα quod interpretis Latinus cremium vertit, est autem φούγα palearum minutissimum, quod acus Latine dicitur, cum messes subiacent vallis, aut ventilabris, cū vētilantur messes in quā, id quod leuifimū est, & raptat vetus id est φούγα. Verbum Hebræū Spumā significat, & videtur etiam significare id quod est acus Græcè φούγα: siquidem φούγα decorare etiam esse aiunt Rabini, & gluma thecæ grani est in spica, & ex culmi thecæ tribulus comminuta fiunt φούγα leuissimæ paleæ quas ventus raptat. Sensus est ergo: fecit Samaria, id est, Hierusalem, vt in ea nec esset rex, nec sacerdos, & ita euanesceret vt spuma super faciem aquæ, & vt acus & paleæ minutissimæ quæ raptantur vento, quæ euanescent. THEOPHILACTVS hæc de Christo interpretatur, abiectum ab se Christum regem, tanquam spumam quæ fertur super aquam, tanquam rem contemptibilem, & tanquam aræ purgamenta contemptis. pro nihilo illum putantes pro spuma quæ fertur super aquam, pro leui stipula quæ raptatur vento: & Samaritas interpretatur impios Iudæos, qua ratione dictum est.

Vulg. D. H I E R O N Y M. Et dispergentur excelsa Idoli peccatum Israel, lappa & tribulus ascendit super aras eorum.

Translat. LXX. Et auferentur altaria iniquitatis, peccata Israel, & spine & tribuli ascendent super altaria eorum.

Signum fuisse aduentus Christi idolorum casus diximus in Esaiam pluribus, idque non semel THEOPHILACTVS vaticinatur casura idola id quod post Christi aduentum est factum, & ex vno idolo cui nomē erat. on, id est robur & fortitudo, vel. auen, id est iniquitas, puerilitas, & mendacium, omnia idola significat. R V P E R T V S cuncta hæc, & cætera superiora ad Christum ait esse referenda, & describi hic vastitatem illam, quæ post Christi crucem Iudææ vniuersæ à Romanis est importata. Et H I E R O N Y M V S hanc tantam vastitatem, qua omnia spinis & tribulis erant obducenda, ad vastitatem referenda esse ait, quæ à Romanis Iudæis est importata: nec quisquam hoc potest inficari. Nec enim post ductas captiuas decem tribus cessauit idololatria inter decem tribus. Et prophetia esset falsa, nec enim verum esset dispersa fuisse idola in Israel, in decem inquam tribubus, quæ restoruerunt ex residuis captiuitatis, nec in regno Iuda. Discas hoc ex historijs, & potissimum ex Machabæorum libris, quibus testatum est, plerisque ex Iudæis instigasse Antiochum, vt legem Iudæorum deleteret, efficeretque vt omnes Iudæi cum gentibus eodem iure viuere, & eosdem Deos colerent. Idemque testatur Iosephus Iudæus, hique impij Iudæi maximè persequebantur pios, & maximas in eos debebant cædes, vt coegerent Dei legem abiurare, & ad cultum Idolorum transire. Post crucem ergo Domini hæc omnia facta sunt, dispersa sunt excelsa idoli, dispersa sunt idola, & contrita quæ colebantur in montibus excelsis. (Peccatum Israel) quæ fecere peccare Israel. Lappa & tribulus ascendit super aras eorum.

aras eorum.) Idolorum templa magnificentissima solo æquabuntur, & in vastitatem redigentur, ita ut spinis & tribulis contegantur.

Vulg. D. HIERO. Et dicent montibus operite nos, & collibus cadite super nos.

Translat. LXX. Et dicent montibus operite nos, & collibus cadite super nos.

DIUVS HIERONYMVS hæc huius capituli verba Dominū ait interpretatū apud Lucam de sua passione & de vltima Iudææ vastitate post suam crucem. THOPHY. cum alio retulisset hunc locum, subiunxit *Τῶντα δὲ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἶπε, καὶ περὶ τῶν δὲ ὀντων καλυφόμενων τῶν ἰουδαίων τῶν κακῶν.* i. hæc Dominus in Evangelio dixit de his ipsis malis quæ Iudæos oppresserunt, Eodem refert RVPERTVS locum hunc Evangelicum iuxta canonem scripturæ interpretandæ, quo utitur Augustinus & alij patres. Hic locus fat erat, ut confessa res esset, totum hoc caput ad Christi tempora referri, quod hic locus à Domino Lucæ. 23. refertur ad vastitatem Iudææ post eius crucem inuectam à Romanis. Quoties enim locus aliquis ab Apostolo aut ab Evangelista, aut ab ipso Domino explanatur, antecedentia & sequentia eodem sint referenda, si congruant, & congruunt multo, multoque magis quam Hebræa interpretatio. Igitur ad passionem Christi sunt referenda. Et certè verba hæc ad captiuitatem Babylonicam referri non possunt, in qua ducti captiui sunt Hierosolymitæ. Et si legas Poetas & Historicos, humili obstinatione petunt victi hostes vitam, & ut captiui ducantur, etsi id fiat beneficium maximum sibi putant dari, & foemina non occidebantur. Cur igitur siue referas ad captiuitatem Babylonicam,

nicam, siue ad captiuitatem decem tribuum vota facerent foemina, ut montes caderent super ipsas? Refer contra ad tempora Romana, quibus tanta calamitas in Iudæos incidit, ut ait IOSEPH. & ut præsignificatum erat à Prophetis, quanta post homines natos nullo unquam tempore fuisse legitur. Cum obsessi à Romanis Hierosolymitæ eo tempore cum Hierosolyma confluerat omnis multitudo Iudæorum ad celebrandum Azymorum Pascha, cum defecti erant omni comætu, & peribant dirafame intra muros, & seditionibus Tyrannorum, à quibus spoliabantur intra domos & per vias, & miseris modis cruciabantur, & foris perturbabantur Romanorum armis, nec per Tyrannos licebat cuiquam se dedere Romanis, & relinquere urbem: nec liberari fame & peste, nec per Tyrannorum seditiones, qui multi erant licebat intra urbem à malis conuiescere, & viui subibant tumulos, & inde extrahebantur ad cruciatum: tunc verè licebat dicere montibus, cadite super nos, & collibus operite nos: quando nec viuere, nec mori licet, sed cruciari miseris modis, & in perpetuis cruciatibus vitam transigere. Sed quid refert, Iudæi aliter interpretantur: quasi vero Iudæi de Christo essent interpretaturi: & spiritaliter de Christo, aiunt, hæc dicta sunt. Alibi dixerat HIERONYMVS, idque non semel, quantum Ecclesiæ detrimentum importet, quæ literaliter de Christo sint dicta, interpretetur quis spiritaliter, & allegoricè. Sed ferendum hoc esset, si vnus esset locus Evangelicus qui non congruat sensui Prophetæ. At si interpretare iuxta veterum patrum interpretationem, quæ eruitur ex locis quos ex hoc capite, & alijs interpretantur, & ipsos inter se congruere videas, & cum Apostolicis & Evangelicis mirabiliter consentire. Argumentum est insolubile veritatis, cum omnia congruunt inter se nihil repugnat. Congruunt litteræ Hebrææ, Græcæ, & Latinæ cum interpretatione

tatione Sanctorum, omnes veteres Græci & Latini, qui locos huius Prophetæ interpretantur inter se consentiunt, & cum Apostolicis & Evangelicis quæ ex hoc Prophetâ citant testimonia, Hebræa interpretationi repugnant ferè omnia, & tamen creditur à quibusdam. En DOMINVS hanc prophetiam Osee citat capit. 23. Lucæ, iuxta Lxx, & interpretatur de extrema vastitate Iudææ post Crucem, quid amplius visum interest, quod sunt duæ orationes in Prophetâ, eas Lucas citat præpostere, priorem posterioris, & posteriorem prius: citat tamen iuxta Lxx eisdem verbis Græcè. Quid exspectat amplius vir Christianus, cum videat Dominū de se hæc interpretantem, quæ alium quærit interpretem?

Vulg. D. HIERO. Ex diebus Gabaa peccauit Israel, ibi steterunt, non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis, iuxta desiderium meum corripiam eos, congregabuntur super eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates suas.

Translat. LXX. Ex quo colles peccauit Israel, ibi stetit, non comprehendat eos in colle bellum, super filios iniquitatis venit ut corripere eos, congregabuntur populi super illos: cum correpti fuerint ipsi in duabus iniquitatibus suis.

QUoties Prophetâ citat aliquam veteris testamenti historiam citat tanquam typum prophetiæ de qua agitur: leges. 1. Regu. capit. 8. Iudæos petijisse à Samuele, ut

constitueret eis regem, qui iudicaret eos sicut vniuersæ habent nationes: Samuelemque hoc ad Dominum detulisse, respondisseque Dominum audi vocem populi, non enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos, iuxta omnia opera sua quæ fecerunt à die qua eduxi eos de Aegypto, sicut dereliquerunt me, & seruierunt dijs alienis: & infra capite decimo de eisdem: vos autem hodie proiecistis Deum vestrum, qui solus saluauit vos de vniuersis malis, & dixistis: nequaquam, sed regem constitue super nos. Et creatus est illis rex Saul ex Gabaa, ut eodem capite decimo dicitur, & capite vndecimo. Ergo hanc historiam citare videtur Prophetâ tanquam typum rei de qua agitur: cum dixerunt: nolimus hunc regnare super nos, & non habemus regem nisi Casarem. In diebus igitur Gabaa peccauit Israel cum abiicit Deum, qui illorum rex erat, & petiit Saul regem sibi dari. Quæ res typus fuit huius rei: quid enim interest dicere: Nolimus hunc regnare super nos, an, Non habemus regem nisi Casarem. Et dicente Samuele: Vos hodie proiecistis Deum vestrum qui solus, &c. Respondere. Nequaquam, sed regem constitue super nos, vbi planè negant Deum se habere velle regem, & alium regem petunt. Ex diebus Gabaa peccauit Israel.) In typo peccauit hoc peccatum, cum in figura præsignificauit se hoc facturum. Nam ut AVGVSTINVS docet, omnis vita populi Iudaici, omnia facta typus ferè Christi, & mysteriorum Christi erant. (Ibi steterunt.) Ibi in typo illo fuerunt Iudæi Christum negantes, ibi significati sunt impij Iudæi qui Christum affecere cruce. (Non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis) variè hic locus distinctus est à D. HIERONYMO, & à Lxx: HIERON. ita distinctus, ut dixi, ut esset sensus. Non luituros Iudæos eius facti poenas, quod infra eodem lib. 1. ca. 12.

dixit Propheta, cum dedit Dominus voces & pluuias, & timuit omnis populus nimis Dominum & Samuelem: Et dixit vniuersus populus ad Samuelem: ora pro seruis tuis ad Dominum Deum tuum, vt non moriamur. Addidimus enim vniuersis peccatis nostris malum, vt peteremus nobis Regem. Dixit autem Samuel ad populum: Nolite timere. Idem ait hoc loco Dominus, nõ luituros fuisse Iudæos hoc malū quod petiere regem Saulem & repudiauerunt Deum; Luituros quod illo factū est præsignificatum: luituros quod Christum Deum verum & hominē verum repudiauerunt: & dixere; Non habemus regem nisi Cæsarem. Non comprehendit eos Iudæos prælium, quo puniantur à Domino in Gabaa, pro Saule rege electo in Gabaa, sed comprehendet eos vastitas Iudææ pro filijs iniquitatis, qui Christum Deum repudiauerunt, & petiere sibi Cæsarem regem. Lxx sic hoc distinguunt iuxta codices castigatiores: Ex quo collis peccauit Israel. Nam Gabaa nomē proprium patriæ Saulis, reddidit Græcè collis, Gabaa enim sonat latinè collis, fortasse, vt alluderent ad præsentem prophetiam: dicant collibus; Cadite super nos: quasi innuerēt fatius sibi futurum vt Gabaa. i. collis, quod sita esset in colle, caderet super ipsos, quam vt postea tantum tanque immane nefas admitterent. Ex quo ergo collis. i. Gabaa factum illud fecit, quo repudiauit Deum regem, peccauit Israel. Significatum est hoc peccatum peccatum crucis Domini. (Ibi steterunt) ibi in eo typo, & in ea figura steterunt, significati sunt hi, Postea sic sequentia distinguunt: (Non comprehendet eos in colle.) Non castigauit Deus in illo colle in Gabaa, nec operuit illos collis ille. Bellum in filios iniquitatis venit.) Luent tamen filij iniquitatis eorum qui imitabantur parentes in negando Christum, in illos venit bellum & vastitas, quod factū est. Deinde (castigauit ipsos secundum desiderij meum) hoc codē modo D. H. I. E.

RONY. iuxta desiderium meum corripiam eos,) vt corripiam eos, vt iam olim desiderabam quod petebant à Domino frequēter, vt se relinqueret liberos, vt cæteras gentes, negabat Dominus se facturum tamen aliquando cum compleisset suum institutum, misso nunc Christo & completa œconomia redemptionis congregabuntur super eos populi. Hoc etiā magis ad Romanos spectat, sub quorum signis etiam nationes omnes militabant, quæ cōgregate sunt aduersus Iudæos. (Cū corripientur,) cum punientur propter duas iniquitates suas, quod cruci suffragere Dominum, & postea cū comperere resurrexisse, iuxta prædictiones Prophetarum, corrupere custodes vt id seruaret tacitū, & dicerēt Domini discipulos corpus Domini fuisse suffragatos. THEOPHYLAC. de peccato idololatriæ hæc interpretatur: vt Israelitæ puniti sint à Deo propter Idololatriam: & de passione Domini, in qua Iudæi propter idololatriam sunt occæcati. Idololatria nanque, cui semper dediti fuerunt, fuit causa cur in aduētū Domini permisi sint à Domino occæcari. Ait ergo THEOPH. *Καὶ ὅτι τὸν κύριον ἀπέκλεισαν: ὅφ' οὐ γὰρ τὸ τῆς Φιλαργυρίας πάθος ἐνόησαν, οὐκ ἐνέκλιοντο δὲ ὄχλους θαι τὸν κύριον. ἑάντες οὐκ ἐν ἰσότητι τῶ παθῶν, ἀθήσαν ὅτι ἰτι τοῦτον ἀποκλεινοῦσι, οὐ καταλήψεται ἀντὸς πόλεμος, οὐκ ἐλεύσονται ἐπὶ αὐτοὺς οἱ ῥωμαῖοι: ἀλλὰ μὴ λθεῖ ἐπ' αὐτοὺς πόλεμος, ὅτι θύο καιρίας ἐποίησαν ἐράτσαντες τὸν κύριον, καὶ συνοφάντησαν ἅντες τὴν ἀνάστασιν. i.* Et quoniam Dominum occiderunt: ex quo enim vitium auaritiæ eos inuasit, non patiebantur glorificari Dominum. Quis ergo hoc calerent morbo, putarunt, etiā si Dominum occiderent, non comprehendet eos bellum, nec venturi essent aduersus eos Romani: sed venit aduersus ipsos bellū, propter flagitia duo: quod cruce affectere Dominū, & quod corrupere custodes, vt negarent resurrectionem. Ergo iuxta Theophylacti sententiam, nõ comprehendet eos bellum: cogitationes Iudæo-

Iudæorum significat: postea subiungitur, quid sit facturus Deus, propter eorum duo flagitia.

Vulg. D. H. I. E. Vitula docta diligere trituram, & ego transui super pulchritudinē colli eius. Ascendam super Ephraim, arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob.

Transf. Lxx. Ephraim vitula docta diligere victoriam, ego autem veniam super pulchritudinem colli eius, superponar Ephraim, reticebo Iudam, robur addat ipsi Iacob.

Ephraim vitula docta.) Hæc verba idem significare videntur, quod illa apud Esaiam: Ego posui te quasi plaustrū trituras nouum, &c. quæ sancti patres, vt dixi in Cōmentarijs in Esaiam, ad prædicationem Euangelicam referunt, qua Apostoli excoluerunt omnium mentes aratione cœlesti & spiritali, vt semen diuini verbi exciperent, & doctrinam Euangelicam. Nam verba Osee eadem esse videntur cum verbis Esaiæ: sic hæc CYRILLVS intellexisse videtur Glaphyrorum .7. de Isachar: Admirans, inquit, hæc tribus cœlestia bona, & sempiternā felicitatem, ex doctrina Christi intelligere, quam nec mens cuiusquam concipere potest, nec lingua exprimere: post illa enim laboriosa videns terram pingue esse, subiicit humeros labori. Metaphora docta est, inquit, ab optimis agricolis, qui nati pingues agros non pareunt opere in pastinando, arando. Et Osee testem horū citat. Ephraim ergo vitula docta diligere trituram: docebitur à Domino Ephraim triturare aram Domini, & comminuere dura corda hominum ad recipiendum semen verbi Dei. Vel vt Lxx diligere victoriam, sic enim codices castigatiores vbi

νίκος, nõ νείκος legitur, & sic legit THEOPHYL. Græcè, Latinè victoriam, AMBROSII & THEOPHY. & Lxx faciunt paraphrasim: trituram interpretantur victoriam, quod duodecim Apostoli ferè decem tribus electi à domino vicere omnem orbem: & Christo subiungauere. Dicunt ergo Lxx triturare, id est, vicere, fecere vt colla Christo subijceret. Spe ergo præmiorū cœlestium dilexit Ephraim, id est, dilexere decem tribus, Apostoli collecti ex decem tribus, triturare vniuersum orbem, & pati tot labores. Et ego transui super pulchritudinem colli eius.) Spiritus sanctus venit super collum pulchrum Apostolorum, vt Christi ingo colla subijciant, vnde vulgatus est canon, partem pro toto, vnde ait AMBROSII. interim Iuda populum laudari, quod pro parte fidei populi Iuda ponitur totum, interim vituperari quod pro parte infideli ponitur etiam totum: & ita nunc Ephraim pro Apostolis poni videtur. Sic intellexisse etiam videtur AMBROSII. de Patriarcha Ioseph capit. 7. vbi cum de sempiterna quiete & spiritali lege meminisset, addidit: quā spiritalē legem, intellige Ephraim illa tribus patrum Deo fructuosa custodit. Postea vacca illa abundans spiritalis lactis & gratiæ, super cuius decorem ceruicis Deus sedere se dicit, vt scriptum est: Ephraim vacca docta diligere victoriam, Ego enim transui super decorem ceruicis eius. Ascendam super Ephraim. (Lxx Superponar Ephraim) Sic enim legendū arbitror ex codicibus Græcis castigatioribus: & ex Theophylacti leges *ἐπιβιβῶ ἐφραϊμ*: concedam super Ephraim. Ideo enim Angeli & Apostolie qui Dei dicuntur: quod illorum mentes conscendit, & in illis loquitur, vt docent sancti patres. (Arabit Iudas) talem nactus sessorem: hoc est, Spiritum sanctum sessorem nactus Iudas, Apostolorum & Discipulorum Domini: chorus arabit arato cœlesti vniuersum orbem. Confringet sulcos Iacob. ducitur hæc omnis metapho

ra ab agricultura, vbi alius arat, alius occat, id est, glebas comminuit, alius aliud munus obit. Iacob ergo occabit, cōminuet pectora dura quorundam, qui quanuis crediderant, adhuc in peccatis obdurauerant. Alij ergo alia munera obibunt in hac spiritali agricultura. Aliter hæc posteriora vertere Lxx, nam quod verbum Hebræum duo significat, arare, & tacere: pro arabit, reddidère, reticebo, id est, faciam reticere, forma dicendi Græca, & Hebræa: faciam tacere Iudam, vastabo Iudæos infideles, & pro, Confringet sibi sulcos Iacob: edicere, Irroborabitur ipsi Iacob: Hebræa lectionem sic etiam vertere potes: Vastabit ipsum Iacob. THEPHY. Iacob, id est, Christus: propter simplicitatem & innocentiam, quod non est inuentus in ore eius dolus, & quod de femine eius descendit Christus: vnde Israel & Iacob pro Christo in scriptura sæpè ponuntur. Ergo Iacob, id est, Christus irroborabitur, præualebit ipsi aduersum ipsum Iudæorū populus. Vel vt Hebraicè est, vastabit ipsum Iudæorum populum: Itaque translationem Lxx sic vertes: Irroborabitur ipsi Iacob: & sic authore THEOPHY. interpretare: Irroborabitur aduersum ipsum Iudæorum populum Christus post crucem. Sic enim ait apud Esaïam: Per me hæc facta sunt vobis. THEOPHYL. Παπεινώσω, Φησί, τοῦς Ἰσραηλῆλους ἰὼν βασιλέων, Φαρισαίων, καὶ ἰσὼν ἱερῶν, οἱ Ἰσραηλινοὶ οὗτοι ὄντες ὑψηλοτέρου: ἀλλὰ ἐταπεινώσει αὐτοὺς ὁ ὕποδυντῶν σαρωθεὶς. i. humiliabo, inquit, colla & ceruices regum Phariseorum sacerdotum qui elata ceuice ambulabant coeteris elatioribus, sed humiliavit ipsos crucifixus ab ipsis.

Vul. D. HIER. Seminate vobis in iustitia, metite in ore misericordiae, innouate vobis nouale.

Translatio. LXX. Seminate vobis in iustitia, vindemiate fructum vi-

ta, illuminate vobis lumen scientiae.

Ad alia refert THEPHY. hæc, & ad Christum Dominum postea: seminate, inquit, vobis in iustitia ad veram iustitiam qui Christus est, quod Christus factus sit nobis iustitia, seminate in auditorum cordibus quæ ferant ad Christum. (Et vindemiate fructum vitæ.) vindemiate illum Christum Dominum, qui dixit: Ego sum vita (illuminate vobis lumen scientiæ) cognitionis Christi, scilicet. Quærite Dominum, donec veniat vobis fruges iustitiæ: quærite Dominum, ipse dabit vobis fructus iustitiæ: nõ enim, inquit, per legem iustificabantur Iudæi, sed per gratiam Christi nos iustificamur. Dixerat prius THEOP. Multis modis Deus omnipotens nos ad pietatem vocat malos minus impendentium malorem terret, quod factum est vsque adhuc: vocat quoque bonos ad virtutem & pietatem proposita premiorum spe. PROCOPI. regni cœlestis & sempiternæ beatitudinis spe proposita omnia suffert vir sanctus, agricolans sibi sempiternam hæreditatem, iuxta illud Osee. seminate vobis in iustitiam, vindemiate in fructum vitæ, illuminate vobis lumen scientiæ, quærite Dominum donec veniant fruges iustitiæ vobis. AMBR. O. in Psal. 118. sermone. i. in principio, duplicè ratio nõ esse ait vitæ bonæ instituentia: primū enim oportere ait sanctos mores colere, deinde cognitionem scientiæ sibi cōparare: vtrūque ad stipulator alteri quia in maleuolam animam non intrabit sapientia: seminate, inquit scriptura, vobis ad iustitiam, vindemiate fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis. Non prius illuminate, inquit, sed seminate, nec solum seminate prius ad iustitiam, sed vindemiate fructum vitæ, & sic illuminate lumine cognitionis, vt perfectio non solum cōsitis, sed etiā receptis fructibus approbetur. Idem AMBR. O. sermone, 8. r. finè agricolationis terrenæ, & diuiciarū hanc spiritalē agricolationem esse ait, vt seminemus nobis quæ

quæ in cœlis metamus, & de hac agricolatione & stercoratione lege breue & pulcherrimum caput primum eiusdem AMBR. O. de penitentia. Eodem refert ORIGEN. lib. i. in Iob, seminate, inquit, vobis ad iustitiam, vt metatis fructum vitæ æternæ, scilicet, in resurrectione recipietis, inquit, inestimabilem beatitudinē in die visitationis. Et idem ORIGEN. in finem cap. 12. Marth. seminate inquit vobis fructum ad iustitiam, vt prius bona opera faciatis, & postquā emendaueritis mores, illuminate vobis lumen scientiæ: ordo viae hic est, vt prius emendemus mores, & sic eamus ad scientiam, vt illuminemur, nempe quod in maleuolam animam, &c. Idem ait CYRILLVS. in Leuiticum lib. 6. verbis eiusdem. ORIGEN. rursus lib. 6. cōtra Celsū: hoc lumen scientiæ quo iubemur illuminari, verbum patris est, quæ est lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et tomo. 4. in Ioannem: Illuminate, inquit, vobis lumen scientiæ, veluti existente alia luce: præterea mandate dicit, illuminate vobis lumen scientiæ, alioqui frustra additum esset scientiæ. GREGO. Nazianzenus de moderatione in disputatione seruanda: nec in malignam animam sapientia introibit, atque adeo ad iustitiam serere, & vitæ fructum vindemiæ instat colligere, vt scientiæ lumine collustremur. Idem ait idem GREGO. in oratione in sanctum baptismam verbis eiusdem, quæ omnia sum tot verbis persequutus, vt appareat quam varijs modis sanctorum interpretationem, quam IRENEVS Ecclesiæ Thesaurum nominat subuertant, qui Hebræorum interpretationem mordicus tenent. Nam primum, quod centies dixi, si Hebraica interpretatio est valitura, sancti patres omnes inaniter tunde re dicuntur: nam hic hunc locum duodecim prophetarum interpretatur, ille illū, alius alium, & inter se omnes consentiunt: ab Iudæorum interpretatione toto cœlo desident nostri, siquidem Christum in scriptura videt, & interpretatur,

Iudæi nec vident nec interpretantur. Ecce nunc aliud se offert, si valet Hebræorum sententia, authores omnes, quos hoc loco citauimus, qui hunc Osee locum interpretantur contemnentur & erunt ludibrio: quid ais Ambrosi? quid tu Gregori cognomento Theologo? & tu Cyrilli Ecclesiæ Catholicæ olim gloria & splendor nominatè? coeterique quantis in tenebris versamini. Nihil horum quæ dicitis est Hebraicè, non pudet vos Ecclesiæ lumina splendidissima verba ventis irrita dare? Non est Hebraicè: vindemiate vobis fructum iustitiæ, sed vt HIERON. reddit, Metite in ore misericordiae; quid putas si his applaudamus, hos suis sodalibus ad aurem insusurraturos? quā petulanter putas eos Ecclesiasticos omnes esse rituros. Ostendimus ergo testimonio etiam ipsorum Iudæorū duplicem in plerisque locis scripturæ electionē Hebraicè, vtrāque sanctam, quod enim D. HIERON. vertit, Metite, Hebraicè est, quis ru. id est metite, sed si priorē litteram in B. mutes, & pro, quis ru, legas bisru, vindemiate erit, vt legere Lxx. Maior mutatio est in eo quod sequitur, pro in ore misericordiae, legere Lxx fructum vitæ: pro, le pi: legere, peri, fructum, & pro, ἄν, ἄν, vitæ dura, inquiet est hæc tanta mutatio: quid si in his quæ duobus locis scripta sunt Hebraicè verbis eisdem multo ostendi duriora, seruata tamen sententia sancta, vt necesse habeas vtrunque fateri sanctum & sacrum, vt re ipsa est. Sed dices nusquam video illud: Illuminate vobis lumen scientiæ, Nam pro hoc D. HIERON. reddidit: innouate vobis nouale, ita est, sed pro, niru, voce Hebræa, innouate, legere Lxx hieru, illuminate, & pro vir, nouale, legere or, lumen, & sic vertere pro vect, & tempus, legere deet, scientiæ: illuminate vobis lumen scientiæ, vulgata ergo sic explanabitur (seminate vobis in iustitia) facite fructus bonos, vt iustificemini in Christi aduentu, scilicet, vt illuminet cor da vestra Deus, ne vos occocet vestra impietas

impietas. (Et metite in ore misericordiae) posset vertilectio Hebraea: Metite ex ore meo misericordiam, ex Christo, qui os patris dicitur, (innouate vobis nouale) animas vestras innouate, eradicate vitiorum spinis aratro caelesti Apostolorum proficisci.

Vulg. D. HIERO. Tempus requirendi Dominum quum venerit, qui docebit vos iustitiam, arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacij.

Transla. LXX. Querite Dominum donec veniant vobis fruges iustitiae, quid tacuistis impietatem, & iniquitates eius vendemistis, comedistis fructum mendacem.

Dixi hunc locum aliter distingui, & verti à Lxx viris, quam à D. HIERO. qui pro, מִי , & tempus: legisse videntur mutatione vnus literae מִי , cognitionis: itaque illud מִי cognitionis, tribuunt superiori sententiae, & nouo initio dicunt: Querite Dominum: verbum enim Hebraeum & imperantis esse potest, & temporis infiniti, quod pro gerundio apud Hebraeos valet: ita D. HIERO. vertit: querendi, Lxx querite: & vocula Hebraea מִי , sonat cum, vt vertit D. HIERONY. & quo ad, vt reddidit Lxx: & verbum Hebraeum מִי qui doceat, significat & pluuia: D. HIERO. vertit, qui doceat, Lxx reddidit pluuiam; & paraphrasi quadam fruges: & ita vulgata sic explanabitur (tempus requirendi Dominum) tempus est vt vos praeparetis, & requiratis Dominum (quum venerit) quando venerit (qui docebit vos iustitiam) doctrinam Euangelicam. Translatio Lxx sic: querite Dominum donec veniant

vobis fructus iustitiae: vel vt Hebraicè est iuxta Lxx donec veniant vobis pluuia iustitiae, rogate Dominum, vt descendat pluuia illa iustitiae, de qua Esaias: Rorate caeli desuper, & nubes pluant iustum. THEOPHY. querite Dominum, ipse dabit vobis fructus iustitiae Christi, qui nobis est iustitia, id enim dixerat supra, nec enim per legem iustificabantur Iudaei sed per fidem Christi (arastis impietatem) RUPER. quando querebatis cum scribis & Phariseis quomodo Iesum perderitis: & superiora & sequentia vsque ad finem capituli. RUPER T. ad Christum refert (iniquitatem messuistis) quando impetrastis à Pilato, vt crucifigeretur Dominus (comedistis frugem mendacij) luitis poenas vastati à Romanis, & patrijs sedibus pulsi, quod mentiti estis aduersus Dominum: Lxx haec aliter intellexisse videntur. Quod enim D. HIERO. vertit (arastis impietatem) Lxx vertit: tacuistis impietatem: quod charas, verbum Hebraeum tacere est, & arare, D. HIERONY. vertit arare, Lxx tacere, tacuistis impietatem, cum sciulistis Dominum resurrexisse, oportebat vos fateri vestram impietatem, & Christum, quem crucifixeratis, agnoscere, & recipere: quando id erat signum datum Iudaeis agnoscendi Christum, quod mortuus esset resurrexerit, vt ipse Dominus dixit: signum non dabitur ei, nisi signum Ionae Prophetae: nam ad tempora Christi haec referunt THEOPHY. & RUPER. (Et iniquitates eius vendemistis) pro messuistis, posuere vendemistis: quo mutata videtur vna littera: & erat duplex lectio. Huius impietatis, inquit THEOPHY. qua tacuistis Christi resurrectionem, & custodes corruptistis, vendemistis iniquitates, id est, poenas iniquitatis vastati & pulsi Iudaei, & exclusi ab Ecclesia (comedistis fructum mendacij) vestrorum mendaciorum, quibus negastis resurrexisse Dominum.

(?)

Vulg.

Vulg. D. HIERO. Quia confisus es in vijs tuis, & in multitudine fortium tuorum, consurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuae vastabuntur.

Transla. LXX. Quia sperasti in curribus tuis, in multitudine fortitudinis tuae, & consurget perditio tua in populo tuo, & omnia murata tua peribunt.

EVSEBIUS Pamphili demonstrationis Euangelicæ lib. 8. demonstratione. 4. hoc loco probat agi hoc capite, & initio sequentis de temporibus Christi Domini, quod his verbis plane presignificetur vastitas importata Iudaeis à Romanis post Christi crucem. Sed THEOPHYLAC. eodem modo interpretatur. Addit, & illud, quod Iudaei spes suas habebant sitas in copijs, exercitijs, curribus, equis, consurrectionem tamen perditionem in populo Iudaeorum, id est, ex ipso populo, potissimum enim Iudaei perire fame, seditionibus tyrannorum: vt intelligant Deo opus non esse ad puniendam superbiam eorum qui suis viribus fidunt, urbium munitione, aut exercitijs extrinsecus accersitis. Eodem spectat RUPER. (omnes munitiones tuae) munitiones: & munitiones, & turres tuae vastabuntur à Hierusalem: quod HIERO. vertit, In vijs tuis: Lxx reddidit, In curribus tuis, legere pro, dar quiqua, vijs tuis; rachebqua, curribus tuis.

Vulg. D. HIERO. Sicut vastatus est Salmana à domo eius qui vindicauit Baal in die prelij matre super filios allifa.

Transla. LXX. Sicut Princeps Salmana ex domo Hierobaal in diebus belli, matrem super filios allident.

EVSEBIUS Pamphili canone ex consequentibus & antecedentibus, probat hic agi de temporibus Christi: quod de vastitate Iudaei agat, & de historijs, quae illius vastitatis typi fuerant. THEOPHY. pro Hieroboam in translatione Lxx, legit Hierobaal: quod vitium in omnes codices irrepleat, & in EVSEBII Pamphili libro eoque maiore pretio estimandum, quod beneficio THEOPHY. castigatus hic locus est, in eius commentarijs. Alterum illud est quod idem THEOPHY. docet hic agi de historia Gedeonis, & Madianitis Oreb Zebec Salmana. Nihil postulo amplius. Sat liquet ex his quae scripsimus in cap. 9. Esaiæ in illa verba: Sicut in die Madian, historiam Gedeonis, & Madianitarum typum fuisse aduentus Domini: & Gedeonem & Hierobaal typum fuisse Christi. Sicut enim vastatus est Salmana rex Madianitarum, & sicut fusi sunt & caesi Madianitae à Gedeone cognomento Hierobaal, ita vastabuntur vrbes Israel, & Israhelitae à vero Gedeone, & vero Hierobaale Christo Domino. Non est praeterendum silentio Hierobaal ab Osea Propheta dicitur Arbeel: quod vt alibi dictum est latius Prophetæ vaticinantur futura dictis, factis, & Etymologia qua nostri maiores Iudaeos vehementer premere solebant. Nam quod D. HIERO. vertit: à domo eius qui vindicauit Baal, Hebraicè est à domo Arbeel: & pro Arbeel Hieronymus edidit: qui vindicauit Baal, quod Gedeon vindicauit, & vltus est impietatem Baal Idoli, quod eius aras subuertit, qua in re typus Christi fuit, qui eius aduentu erat subuersurus Idolorum aras. Osea ergo duas mutauit litteras, pro Ierubaal, dixit, Arbeel: mutato priore, & in 7, & ain, postremo in: typus enim tertia persona dicebat Ierobaal, vindicet se Baal: vel qui

Sic etiam legitur Theodo.

qui vindicauit & comminuit Baal, à Propheta dicitur prima persona Arbaal: Ego Dominus vindicabo Baal, vastabo Idola & Idololatrias, ita propheta Etymologia vaticinantur quasi dicant Baal non se potuit vindicare, ego tamen qui sum Deus me vindicabo de Iudæis impijs, sed qui dam mera somnia comminiscitur de Arbeel. Nunc fanum esse ait à Salmanaſare vastatum, nunc historiam on extare dicit. Qui malum extare potest historia rei, quæ nunquam fuit? postea Salmana pro Salmanaſare accepit, hæc tere quando nequit superos Acheronta mouebit, vt noſtra ſubruat. De noſtris queror, quod quidam oculis non vtantur, & ad motas oculis has Iudaicas fraudes non vident, Nec legunt Arbeel, sed Arbel, vt pro vrbe quadam accipiant, cuius mentio nufquam est: citant librum primū Regum, & primo anno Osee Salmanaſarē aiūt irruisse, & Arbel trans Iordanem vastaf se crudelissimè: Vbi impudentissimè bis mentitur Vatablus cū Iudæis, & quod Salmana dictum ait pro Salmanaſare: cū Salmana rex Madianitarum fuerit, cuius reit testis est Pſal. 82. Sicut O. eb, & Sebee, & Salmana: & Arbel trans Iordanem vastatam crudelissimè commentitium est. 4. Reg. capit. 15. dicitur Teglahphalasar cepisse Ion, & Abel: non vastasse, & quātum inter Abel & Arbeel interſit, nouerit qui inspeſtarit diligenter Hebræam harum vocum Orthographiam. Sed negant Hebraicè esse Salmana, sed Salmana: Magna res, quis ignoret Iudaicas fraudes? quali ignoret Vatablus vnum punctū addi & detrahi cum libitum est à Iudæis: fat est translationem Lxx semper preferre Salmana. Hic locus, si attentè legere, non fat erat ad excitandos horum amatores è somno languido, quo preſsi sunt? vides hos mille artes mouere, machinas mille ad defendēdam suam interpretationem: & ad faciendam vim scripturæ: vides noſtros ire vulgatam viam, nihil moliri fraudum, nihil dolorum: & tamen illis aures adhibes, noſtris obturas,

(Matrem super filios allident) Synagogam cum Iudæis impijs: vasta to enim templo, & diruto, subuersis Hierosolymis allisa est Synagoga: ducta metaphora ab animali, cuius caput illiditur parieti, vt necetur. Vastati quoque, & strati ferro Iudæi & igni consumpti. Huc locū explanat EVSEBIUS, & THEOPHYLACTVS, inde petet qui volet. Nec enim legimus Madianitas edidisse stragem in Israelitas tantam, vt matres cum filijs alliderent: aut contra Gedeonem in Madianitas, sed Gedeonem illum typum Christi fuisse, & fuisse Madianitas & eare Apostolorum Domini & Christi expressisse figuram, vt in Esaię commentarijs à nobis fuisse dictum est, vnde collige Prophetam Oseam eò nunc spectasse.

Vul. D. HIERO. Sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ nequitiarum vestrarum.

Translatio. LXX. Sic faciam vobis domus Israel, à facie malorum vestrorum.

Commentario proximo retecta est fraudum turba, quas Iudæi & Iudæizantes commenti sunt, vt huic oraculo manifestissimo de Christo tenebras offunderent, nec conqueuere, omnium maximam fraudem hoc loco moliantur. Distinctionem antiquam huius capituli mutant, & principium capituli sequentis huius capituli finem faciunt: omnem lapidē mouent vt Christo aduertentur. Bene ergo ORIGENE de Iudæis: discerpunt, & dilacerant scripturam, vt eam ad Iudæicos sensus trahant, Idque frustra. Translatio D. HIERONYMI est admirabilis: tamen ex Hebræa lectione ad verbum sic verti potuit: sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ malitiarum vestrarum. Est enim Hebraicè idem nomen, raath raathehem: & translatio D. HIERO. qui

qui pluraliter vertit: & Lxx, qui vertere etiam pluraliter ostendunt fuisse eo tempore rath raathehem: malitiæ malitiarum vestrarum. Et quando Hebraicè est idem nomen Latinè eodem nomine vertimus. Nota est hæc forma dicendi Hebræa, sanctus sanctorum, canticum canticorum, vnde intelligemus quæ sit malitiarum malitiarum, scelus scelerum, flagitium flagitiorum, omnium illud maximum flagitium crucis Christi quo se contaminauere Iudæi. Igitur Bethel domus Dei, Ecclesia, scilicet, fecit vobis sic: fuit causa, vt vastaremini à facie malitiæ malitiarum vestrarum: propter malitiarum vestrarum, mortis Christi. Quod enim impediabant prædicationem Euangelij Iudæi vastati sunt, vt diximus pluribus, & non semel in Commentarijs in Esaię: & ideo Bethel domus Dei Ecclesia, ne impeditur à vobis, fecit hoc sic vobis Deus illius causa, vt Ecclesia dilataretur toto orbe. Lxx prima persona hæc vertere, verba sint Christi: sic faciam vobis: iuxta illud Esaię: Per me hæc facta sunt vobis, & varietas personarum in lectione Hebræa freques est, nequis miretur, quod Lxx prima persona verterint, D. HIERONY. tertia: pro Bethel, domus Israel, dixere Lxx: Nam Beth, domus est Latinè, & ita reddidere Lxx, domus. Pro, el, transulere Israel, quod ita in suis codicibus Hebræis legeretur olim sua tempestate, additribus litteris pro el, Israel. Nam vocales Hebraicè non scribuntur. Cùm pro, à facie malorum vestrorum, legeretur olim, à facie mali malorum vestrorum, ne malum malorum nostris aliando aures velleret, vt intelligerent immane illud flagitium flagitiorum crucis Domini, persuadere Iudæi nostris vt illud mali expungerent, vt alia pleraque quæ inductu Iudaizantium expuncta ostendi. Ergo sic Christi verba erunt. Sic faciam vobis domus Israel, sic faciam vobis Iudæi à facie mali malorum vestrorum, post malum illud malorum vestrorum,

postquam impleueritis mensuram patrum vestrorum. Nec aliter quisquam hæc poterit interpretari, si velit interpretari conuenienter sententiæ veterum Ecclesiasticorum, quos hoc cap. citauit.

Caput. XI. Osee.

Vul. D. HIERO. Sicut mane transijt & pertransijt rex Israel.

Transla. LXX. Mane proiecti sunt, proiectus est rex Israel.

Ventum est ad id caput quo locus ille ex Aegypto vocauit filium meum maxime controuersus inter nostros & Iudæos continetur, quem Iulianus Imperator apostata impientissimus nobis obijciebat, tanquam à D. Matthæo Euangelista citatum imperitè de Christo Domino quem Propheta Osee de populo Israelitico ex Aegypti seruitute reuocato scripsisset, non de Christo. Nec nostro tempore desunt qui id affirmant, & charitatis mandent: & magna fingant mysteria; quæ referaturos se aliquando promittunt, vt fidelium corda sedent, ne ira excalescant. Quanto satius erat aut aperire si quid habent mysteriorum, aut sequi Hieronymum & Eusebium, aut Chrysoſtomum, qui hunc locum piè & doctè defendunt, refellunt Iulianum, & Phophyrū, & Iudæos. Nūc denuo de hac causa cū Iudaizantibus controuersari, consilium est, quod Iudaica sequuntur, nostra deserunt. Primum omnium quæro ab eis cū Hebræi hunc Prophetam de populo Israelitico, seruitute Aegyptiaca liberato interpretentur: veteres Patres D. HIERONY. antiquiores, & qui cum Diuo Hieronymo eiusdem tempeſtatis fuere, de Christo, & Christi mysterijs: nec eorū quisquam aliò referat quam ad Christū, cui

cur placeat magis Hebræos sequi, quam doctores sacros? Quæro an fidem habeat Paulo, qui scripserit Spiritum sanctum suæ Ecclesiæ dedidisse doctores? atqui frustra dididisset, si per tot sæcula omnes simul errassent. At si quis Hebræos sequitur & Hebraicam scripturam interpretatione, qui Christum in scriptura non videt, planum est existimaturum Apostolos & Euan gelistas alieno sensu scripturam citasse. An putas Iudæos impios de Christo Domino scripturam enarraturos? nihil minus faciet. Verte te ad Ecclesiasticos veteres, ad antiquos patres Græcos & Latinos, quorum sententias his commentarijs recensuimus, omnes ad unum vno consensu videas quæ citant omnia quæque interpretantur ex hoc Propheta ad Christum referre. Cur nos non iuuet sequi potius Ecclesiasticos, & scriptores sacros Græcos & Latinos temporibus Christi proximos, qui interpretationem scripturæ ab apostolis acceperunt? quibus Christus Dominus scripturam sensum aperuit. Atqui si hos sequamur de Christo hæc prophetiam esse fateamur necesse est, & ab Euangelista Matthæo appositisimè de Christo Domino puero in sacra virginis vnus ex Aegypto reuocato hinc verficulum esse citatum. Alioqui si Ecclesiæ alligas ea lege, vt Iudaicam interpretationem sequatur, nihil de Christi mysterijs interpretabitur. Videt Iudæi in scriptura Antichristum, Christum Dominum non vident, vt vno ore nos admonent omnes patres veteres. Ne mireris hoc loco Iudæos Christum non vidisse, si cõferre iuuat Hebræorum interpretationem cum Ecclesiastica: quod nos facere D. HIERO. iubet quodque est huius nostri operis institutum. Quæro quid videas in hoc propheta, quod te cogat eum ad captiuitatem decem tribuum referre? Nam quædam referri posse ad captiuitatem decem tribuum à principio largiti sumus: nihil tamen in toto hoc propheta esse quod te hæc ad decem tribus cogat referre necessario. Quæ dicuntur de Galgalis, de Ephraim, de vitulo,

de vaccis Bethauen, de Bethel, de Samaria, similibusque, non cogunt ad decem tribuum captiuitatem illa referre, quibus supra respondimus: sed age largior omnia ita esse, vt loci illi ad idololatriam decem tribuum sint referendi. Cum hic propheta Christi tempora præsignificet, vt volunt patres veteres, sacram passionem, resurrectionem sacram, Iudæorum cecitatem, & vastationem Iudææ: cecitatis Iudæorum, vt docent patres, causa reddi solet, quod Iudæi idololatriam dediti fuerint. Et cum post passionem Christi occæcata fuerint, & vastata decem tribus, vnde potissimum Dominus delegerat Apostolos & Discipulos, (coalescant enim in vnum cum regno Iudæ, & vno nomine appellabatur Iudæi). Reddenda causa erat, cur decem tribus permissæ à Domino sunt occæcari, vna cum regno Iudæ. Alleganda igitur idololatriam decem tribuum, & alia crimina quibus meruere non trahi ad Christum, nec aliud quicquam in hoc propheta tu reperies, quod te cogat ad captiuitatem decem Tribuum illum referre. Iudæi & Iudaizantes vt possent hoc caput vndecimum ad decem tribus referre Deum immortalem, quot fraudes adhibent, quot impossibilia fingunt. Primum omnium pro Hierobaal substituere in translatione Lxx Hieroboam: vt fieret nobis verisimile hæc ad captiuitatem decem tribuum referri: deinde à Salmana editam in Iudæos esse cladem immanissimam, vbi fingunt historias, quæ nusquam sunt, deinde fatentur eius rei non extare historiam: postea negant Hebraicè esse Salmana, sed Salman, quasi esset difficile intelligere Iudæos vnum punctum facile addere, & detrahere posse: & ita præferunt vulgata, & translatio Lxx Salmana non Salman: pergunt pergere Iudæi & Iudaizantes Salmana poni pro Salmanassare: cum scriptura prodatur Salman à Salmanassare fuisse

longè

longè diuersum: de Arbel fingunt historiam quæ nusquam rerum est, & pro Arbe el, legunt Arbel, & pro Abel Arbel, & alia sexcenta. Vides quot impossibilia fingunt Iudæi & Iudaizantes vt postremam partem capituli superioris abducant à temporibus Christi, & ad captiuitatem decem tribuum traducant, vt ostensum est superiore commentario. Quot fraudes vno in loco adhibet, quæ nostra vulgata, & translatione Lxx, deprehenduntur, qui tot strophas committitur, vt Iudaica defendat non se prodit sacrilegum & Dei testamenti corruptorem? Non prodit rerum Iudaicarum amorem ardentissimum? flagrantissimum rerum nostrarum odium? cum tam auide vult nostra subuerrere, contabillire Iudaica, tot rerum impossibilium fictione? Putas fortasse Iudæos, & Iudaizantes illis fraudibus quas diximus fuisse contentos, vt hunc locum, quo vel solo refellebatur vniuersa Iudaica interpretatio, de captiuitate decem tribuum subuerrere? pergunt pergere, discerpunt scripturam & lacerant, quod Iudæos facere testatur ORIGENES: finem capituli superioris, & initium huius capituli vndecimi confundunt, & dilacerant ni capti oculis, auribus, & mente sumus: vel hic locus satis est, vt Iudæis aut Iudaizantibus nihil credamus. Sed memini inquietes te dicere solitum insolubile argumentum te habere quo euinceres hanc prophetiam. Ex Aegypto vocaui filium meum, litteraliter à D. Marthæo esse citatam, quod potest magis quam quod veteres omnes hunc totum prophetam à principio vsque ad finem de temporibus Christi interpretantur & Apostoli & Euangelistæ quoties citant testimonia ex hoc propheta aut ex alijs minoribus, de Christo enodant, adde his quod sæpe diximus Lxx viros eodem semper spectare. (Sicut manet transij) hoc Hebræi de rege decem

tribuum ablato, & profus deletus, & de decem tribubus ductis captiuis ab Assyrijs interpretantur: Nostrum contra de Christi temporibus. Sic CHRYSOSTOMUS. 2. Homelia. 2. in festo Innocentium: Sacramentum Dominicæ Incarnationis his verbis ostensum esse ait, Nam quia ipse Deus oriens ex alto sol iustitiæ nuncupatur, venturus dicitur ab Esaia in nube leui, & ab Osee abiectus est Israel, &c. Expendamus nunc vtra sententia superior Hebræorum ne, qui hæc ad Babylonica tempora referunt, an nostrorum qui ad Christum. Hebræi sic interpretantur, sicut mane transijt, pertransijt rex Israel, id est, finietur rex decem tribuum, sicut mane, breui tempore. Si de rege Israel sermo erat, quæ sequuntur ad eundem regem referrentur, dicereturque causa cur rex commouisset malum & exitium, non referuntur sequentia iuxta Hebræos ad Regem, sed ad Israel, id est, ad decem tribus, non est, ergo hic sermo de rege. Deinde quæ rerum consequentia erat vt dicat Dominus, delendum Israel esse, quia puer erat? quando puer erat? imo iam senuerat, olim inquit apud Aegyptum. Quando puer erat Israel in Aegypto dilectus est à Domino? & nunquam alias, cum tot Deibeneficijs sit auctus? & quomodo sicut mane transijt? id est breui tempore, breue appellas tempus cum post ductas captiuas omnes decem tribus per triennium est obsessus Samaria. Ideo Iudæi aliter vertunt, reddunt enim sic: Aurora excelsus est rex Israel, & interpretantur aurora, in principio regni Osee, falsum hoc est. Nam Osee nouem annis regnauit, quod liquet ex. 4. regum capit. 7. & illud quoque falsum esse videtur, quod deletum aiunt Israel quando puer erat: quoties enim Dominus Iudæos in deserto voluit conterere? sed vt ipse Dominus in prophetis ait, propter se & nomen suum in deserto, & in terra promissionis Israeli pepercit, & propter seruos suos. Age nunc quando si ad

captiuitatem decem tribuum non coheret hæc nec congruit hæc bene; ad Christum referamus, & videbis quam omnia congruunt: R. Ioseph, vt leges in dictione, וְנָתַן אֱלֹהִים אֶת־הַלֵּוִיִּם אֶת־הַלֵּוִיִּם אֶת־הַלֵּוִיִּם, admonet duplicem hoc loco esselectionem, וְנָתַן אֱלֹהִים אֶת־הַלֵּוִיִּם אֶת־הַלֵּוִיִּם, in mane; & וְנָתַן אֱלֹהִים אֶת־הַלֵּוִיִּם אֶת־הַלֵּוִיִּם, sicut mane. Si legas sicut mane, vt præfert nostra vulgata; rex Israel pertransijt iudæam: sicut mane, sicut splendor lucis æternæ, sicut sol iustitiæ transijt ex iudæa in Aegyptum, ad gentes; scilicet: his enim quierant in tenebris lux orta est eis. Fugiens ergo Dominus in Aegyptum ibat vt. clarum mane, & vt lux splendidissima: dices R. Ioseph dicere veritorem esselectionem in mane: veniet in mentem tibi Matthæi. Ioseph ab angelo in somnijs esse nunciatum, vt acciperet puerum, & matrem eius, & summo diluculo, & mansillo transijt, & pertransijt omnes insidias regis Herodis, & sic translatio Lxx explanabitur: Abiecti sunt mane, iudæi; scilicet, sunt abiecti illo mane, quo mane abiectus est Christus, qui dicitur Israel, vt sit sensus: Illo mane, quo Ioseph fugere ab angelo est iustus; & ducere puerum & matrem eius in Aegyptum; & quo iudæi, qui Christum perlequebantur vna cum Herode abiecerunt eum, qui ostendere locum vbi nasceretur, eo mane abiecti sunt à Deo, & illorum loco sunt susceptæ nationes: Vt enim dixit Dominus: Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum, traxit iudæos, qui credidit, reliquos permisit esse in tenebris quod abiecerit Christum verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. THEOPHILACTVS, qui hunc locum eodem modo interpretatur; Proiecti sunt iudæi in tenebris, inquiens, qui à se Christi verum lumen expulere à Ioanne prodromo, qui solem fulgentissimum Christum adesse nunciabat, cum eis dixit: Genimina viperarum, &c. quæ adiecit, & postea hæc passi sunt quod Christum verum lumen à se repulere. Ne-

gabis sic esse Hebraicè, vt vertere Lxx; & vt vertit D. HIERONYMVS: ita est, mutata vna littera est, vel fuit duplex lectio; altera quam secuti sunt D. HIERONY: & Lxx; & altera quæ nunc circumfertur. Videntur etiam Lxx legisse, non nidmo nidma, vt nunc legitur; sed, nidchu nidcha, expulsi sunt; expulsus est, vel abiecti sunt, abiectus est; eodem modo ferè Diuus HIERONYMVS: nidcha nidcha, abiectus est, & vertit sententiam transijt pertransijt. Sed lectio Hebræa quæ nunc circumfertur; exprimit etiam Christum mirabiliter. Nam, nidmo nidme, significat excidendo excisus est, vt iudæi interpretantur: & assimilandò assimilatus est, vt sit auroræ assimilandò assimilabitur rex Israel, vel in aurora assimilandò assimilabitur rex Israel; quod Christus Dominus nascens assimilabitur auroræ pulcherrimæ orienti, & iubari Solis orientis. Idem significat quod supra dixerat CHRYSOSTOMVS: Rex Israel Christus assimilabitur sicut aurora, vel in aurora quod est eadem phrasis dicendi Hebræa cum illa, sicut lampas accenditur, sicut sol fulgentissimus orientur mundo. Certe hic locus Christum ex Aegypto cum matre sacra Maria ob oculos ponit, non regem decem tribuum, nec decem tribuum captiuitatem.

Vul. D. HIERO: Quia puer Israel, & dilexi eum & ex Aegypto vocaui filium meum.

Transla. LXX. Quid puer Israel, & ego dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filios eius.

Plus

PLus millies dixi translationem Lxx, per octingentos & 30. annosasseruatam in iudæorum Synagogis, & dum nostri primis Ecclesiæ temporibus ad martyriū vocarentur, & per omnia cruciantorum genera cruciantur, laceratam à iudæis esse, & multis locis contradatam quod Christum planè sonaret. Et ex locis à iudæis vitatis hic vnus erat, qui per ipsos iudæos translatores est restitutus. Aquila enim ita vertit, vt Hebraicè est, ex Aegypto vocaui filium meum, & sic ATHANASIVS de incarnatione verbi inter locos manifestissimos qui Christi mysteria sonant hunc locum citat inquiens: quod pater filium ex Aegypto esset reuocaturus, prædixit Osee: ex Aegypto vocaui filium meum, & CHRYSOSTO. loco supra citato homelia. 2. in festo Innocentium: Osee inquiens, idem significat cum dixit: Abiectus est rex Israel, propterea quod paruulus est, & ego dilexi eum, ex Aegypto vocaui filium meum. Et docet CHRYSOSTOMVS significasse Prophetam post Aegypti graue delictum, post pœnas graues interrogatas, Deū patrem pietate commotum Aegypto filium misisse: vt Aegyptus, quæ olim sub Mose sceleris sui pœnas expenderat, nunc suscipiendo Christum spem salutis acciperet. ORIGEN. in Numerorum capit. 24. Homelia. 17. locum Euangelij, Ex Aegypto vocaui filium meum: alijs videri ait desumptum ex illo loco quem illic interpretatur ORIGEN. alijs ex Osee vndecimo capite, quod idem ait EVSEBI. Pamphili, & huius rei prophetiam duobus illis locis esse B. PROSPER de promissionibus Dei parte. 3. promissione 8. per Oseam Prophetam inquit: Ex Aegypto vocaui filium meum, hoc firmat Euangelista Matthæus, Angelus Domini, inquiens, apparuit Ioseph, &c. ad hoc enim Christus in Aegypto introductus est, vt vbi abundauit delictum, abundaret & gratia: Sed dicit aliquis certum esse hunc locum dictum esse de Chi-

sto, typice tamen: nam literaliter de populo Israel esse dictum confitetur HIERO. & CHRYS. & THEO. in hunc Matthæi Euangelistæ locū. Primū omnium HIERO. in commentarijs in hoc caput HIERO. in commentarijs in hoc caput ait, hunc locum in . 7. volumine, quod aduersus Christianos scripsit Iulianus Augustus Imperator apostata impien-tissimus calumniatur, inquiens. Quod de Israele dictum est, Matthæus Euangelista ad Christum transtulit, vt simplicitate eorum, qui de gentibus crederant, iuluderet. Ergo iudæi vt hoc diceret, quod impius Imperator à iudæis doctus aduersus nos scribit, totum hunc prophetam ad captiuitatem decem tribuum referat, & mille fraudes comminiscuntur, vt dictum est in sinem capitis superioris. Nostri respondent per enstasin, & antiparistasin, per enstasin, id est, per inficiationem respondet EVSE. negat enim hic agi de Israele, sed de Christo, vt iam dicemus: per antiparistasin, id est, per obfistentiam CHRYSOSTO. & HIERONY. quasi dicant: Esto vt hæc prophetia fuerit de Israele, ex cuius semine venturus Christus erat, ita dicta est hæc prophetia de Israele, vt de Christo intelligenda esset, qui in patribus erat secundū corpulentam substantiam vocando Israel em vocaui filium meum, qui in Israele erat secundum corpulentam substantiā, & sic hæc prophetia completa est, non in Israele reuocato ex captiuitate Aegypti, sed in vocatione Christi ex Aegypto: lege CHRYSOST. in cap. hoc Matthæi cum verba hæc interpretatur EVSEBI. Pamphilib. 9. demonstrationū Euangelicarum cap. 4. non respondet iudæis per antiparistasin, id est, per obfistentiam, quæ est cū dicimus, etiā si sic esset, vt dicit, nihil cōcludis: sed per enstasin, id est, per negationē, nō est ita vt dicit, vt hic agat de populo Israel, sed de Christo. Athanasius de humanitate verbi, eiusq; corporali aduentu: pater inquit filiū ex Aegypto reuocat, dices: Ex Aegypto vocaui filiū meū. Quid quæ neque mors illius silētio transmittitur?

Ex consequutione nanque probat hic de Christo agi, non de decem tribubus. Si quidem in fine capitis superioris atque adeo toto cap. de temporibus Christi fermo est, & de vastitate vniuersę Iudę; vt dictum est, & probatum ab E V S E. & a nobis, & nullo modo de decem tribubus. Ideo enim necesse fuit vt Iudę mille comminiscerentur dolos, vt flectere verba Prophetę possent ad decem tribus, quę plane sonant vastitatem à Romanis Iudę importatam, & Christi tēpora. Sequitur ergo necessario ex rerum consequentiā ad eadem Christi tempora hęc esse referenda, & nullo modo ad decem tribus. Verba autem illa: Quia puer Israel, & ego dilexi eum: sic interpretatur, vt responsum putet impijs cur fugeret Dominus in Agyptum, cū Deus esset, cur non impediret, aut si moriturus venerat, cur non mori maluit, quam fugere. Puer erat vt moreretur, & oportuit prius peragi œconomiam redemptionis, prædicari Euangelium: nam ideo filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Id enim significant verba illa, vt dilexi eum. Factus homo est, vt legem nouam ferret, vt œconomiam redemptionis perageret: & puer erat, vt pateretur antequam confecisset id, ad quod illum miseram, nec oportebat, dum puer erat, facere miracula, ne videret esse portentū. Ex Agypto vocauit filium meum, nisi in Agyptum, & inde suo tempore reuocauit eum. Nam qui dicit aliquem rediisse Pincia, profectum prius Pinciam indicat, vt aiunt oratores. Multa alia apud E V S E B I. leges, quibus ostendit hęc de Christo esse dicta, qui Israel in sacris litteris sæpè dicitur, quod de genere Israel descendat.

Vul. D. HIERO. Vocauerūt eos sicut abierunt à facie eorum, Baalim immolabant, & simulachris sacrificabant.

Transla. LXX. Sicut vocauit eos ita abierunt à facie mea, ipsi Baal immolabant, & idolis adolebant.

Solent petere tam nostri, quam Iudæi, vt coneruetur confectio scripturę, alioqui non valiturã interpretatione superiorẽ. Iã planior hoc loco est translatio Lxx. Solent Prophetę citare vetus testamentū tanquã typum suę prophetiæ, & ita iuxta Lxx, citatur liberatio Israel ex Agypto, tanquam typus rei præsentis: vt sit sensus: Vocauit ex Agypto filium meum, sicut vocaueram ipsos: Israelitas, scilicet, legere enim Hebraice hoc verbū vocaueram, prima persona singulari, quæ rati, vocaueram: & non tertia plurali, vt nunc est, quaru vocauerunt. Nam Sicut, particula & huiusmodi voculę solent suppleri Hebraicè. Erat enim Hebraice vocaueram ipsos: Israelitas, scilicet ex eadem Agypto olim, quę verba eundẽ sensum efficiunt, perspicuitatis tamen causa: Lxx, addidere Sicut: Sed Hebraicè inquit est vocauerūt eos vel ipsos: & ita vertit HIERO. ita est: & hęc personarum mutatio obscuritatem afferre solet sacris litteris. Scripturę tamen canon est, vt vulgata & translatio Lxx, se mutuo iuuent in interpretanda scriptura sacra, & altera alteri lucem afferat. Solet scriptura de Deo loqui numero plurali, vt denotetur numerus personarum: vocauerūt ipsos: vocauerūt, pater, scilicet, & filius, & Spiritus sanctus ipsos Israelitas olim ex eadem Agypto. Quod à Prophetã dictum est, vt significaretur fuisse typū rei præsentis, & ideo illic appellatū Israel à Deo filium primogenitum. Et hęc personarum varietas frequentissima est in lectione Hebręa, vt docet ipsi Iudæi, qui duplicẽ lectionem ad hoc exemplum esse admonent non raro. Potest etiam Vocauerunt, explanari de Mose & Aaron eodem sensu: sicut olim Moses & Aaron vocauerunt eos: sed magis placet

cet prior interpretatio, vt pater, & Filius, & Spiritus sanctus intelligantur, quando hoc frequentissimum est in Hebraicis litteris, vt alibi ostendimus (sic abierunt à facie mea), id est, quem admodum nunc non sunt secuti Christum, sic eo tempore, cum vocati sunt ex Agyptiaca captiuitate, abierunt à facie Moysi, & Aaron, qui eos vocauerant, post idola: vel à facie trium personarum: legedum est enim sic, vt legitur in castigatioribus exemplaribus, & eodem modo translulere Lxx, qui reddidere: Ita abierunt à facie mea ipsi olim, scilicet in Agypto. Est enim hęc varietas personarum in additione Hebręa frequenter. (Ipsi Baal immolabant, & simulachris sacrificabant) Postquam illos liberaueram captiuitate Agyptiaca per tot prodigia, & tot miracula: postquam alueram illos pane de cœlo misso, adorabāt idola: vt nūc dixerit: Nō habemus regem, nisi Cæsarem. Si velis retinere voculam Sicut, & non legere sic vt præferunt exemplaria castigatiora: dices: sicut abierunt à facie Moysi, & Aaron eo tempore, & immolabant eo tempore idolis & simulachris: ita, supple fecerunt nunc in aduentu filij Dei. Sic videtur interpretatus THEOPHY. inquit: & ipse Christus vocauit eos, & quoties ab ipso vocabantur fugiebant, iuxta illud: Quoties volui congregare filios tuos, sicut galina congregat, &c. Sed mutilus mihi videtur ille locus, deyderatur enim scholium THEOPHIL. in hoc caput, & eius loco THEODOR. est suffectus, manent tamen aliquot reliquia.

Vul. D. HIERO. Et ego quasi nutritius Ephraim portabā eos in brachijs meis, & nescierunt quod curarem eos.

Transla. LXX. Et ego colligavi Ephraim, suscepi eum super brachiū, non cognouerunt quod sanavi eos.

TRanslatio Lxx, ad Christum tamplanè hęc refert quam Euangelista. *Καὶ ἐγὼ συνεπέδισα τὸν ἐφραϊμ, καὶ ἀνέλαβον αὐτὸν ἐπὶ τὸν βραχίονα, τὸν τὴν ἀγαθότητα περὶ αὐτοῦ ἀνεδέξαμην, ὡς ἐγενόμεν ἂν τοῖς ὡστραφόις.* Ego colligavi Ephraim, & suscepi eum super brachia mea, id est, fui illi vt nutritius, Hebraicè est. Hithragalti, à verbo, ragal, quod est pedes regere. Nam, regal, pes est: Hithragalti, ergo, id est, pedes rexi Ephraim: vel ambulare feci super pedes Ephraim. Interpretatur HIERONYMVS, Ego quasi nutritius fui Ephraim; putauit enim metaphoram esse ductam à nutricibus, quæ docent pueros ambulare super pedes. Lxx quod, ragal, pes est, Hithragal, vertè colligare pedes, & sic edidere: Et ego colligavi Ephraim; vt sic illud Luca: Quis ex vobis homo, si habet centum oues, si perdidit vnā ex illis, &c, cum inuenerit eam non imponit in humeros suos? Et hęc Diuus HIERO. etiam interpretatur: Et portabam eos in brachijs meis. PROCOPIVS in Genesin. 220. Christus nos, inquit, in brachijs portauit, vt pater filios iuxta dictū Prophetę: Suscepi eos in brachijs, pendens, scilicet in cruce (Et nescierit quod curarem eos) mea passione, inquit Diuus HIERONYMVS. THEOPHYLACTVS hęc verba: Ego colligavi eos, ad illa Evangelica refert: cum Dominus tentantes represit, & constrictos in vinculis fecit tacere: & cum miraculis illis ora obturabat, & non intellexerunt, quod illorum medicus venisset, iuxta illud. Si non fecissem opera quæ nemo alius fecit &c.

Vulg. D. HIERO. In funiculis Adam trahā eos, in vinculis charitatis.

Transla. LXX. In corruptione hominis extēdi eos, in vinculis charitatis meæ:

In funiculis Hebraicè est Be chablé, quæ vox funiculos significat, & corruptionem: & Adam significat Adamum & hominem: Recte ergo HIERO. In funiculis Adam: recte & Lxx: In corruptione hominis: eadem tamen utriusque translationis sententia est: implicatos peccatos originis, quod contraxere ex Adam, & ægrotos corruptione, quam contraxere ex primo homine, & implicatos alij criminibus, quæ post peccatum originis in se admiserunt, sanaturus venit, ut videtur significare THEOPHYL. & D. HIERONY. vinculis charitatis ait Dominum nos traxisse ad se: iuxta illud: Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum: verbum Hebræum: חָבַל , trahere est, & protrahere. Et ita D. HIERONYMVS. trahere eos vertit, Lxx, extendi eos. THEOPHYLACTVS $\text{Ἐξέτεινε τοὺς ζῆνός χειρὰς ὁ κύριος, καὶ τοὺς παραλύτους, καὶ τοὺς χολοὺς διὰ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ αἰρῶν καὶ τὸ πνεῦμα βασιλεύων, ἀλλὰ καὶ τοῖς δεσμοῖς οἷς ἐδέθη, ὅτε ἐπήγετο πρὸς Κανάθαν διὰ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην οἱ ἐξέτεινε αὐτοῦς συνεχόμενους, καὶ πεπισμένους ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ:}$ contractos morbo extendi & curavi, & paralytico sanavi extendens & protrahens illorum membra ductus funiculis charitatis & inclinam tam sceminam illam extendi protraxi quam alligauerat satanas, Lucæ. 13.

Vulg. D. HIERO. Et ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum.

Transla. LXX. Et ero eis quasi dans alapam homini super maxillas eius.

THEOPHYLACTVS putat significari his verbis Dei mansuetudinem in puniendis Hebræis: Nam ut pater pro magno delicto fati habet ferire alapa filij maxillas, ita Dominus leui peccata tranfiget cum Iudæis, ut conuertantur.

tur, Nam Christi mors digna erat quæ exitio immani gentis Iudææ puniretur, & poena sempiterna, ita ut eorum nulli parcitum esset: vel quod vere fuerat, ut ait THEOPHYL. ut homo percussus alapa filium. Pro graui delicto cum miraculis exterruit eos, & metu, quod Apostoli dicerent eos regem gloriæ occidisse: vnde percussus metu dixere: Quid faciemus ergo fratres? Et Apostoli responderunt: Agite poenitentiam: &c. An pro rege gloriæ in cruce acto non hæc poena alapa leuior erat? ut poenitentiam agerent, & baptizarentur? Vocauit eos ad poenitentiam, & expectauit eos dum conuerterentur per annos quadraginta duos. vnde ego etiam puto significari Dominum futurum apud populum Israel, ut homo percussus alapa super maxillas eius, cum ministro, Ioannis 18. dedit alapam Iesu. Nam codices præferunt: Et ero eis quasi dans alapam homo in maxillis eius, & fortasse voce passiva legendum pro ραπίζων percutiens ραπίζομενος percussus alapa homo in maxillis eius. Qua causa id putem, iam dicam: D. HIERO. conuenienter lectioni Hebrææ, quæ nunc circumfertur translulit, Ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum, id est, redimens eos ex captiuitate satanæ tollens iugum seruitutis, scilicet quod erat super maxillas eorum, Lxx pro lechem, super maxillas eorum, legere, lechio, super maxillas eius: & videntur legisse in lectione Hebræa, מַן , manum: & sic interpretati lectionem Hebræam, va heie, & ero, lahẽm, ipsis, qui, merime, sicut exultans, iad, manum, al, excelfo, id est, Deo: sic enim legere: non, ol, id est, iugum, ut sit totum: Et ero ipsis sicut exaltans manum excelfo, al lechio: super maxillas eius. Vide tu quid verba hæc significarent: Et ero eis sicut exaltans manum excelfo super maxillas eius certe succurret tibi locus citatus ex Euangelio cum minister ille Dominum percussit alapa: Dices, Addis dictionem scripturæ: Minime: sed vnam literam D,

D. merim, Exaltans, iad, manum. Itaque non de meo, sed ex translatione Lxx, nã Hebraicè esse merim arguit translatio Lxx & vulgata. Et, quæ addita est dictioni Hebrææ merim, cum, sanabit, iad, manum excelfo super maxillam eius. Dices: Non legitur al, excelfo: sed ol, iugo: puncta pro ratione sententiæ adduntur & detrahuntur, ut alibi ostendimus. Canon est admirandus ut ex lectione Hebræa & ex Ecclesiastica lectione locos Prophetarum enodemus. Denique sic legitur Lxx, & D. HIERO. planum est ex eorum translatione. Legere exaltans, & Lxx pro al excelfo posuere hominem, ut significarent excelsum, hominem factum, percussum alapis à Iudæis: & ex lectione Hebræa ita castiganda, & explananda translatio Lxx, esse videtur: Et ero eis quasi homo percussus alapa super maxillas eius pro $\text{ἀνθρώπος ραπίζων, ἀνθρώπος ραπίζομενος}$, translatio igitur D. HIERONY. hoc distat à translatione Lxx, quod D. HIERON. ἡ vocem Hebræam legit cum cholem, cum ἡ est iugum, & sic vertit. Ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum, id est, tollens iugum seruitutis à maxillis eorum, Lxx legitur, ἐν met, al, excelfo, ut esset: Ero eis quasi exaltans super excelfo super maxillas eis. Et suo more interpretatur scripturam: Excelfo, inquit, id est, excelfo facto homini. Nã reliquæ voces Hebrææ, cum sint indeclinabiles, quo volueris casu reddere potes, exaltans aut exaltanti. Illud certum est Lxx viros & D. HIERO. Legisse merim, exaltans, ex eorum translationibus & superesse, ἡ si accedat, ἡ dices ἡ manum. Diuus HIERONY. videtur mihi referre Hebræorum sententiam, & interpretari huc locum ex illo Deuteronomij cap. 1. Portabit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare paruulum filium suum in omni via, per quam ambulasti. Et alibi: Expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis. Ego, inquit, qui pater eram, nutritus factus sum, &

paruulum meum in vlnis meis ipse portabam, & infra. Ero eis quasi exaltans iugum: &c. Et infra. Ero quasi paululum maxillas eorum alapis verberans, non puniens, sed corrigens: solet enim Diuus HIERO. vtranque interpretationem, ut sapissimè summe restati, nostram & Hebræorum apponere. Nam & interpretationem sanctorum patrum apponit etiam, inquit: In tantum diligens eos, & tam clemens pastor fui, ut morbi ad me humeris meis ipse portarem, ipse vero ignorauerunt, quod mea illos passione curarem, & qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum: iuxta illud, quod in Euangelio scriptum est: Nemo venit ad me, nisi pater, qui misit me traxerit eum: & declinaui ad eos descendens cælo, ut cum eis uiscerem assumpra forma hominis: siue dedi eis esum corporis meiciple & cibis, & conuiuia: &c. quæ in hanc sententiam adiecit, Ecce D. HIERONY. vtranque sententiam est complexus, & nostram, & Hebræorum. Hebræorum quidem, quæ ad Christum referri possit, non solum ad captiuitatem decem tribuum: nostram vero, quæ ad Christum plane referatur, ut nihil obstat, quo minus hoc caput totum litteraliter Christum personet: non solum illa prophetia: Ex Aegypto vocaui filium meum: totum itaque hoc caput, & reliqua omnia, quæ sunt in hoc propheta iuxta veterum interpretationem, & iuxta Apostolorum sententiam, & Lxx virorum explanationem Christum personent. Sed D. HIERO. inquit, allegoricè locum illum Matthæi, Ex Aegypto vocaui filium meum de Christo interpretatur: ita est: si quisquam contendat hæc ad captiuitatem decem tribuum referri, non quod ipse referat, qui hæc & alia multa ex hoc capite ad Christum refert litteraliter cum multis veteribus patribus, sed age quædo ipse diuus, ut sepe testati sumus, nobis author est, ut cum Hebræorum interpretatione nostrorum: maiorum sententiam conferamus, & expen-

damus, vtra sit verior, vtraque sanè vera est, nec quiquam id inficiari poterit. Reliquum est vt expendamus vtra huic loco congruat magis: nam illa quæ diximus ex Deuteronomio capit. 1. & capit. 32. nemo potest inficiari, sed huic loco quam congruant, ipse videris, vbi decem tribus, & earum regem in captiuitatem duci audis, vnde nunquam sunt reuocati, nec reuocabuntur vnquam, quo ad ad Christum redeant. Illa ne captiuitas decem tribuum, quæ durat per bis mille annos, illa alienatio à domino per annos bis mille percussioni alapæ assimilari potest? apage talem assimilationem. Castigatio populi Israelitici vsque ad illa tempora alapis poterat assimilari; hanc vero poenam captiuitatis decem tribuum per bis mille annos, & eò amplius; & hanc ab alienationem qua nulla maior aut dici aut fingi potest (in qua omnes detruduntur ad inferorum poenas, quod extra domini legem viuunt, quæ poena quanta sit verbis exprimi non potest, adeo vt Dominus dicat, quod centies retulimus, nullam maiore vastationem fuisse vnquam ab ipsis sæculi initijs nec futuram vnquam) putas ne percussioni alapæ assimilari posse? deleta sunt omnes tribus ferro, & incendio vna cum regno Iuda, residui dispersi sunt per omnes terras in exilio degunt per mille quingentos annos exulant miserimè, nec reuocantur ex captiuitate, nec renocabuntur vnquam, quoad ad Christum conuertantur, hæc ne percussioni alapæ erunt similia? hæc tu tecum tacitè reputa, & vide an maiora mala post homines natos acciderint vlli nationi, aut accidere potuerint, certe ipse Dominus negat accidisse vnquam vlli nationi æquè grauiam mala, aut posse accidere: aut mecum rationem puta: certe decem tribus, & omnis Iudæorum natio post crucem domini ferro, & incendio deleta est prorsus, fame, & peste, afflictæ seditione, & bello concissa, residui dispersi per omnes terras

Adeo vt capitale esset Iudæis legibus imperatorijs pedem in Iudæam intulisse vbicunque agerent. Etiam extra Iudæam miseris modis vastati sunt à nationibus, seruiunt per mille quingentos annos, nec spes est redeundi in patriam, quid pote amplius, aut æquale? pugnis hic est? hæc est alapa? Satis captus oculis, & auribus est; qui hoc non intelligit: vt siue ad captiuitatem decem tribuum solam hæc referas, siue ad decem tribus, quæ ex residuis captiuitatis decem tribuum resfluere, quæ temporibus Christi erant florētissimæ, nullo modo hæc similitudo possit congruere, vt alapæ percussioni similis dici possit castigatio decem tribuum. Alapæ similis erat vsque ad hæc tempora, iam hæc non est alapa. Ergo hæc illam alapam ante oculos ponit, quam seruus ille infixit domino, ob quam principes omnes Iudæorum, & pontifices alapis sunt percussi vulgo per vias à Romanis, Nam quæcunque mala intulere Christo, ea omnia expetiuerunt in ipsorum capita: flagris affecere dominum, flagris cæsi sunt principes, publicè sacerdotes & pontifices Iudæorum: alapis dominum affecere, alapis eadebantur per vias Iudæorum principes, sacerdotes & pontifices: cruce affecere dominum, cruce affecti sunt Iudæorum principes & sacerdotes, adeo vt cum cincta montibus esset vrbs Hierusalem crucibus fabricandis ligna decissent, viæ deficerent crucibus ponendis: tantis malis constitit alapa illa inflicta domino. Pontifices defuere post illa, & sacerdotium nunquam post illa fuit, nec futurum vnquam. Hæc est illa plaga alapæ inflicta domino in eius passione, vt de illa intelligendus sit hic locus. Ero eis quasi dans alapam excelso super maxillas eius: ero eis pro vindicta illius plage, quæ data est excelso super maxillas eius. Si plane Latine dicere malis: ero eis quasi alapam danti populo excelso super maxillas eius. Ab hac sententia non abhoruisse D. Hieronymum inde apparet: quod ple-

pleraque ex hoc capite de Christo interpretatur, & eius sacra passione cum veteribus patribus, vt potuisset refellere objectionem illam Iuliani apostatæ impientissimi, & Iudæorum, quod hæc de captiuitate decem tribuum dicta sint, quæ imperite Euangelista ad Christum retulerit per ensitatem, id est per inficiationem, negando hæc dicta esse de captiuitate decem tribuum, sed de Christo literaliter. Sed quod Iudæi contentiosi sunt, & clamoribus omnia complent, maluit per antiphrasim Iudæos, & hæreticam refellere, id est per obfistentiam, quæ sic fit: etiam si vt dicitur esset, tamen recte ab Euangelista hic locus citatus est tanquam typus illius rei, quæ dicitur in Euangelio. Quod fecit etiam CHRYSTOST. & ita mihi magis hæc sententia placet: vt hæc propheta citata sit literaliter, quod totus hic propheta explanatus sit à veteribus patribus non de captiuitate decem tribuum: sed de Christi temporibus. Nec solum hic propheta, sed omnes duodecim prophetæ minores, & eo retulerunt Apostoli, & Euangelistæ, quoties ex his duodecim prophetis testimonia citant, & Lxx viri multis locis sua translatione Christi tempora significat plane & aperte, & IOSEPH. Iudæus, vt a Ibi explicamus, ad Christi tempora retulerit hos duodecim prophetas non ad captiuitatem decem tribuum: vt & nostros, & Iudæos habeamus testes nostræ explanationis. Et quod vt supra retulimus Diuum Petrum & Diuum Paulum duces habeamus 1. & 2. capite huius prophetæ referendi eum ad Christum non ad captiuitatem decem tribuum, & Lucam Euangelistam capit. 10. apud quem Dominus locum huius prophetæ de sua passione interpretatur, & hoc loco auctorè & probatorè nostræ sententiæ habeamus Euangelistam Matthæum, & Lxx seniores, qui trecentis annis ante Domini aduentum multos huius prophetæ locos de Christo Domino interpretantur plane & aperte. Habemus quoque huius sententiæ auctores omnes veteres, qui ab

initio prophetæ vsque ad finem, quæ interpretatur omnia de Christo interpretatur, mihi horum vestigijs insistere multo præstabilius esse duco, & ego his cartis meam sententiam propono, & eius auctores Apostolos, & Euangelistas, & Lxx viros, & veteres patres.

Vulg. D. HIERON. Et de
clinavi ad eos vt vescerentur.

Translat. LXX. Et respiciam ad
eum præualens ei.

Diuus HIERON. hæc de esu corporis & sanguinis Domini interpretatur: cum in vltima cæna corpus & sanguinem suum dedit discipulis. Hinc apparet, & ex alijs locis plurimum duplicem in plerisque fuisse lectionem, & vt ego mihi persuadeo data opera ita relicta ab ipsis Prophetis: Siquidem hic locus iuxta lectionem Hebræam, quæ nunc circumfertur, & quam D. Hieronymus agnouit est admirabilis: & præferens mysterium corporis & sanguinis Domini, vt in commentarijs explanat Hieronymus, iuxta eam lectionem Hebræam quam agnouit re Lxx, magni quoque mysterij significationem præfert. Nam quod D. Hieronymus vertit: Declinavi, reddidit: Et respiciam, addita vna littera verbo Hebræo, pro at, declinavi: legerè abet: nam vocales non scribebantur, respexi: & pro, vt vescerentur: vertere præualens, quod pro ochil, legere, iochel: præualens, à verbo iacol, possam, & præualeo: vt sit sensus: præter miracula mille quibus me Deum esse agnoscere possent, non ita dudum cum alapis sum percussus id ostendi, cum solo aspectu feci vt omnes caderent, quum eis dixi: quem queritis, Ioannis. 18. THEOPH. hæc potius videtur interpretari de vastitate inuecta Romanis post crucem Domini, qui passus est se in

crucem tolli pro genere humano, postea respexit ad Iudæos, vt eos meritis afficeret pœnis, & præualuit & deleuit illos.

Vulg. D. HIERON. Non reuertentur in terram Ægypti, & Assur ipse rex eius, quia noluerunt conuerti.

Translat. LXX. Habitat in Ephraim in Ægypto, & Assur ipse rex eius, quia non voluit conuerti.

Sihæc conuenienter superioribus & sequentibus volens interpretari, dices; Non reuertentur in terram Ægypti, quia fame, ferro, igni delebuntur. (Et Assur ipse rex eius) eorum qui residui fuerint ex illa vastitate rex erit Assyrius, id est seruient nationibus. Assur enim per Synechdochen pro qualibet natione ponitur. Vel dicitur Assyrius, pro Romano Imperatore, vt alibi ostendimus: de poposcere sibi regem Imperatorem Romanū, seruient Romano Imperatori. (Quia noluerunt conuerti ad Dominum.) Post crucem Domini expectauit illos Dominus per annos quadraginta duos, dum conuerterentur, & vocauit eos per Apostolos, per discipulos ad poenitentiam, & noluerunt conuerti, & ideo delati sunt. Lxx sine negatione legunt, qualia plurima sint Hebraicè controuersa inter ipsos Iudæos vtrum cum negatione sint legenda an sine ea. Legere itaque: Habitat in Ephraim in Ægypto, pulsus patrijs sedibus, post vastitatem inuestam Iudææ dispergentur residui in omnes terras, alij in Ægypto habitabunt, alij in Assyrijs, alij in alijs regionibus quod ad Christum conuerti noluerunt.

Vulg. D. HIERON. Cœpit gladius in ciuitatibus eius &

consumet electos eius, comedet capita eorum & populus meus pendebit ad reditum meum, iugum autem imponetur eis simul quod non auferretur.

Translat. LXX. Infirmatus est gladius in ciuitatibus eius, & requieuit in manibus illius, & comedent de cogitationibus suis vel de consilijs suis, & populus eius suspensus est ex incolatu suo, & Deus super honorata eius irascetur, & non exaltabit eos.

COepit gladius in ciuitatibus eius incipient vastari ciuitates Iudææ. Nā vt intelliges ex Iosepho paulatim coepere vastari ciuitates Iudææ, si forte respicerent, & ad Christum redirent, vt seruaarentur. Sed D. Hieronymus alia agnouit lectionem Hebræam mutatione vnus literæ n, in h: nam pro chalah, ægrotauit, legisse videtur, chalah, incœpit. Lxx legere chalah, ægrotauit, quæ lectio nunc circunfertur: Infirmatus est gladius in ciuitatibus eius, factum ita leges Hierosolymis apud Iosephum lib. 5. & 6. de bello Iudæico, & fame erant adeo confecti: vt nō esset eis potentia armorum tenendorum, & in alijs vrbibus omnia cedebant pessime. (Et consumet electos eius) præcipue, vt dictum est centies, omnis pestis illius belli recidit in primarios & principes, quod significant etiam verba sequentia: (Et comedet capita eorum) iuxta illud: vae vobis Pharisei, &c. Lxx pro consumet & electos eius, edidit: Requieuit in manibus eius, quia chileta, verbum Hebræum, consumet, significat: vt vertit D. Hieronymus consumet gladius, & deficiet: vt vertere Lxx, deficiet gladius, quia præ morbo pestis & famis deficiebat gladius in manibus eorum: quod D. Hieronymus

nymus legit badau, electos eius: nā bad, aiunt Rabini significare mendacem, & virum fortem: & inde Hieronymus vertit: fortes electos eius: Iudæi dictionem Hebræam confodiunt obelo, tanquā male versam à D. Hieronymo, quod nō vertit vt, R. Ioseph: Consumet membra eius vel filios eius: & benè congruit sententiæ hæc Iudæorum interpretatio: Lxx vero pro badau, legere, bejadau, in manibus eorum. Pro capita eorum, Hebraicè est consilia eorum. D. Hieronymus, consilia eorum est interpretatus consiliarios, senatum, capita populorum: Lxx ad verbum reddidere: comedent de consilijs suis, luēt pœnas consiliorū, quæ coepere aduersum Iesum, vt illum perderent. (Et populus meus pendebit ad reditum meum) quando illos liberem, quando redeam illos liberaturus, expectat enim iam mille quingentos annos vt liberem eos captiuitate, & expectabunt frustra, quoad redeant ad Christum. Lxx pro mesubath ad reditum meum, legere mesubato, ad reditum suum: quando meo iussu redeant ex captiuitate, eadem est sententia, ex incolatu suo, ergo quando illos reuocem ad suum incolatum. (Iugum autem imponetur eis simul) pro hoc Lxx, Deus super honorata eius irascetur: quod. 78. articulus est, si scribatur cum cegol: si cū cere, Deus, & hy, si accipiat cholem, punctum iugum: si patach, super, Et ita D. Hieron. vertit: & iugū quod articulus nō vertitur Latine, quod noster sermo articulus nō habet Lxx, reddidere & Deus super, & pro Hebræa lectione, iqurahuhu, lege re, querue: nobiles nominatos: iachad, simul, legere iachar, irascetur: & Deus super nobiles eorum irascetur super nobilitata eorum, super templum, & Hierosolyma & sacrificia, sequentia verba. Ierome: vertipotes, vt reddidit D. Hieronymus. Nō auferetur ab eis iugum, nec recipient pristinam illam maiestatem, quia vbi venit veritas, vmbra nihil est opus. THEOPH. sic hæc explanat: Honorata populi, Hebraicè templū,

& quæ in eo sunt in quæ iratus Dominus dixit: Relinquetur terra vestra deserta, & non exaltabitur amplius hic populus. Et interpretatur etiam aliter, cum dixerat (inquit Propheta) pendebit hic populus ex incolatu suo, ex rebus terrenis, ex opibus, ex diuitijs, Nam vox Hebræa mesubato, hoc potest significare à verbo iasab habito. Pendent ergo, inquit, Iudæi ex rebus terrenis, & ita Deus irascitur in eos honoratissima, in diuitias, in honores, in vxorem & filios, & potissimum in eorum animas, nunquam hunc Deus exaltabit (inquit) D. Hieronymus. Hæc vertit breuius, (Iugum imponetur eis simul) iugum captiuitatis. (Et non auferetur) nō liberabuntur captiuitate quoad redeant ad Christum. Iudæi nostri temporis, & Iudaizantes וַי, iugum legunt, alijs וַי, excelsus, id est, Deus, & quod D. Hieronymus legit cum punctis passiuæ vocis, legunt cum punctis vocis actiuæ: sic enim R. D. hunc locum interpretatur, & ad excelsum vocabant Prophetæ, vt leges in dictione. וַי: vt intelligas Iudæos mutare puncta, & significationes, nec mirere tantopere Lxx, qui trecentis annis ante Christi tempora Christum sonant, & Christi mysteria, si alia agnouere puncta, & alia Hebræam lectionem aliquando.

Vulg. D. HIERON. Quomodo dabo te Ephraim? protegā te Israel? quomodo dabo te sicut Adama? ponam te vt Seboim? cōuersum est in me cor meum, pariter conturbata est poenitudo mea, nō faciam furorem iræ meæ, non conuertā vt disperdam Ephraim.

Translat. LXX. Quid tibi faciam Ephraim? protegam te Israel? quid tibi faciam? sicut Adama ponam te? & sicut Seboim?

Seboim? conuersum est cor meum in idē, conturbata est penitentia mea, non faciā iuxta iram furoris mei, non derelinquam vt deleatur Ephraim.

AMBROS. de penitentia libro. 1. cap. 4. docet hoc loco Osee, vocari peccatores ad penitentiam, & spectare eos Dominum, vt agant penitentiam, & Dei indignationem esse ad terrendos quosdam, vt indignationis sue furore eos conuertat, ita vt in quibusdam indignatio non vltionis sit executio, sed magis absolutionis operatio: & videtur sentire, hæc verba Domini Iesu esse. Ait enim Ambrosius: Quid enim Dei misericordia promptius, quam quod ipse per Oseam dixit his, quibus iratus minabatur, quibus continuo tanquam reconciliatus indulget. Ait enim quid tibi faciam Ephraim? quid tibi faciam Iuda? & infra: quomodo te constituam? veluti Adama efficiam te? sicut Seboim? quæ duæ vrbes Sodomorum erant, faciam te incendio de coelo misso conflagrare, vt olim conflagrauerit Sodomitarum vrbes: siquidem maioribus flagitijs te contaminaſti, quam olim Sodomitæ; conuersum est, inquit, cor meum, in eo ipso, conturbata est penitentia mea, non faciā secundum iracundiam furoris mei: Nonne apparet quod ideo nobis peccantibus indignetur Dominus Iesus, vt indignationis suæ nos furore conuertat? Hæc Ambrosius. Ergo quomodo dabo te Ephraim? Romanis armis, scilicet vt delearis prorsus, Protegam te Israel, cum Romani te vallo circundabunt, cū ad terram prosternerent te. (Quomodo dabo te sicut Adama) crimen Iudæorum qui Christum affecere cruce Sodomis semper comparatur, vt dictum est in Amos Prophetam, & latius in Esaiam afficiam te simili pœna sicut Adama, & Seboim vrbes Sodomorum; delebo vos omnes igne de coelo misso. Conuersum est cor meum &c. vt ait Ambrosius ibidem, in

dignatione veluti patrio affectu dubitat quomodo ad pœnam tradat errantem, loquitur more humano, nõ quod in Deo sint hæc dubitationes. Idem ait CHRISOSTOMVS Homelia. 3. de penitentia, Terret, inquit, Dominus & spem dat, Quid tibi faciam? quasi dicat nescio quid faciam: ait Chrysostomus, nescis quid facias? scio, sed nolo. Expetit peccatorum natura, sed continet clementiæ, pietatisq; magnitudo. Quid tibi faciam? parcam tibi? Sed non credis, perfequar te? Sed mea non sustinet clementia: quid tibi faciam? vt Sodomam ponam te? & vt Gomorrhiam subuertam te? conuersum est cor meum: impulsibilis, passibilem imitatur hominem, magis autem amabilem matrem. Sed turbatus, inquit, sum in mea penitentia, & Deus turbatur te? Sed mea quidem cogitas. Deus enim immutabilis, sed nostras imitatur dictiones.

Vulg. D. HIER. Non conuertar vt disperdā Ephraim, quia Deus ego & non homo, in medio tui Sanctus & non ingrediar ciuitatem post Dominū ambulabunt.

Transla. LXX. Non derelinquam vt deleatur Ephraim, quoniam Deus ego & non homo in te Sanctus, & non ingrediar in ciuitatem, post Deum ambulabo.

EVSEBIVS Pamphili demonstrationis Evangelicæ libro. 5. demonstratione. 22. duas personas patris & filij demonstrari hoc loco ait: & Christum hoc loco Deum appellari, idque planè iuxta translationē Lxx, Non reliquam vt deleatur Ephraim, non prorsus delebo Iudæos post meam crucem, quod

per varia temporum interualla intrant Ecclesiam multa Iudæorum miriades: & in fine sæculorum sunt intraturi omnes, cū intrauerit gentium plenitudo. Quia Deus, ego & non homo in medio tui sanctus: sic dispungendū est tā in nostra vulgata, quam in translatione Lxx. EVSEB. Deus incarnatus, inquit, ad eos, qui dicebant eum hominem esse Sanctum & non Deum; Deus ego sum & non homo in medio tui Sanctus, vel non homo in te sanctus, id est non tum homo Sanctus tantum, vt dixere: tu homo cum sis, facis te ipsum Deum? Non sum homo tantum, sed Deus factus homo, & cū se dixerat Deum, subiicit, post Deum ibo, post Deū patrem ibo, patri obtemperabo, hæc ergo interpretatur sic EVSEB. vt Christus Deus dicatur hoc loco, & Dei facere mandata in quantum homo. Ergo iuxta Lxx Deus it post Deum, Deus filius mandata accepit à patre, & ea facit. D. HIERON. aliam lectionem Hebræam agnouit, non legit enim: Post Deum ambulabo, sed in tertia plurali; Post Deum ambulabunt, Iudæi conuersi, scilicet conuertentur enim multi, vt dixi. Hæc varietas personarum Hebræicè vbi est duplex lectio, non rara est. (Non ingrediar ciuitatem) non introibo ciuitatem Hierusalem vt illam defendam. Vt significet non delendos quidem Iudæos prorsus, se tamen non defensurum Hierosolyma quando ruat, & audita vox illa est Angelorum relinquentium Hierosolyma, cum gloria Domini, iuxta Prophetam, deseruit Hierusalem. Relinquamus hæc sedes: postquam relictae sunt, non est Dominus rediturus, vt eas illustret. EVSEB. Cum surrexero, inquit Dominus, non redibo ad conuersationem hominum, nec verabor in Hierusalem cum meis, quia ego Deus sum non homo tantum. CYPRIAN. 1. A. 356. in testimonijs lib. 2. aduersus Iudæos cap. 6. multa citat testimonia scripturæ, quibus probat, Christum esse Deū: inter quæ hoc citat & tam planum putat, vt interpretatione non credat egere. Itē

apud Osee dicit Dominus, nõ faciam iuxta iram indignationis meæ, non sinam deleri Ephraim, quoniam Deus ego sum & non homo in te Sanctus, & non introibo in ciuitatem, post Deum ibo, hæc tenus CYPRIAN. Vbi Deus est, qui loquitur: ipse enim ait: Quoniam Deus ego sum, & subiicit, post Deum ibo, quæ lectio antiquissima est Hebræicè: quando. 72. Iudæi illius testes sunt. Hæc culpa Iudaizantium, qui omnia peruertunt, male disposita sunt in quibusdam exemplaribus. Antiqua dispositio, ex EVSEB. & CYPRIAN. & THEOPH. nota est.

Vulg. D. HIERO. Quasi leo rugiet, quia ipse rugiet, & formidabunt filij maris, & auolabunt quasi aues ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum, & collocabo eos in domibus suis dicit Dominus.

Transla. LXX. Sicut leo rugiet quia ipse rugiet, & stupebunt filij maris & venient quasi aues ex Ægypto, & quasi columbae ex terra Assyriorum, & restitua eos in domus suas dicit Dominus.

Iam hæc omnes, non solum nostri, sed etiam Iudæi olim ad Christum referebant, quod argumentum est etiam superiora ad Christum spectasse? Quasi leo rugiet, quando infernum contriuit, & mortem vicit, iuxta illud: Catulus leonis Iuda ad prædam filii mi ascendisti vt leo, & quasi leæna quis suscitabit eum? sic RVPERR. sic HIERO. sic etiam B. PROS. de prædicationibus Dei parte. 3. promissiones. 30. Impleta sunt de incredulis discipulis increpatis, quæ Osee prædixit: sicut leo rugiet, firmat enim hoc Euangelium Marci. Apparuit illis Iesus & increpuit incredulitatem eorum: & iuxta illud Genes:

nefis: Ascendisti & dormisti, vt leo, &c. quia ipse rugiet, ipse & discipuli sua prædicatione minitendo poenas sempiternas regnum cœlorum promittendo. THEOPHY. Rugiit Dominus, quando clamans voce magna emisit spiritum, inquis: In manus tuas Dñe commendo spiritum meum: tūc filij maris, filij draconis, qui regnabat in aquis principis huius mundi formidabunt, cum videbunt spoliatos inferos. Ergo THEOPH. etiam vt leonem rugiisse Dominum putat, cum dixit: Aperiite portas principes vestras, &c. & filios maris, filios baptis mi interpretatur. RVPERTVS & THEOPH. auolasse quasi aues ex Aegypto, cum prædicatione Christi, qui resurrexit vt leo deuicta morte, & deuictis inferis: prædicatione Euangelij facit nos auolare ex Aegypto, ex Assyrijs, ex omni natione ad terram; quam sancti sunt possessuri, quæ terra uiuentium est: quippe ipse Deus, ad mansiones quæ sunt apud patrem, (hoc enim significare putat verba illa, collocabo eos in domibus suis) in suis mansionibus quæ multæ sunt apud patrem. De varietate lectionis Lxx leges apud Hieronymum, qui hunc locum sic quoque interpretatur, vt dixi, de Christo, & Christi temporibus vt multo plura ex hoc cap. de Christo interpretatur, quam de captiuitate decem tribuum.

Vulg. D. HIERON. Circumdedit me Ephraim in negatione, & in dolo domus Israel.

Translat. LXX. Et circumdedit me in mendacio Ephraim, & in impietate domus Israel, & Iudas.

THEOPH. quanquam ad Idololatricam refert, refert ad Christum tamen, & esse idem putat cum illo: Circumdederunt me canes multi, & de falsis testibus aduersum Christum interpretatur.

Ergo circumdedit Ephraim Dominum in passione, in negatione cum eum negauit, inquis, Noli scribere rex Iudæorum: & non habemus regem nisi Cæsarem. Rupertus eodem refert, sed nescio quæ mala hæc sit fors, vt cum RVPERTVS, sit professus stultissimum esse interpretationem Hebræorum sequi, illam non desinat sequi, & iniqua & repugnantia verba extrahat, postea ad Christum redit, sed fortasse dabat hoc illis temporibus, quæ hæc exigebant. Hæc Lxx aliter distinxerint quam D. Hierony. Nam illam vocem Iudas superiori sententiæ tribuere ait, vt esset sensus: Ephraim & domus Israel & Iuda Dominum in negatione circumdedisse cum in litteris Euangelicis eum negarunt centies esse Messiam, esse Deum, esse missum à Deo, & sic legere: & in impietate domus Israel & Iudas circumdedit, scilicet Dominum & nouo initio, & sic interpretatur D. Hieronymus, vt fere totum hoc caput D. Hieron. de Christo explanet & de eius temporibus.

Vulg. D. HIERON. Iudas autem testis descendit cum Deo, & cum Sanctis fidelibus.

Translat. LXX. Nunc cognouit eos Deus & populus Sæctus vocabitur Dei.

Nunc cognouit eos Deus THEOPHY. eos, inquit, qui credidere Christo ex Iudæis qui populus Sanctus Dei vocabitur: Sed negabis sic esse Hebraicè, & certè aliam lectionem Hebræam agnouere Lxx nam ex 77. descendit, litteram 7. demunt, & 7. cum sequenti voce coniungere, quod non raro fit apud Hebræos, vt alij dicant dictiones legendas coniunctim, alij diuisim. Legere, ergo Lxx coniunctim, נַוּי, nouit ipsos Deus, & uoculam sequentem נַוּי, interpretatur populum, quod eam alio puncto legunt, & sic uertere: Nouit ipsos Deus, & popu-

populus Sanctorum fidelis, supple uocabitur: quod de Apostolis, & his qui credere Christo interpretatur THEOPHY. Eadem sententia est nostræ uulgatæ; Iudas enim pro populo credentium poni confessi res est: Iudas ergo, id est, qui Christum sunt confessi, nam iada, cõfiteri est, descendit ex Iudæa, quæ montosa tota est, cum Deo; cum Spiritu sancto; qui illorum pectora complebat testis, iuxta illud Euangelij: Prædicatè Euangelium omni creaturæ incipientes à Hierusalem: & iuxta Esaiam: Estote mihi testes, &c. Descendit ergo testis cum Deo, & cum sanctis fidelibus ad prædicationem Euangelij, & totum orbem peragrare disseminando Euangelio in omnibus gentibus. D. quoque Hieron. ad Christum refert vt dictum supra est, vt Diuus hic totum fere cap. referat ad Christum. CYRILL. Glaphyrorum lib. 6. intellige, inquit, nos ueluti ignotos Deo propter peccatum, scilicet notos factos fuisse ei, & propinquos propter Christum; suscipit enim nos libentissime quod filius testatur nos sibi cognatione esse iunctos, & sic nos sua dilectione omnipotens pater dignatur, & nos uocat ad id ut unum cum eo simus. Sed CYRILL. translationem Lxx interpretatur.

CAP. XII. Osee.

Vulg. D. HIERON. Ephraim pascit uetum & sequitur æstum, tota die mendacium & uastitatem multiplicat, fœdus cum Assyrijs iniit, & Oleum in Aegyptum ferebat, iudicium ergo Domini cum Iuda, & uisitatio super Iacob, iuxta uias eius, & iuxta adinventiones eius reddet ei.

Transla. LXX. Ephraim malus spiritus persecutus est æstum tota die, inania & uana multiplicauit, & testamentum cum Assyrijs pepigit, & oleum in Aegyptum mercabatur, & iudicium Domino cum Iuda, ut uisceretur Iacob iuxta uias eius & iuxta adinventiones eius, reddete i.

PHRAIM pascit uetum Lxx. Ephraim malus spiritus; vox Hebræa נַוּי, uarijs punctis pascit significat, & malus; si scribas נַוּי pascit, ut reddidit D. Hieronymus: si נַוּי malus, ut uertere Lxx. Ephraim dixi ex EVSEBII, demonstratio nis Euangelicæ. libro 9. demonstri 17. pro populo impio Iudæorum, qui Christo non credit, & qua causa id fiat, Ephraim ergo populi Iudæici impij malus spiritus est. Malus spiritus, immundus ille Luca cap. 11. qui redijt in domum suam & duxit secum alios septem spiritus nequiores se, ille malus spiritus ergo exagitat, & possidet Ephraim, cum enim Propheta clauerit caput proximum propheta de prædicatoribus uerbi, subijgit prophetiam de Iudæis perfidis, qui Christum & Christianos persequerentur. Ephraim, id est populi increduli (inquis) spiritus malus est. THEOPH. sic distinguit: Ephraim spiritum malum sequitur, & cõgruit cū lectione Hebræa etiã: THEOPHY. uerba sunt: Quod Iudæi recipere noluerunt Christum spiritum oris nostri, sub cuius umbra uicturi erant; permitti sunt sequi spiritum malum mundum, de quo Lucas cap. 11. Iudæi huius capitis mutant distinctionem, & omnia turbant, ut Christo aduersentur (& sequitur æstum) eodem modo Lxx. Nam καὶ σὺν ἄστῳ est, & docet in Timæo Plato & fufius in Locrensi Timæo, esse animi morbos exitiales, ut corporis sunt morbi pestilentes, & morbos animi exitiales appellat, cum ardet auaritia; aut sæua cupidine pectus, cum

cum incensum libidine est, aut inflammatum ira, aliaque prava cupiditate calet. Et Aristoteles, & medici te docebunt esse caufon cū pars corporis extrema per exigua febris videtur calere, intima ardentissimo calore astant. **THEOPH.** hūc caufonem, hunc astantem zelum videtur interpretari illum, scilicet quo actū, & repleti Iudæi iniecerunt manus in Apostolos, & quo actuum. 13. videntes turbas Iudæi repleti sunt. Denique zelum illum quo repletos Iudæos Ecclesiam Dei persecutos actus Apostolici saepe testantur, quæ ego omnia verissime dicta arbitror, tamen intelligenda hæc arbitror de omnibus Iudæorum vitijs, quibus dediti ut libere in eis versarentur Christo ad uersabantur. (Tota die mendacium & vanitatem multiplicat.) Lxx (tota die inania & vana multiplicat.) Sad, vox Hebræa vanitatem significat, ut transtulit D. Hieronymus, & alijs punctis dæmonem, quo modo Lxx videntur vertisse, nam dæmones solent appellari vana, Mendacia namque & inania pro eodem accipiuntur. **THEOPH.** non currunt (inquit) ad lacrum Baptisma, & sequuntur vanas spes, sperant enim se recuperaturos patriam, qua pulsi sunt, & liberandos se esse captiuitate. Sed cum Sad, dæmonem significet sequuntur vanas spes recuperando patriam & sequuntur dæmonem idololatriæ, quorum præsidio sperant se fore tutos. Vulgata D. Hieronymi sic sequuntur mendacia, non solum illa de quibus litteræ Euāgelicæ meminere, cum Dominus dæmoniam habere dicebant, & in Beelzebub principe dæmoniorum eijcere dæmonia, & cum cum Samaritanum appellabant, & insanire calumniabantur: sed quod ut referunt Ecclesiasticæ historiæ, & referunt **I V S T.** & **E V S E B.** & **H I E R O.** legatos mittebant in omnes orbis partes qui docerent blasphemare nomen Domini. (foedus cum Assyrijs iniit & oleum in Aegyptum ferebat) dixerat & vastitatis, id est ea causa fuit Iudæis vastitatis quod blasphemando nomen Domini impedi-

bant Euāgelij prædicationem, qua ne impediretur acceleravit Dominus Iudææ vastitatem: subiicit, inibat populus Iudaicus, foedus cum Assyrijs & alijs nationibus, per synecdochen, cum ex vno plures intelligimus, aut omnes: ut docet Quintilianus. Ergo cum Assyrijs, id est cum Assyrijs, cum Aegyptijs, cum Romanis, & alijs nationibus & ferebat oleum & vnguentum pretiosissima ad Aegyptios, ad Romanos, ad alias gentes ut ex vno plures significantur ut ait Fabius, & Samem, vox Hebræa oleum significat, & vnguentum, vnguentis porro admiscetur etiam oleum. Sperabant Iudæi se posse Dei iram fugere aliarum nationum præsidio, & ideo ad populum Romanum, & ad alias nationes mittebat legatos, mittebat munera pretiosissima: **THEOPH.** hæc aliter: quod D. Hieron. aliter hæc vertit quæ Lxx. Quod enim D. Hieronymus vertit foedus, cum Assyrijs iniit, Lxx reddiderant testamentum cum Assyrijs pepigit: quæ verba translationis Lxx interpretatur **THEOPH.** id est fecit populus Iudaicus rebellis ut testamentum feriretur cum Assyrijs, ut testamentum vetus & nouum transfret ad Assyrios, ad nationes, ex vnis enim Assyrijs significat nationes omnes, per synecdochen, ut dixi, iuxta illud: Auferetur à vobis regnum & dabitur genti faciēti fructum. Ablatum ergo testamentum à Iudæis percutitur cum nationibus: id sua perfidia efficiēt Iudæi. (Oleum in Aegyptū ferebat.) **THEOPH.** Dei oleum Iudæi sua perfidia nationibus reliquere, iuxta illud: vobis oportebat primum regnum Dei prædicari, &c. Ecce conuertimur ad gentes. Itaque inquit **THEOPH.** impijs Iudæis gentes successere heredes, Olei sacramentorum & Spiritus sancti. Oleum inquit Theophylactus Spiritus sancti quo inuncti sumus baptizati, qui ex nationibus sumus. (iudicium ergo Domini cum Iudæa) prædicatur vniuersæ Iudææ vastitas post crucem Domini, quando Christū, quem expectabat promissum patribus & præsignificatum

nificatum tota lege veteri recipere noluerunt, nec id solum, verum alijs nationibus erant impedimento, ne illum recipere (iuxta vias eius) vastabitur Iudæa ut commeruit.

Vulg. D. H. E. In vtero supplantavit fratrem suum, & in fortitudine sua directus est cū Angelo, & inualuit ad Angelum & confortatus est.

Transla. LXX. In vtero supplantavit fratrem suum, & in labore suo preualuit ad Deum, preualuit cum Angelo & potentiam habuit.

Diximus quoties Propheta historiam veteris testamenti citat, illā citare tanquam typum rei de qua agitur, quod Propheta hoc capite agit, cum historias multas citat ex veteri testamento, ut eas typos esse ostendat mysteriorum Christi, ostendit ergo Propheta historiam totam Iacob typum fuisse persecutionis Iudæorum, qua Christi etiam ab vtero sunt persecuti. Siquidem Iacob cum plātam fratris sui apprehendit, ac supplantat populum Iudæorum significat, qui fratrem suum Christum recens natum supplantare est conatus. Nam cum magi venere & quæsiere, vbi natus esset rex Iudæorum, Herodi monstrauere patriam & simul cum Herode, ut aiunt, veteres patres fecerunt ut occideretur pueri innocentes à bimatu & infra, ut Christus puer occideretur. Ita Iacob, id est Iudæorum populus supplantare Christum fratrem suum est conatus. Nam scripturæ canon est, vnū, sepe duas personas sustinere. Nam Moyses spiritaliter pro Christo ponitur, aliquando pro infideli Iudaico populo. Et hoc loco Iacob pro populo Iudaico qui à Iacob ortum trahebat, & frequentissime pro Christo, qui ex eius semine natus est, ex

*Vnus sepe
duas typice
personas sustinet.*

sacra Virgine videlicet quæ nata ex semine Iacob erat, & ad hoc exemplum sequentia omnia interpretatur **THEO.** (Nam quod sequitur, in fortitudine sua directus est cum Angelo) Christi passionē significare ait, vbi Iacob, i. populus Iudæorum (est enim mos scripturæ Iacob & Israel appellare vniuersum Iudæorum populū) est directus aduersus Angelum magni Consilij, id est aduersum Deum, ut vertere Lxx & Elohim verunq; significat Deum, & Angelū & Sara, verbum Hebræum præualere significat, & dirigere vt vtraque translatio cum Hebræa lectione congruat: & ita Lxx vertere, præualuit quod illa fuit horatenebrarum, D. Hiero. reddidit directus est, à verbo Iasar dirigere, quod Iudæorum impius populus ausus regi gloria afferre manus. Be ono, vox Hebræa D. Hieron. transtulit in fortitudine sua, quod on, fortitudo est, & impietas & labor, & ita Lxx vertere in labore suo, i. in suam pestem, vel in impietate sua; cum ergo propheta supra dixerit, iudicium Domino esse cū Iudæis, & retaliaturum Dominū mala Iudæis, quæ ab illis acceperat, enumerat Iudæorum impietates, & hanc primā omnium, quod Christum recens natum vnā cum Herode extinguere sunt conati, quæ expectabant, & signa quæ acceperant loci, & oppidi vbi Dñs erat oriturus, ad infidias Dño faciendās detorsere, ut quæ expectassent tandiu, cum aduenisset, extinguerent, quod præmonstratū indicat Propheta historia hac Geneleos de qua dixi (inualuit ad Angelum & confortatus est) Lxx, & confortans est cum Angelo, & potentiam accepit: Inualuit Iacob aduersum Angelum magni consilij, aduersum Christum scilicet & confortatus est, fortitudinem accepit. Nam verbum Hebræum & Græcum significat accipere illam potestatem, de qua Dominus: Non haberes vllam potestatem in me, &c. Ita inquit **THEOPH.** significari Iudæos præualituros potestate data desuper aduersum Angelum magni consilij. **AVGVST.** super iudicium libr. 7. q. 49. Iacob

cob inquit præualuit Angelo, Christi in firmitati, quia ita voluit, vt ab his quæ oportebat in passione perferret: A V G. quoque contra Maximinū Arianum lib. 3. cap. 25. hunc locum sic interpretatur vt Theophylactus: vt per luctam Iacob & Angeli Christus sit figuratus: quia futurum erat vt Iacob in filijs qui crucifixerunt Christū, præualuissit Christum videretur, & in filijs suis videret Christum facie ad faciem, & ait A V G V S T I N. Oseam Prophetam dicere cum Iacob Angelum & Deum fuisse luctatum: quod idem erat Deus, & Angelus magni consilij, & refellit illic hæreticum illum, qui hunc huius propheta locum explicabat hæreticè. A V G. contra Faustum Manichæū lib. 12. cap. 26. Quis alius inquit in Angelo cum Iacob luctatus: cum sibi præualere quasi fortiosem infirmior, victus victorem partim benedicit, partim latitudinem foemoris eius claudam reddit: nisi qui præualere aduersus se populum Israel est passus, vt redimeret nos: quosdam qui crediderunt benedixit in eis, latitudo autem foemoris Iacob in multitudine carnalis populi claudicauit. Hæc Augustin. Nam confessa res est in foemore esse vim generatiuam, vim seminis, & ponitur pro posteris Iacob. Idem contra Secundinū Manichæum lib. vno cap. 23. luctans Iacob cum Angelo, vbi futura cum carne Christi figurata est lucta populi Israel propheticè, tibi risum mouet. Et quæstionū super Genesim lib. 1. cap. 85. de lapide quæ vocauit Iacob domus Dei, prophetia est de domo Dei futura, non enim illum lapidem Deum appellat, sed domum Dei, quia in illo erat futura. Et lib. 7. quæstionum super Iudicum cap. 49. quod in Iudæis completum est, inquit, qui præualuerunt in firmitati Christi, quia ita voluit, vt ab eis, quæ oportebat passione perferret: & ideo Iacob præualuit Angelo cum quo luctabatur. Idem Augustinus lib. 12. cap. 26. Quis alius, inquit, lapis positus ad caput Iacob, vt nominatim quodammodo exprimeretur illo lapide Christus:

quis alius, inquam, ille lapis est sic vnctus nisi Christus? quis enim nesciat Christū ab vnctione nomen accepisse, quod tunc Iacob per benedictionem appellatus est Israel: amen dico vobis, inquit, Angelos Dei ascendentes & descendentes videbitis super filium hominis, vt Angeli Dei ascendentes Euāgelistæ essent, alen dētes ad illud: In principio erat verbum, & descendentes ad illud: verbum caro factum est. C Y R I L L V S lib. 5. in Genesim de Iacob quando ascendimus in Bethel in domum Dei (id enim Bethel Latine sonat) illic lapidem agnosceamus illū, qui factus est in caput anguli, hoc est Christum vnctum à patre oleo exultationis, vnctus est enim à Patre Dominus in lætitia omnium nostrum, in exultatione vniuersæ terræ, & vnctus Spiritu sancto, vt Trinitas plane illo typo sit significata, sed vt illic in typo est significata Trinitas, hic in propheta verbis. Et visum Deū ait A V G V S T I N. in forma hominis, quod futurum erat vt fieret homo, eadem pene verbis eisdem ait G R E G. Nazianzenus in libro de fide Iacob (inquirens) Dominus est vitus apud Oseam in Angelo & in homine vt se indicaret esse illum magni consilij Angelum, in homine vt imaginem ostenderet futuræ colluctationis cum factus homo cum filijs Iacob in passione est colluctatus. Lectio Hebræa sic quoque, verti ad verbum potest. Et in impicitate sua principatus est aduersum Deum, id est, exercuit Iacob in filijs suis principatum aduersum Christū, cum Dominus in sua passione adductus est ad Anan & Caipham Iudæorū principes. Vbi Iudæorum principes Christū Dominum iudicabant vnctum. Principabantur ergo principes Iudæorum aduersum Dñm, & Christus Dñs vnctus corā illis sedentibus adstabat. Et illud quod sequitur: Inualuit ad Angelum: sic quoque potest reddi: & principatus est aduersum Angelum, id est, exercuit principatum aduersum magni consilij Angelum, & potuit vel accepit potestatem, sic enim

enim vertere Lxx, quia data est Iudæorū populo & principibus tenebrarum potestas aduersus Christum & sic interpreta- bimus illud nostræ vulgatæ: confortatus est, id est, robor accepit, & potestatem vt hoc faceret, & permissum est in corpus Christi robor, & Christi corpus pati permissum est.

Vulg. D. HIERO. Fleuit, & rogauit eum.

Transla. L X X. Fleuerunt, & deprecati sunt me.

A V G V S T I N. tomo 4. Quæstio num super Genesim, lib. 1. quæst. 104. Quod Iacob ab illo Angelo (inquit) cui præualuit luctando, desideret benedici magna est de Christo propheta, præualere vitus est Iacob Christo per eos posteros suos qui Christum in crucem sustulere, benedicitur à Christo in suis posteris, qui crediderunt, & baptizati sunt. Claudicauit Iacob in latitudine foemoris, in multitudine filiorum suorum, qui non crediderunt: & quod pauci ex posteris Iacob crediderunt, & multitudo generis Iacob non crediderit, Claudicasse dicitur in latitudine foemoris in sui generis multitudine. Hoc latius idem A V G. contra Faustum Manichæum lib. 12. Sed magna quæstio est apud D. HIER. & THER. cur cum Hebræicè sit: fleuit & rogauit, numero singulari, & ita omnes translatores verterint, Soli Lxx reddiderint numero multitudinis: aut quo spectarint? quid se sibi voluerint? facilis his temporibus, mea quidē sententia est responsio. Iudæi & nonnulli alij illa verba, fleuit & rogauit, ad Angelū referunt, vt Angelus fleuerit & rogauerit Iacob, vt se dimitteret victū iā, & iuperatū. Imperitos homines: Angelus incorporeus Iacob rogat, vt se dimittat? A page hominum stultitiam: & tamen in pretio sunt. Lxx ergo, quos Au-

gust. & alij patres sua translatione scripturæ lucem afferre testantur, quod interim pro translatione scripturæ paraphrasim reddant, interim committentariolam quædam, Lxx in quâ sua translatione admonēt nos, quid hæc historia significet, & eius typum: fleuerunt, inquit, posteri Iacob qui me cruce affecere, egerunt poenitentiam, & me deprecati sunt. Ita enim interpretantur hunc locū A V G. G R E G. & THER. de posteris Iacob, qui crediderunt, & egerunt poenitentiam, quod Christum cruce affecerint. Vulgatus ille canon est in scriptura totū poni pro parte & contra vt Iacob pro parte suæ sobolis ponatur: vt supra pro perfidis Iudæis, & hoc loco pro his, qui ex eius posteris Christo crediderunt. Rursus canon est Augustini, solere prophetas tropicis locutionibus miscere veritatē, vt obscuritati troporum veritas admista lucem afferat, quæ de re Quintilianus cap. de tropis vbi duplex genus allegoriæ facit, totam allegoriam & allegoriam permistam, cum pars rei significatæ permiscetur allegoriæ, quo in genere inquit Quintilianus species ex accersitis verbis venit, intellectus ex proprijs, id est, ex parte adiuncta rei quæ per allegoriam significabatur, ex veritate rei significatæ admixta. Hoc ergo quod prophetis tribuit Augustinus nō solum Prophetæ faciunt, faciunt etiam Lxx frequenter, admixto vno verbo aut duobus rei significatæ totam pandunt veritatē rei per allegoriam prædictæ. Vulgata ergo quæ Hebræam lectionem ad verbum reddit, sic explanabitur, fleuit Iacob postquam præualuit aduersum Angelum testamenti in posteris suis. THER. T V L. LIANVS in libro de Trinitate fol. 512. de loco illo Genesios disputans, Homo inquit luctabatur cum Iacob si homo solitarius, quis est iste? Vnde est? quare cum Iacob luctabatur? quæ ratio contentionis istius tantæ? quare Iacob, qui ad tenendum hominem cum quo luctabatur fortior inuenitur benedictionem ab eo, quem ipse detinebat postulat, quia iam

Allegorijs interdū admiscetur veritas.

Lucifer oriretur, nisi quia præfigurabatur contentio hæc inter Christum & filios Iacob futura, quæ in Evangelio perfecta narratur, contra Christum in quantum homo colluctatus est Iacob & potentior est inuentus cum illum cruci suffixit, & quamuis superior damnando Christum repertus, eget tamen Christi misericordia & benedictione. Sed hæc homo qui cū Iacob luctatus est, non, inquit, nomen tuum vocabitur Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Ac si Israel est homo videns Deū, ostendat participare Dominus, quod non tantum esset hominis, cum quo luctabatur, sed & Deus, Et ut nulla esse posset dubitatio, in expectationem ipse posuit dicendo: Quia inualuisti cum Deo. Ob quam causam hic idem Iacob intelligens iam vim Sacramenti nomen loci illius in quo colluctatus est, vocauit visionem Dei, & subiunxit causam: vidi, inquit, Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Vidit autem Deū, cū quo colluctatus est, quasi cū homine, sed hominem quidem, quasi victor tenuit, benedictionem autem à Deo ut inferior postulauit. Ita cū Deo, & cum homine colluctatus est, & lucta illa ibi præfigurata in Evangelio inter Christum & populum Iacob perfecta est. Hæc Tertullianus, & alij veteres quos citauit: ut apparet quam Iudæizet quorundam sententia, qui vbiunque ferè de perfidis Iudæis mentio est, laudibus in celum ferunt: nec vident quam sua famæ male cōsulant, cum legentem subire possit ille verticulus: laudibus arguitur viniuolus Homeros. Quid iniquis populus Iudæus non populus Dei dicebatur, quid nisi? Sed vbi de perfidis Iudæis mentio est, nihil est quod illos commēdes, quos Christus Dominus, Apostoli, & Evangelistæ & vniuersa ecclesia vituperat perfidos.

Vulg. D. HIE. In Bethel inueni eū, ibi locutus est nobiscū.

Transla. LXX. In domo iniquitatis

inuenerunt me, vel in domo fortitudinis inuenerunt me, ibi dictum est ad ipsos.

VAtablis in illa verba capitis superioris, quæ facit huius capitis initium admonet esse ibi magnum Trinitatis vestigium, facit enim ludos nos tanquam ineptos, vbi non comparet Trinitatis vestigiū, ibi testatur esse Trinitatis mysterium. Hoc loco vbi Trinitas personarū in agno nitet splendore, turbat omnia malus, tamen à nimis delicatis fertur in oculis, qui fuga laboris sacrarum litterarū mysteria vno verbo intelligere affectant, nec vident **A M B R O.** & alios patres testari sic perisse Iudæos, dum quem summa superbie scripturae promerere videntur, confectantur: & pro poculo sapientie, qui illos imitantur, poculū præsensissimi veneni hauriunt. **T H E O D.** de curandis affectionibus **G R A C O R U M** hunc interpretanda scripturæ canonem præscribit, Scripturam sacram de Deo nunquam loqui pluraliter, nisi cū in sacra tradis nobis mysteria pandit. Ergo cū de lucta Iacob cum Deo sermo sit habitus, & cū monstratum sit luctam illam passionis Christi typum fuisse, pergit dicere propheta: illic in Bethel inuenit Iacob eū Christum, scilicet illic cognouit Christū, cognouit lapidem cap. 28. **G E N E S E O S,** & fudit oleum desuper: lapis ille Christus erat, quem reprobauerunt edificantes, qui factus est in caput anguli, oleum exultationis Spiritus sanctus est. Hos typos Patriarchæ nouerant, & eorum significationes quasi per manus tradebant posteris: illic ergo in Bethel intellexit Christū Iacob & Spiritū sanctū, & in Bethel locutus est Iacob nobiscū, cū tribus personis diuinis. Illa quoque verba: In Bethel inuenit eum, posset vertere, in Bethel inuenit nos: ut his de Deo pluraliter loquatur, de tribus personis, scilicet iuxta canonem Theodoret: in Bethel inuenit nos: ibi locutus est nobiscū, & hoc ita esse intelliges ex **A V G V S T I N O** super Genesim lib. 1. quæst. 82. qui signum

ait

ait in prophetia euidentissimum esse Trinitatis constitutum. Vides, inquit, Deū innixum scalæ; vides lapidē illū Christū esse, qui percussus virga Moysi in cruce manauit vberianū aquarū fontē, quando eius latus lætea perfossus manauit aqua & sanguine, vnde fons patens sacramentorum in ecclesia est: oleum porro quo lapis hic inūctus est, Spiritus sanctus est. Ergo in Bethel inuenit Iacob nos; sic enim est Hebraicè, quanquā posset verti, inuenit eū: sed magis proprie. Inuenit nos, & illic locutus est nobiscū. Hæc omnia fufe **A V G V S T I N U S** in Psalmo. 44. in illa verba: Propterea vnxit te Deus Deus tuus: & contra Faustum Manichæum lib. 12. cap. 26. **C Y R I L L V S** li. 1. de Spiritu & littera, petra, inquit Christus est, quæ firmissima sit, & mutari nō possit, nec ledi dentibus serpentis, eademque editissima, in terra cū sit, ad coelū vlt; attollitur. Petra, in præsedirissima est, speculica in petra, ecclesia dicitur, in Christo. **Procopi.** in Gen. Vnctus est inquit lapis à Iacob, vnctus est Christus à Deo patre, & vnctus est oleo: vnctus est Spiritus sanctus, & lapis erectus est in titulum, Christus resurgens, excitatus à mortuis est in signum in quo sperantibus salus est sita, **Vulgata** ergo **D. Hieronym.** ex translatione **LXX.** quæ hoc loco metaphrasit quædam est sic explanabis. In Bethel inuenit eum, Iacob; scilicet inuenit Angelum in Bethel, quod interpretantur **LXX.** inuenit me filij Iacob, scilicet ut interpreteris in Bethel inuenit eū, Iacob videlicet in suis posteris, inuenit eum, id est inuenit me, ut significaret Dñs Angelum quem Iacob in suis posteris inuenit ipsum Deū esse. Vnde dissoluitur illa quaestio disputata à **D. H I E. & T H E O P.** cur cum Hebraicè sit inuenit, **LXX.** pluraliter vertentur, inuenierunt, nempe quod **LXX.** virorū translatio metaphrasit sit in plurali quæ & commentarium, quasi **LXX.** explanent inuenit Iacob, in suis posteris eum Angelum, id est me: ait enim Dominus se fuisse illum Angelum, qui Angelus

testamento dicitur, & Angelus magni cō filij, sic enim Christus solet nominari. Simul etiam à **LXX.** viris reselluntur Iudæi, & alij, qui interpretantur hæc multo secus, quam veteres patres, ut non Iacob inuenit Angelum, sed contra Angelus inuenit Iacob; non fleuerit Iacob, sed fleuerit Angelus, non deprecatus sit Iacob Angelum, sed contra Angelus, & Deus deprecatus sit Iacob, hos omnes cōfutant **LXX.** qui reddūt hæc omnia verba pluraliter, ut necesse habes referre ad filios Iacob, qui fleuerunt, & deprecati sunt Deū, & inuenit eū cū post eius crucē egerunt poenitentia & baptizati sunt, & inuenit poenitentia apud Dñm. Pro in Bethel dixere **LXX.** in domo iniquitatis, in Hierusalē videlicet vbi in crucē actus est Dñs; dicebat vterque Bethel, id est domus Dñi, id enim sonat vox Hebræa Bethel, post admissū immane illud nefas in Christū Dominū dicta est Bethauē domus iniquitatis, ut in veteri testamento Bethel domus Dei dicebatur. Sed postquam sedes idololatricæ est facta dicta est Bethauē domus iniquitatis, quod figura erat reifitura temporibus Christi. Ita Hierusalē olim dicta, id est visio pacis, post illud immane nefas dicitur Bethauen domus iniquitatis: aut Beth on domus iniquitatis. Ergo in domo iniquitatis, id est Hierosolymis vbi crucifixus est Dñs miraculis fulgebatur Dñs in prædicatione Apostolorū, & impios Iudæos vocabat ad poenitentia: & inuentus Dñs à multis, vno nāque die tria millia, altero quinque millia ad Christū sunt cōuersi: & ita inuentus est à multis Iacob posteris, quanquam præ multitudinē Iudæorum in fidelium à paucis fuit inuentus Dominus ut ait **A V G V S T I N.** in baptismo namque vox patris insonuit: Hic est filius meus dilectus: & Spiritus sanctus descendit in Dominum in figura columbæ: & prædicare Euāgelium discipuli iussi sunt in nomine patris & filij & Spiritus sancti in ea vrbe, in qua cruci suffixus erat, quæ Beth on dicitur hebraicè, siue domus impietatis, siue domus

fortitudinis, vtrumque enim on, significat. Erat enim idolam nomine on, id est fortitudo, & robur, quod idololatraz dæmonem esse putabant, penes quem robur esset, & imperium. Hoc igitur dæmonem expulso, cum princeps huius mundi eiecitus est foras, vere facta est Hierusalé propter crucem Domini, domus fortitudinis, si modo credidisset, quod in cruce Domini omnia possumus. Sed lectio Hebræa Imfaeu, dupliciter verti potest, inuenit eum, vt transtulit D. Hieronymus: Inuenit Iacob in filiis suis eum Angelum seu Deum, de quo supra: & ita Lxx pro inuenit, reddidit inueniunt: vt necesse haberes referre ad filios Iacob, nec posses præpostere ad Angelum referre, potes quoque vertere, inuenit nos, vtrumque proprie, magis tamen proprie inuenit nos, vt referas ad tres personas diuinas, vt sit Iacob in filiis suis qui crediderunt inuenit nos, id est, Cognouit sacratissimæ Trinitatis mysterium, quod in noua lege explicite creditum est, & huc spectasse Lxx videntur, quamuis pro inuenit nos transtulerint inuenit me, vt ad Deum referas, Nam quæ ad Deum referuntur dicta pluraliter, vertunt semper singulariter, ne Iudæi Ptolemæo regi, & nationibus plures viderentur habere Deos, & hic Canon Lxx viris fuit obseruatissimus in vertenda scriptura, (ibi dictum est ad eos.) Hoc parum bene versum est ab interprete Latino. Ex nostra vulgata & ex lectione Hebræa mutabis in lectione græca spiritum exilem in den sum & leges cum spiritu denso *ἐκ τῆς λαλιθῆς πρὸς αὐτοὺς*, illic sermo habitus est ad nos ipsos, quod *ἐκ τῶν αὐτῶν* pluraliter pro ratione sententiæ omnium personarum est, & ex Hebræa lectione, vertendum in prima persona, ibi sermo habitus est ad nos ipsos, ad triadem sacram. Nam vbi non tam planus est sensus de personarum multitudine, Lxx viri non reformidant quæ de Deo dicuntur pluraliter vertere. R. Dauid hunc locum interpretatur, ibi locutus est Angelus nobiscum mecum, &

cum Amos Propheta vt predicaremus Israeli. Hunc R. Dauid Vatablus sequitur. Sed nec legitur vnquam Oseam prophetaisse in Bethel, nec de missione Amos hic mentio vlla facta est. Videre hoc Rabini alij, Nam R. Adonim & R. Iona dixerunt manu, ad nosponi primo, ad eum. R. Ioseph interpretatur in manu, ad nos, Deus locutus est ad nos, ad Angelum & ad me Oseam. Omnes hi Rabini pro nobis facere videntur, in interpretatione litteræ, nam sensus non est à Iudæis petendus, & planum est Iudæos hæc pluraliter interpretari, & laborare multum quomodo possint hoc sacratissimæ Trinitatis pervertere mysterium.

Vulg. D. HIERO. Et Dominus, Deus exercituum Dominus, memoriale eius.

Transla. LXX. At Dominus, Deus omnipotens, erit memoriale eius.

Solent patres veteres ex huiusmodi locis, vbi terna repetitio Dei fit, mysterium Trinitatis probare, vt ex hoc loco dici potest probari quo dicitur, Dominus, Deus exercituum, Dominus, præsertim cum superioribus versibus reuelari cœperit hoc mysterium, & hæc eodem spectare videantur. Sic ALEXANDER Papa, Tomo. 1. Conciliorum, Epistola 1. decretali, cum citasset illud ESAIÆ Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth, subiecit, si Trinitas non est, quid sibi voluit terna illa repetitio? Si vnitas non est, quare sub terna repetitione, vnum Deum ac Dominum intimaerunt? si Trinitas non est, quare in exodo dictum est ter Domine, Domine, Domine miserator & misericors? si vnitas non est, quare cum ter dixisset, Domine, Domine, Domine, subiecit miserator, & misericors singulariter? & adhuc exemplum

plum multos scripturæ locos citat Alexand. Papa: eisdem argumentis vtitur. 2. conciliorum Tomo Benedictus Papa primus sua prima decretali epistola, quæ ne legenti tedium pariant, qui volet inde petet. A M B R O S I V S quoque de fide lib. 2. sub finem, & de Spiritu sancto secūdo etiam lib. cap. 11. Sunt tamen nostri non pauci qui quacumque via possunt, nostra subvertere conantur, & conciliorum etiam marginibus & Sanctorum patrum scriptis glossulas adijciunt, quæ de locis scripturæ agitur, vbi ipsis videtur nominis Dei non trina esse repetitio, sed bina, & quasi de nostris maioribus triumphant quod ibi non trina nominis Dei sit repetitio, sed bina, planum est plurimis scripturæ locis bina repetitio ne quas personas patris & filij declarari: vt in illo. Pluit Dominus à Domino; Dixit Dominus Domino meo. Alibi etiam bina repetitione panditur Trinitatis mysterium, vt 1. Gen. cap. 1. Deus Adam in paradiso collocat, vbi Hebraicè legitur Hicoua, elohim. i. Deus Deus: quod Latine & græce verti solet Dominus Deus, & sub illa bina repetitione Trinitas significatur, quod Hebræa lectio est vt dixi Hicoua Deus, Elohim personæ diuine, vt enim docet D. THOMAS personas diuinas Hebraicè scriptura nominat elohim: vt Græcè hypostases, Latine personas, vnde frequentissimum illud in scriptura est Hicoua Elohim quasi dicat Deus personæ diuina: vt in illa bina repetitione vnitas essentia, & personarum Trinitas significetur. Legitur ergo Geneleos primo, capit. primo, Deus Adam in paradiso collocauerat, pro quo Hebraicè est: Hicoua Elohim; Deus personæ diuinae, vt vnitas essentia & personarum Trinitas significetur, & cap. 2. primo in die qua fecit Dominus coelum & terram: Hebraicè est, Hicoua Elohim, Deus personæ diuinae fecit: & statim: Non pluerat Dominus Deus: pro quo Hebraicè est: Hicoua Elohim; Deus personæ diuinae, & paulo post: Plantauerat Deus para-

Elohim quomodo accipitur.

disum: pro quo etiam est Hebraicè: plantauerat Deus personæ diuinae paradisa: quæ forma dicendi apud Moysen est vltimissima & in bina repetitione, & verbo singulari Trinitas declaratur, & essentia vnitas in verbo singulari, Hicoua. i. Deus & verbum semper singulari numero enunciantur, Elohim. i. personæ diuinae pluraliter dicuntur in hac dicendi forma, Nec verum est quod quidam, vt hoc refellat, dicere solent: Elohim nomen esse eorum numero quæ pluraliter tantum declinantur, & significant vtrumque numerum singularem & plurale, est Eloha, numerus singularis huius nominis & Elohim huius nominis numerus pluralis vt apud nos, Deus dij, nec inficior tamen in plurali numero significare non raro singulariter, quod personæ diuinae idem sunt cum essentia, distinguuntur ratione. Et certe nec à Iudæis & Iudæizantibus causa vlla nisi friuola, reddi potest, cur Moyses sic loquatur frequentissime: Hicoua Elohim. Deus dij vel quod vere interpretare cū D. Tho. Deus personæ diuinae, vt personarum Trinitas & essentia vnitas significetur. Nec rarum est illud Hebraicè vbi iaia dicitur. i. Deus Deus aut potius Deus de Deo significetur. In sacris enim litteris loquitur Spiritus sanctus & in verbis singulis vt ait CHRYSO. ingès latet thesaurus, & in singulis litteris & syllabis. Non igitur temere Spiritus sanctus dictauit Moysi iaia Deus, nisi vt tibi significaret illum de quo concinit Ecclesia sancta Deum de Deo, lumen de lumine, nec temere tibi sonat Hicoua Eloha, Deus personæ diuinae, nisi Trinitatem personarum & essentia vnitate. Ait ergo Propheta hoc sacræ triadis mysterium quod vltique adhuc reserauit, in ecclesia sancta futurum sempiternum memoriale. i. articuli fidei futuri, sacri baptismatis forma: ego te baptizo in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti & in vulgata & Hebraicè est terna illa repetitio nominis Dei, de qua supra est dictum.

Vulg. D. HIERO. Et tamen ad Deum tuum conuerteris, misericordiam & iudicium tuum custodi, spera in Deo tuo semper.

Transla. LXX. Et tamen in Deo tuo conuerteris, misericordiam, & iudicium custodi & appropinqua ad Deum tuum semper.

THEOPHYLACT. vsque adhuc siluit, dixi enim scholia THEODORIT. loqui non raro pro Theophylacto. Proficit nunc in medium THEOPHY. hoc loco inquit, Prophetam videtur verba facere ad Iudaeos qui nondum crediderant, & erant credituri, & dicere videtur: Tu qui nunc non credis, ad Dominum conuerteris, qui est Deus tuus, nec homo tantum, ut putabas: Sed ne existimes, si credideris, te omni cura solutum esse futurum, tanquam iustificeris ex sola fide, oportet post baptismum & fidem Christi facias opera virtutum. (Spera in Deo tuo) etiam si Christum cruce affeceris agito poenitentiam & in eo spera & saluus eris, pro (spera in Deo) LXX dixere: appropinqua ad Deum & saluus eris pro ἵππ duabus mutatis litteris legere ἵππ appropinqua THEOPHYLACT. Ne pecces, nam peccata nos à Deo separant, fuge peccatum, ut semper ad Deum appropinques, & adnotat inquit Theophylactus, illud verbum semper; oportet enim semper vigilare, nec villo tempore curam remittere, siquidem non est penes peccatorem, ut conuertatur cum velit, conuersio enim peccatoris Dei miserentis est. Initium nostrae conuersionis à Deo est, non à nobis: Deus namque in nobis operatur & velle & operari. Pertinet hoc maxime, inquit, ad iudices, ne pauperum misericordiam

diuitem iniuria afficiant, aut bonis spoliarent. Iudicium videtur appellare, quod Theologi nominant cognitionem & scientiam rerum vniuersalium & specialium quam prudentiam appellamus, quae lumen vitae est, quae docet quae sunt agenda, quae vitanda, In Alcibiade priore Eubuliam hoc nominat Plato: & alibi eudoxiam, bonum consilium & rectum iudicium rerum gerendarum: tamen de 12. de Repub. & alijs locis Plato his adiungit rerum diuinarum libro cognitionem, sine qua, ut ille putat, nec prudens quisquam esse potest, nec rerum gubernator bonus nec sibi nec alijs bene praesse. Theologi scholastici tertiam hanc partem prudentiae esse aiunt.

Vulg. D. HIER. Canaan in manu eius statera dolosa calumniam dilexit.

Transla. LXX. Canaan in manu eius statera iniquitatis, opprimere per potentiam dilexit.

Potissima causa cur Iudaei Christo non crediderint, auaritia fuisse dicitur, ne amitterent spes & dignitates. Iuxta illud: venient Romani, &c. & quod Christo credentes spoliabantur bonis omnibus & tradebantur ad supplicia. Amittere dignitates, opes, & imperia nolebant, in defectum est ut Christum negarint, & ad Romanos idololatrias transferint, quae causa est cur nomine idololatriarum quos imitantur, nominentur, ut hoc loco ait Theodoritus, Samaritani Bethaenites. Ex arte namque est, ut docet Quintilianus, uti exemplis quae sunt audientibus magis familiaria, ut inde obscuriora melius intelligantur. Hinc alibi prophetam perfidos Iudaeos semen Canaan nominat. Ait ergo, non solum Iudaei dignitates

& opes amittere nolunt, sed falsis mensuris & falsis stateris per omne nefas quaerunt opes. (Dilexit calumniam) praoptauit potius calumniari Christum, & Christianos, quam opes perdere. LXX, pro (dilexit calumniam) opprimere per potentiam dilexit, quod verbum Hebraeorum vitruque significat, & sententia eodem spectat; dilexit opprimere, spoliare credentes per potentiam B. PROSPER. praedictionum Dei parte 2. cap. 14. sub finem, ad potentatus & imperia haec refert, quae Iudaei auarissimi opibus male partis quaerebant. Ait B. Prosper: caueant qui has accipiunt potestates, si eas accipiunt cupiditate dominandi, non consulentis affectu, si ministrari eligunt, ac non potius ministrare, quod Dominus per Osecam increpat dicens, Canaan in manu eius statera iniustitiae dominationem elegit. & Dominus in Euangelio, qui voluerit maior esse in vobis. Hoc quod hoc loco ait D. Prosper, eos qui imperant non sua commoda spectare debere, sed commoda eorum quos regnant, admirabili quadam disputatione ponit ante oculos Plato. lib. de Repub. sub finem.

Vulg. D. HIER. Dixit Ephraim diues effectus sum, inueni idolum mihi, omnes labores mei non inueniunt mihi iniquitatem quam peccavi, & ego Dominus Deus tuus ex terra Aegypti adhuc, sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festiuitatis.

Transla. LXX. Et dixit Ephraim, verum tamen diues effectus sum, inueni requiem mihi, omnes labores eius non inueniuntur ei, propter iniquitates in quibus peccauit, ego autem Dominus

Deus tuus eduxi te de terra Aegypti, adhuc habitare faciam te in tabernaculis sicut in die festiuitatis.

Ephraim, ut ostendi, ex EVSEBIO Caesariensi rebellis Iudaeorum populus dicitur qui Christo non credidit, Dixit ergo Ephraim impius Iudaeorum populus, verum tamen diues effectus sum. THEOPHY. impius Iudaeorum populus in partibus opibus suas habebat sitas, & inuenisse se requiem putabat occiso Christo iuxta illud, Eradamus cum de terra viuentium, non memoretur nomen eius ultra. THEOP. crucifixo Christo putabant Iudaei se rem factam habere: ad detum quod tradunt omnes veteres: Dominum expectasse Iudaeos, dum conuerteretur post crucem quadraginta annos, & Iudaeos multo multoque magis fuisse rebelles aduersus Dominum, & aduersus Christum eius: quod viderent se post patratum illud immane nefas aduersum Christum multo magis locupletes esse factos, non modo nullas poenas nefarii illius flagitij dedisse, verum etiam opibus fuisse auctos. Quid ni essent spoliati bonis omnibus eos, qui Christo credidissent, quorum maximus erat numerus: quantum si compararentur cum reliqua multitudo: quae non credidit, numero fuere perexiguo: munierant vrbes Iudaeae, potissimum Hierosolyma, adeo ut inexpugnabilis esse videretur, & putabant, inquit THEOPHY. in his sibi sitam requiem & refrigerium, quae euanescere ex oculis omnia temporis momento, Nam vrbs Hierosolyma quae viribus humanis inexpugnabilis esse videbatur ut saepe diximus, Ex Iosepho vna nocte capta est ab Idumaeis sequissimis Iudaeorum hostibus, reliquo tempore belli, quot dilatatum est per menses multos, ut miseros Iudaeos indies magis ac magis renascens poena torqueret, pugna erat cum Romanis, qui Hierosolyma ab Idumaeis & ab alijs tyrannis

extorquere contendebant, & Romano imperio adijcere. Vbi opes illę ludæis partæ & parta imperia tantum abfuerunt vt requiem præberent ludæis, vt illi putabant, vt earum causa quotidie miseri à seditionis tyrannis torquerentur, & ab Idumæis & à militibus tyrannorū. Cum enim intra Hierosolyma fœuere fames, irrumpebant milites in locupletum domos, nunc vt vina raperent, modo vt frumenta, postea vt alia edulia, & vno die ijdem sapius & nunc hi postea illi, & nunquam sine miserorum cruciatu miserabili, & multo magis cum omnia erant exhausta, & nihil aut sibi aut alijs erat reliquum, putabant enim milites eos abdita & recondita habere multa & vno die miseros torquebant millicis. Hęc igitur illis partis opibus parta erat requies, hoc illis partum erat refrigerium. Hęc illis attulit commoda, quod dicebant: veruntamen diues effectus sum. Dixit ergo Ephraim post peccatum illud admissum in Christum Dominum, diues effectus sum post peccatum illud quod contraxi cum dixi, hic est hæres venite occidamus eum: tantum abest vt pœnas huius flagitij dederim, & quod corruperim cut fides sepulchri Domini, ne dicerent resurrexisset Dominum: tantum, inquam abest vt huius flagitij dederim pœnas vt effectus fuerim ditior & locupletior: (inueni idolum mihi) inueni Imperatorem Romanū qui mihi perfugium est, colebatur enim pro numine Romanus Imperator: Nanque erat ille mihi semper Deus &c. Idolū ergo erat & idololatra. Idola nanq; pro idololatriis ponuntur, vt dictū est. Pro idolo Hebraice est on, idolū, opulentia quam etiā pro Deo colebāt nationes, & nominabāt Pluton, & dictum videtur iuxta illud Pauli quorum Deus vêtet est: & iuxta illud: auaritia, quæ idolorū est seruitus. Significat etiam, on, fortitudinē, & refrigeriū: iuxta illud Euangelij, de eo, qui cōgregauit multa bona, & dixit animæ suæ verba Euangelij: habes multa, &c. & ita reddidere Lxx, inueni requiē mihi:

eo sensu quo dictū est, (Omnes labores mei nō inueniēt mihi iniquitatē quā peccauimus. THEOPHY. putabāt Iudæi opibus partis facturos se ne darēt pœnas immaniū scelerū quę fecerāt, quod Barabban Christo Domino antetulerāt, quod in crucē sustulerāt filiū familias æterni patris, & putauerunt, Christi nomen esse erasuros de terra viuentiū. Fefellit eos sua malitia, & impietas, splenduit enim crux Christi toto orbe, nec id solū, verū etiam vastati à Romanis illa omnia, quæ parta habebāt, amiserunt. Hęc fere Theophila. (Omnes labores mei non inueniēt mihi) forma dicendi Hebræa, id est, nullos labores meos inueniēt: ut faciant vt nō inueniatur mihi peccatum in Christū, scilicet, phrasis est Hebræa, opes facient vt nulla peccata mea probentur, & metonymia qualis illa: Nūc cognoui, id est, feci te cognoscere: non inueniēt mihi, id est, facient ne inueniatur mihi) peccatum in filiū familias æterni patris, Lxx pro hoc translulerunt (omnes labores eius nō inueniētur ei) forma dicendi Hebræa, id est, nulli labores eius, nulla peccata eius populi Iudaici inueniuntur ei, deprehēduntur, vt pœnas luat, varietas punctorū fecit, vt D. Hiero. verbum actiua voce legerit, Lxx passiuatum 17 mihi, & 17, ei: non raro in se mutantur mutuo, quod altera littera ab altera sola longitudine & breuitate distat, (Propter iniquitates in quibus peccauit) putabat populus Iudaicus peccatis quæ addebat in dies magis ac magis persequēdo infideles & cruciando, & impediēdo prædicationē Euāgelicā, facturos ne in se admissa priora crimina luerēt, Hebraice est peccatū qd peccauere, Lxx addidere propter, quod huiusmodi vocalæ in Hebræa lectione solēt addi & suppleri qd sermo Hebręus concisus magno opere est: vt sit sensus putabāt crimina in Christū admissa inueniēda aduersus populū Iudaicū propter peccata, quę peccabāt ad delendā ex hominū animis Christi memoriā (Ego Dñs eduxi te de terra AEgypti) Theoph. Ego Dñs, qui eduxi te de terra AEgypti.

AEgypti per tabernacula & tētoria vestra vnde celebratis festa tabernaculorū, quod per annos quadraginta habitastis in deserto in tabernaculis, faciam nunc vt rursum in eatis captiui in omnes nationes, & pulsi patrijs sedibus habitetis in tabernaculis. Varietas translationis D. Hieronimi & Lxx, nata est ex transpositione duarum litterarum 7, & 7, idem tamen est sensus. Sed verbum Hebræum quod agnoscunt Lxx, 778, significat educere per tabernacula, eduxi te per tabernacula ex AEgypto, & reduceris captiuus in AEgyptum & in alias nationes per tabernacula. Quod D. Hieronymus dixit sedere faciam, Lxx translulere, habitare faciam te. Hebræum verbum vtrumque significat, & sententia est eadem.

Vulg. D. HIERO. Locutus sum super prophetas, & ego visionem multiplicauit, & in manu prophetarum assimilatus sum.

Transla. LXX. Loquar ad prophetas, & ego visiones multiplicauit, & in manu prophetarum assimilatus sum.

ET locutus sum super prophetas, & ego visionem multiplicauit. Plato in suis dialogis non semel ex sacris litteris inuatuus videtur, vt aliquid probaturus, ab elementis illius facultatis de qua esset disputaturus, caperet initium: quod mea quidem sententiā hoc loco facit Oseas, quasi dicat, tota lex veterum nostrarum serum figura erat, idque ab initio declaratum est ipsi prophetis à Domino, & Iudæis declaratum est à Prophetis, nam Prophetæ miracula multa edebant, vt probarent populo Iudæorū se esse Prophetas Domini, & vt suis prædictioni-

bus prophetis pondus adderent: nec id fat fuit Domino, nisi efficeret vt Lxx, viri essent ex singulis tribubus seni, qui ab ipsis prophetis per manus acciperent explanationes prædictionum prophetarum, easque quasi per manus vsque ad aduentum Domini transmitterent: vt nos docet HILARIVS opinor in prologo in psalmos. Cum ergo Iudæi vt nos docet ORIGENES 3. lib. contra Celsum tuerentur legem veterem, & nos riderent, quod Christo crederemus, eos increpat Dominus & elementa docet, quibus docebantur veteres, totam legem similitudines esse & typos, quibus Synagoga ad Christum ducebatur. Recenset igitur in principio historias veteris testamenti, quæ typi erant passionis Christi, & eorum, qui post passionem Domini, Domino crediderunt. ISYCHIVS in Leuiticum lib. 2. in illa verba capituli 8. Tulit & oleum vnctionis: interpretans hunc locum ait, & ideo non per vnā imaginem, aut figuram vnā, sed per plures imagines, & figuras ait, nobis Dominum significasse aduentum suum, quod voluit Dominus suum aduentum omnibus suis se quā notissimum. CHRYS. in cap. i. Ioannis homilia. 14. ego visiones multiplicauit inquit, cum filius Dei in mundū venturus esset, vera carne accepta multo ante sanctos eius ad diuinę substantię visionem varijs modis exercuit. Ergo ideo Dominus docet se multiplicauit visiones, & prophetias, & similitudines testatur, vt omnibus ante oculos poneret aduentū vnigeniti filij Dei, quod testatissimum apud Iudæos esse voluit, ne decipi possent, si modo animum adhibere, & mentem velint. THEOPHY. aure vestris sedibus vos expellam iure vestras vrbes subuertam: quod per Prophetas ad vos locutus sum saepe, saepe vos admonui, & nunquam audistis me. Loquar inquit THEOPHY. id est, locutus sum: quod Hebraice futura, & præterita pro se inueniuntur. Visiones multiplicauit prophetias per res & similitudines: vt cũ hic

Futura & præterita Hebraice commutantur: hic

hic Propheta meretricem vxorem iubetur ducere, & rursus mœcham vxorem sciare sibi imperatur. ORIGENE S. I. tomo in caput. 26. Genesios homelia. 14. In manibus, inquit, prophetarum assemilatus sum, quod cum vnus sit Dominus noster Iesus Christus per substantiã, & filius Dei sit homo factus, varijs typis, & figuris, varijs in scriptura demonstratur, Isaac, verbi causa, cū offerretur in holocaustum ipse est typus, & postea aries, qui immolatur, & ipse Angelus qui loquitur ad Abraham ipse Dominus est, idẽ Dominus ovis dicitur, & agnus, & ouium pastor. Apud Esaiã dicitur sponsus, vt filius Dei, & sponsa tanquam diuina sapiẽtia; hæc Origenes. Chryloto. in cap. 1. Ioãnis homelia. 14. Ego visiones multiplicauit, inquit, cum filius Dei in mundũ uenturus esset uera carne accepta, multo ante sanctos viros ad diuinã substantiã uisionẽ varijs modis exercuit.

Vulg. D. HIERO. Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galaad boues immolantes, nam & altaria eorum quasi acerui super sulcos agri.

Transla. LXX. Si non Galgala est nunquid & falsi erant in Galgala principes immolantes, & altaria eorum quasi testudines super desertum agri.

THEOPHYLACTVS, Ego inquit, vos per prophetas admoneram, vt supra uisum est, vos autẽ ibatis ad idola, & ostendit Dominus idola esse uana. Si Galaad, inquit, idolum, id est, imago quãdam est, & simulachrum quoddam & nihil præterea: frustra erant, igitur qui ei sacrificabant boues, & altaria horum simulachrorum

quasi acerui lapidum erant in medio agri, qui apud quosdam stultos religiosi habentur. Pro idolo Hebraice est *גלגל* quæ uox sonat idolum, nihil, mendacium, & ita uertere Lxx si Galaad nihil, uel mendacium, Si non Galgala est, nunquid falsi erant qui illic sacrificabant: & altaria eius quasi testudines in deserto: quasi cochleæ *גלגל* aceruus significat, & iuxta Lxx cochleas: quod *גלגל*, rotari est, & uolui: unde coelum, & plaustra ab hoc uerbo dicuntur, quod se circumagant & rotentur, unde Lxx, galim, aceruos interpretantur. Altaria ergo idolorum sunt quasi testudines super desertum agri: quæ nihil frugis hominibus afferunt. Mihi quidem, si conuenienter superioribus hæc sunt explicanda, etiam hunc sensum hæc habere uidentur: cum tam multa reuulerit Dominus de reuelationibus factis per manus prophetarum, quæ suere frustra perfidis iudæis, qui non receperunt Christum, qui prophetias ridebant, ut prodidit Iosephus, aut malitiosa interpretatione alio dessectebant. Subicit propheta: si lex uetus, & sacrificia & ceremoniæ legis ueteris huc erant euasura, ut uiderentur prophetiæ, & iura Romanorum idololatrarũ essent sequenda: profecto lex uetus, & sacrificia, & ceremoniæ frustra erant: quid nisi? erant enim omnia Christi typi, & figuræ, & similitudines: si Christus nõ recipitur, quorsum boues typi Christi immolabantur? Nam sine Christo, quid est aries immolatum aut taurus nisi sordes, sanguinis fimi & stercoreis? Ergo, si Galaad auen, uel idolum, si Iudæa, quæ hoc loco dicitur Galaad, id est, aceruus testimoniorum de Christo, id enim sonat Galaad *Galaad* uox Hebræa, Si galaad ergo, si Iudæa, quæ aceruus testimoniorum de Christo est, auen, nihil, uel non sic enim, uertere Lxx, & id, etiam uox Hebræa sonat, si aceruus testimoniorum de

de Christo fuit in uanũ (omnis enim uita & omnis lex uetus prophetia fuit Christi uenturi) si hoc fuit in uanum, uel si auen fuit, id est, idolum, si populus Iudæus erat transiurus ad imperatorẽ idololatram, frustra ergo Iudæorum principes erant immolantes boues: frustra in ueteri lege fiebat sacrificia, quæ omnia ideo grata erant Deo quod singula Christi erant typi & figuræ, alioqui fuissent Deo ingratißima: nisi putas Deum stercore bouum, sanguinæ, & fimo fuisse delectatum: minime: cur ergo fiebat? cur Deo erant gratißima? quod Christi mysteria representabant. Ergo Galaad testimoniorum aceruus est. Si legas cum Lxx Galgala, sordes interpretabere, stercoꝝ animalium sordes (Si non Galgala est, si sordes, & stercoꝝ animalium non sunt, nihil illa immolata animalia significabant, sed tantum sordes erant, & stercoꝝ, quorsum synagoga principes caimolabant, nec enim delectatur Deus fimo, & stercore animalium.

Vulg. D. HIERO. Fugit Iacob in regionem Syriæ & seruauit Israel in uxore & in uxorem seruauit.

Transla. LXX. Reuocatus Iacob in campum Syriæ, & seruauit Israel in uxore & in uxore custodit.

Dixerat Dominus per hunc prophetã, se multis similitudinibus Christi mysteria representasse per suos prophetas, & quædam exempla proposuit. Addit nunc eodem spectasse historiam Iacob. **THEO.** historia Iacob Christi typus est, inquit, qui in terram ueniens matrimonio spiritali sibi iunxit Ecclesiã, & pro ipsa seruauit in carne, & passionibus, & in legis mandatis, quæ obseruauit ipse, nos liberauit ex peccatis Aegypti. Ipse enim est propheta ille, de quo Moyses

Prophetam suscitabit tibi Dominus. Ipse uere dignus uocari Israel, id est, uides Deum eduxit nos de tenebris huius uitæ per Lucem Euangelijs, & per promissa uitæ æternæ. Seruauit Israel in uxore. Christus seruus factus est, cum esset Deus uerus, primo Ecclesiã sua sponsa: & in uxore seruauit, pro ecclesiã seruus est factus: & pastor fuit. Ego sum, inquit, pastor bonus. Pro Lia laboriosa, id enim sonat uox hebræa, quod laborẽ exhibuit Domino Lia, id est, synagoga, quæ lippis oculis fuit & non agnouit Dominum exceptis reliquijs, quæ saluæ factæ sunt, Et pastor fuit pro Rachel. Rachel uis est Latine, ovis inquam illa Euangelijs, quam reliquit alijs Dominus quæ stans de cælo descendit, & suis portauit eam humeris. Rachel pulchra forma erat, Ecclesiã ex gentibus pulchra erat forma: induit enim Christum, qui est ipsum pulchrum, ipsa pulchritudo. In propheta eduxit Dominus Israel de Aegypto, in propheta Moyses, qui typus erat Christi qui nos ex fatana seruitute liberauit. Seruauit Israel in uxorem, & in uxore seruauit: pro in uxorem seruauit, Chryloto. to. 3. ita uertisse uidetur: In muliere seruatus est, ut significaretur dominum pro uxore Lia, hoc est pro synagoga custodem fuisse ouium septem annos, id est, omne tempus synagoga, quod per septennarium numerum hebdomadam omnes anni eant, & rursum, in muliere seruatus est, in Ecclesiã seruatus est propter Mariam uirginem: qui pastor ecclesiæ fuit pro populo fidei, & in muliere seruatus fuit populus fidei iuxta illud: Quod Eua trahit abstulit, Tu reddis almo germine, Vitam datam per uirginem gentes redempta plaudite: ut primo loco Iacob pro Domino accipitur, qui pastor fuit synagoga per omne tempus synagoga: loco Iacob uisatur pro populo fidei, qui media sacra uirgine redemptus est. Non congruit hoc in quies cum Hebræa lectione: imo maxime: puncta apud Hebræos pro uocalibus ualent, & pro oratione sententiæ

Lia quid

Rachel qui

addit interpres puncta, quæ vult. Hieronymus in sua vulgata addidit puncta actiua Samar custodiuit: vt esset, Custodiuit Israel pro muliere, vel pro vxore, pastor fuit pro synagoga omne tempus synagoga. Sed possunt addi puncta passiuua, vt non legatur Samar, custodiuit: sed fumar custoditus est: vt esset illud Iacob, id est, populus fidelis media Virgine sacra seruatus est id est redemptus est, vt fiat illud, quod dixi: vitâ datâ per virginem gentes redemptæ laudite: quod ex sacra Virgine natus est Redemptor mundi. Sic & August. lectio. ne. 3. in officio Mariæ mense Maio. Per foeminam mors, per foeminam vita, per Euam interitus, per Mariam salus: illa corrupta secuta est leductorem, hæc integra peperit saluatorem. Quæ res ergo quomodo verterint hæc Lxx, vtroque modo: transulere enim per verbum mediū vt intelligere posses actiue vt transulit D. Hieron. & passiuè vt dicas custoditus est Iacob, scilicet, vt populus fidelis custoditus sit in Maria virgine: hoc est, redemptus media Maria Virgine: quod verbum medium Græcè actiue & passiuè significet, quod docet Eustathius, vnde magnū Etymologicum est totum conflatum: docet hoc inquam Eustathius in decimam octauam Odysseæ raphodiam vbi ait: vltomeneū verbum medium passiuè, & actiue posse significare: & subiicit: verba namque media ad vtramque partem faciunt ferè, vt significant actiue & passiuè, custodiuit, & custoditus est vt cōgruat & illud, quod Rachel sedit super idola patris, id est occultauit patris idola, quod sacra Virgo (cuius typus erat Rachel quæ sedit super idola patris) occultauerit idola: fecerit suo sacro partu, vt omnia idola exolescerent: sic enim prædictum erat signum partus sacre Virginis, & aduentus Melsiæ fuisse futurum, vt idola ruerent: vbi prædicatum esset Euangelium, quod factum est. Et quibus testimonijs hoc esse probabitur quæ Euangelicis? Lucas capit. 9. eo quod diceretur à quibusdā quia Ioannes surrexit à morte

tuis: pro, quod diceretur à quibusdā, verbum medium est legomenos, quod actiue & passiuè verti potuit, dicēs: & quod diceretur, & Ioannis. 4. scio quia Messias venit qui dicitur Christus pro qui dicitur Græcè est legomenos, verbum medium passiuè significans, & Ioannis. 9. ille homo qui dicitur Iesus, pro qui dicitur Græcè est legomenos, verbum medium & passiuè significat & innumera sunt huius nota verba media quæ passiuè significant. Aug. tomo. 10. sermone. 11. in vigilia Pentecostes quod media virgine sacra redempti sumus & seruati, vbi de hac re, multa dicit.

Vul. D. HIER. Ad iracundiā me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis, & sanguis eius super eum veniet, & opprobrium eius restituet ei Dominus suus.

Transla. LXX. Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis & sanguis eius super eum effundetur, opprobrium illi retribuet Dominus iuxta verbum Ephraim.

Clausula huius capitis hæc est: Cum populus Iudæorum tot prophetarum prædictionibus sit admonitus de aduentu filij Dei, tot figuris, tot typis, & omnia contemplerit, & me prouocarit, tot conuitijs, morte sequissima, passione, persecutione fidelium: sanguis eius, quem ipse sibi est imprecatus super eum veniet: & opprobria quibus Christum affecit recident in eius caput. Quæ omnia facta leges apud Iosephum de bello Iudaico, vt centies vel hoc opere retulimus. Lxx principium capitis sequētis ferere finē huius capitis: & sic legere: **Opprobrium illi retribuet Dominus, iuxta**

verbum

verbum Ephraim: quæ verba THEOPH. siue is Theodoritus est sic interpretatur. Opprobria quæ Christo Domino ingessere Christicidæ Iudæi: Auerex Iudæorum: Alios saluos fecit, se ipsum saluum facere non potest: & similia recident in caput eius. (Sanguis eius super eum effundetur) THEOP. verba hæc, quæ dixere: sanguis eius super nos, effundetur super caput eius populi, iuxta sermonem Ephraim, id est populi Iudaici in fidelis. Diximus ex Eusebio id significare Ephraim, & qua ratione id significet. Iuxta ergo sermonem Ephraim, quem dixit in litteris Euangelicis: sanguis eius super nos, & super filios nostros recident in caput eius populi sanguis Domini effusus à Iudæis. Et cum D. HIERON. & eo multo antiquior ORIGEN. nobis fuerint authores, vt scripturæ sanctæ interpretationē Ecclesiasticā cū Hebræorum interpretatione conferremus, vt intelligeremus quam humi repant Iudæi, quam se vel digitum transuersum non atollant humo, quam omnia peruertant, & à Christo Domino auertant, vt cum impius Iudæus per scripturam sanctam peruagatur dicere possis, si aure perattēta excipias omnia. Singularis ferus depascitur vineam Dei) cum ergo D. Hieron. & Origenes id nobis fuerint authores, & destinarim animo id oneris subire in duodecim prophetarum enarratione, & collationem vtriusque interpretationis facere non solum sigillatim, sed etiam vniuersè & generatim, non præterendū silentio sum arbitratus, quod proxime dixi de translatione Lxx virorum, quæ ita distincta est anthote THEOPHY. siue is THEODOR. est, vt plane lectionem Euangelicam per sonet, nostra confirmet, & constabiat trecentis annis ante Domini aduentum in carne, refellat Iudaica, operæ pretium erit, memoria repetas, quod dictum à nobis non semel est: Ephraim, seu Ephrem authore Euasbio Casariensi demonstrationis Euangelicæ libro. 9. demonstratione 17. in scri

ptura sancta pro Iudaico populo perfido, & incredulo poni. Hoc fundamento iacto, iuxta tecum tacitus animo & cogitatione verba postrema capitis huius: Sanguis eius super eum effundetur, opprobrium illi retribuet Dominus iuxta verbum Ephraim, id est iuxta verbum Iudaici populi increduli: & quare quod verbum illud fuerit Iudaici populi increduli de sanguine effuso & succurret tibi illud: Sanguis eius super nos & super filios nostros: vides Lxx viros sua translatione & distinctione nobis verba illa Euangelica representasse interpretationem Ecclesiasticā probasse, refutasse Iudaicam? vt verissime ex sententia veterum in disputatione de translationibus dixerimus translationem Lxx præter alia commoda innumera quæ Ecclesiæ sanctæ suppeditant: illud non esse postremum, quod scholia sunt antiquissima trecentis annis ante Domini aduentum in carne, quæ Lucem scripturæ sanctæ afferunt, & Iudæos refellunt. In iam ter quaterve sua translatione in hoc propheta Ecclesiasticam interpretationem Lxx constabiliere, refutauere Iudaicam. Nam veteres vt commentatores doctissimi & antiquissimi non solent singula persequi & explicare, vñ duosue locos enarrasse contenti vnde cetera lucem afferant.

CAP. Osee XIII.

Vul. D. HIERO. Loquente Ephraim horror inuasit Israel, & deliquit in Baal.

Transla. LXX. Iustificaciones accepit ipse in Israel & appositus est Baal & mortuus est.

DIXI hunc locum aliter fuisse distinctum à D. Hieronymo & aliter à Lxx viris, vt constat ex Theophylacto siue is Theodo-

Theodorus est, in cuius scholijs in hoc caput ita apparet distinctus vt diximus. Fecere ergo Lxx principium & capitis. 13. (iustificationes accepit ipsa in Israel) THEO. siue is TH E O D O. est: legem accepit Israel qua intellexit quomodo mihi oportebat seruire, ipse appositus est Baal, conuenienter tamen præcedentibus dices, (iustificatione accepit ipse) accepit legem gratiæ, quæ iustificaret: in Israel, in Christo, qui dicitur Israel in scriptura quod ab Israel secundum humanitatem dicitur Originem. Ipse tamen additus est Baal: ipse apposuit se Baal Imperatori Cæsari: cum dixit: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris: & non habemus regem, nisi Cæsarem. (& mortuus est) & hæc fuit causa vastitatis Iudæorum. Iacob enim, & Israel dicitur vniuersus Iudaicus populus, quod Iacob siue Israel principium fuit gentis Iudaicæ (Baal) vox hebræa imperatorem significat, & imperatorem. Colebatur enim Romanus Imperator pro Deo, vt notum est: & idolum erat gentium quem populus Iudaicus regem sibi delegit. Verbum Hebræum *מלך* quod D. Hiero. translulit paucè, Lxx reddidere iustificationes, quod vtrunque significaret. Timor namque Dei est religio, iuxta illud: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies, & Plato in Euthyphrone religionem & sanctimoniam Deitimoniam definit, vnde genus religionis est latraria *ἀδὸ π ἰσὺ λίαν ἱερίων* valde contremiscere metu Dei *δοῦ λία* valde timere *ἀπὸ τοῦ λίαν θεῶν*. Ex hac Lxx interpretatione & Theophyl. scholijs enarrabimus vulgatam D. Hiero. & vulgatam distinctionem. (Loquente Ephraim) cum impius populus Iudaicus loqueretur quæ dicta sunt: Aue rex Iudæorum: Alios saluos fecit: Descendat nunc de cruce: (horror inuasit Israel) ille de quo Euangelicæ litteræ post descripta in Christum iniecta probra, suicidè: Viso terræ motu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere filius Dei erat iste (& deliquit in Baal) &

Baal quid.

nihilominus post visa tot miracula & post vitam Dni resurrectionem, impius populus persistit in priore sententia & præoptauit habere regem Imperatorem Romanum, quam Deum. Et mortuus est) ideo deletus est populus Iudaicus ex vniuersa Iudæa, residui dispersi sunt per omnes gentes.

Vulg. D. HIERO. Et nunc addiderunt ad peccandum, feceruntque sibi conflatile de argento suo, quasi similitudinem idolorum, factura artificum totum est, his ipsi dicunt immolate homines, vitulos adorantes.

Transla. LXX. Et nunc appositus vt peccaret, & fecerunt sibi conflatilia ex argento suo, secundum imaginem idolorum, opera artificum conflat a eis, ipsi dicunt, immolate homines, vituli de fecerunt.

Hæc enodanda erunt conuenienter superioribus, (& nunc addiderunt ad peccandum) persequendo fideles qui Christo crediderant (feceruntque sibi conflatile de argento suo) prædicationibus de Christo Domino semper, vt adnotatum ex sanctis patribus à nobis millies est, subiungi solet crimen idololatriæ, quod idololatria fuerit causa vt Iudæi permitterentur à Deo occæcari & non agnoscere Christum, vt vastaretur Iudæa postea, ergo fecerunt sibi conflatilia, imagines, simulachra de argento suo (quasi similitudinem idolorum) ad similitudinem idolorum (factura artificum totum est) idola nihil sunt, nisi opus artificum. (His ipsi dicunt, immolate homines. Theophylactus siue is Theodorus est, qui Hebræo

rum interpretationes sequitur, subiecit postea, Iudæi post Christum, sacrificabant Christi martyres, quos per omnia cruciamenta necabant, sacrificabant inquit Iudæi quia iuxta verbum Domini putabant se obsequium præstare Deo & quod defecerant vituli, diruto templo putabant se facere sacrificium gratissimum Deo quod credentes in Christum sacrificarent. Non enim poterant iuxta legem Moysi alibi sacrificare quam in templo Hierosolymitano quod dirutum erat & cum oporteret ait Theophylactus loco vitulorum quos Veneri, id est voluptati sacrificabant mactare potius prauas animi cupiditates & vitia, mactabant imaginem Dei renouatam per filium eius Iesum Christum qui hominem creauit. (His ipsi dicunt immolare homines) quoniam non potestis sacrificare sacrificia veteris legis euacuata lege veteri, inquit Theophylactus, immolate ipsos martyres qui Christi prædicant fidem, & Diuus Hieronymus translationem Lxx enarrans huc videtur alluisse (vitulos adorantes) vos qui idola coluistis & nunc adoratis principes idololatriæ, quod nihil est aliud quàm adorare idola, Lxx pro (vitulos adorantes) vertere vituli defecere, mutatione vnius litteræ, legere enim Hebræicè pro Ilaqun, Ilatun. *פז* osculari est & adorare *נש* deficere.

Vulg. D. HIERO. Idcirco erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus præteriens, sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.

Translatio. LXX. Idcirco erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus pertransiens, sicut puluis exsufflatus ex area, sicut vapor à locustis.

Idcirco erunt quasi nubes matutina. (na.) Quod hæc fecerunt Iudæi, inquit Theophylactus momento temporis euanescent, & vastitatem Iudææ similibus multis Propheta expressit, quæ ad amplificandam rem multum valent, quasi nubes inquit matutina Iudæi ex Iudæa euanescent quæ orto sole statim dissoluitur, quasi ros matutinus, quasi puluis turbine raptus. Sed quod Theophyl. seu Theodorus is est, hunc locum ad vtrique refert ad captiuitatem decem tribuum & ad Christum, age hæc similia, quo spectent expendamus. Iudæus in Iudæa post vastitatem ab Adriano Imperatore Romano inuestam non comparuit, quod inde liquet quod lex lata est vt Iudæo esset capitale in Iudæam inferre pedem. Ex captiuitate decem tribuum in vrbibus Israel multi fuerunt residui, vnde postea decem tribus succreuerunt & temporibus Christi fuere florentissimæ. Igitur hæc similitudines ad Christi tempora spectant, ad captiuitatem decem tribuum non spectant. Euanuere ergo ex vniuersa Iudæa Iudæi omnes, vt nubes matutina, sicut ros matutinus pertransiens, sicut puluis turbine raptus ex area, sicut fumus de fumario. Pro fumario Lxx vertere locustas, hoc descriptum fecisse puncta D. Hieronymus in hunc locum docet. Esse tamen puto hunc vaporem à locustis nebulam quandam coortam, quæ locustarum multitudinem consequi solet cum volant.

Vulg. D. HIERON. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti: & Deum absque me nescias, & saluator non est præter me.

Translatio. LXX. Ego autem Dominus Deus tuus firmans cælos, ædifi-

cans terram, cuius manus fecerunt exercitus ipsius & non ostendi tibi ea, ut ires post ipsa.

HAEC in lectione Hebraea non sunt, sunt autem in exemplaribus Graecis castigatioribus, & ea legit & agnoscit THEOPHYLACTVS, & interpretatur. A VGVSTIN. vero & alij patres docent ea quae sunt apud LXX, etiam si non fiat Hebraice in Ecclesia summam semper habuisse auctoritatem, & pro scriptura sancta semper fuisse, quod per tot Iudaeorum clades, tot excidia plurima ex lectione Hebraea intercidisse sit credibile, Ea sic interpretabimur. Dominus ait se fecisse coelum, & terram & Angelos. Quamquam THEOPHYLA. siue is THEODOR. est exercitus coelorum pro Angelis accipi posse ait: & pro stellis & astris. Mihi potius videtur pro Angelis accipi debere, ut in illo Mosis cap. 2. Genesios: Igitur perfecti sunt caeli & terra & omnis exercitus eorum. Vbi persuasum habeo creationis Angelorum factam esse mentionem, quod quaesitum inter viros doctos & sanctos est, Cur Moses creationis Angelorum mentionem nunquam fecerit, & causantur multa. En hoc loco Angelorum creationis facta mentio est. Si quaeras unde id colligam, dicam breui: vis verbi Hebraei id cogere videtur, frequentissimum est in scriptura: Dominus Deus Sabaoth: Dominus Deus Sabaoth: quod plerique sanctorum Christi nomen esse volunt, ut Deus Sabaoth, Christus esse dicatur caput & Deus militiae coelestis, & omnis Angelorum Hierarchiae. Idem hoc nomen Sabaoth est in illo Mosis, Perfecti sunt caeli, & terra, & omnis ornatus eorum. Nam pro omnis ornatus eorum, Hebraice est Sebaam, quod est idem nomen quod Sabaoth: excepto quod Sebaam est cum pro nomine affixo, quod Hebraei nominant tertiae personae plura-

Locus Gen. 2. illustratus.

Sabaoth, quid.

lis: exercitus eorum siue ornatus eorum. Age, si Deus Sabaoth dicitur, non quod sit deus astrorum, & stellarum, (quamquam & horum quoque sit deus) sed quod sit militie caeli deus, & omnis Angelorum Hierarchiae: quae te, cur idem nomen in Mose non eodem modo interpretabere? praesertim cum vulgo credatur in Mose creationis Angelorum nullam factam esse mentionem? Sed Hieronymus inquit, & LXX pro Sabaoth apud Mosem vertunt: Omnis ornatus eorum: bene est: an non ornatus coelorum sunt Angeli, plusquam sidera, plusquam astra? Angeli nonne praesunt motui coelorum, & siderum, & omnibus rebus, & continent hunc mundi ornatum, quem deus continet per se & Angelorum ministerio? Ergo si Sabaoth interpretaris exercitus Angelorum, in creatione Sabaoth, eodem exercitus Angelorum interpretaris est necesse. Nam Sebaam idem nomen est, compositum tamen cum pronomine affixo tertiae personae pluralis: Exercitus siue ornatus eorum, eodem modo ergo ubique interpretari quid vetat? (firmans coelum) ego sum qui feci coelum, & tamen coelum pro deo colis (& aedificans terram) ego feci terram. (Cuius manus fecerunt exercitus ipsius) Angelos, & daemones, & sidera (& non feci ea ut ires post ipsa) ut adorares ipsa. HaeC THEOPHYLACTVS. Ad dicit tamen coelos, id est, sanctos viros in Christo Iesu firmat & conseruat in bono, nam coelos dici sanctos, qui templum Dei sunt, res est nota: terram autem, id est eos qui terra sunt, & sapiunt terrena, per Christum reaedificat & nouam facit creaturam.

(?)

Vulg.

Vulg. D. HIER. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Aegypti, Deum absque me nescies, & saluator non est praeter me. Ego cognoui te in deserto in terra solitudinis iuxta pascua sua adimpleti sunt, saturati sunt, & eleuauerunt cor suum, & oblitum sunt mei.

Translat. LXX. Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Aegypti, & Deum praeter me non cognosces, & saluator non est absque me, ego pascens te in solitudine, in terra inhabitabili secundum pascua sua repletum sunt in saturitate, & exaltata sunt corda eorum, propter haec oblitum sunt mei.

HAEC beneficia (inquit THEO.) contulit deus in Iudaeos, & alia innumera: pro his beneficijs deum dereliquere, & recalcitrarunt aduersum dominum: & rursum panibus a deo saturati & alijs beneficijs innumerabilibus a domino subleuati, elati insolentia sunt aduersum dominum, & ita Rupertus haec omnia verba christi esse putat, nec male coharet, iuxta illud Esaiæ: Qui loquebar, ecce adsum. Ipse enim christus patris verbum in prophetis loquitur, quid autem dicit, Deum absque me nescies? quod ideo dictum est, quod voces exclusivae in diuinitate non excludunt essentiam, nec nomina essentialia: pro beneficijs supra dictis repudiauerunt ipsum dominum, & ei antetulere caesarem & dixerunt: Non habemus regem, nisi caesarem.

Vulg. D. HIER. O. Ego ero eis sicut leaena, sicut pardus in

via Assyriorum occurram eis sicut vrsa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum, & consumam eos ibi quasi leo, bestia agri scindet eos.

Transla. LXX. Ero eis quasi Panthera, & sicut Pardus per viam Assyriorum: occurram eis sicut vrsa indigens cibo dirumpam conclusionem cordis eorum, & deuorabunt eos ibi catuli sylvarum, bestiae agri dirumpent eos.

CYRIL. in Genesim de Benjamin agens, Seruator, inquit, in Osea se Pantheram & Pardum & vrsam nominat. Ero, inquit, eis quasi Panthera & Pardus. CYRILLVS itaque de Benjamin signum euentissimum Iudaeorum impietatis in Christum dominum fuit vastatio & desolatio vniuersa Iudaeae, quam praedixere omnes prophetae, cum euidentis euentus & effectus est consecutus: cum omnes nationes videre miseris modis vastatos a Romanis Iudaeos, euersas omnes vrbes Iudaeae, vicis omnes incensos, montes & vniuersam prouinciam conflagrasse, residuas pullos, & captiuos ductos in omnes partes terrarum, nec id solum, sed vbiicumque agerent Iudaei, qui ex illa vastitate effugissent, miseris modis vastatos a nationibus, quod te docent historiae: ut Phylon de Flacco, & eius immanitate in Iudaeos, & Iosephus Iudaeus, & CHRISOST. AMBROSIVS, GREGORIUS Nazianzenus Ecclesiasticae historiae, qua de re dictum est alibi late, & fuscè: ut appareat hoc loco non immerito dicat Dominus se futurum in Iudaeos ut Leonem, ut Pardum,

& Pantheram, vt immanissima quæque animalia, vt eos ab impietate in Christum retraheret. Et subiicit C Y R I L. Dominum appellare agriferas credentes in se ipsum per Esaiam dicens: benedicent me feræ agri, quod homines, qui vivebant ritu ferarum, & ideo feræ agri nominantur conuersi ad Dominum Sirenes nominantur, & oscines, qui Dominicas laudes suavissimis cantilenis, & voce suavissima in cælum ferrent, facti genus Domini electum & filij Dei facti, vides ergo inquit quomodo Dominus feræ agri nomet genus electum, regale sacerdotium, sirenas, & auicularum vocalissimas, quæ cõcinerent laudes Domino, & suavissima voce Christi triumphos personarent, & vere inquit Cyrillus bestia agri sunt, dum pugnant pro Christo, & omnia vincunt, neque est qui se illis opponat. Procopius sub finem cõmètariorum in Genesin hæc verba Christi esse ait, & Christum se comparare hoc loco Leoni, & Pantheræ & vrsõ. ORIGENES in caput. 22. Matthæi tractatu. 20. reddit causam multis verbis cur Deus pater in litteris Euangelicis se assimilet homini, quoad ostendat se nobis in patriâ sicuti est, & cur hoc loco Osee se assimilet Pantheræ Leoni, & vrsõ turbato? vt peccantes, inquit, faciat desistere à peccatis. D. A M B R O S. in Apologia David; Deus, inquit, pro nostrorum supplicio peccatorum affectum quandam ferinæ crudelitatis induit, vt qui natura pius est & misericors nostrorum scelerum atrocitate commotus assumat quandam bestiarum fauitiam. THEOPHYLACTVS in illud Lucæ capit. 14. Homo quidam fecit cenam magnam: Deus, inquit, quando vim suam vindicatiuam vult significare pantheram se nominat, Leonem, & vrsõ, quando humanitatem hominem se appellat. GREGORIUS Nazianzenus in plagam grandinis: Legimus, inquit, Deum, qui omni animi perturbatio

ne vacat, pardi instar ad viam Assyriorum occurrentem. Quem locum Niceatas interpretans: vis vltix Dei intelligenda est in hac comparatione, non autem quicquam aliud ex his, quæ his bestijs sunt, quemadmodum inquit, Dominus vrsõ in angustias redacta præclusõque sibi omnes exitus cernens: aut fame oppressa, incredibili quodam furore obuium quenque aggreditur; sic etiam ego faciã hostes vestros omni animorũ impetu vos inuadere, nec misericordia vlla vos habebunt dignos. Age nunc expendamus hæc: comparationes vindictæ Domini & indignationis vtrius captiuitati congruant magis, captiuitati decem tribuum, an captiuitati Iudæorum quæ crucem Domini est subsecuta? Post homines natos, tanta strages, tanta vastitas, incendium tantum vllius nationis nunquam fuit, quanta Iudæorum strages, quantum incendium fuit post crucem Domini, vt docet Iosephus de bello Iudaico sub Vespasiano, atqui multo fuit maior sub Adriano: vt discas ex Dione in vita Adriani, cum vniuersa Iudæa ferro & incendio absumpta est, & Iudæi omnes qui in Iudæa erant, residui ducti captiui dispersi sunt per omnes oras partesque terrarum. Huic Iudæorum stragi & vastitati congruit magis fauitia Leonis, Pardi, & Pantheræ, quam captiuitati decem tribuum: in captiuitate decem tribuum namque Israelitæ non sunt absumpti ferro & incendio: ducti sunt captiui, & quam plurimi se ex illa captiuitate subduxere, vnde restoruerunt decem tribus & succreuerunt quæ temporibus Christi fuere florentissimæ. (Dirumpam interiora iecoris eorum) Lxx (dirumpam conclusionem cordis eorum) & consumam eos sibi quasi Leo, bestia agri scindet eos. Hæc etiam satis declarant non de captiuitate decem tribuum hæc esse dicta, cū enim ductæ sunt decem tribus in captiuitatem ad Assyrios,

non

non occurrit eis Dominus quasi vrsõ raptis catulis ad dilaniandos eos, sed salui ducti sunt in captiuitatem. Tunc vere quasi vrsõ raptis catulis fuit Dominus in Iudæos, cum post crucem Domini inuexit in Iudæam per Romanos vastitatem, diram famem, seditiones, omnium nationum arma, quæ sub Romanorum signis militabant, & demum Iudæos ferro & incendio consumpsit residuos, in omnes partes orbis dispersit: & sicubi versarentur inter nationes, aut si quo se proriperent fuga, nationum insidijs opprimebantur, & necabantur. id est, quod dixit Dominus: ero eis Pardus in via Assyriorum, id est, quo cumque se fuga proriperint, aut vbi cunque fuerint, ero eis veluti Pardus, & Leo, nam Assyrij pro omni natione ponuntur per synecdochen ex vno plures, vel omnes: quod ait Quintilianus, vbiq; enim nationum insidijs nec opinantes opprimebantur miseri. Et dirumpam interiora iecoris eorum) Lxx (& dirumpam conclusionem cordis eorum) Theophylactus: hæc, inquit, faciã vt conclusionem & occæcatum cor eius aperiam & ingrediar ad illos: vt verba Christi hæc sint, vt agnoscar à Iudæis: Malis enim preisi Iudæorum plerique, qua causa tanta mala incurrerunt, & ad Christum cõuersi sunt. Et infra idem THEOPH. hæc eadem verba interpretans, addit, Dominus subiungit, bestia agri scindet eos, appellans bestias agri illos, qui Iudæos duxere captiuos, non solum enim in Iudæa lacerabant Iudæos, sed etiam ad se ductos cruciabant miseris modis, & compellebant illos malis intelligere, vnde sibi tanta fuissent mala nata, & crederent Christo. Eodem modo interpretatur R. D. clausuram cordis, pinguedinem cordis claudentem, vt non intelligant, iuxta illud Esaiæ: Impingua cor populi huius. Idem significant verba nostræ vulgatæ, dirumpam interiora cordis eorũ, clausa scilicet vt lux Christi ad ea ingrediatur, infra idem THEOPHY. Conclufi intra corticem litteræ

non poterant Christo credere, dirumpuntur hæc claustra vt appareat Christus, & ei credant. Addit THEOPH. claustra quoque nominantur dogmata philosophica nationum & quæcunque à Christo auertebant, hæc omnia rupta sunt vt patefieret Christo aditus. C Y R I L. in Genesin de Beniamin agens: bestias agri, inquit, appellat Dominus credentes, ex nationibus scilicet qui cum idololatris essent, bestia agri dicebantur: sic enim fere in litteris sacris nominantur, recepta vero fide Christi iam filij Dei dicuntur, non bestia agri, & scindunt corda Iudæorum emollita, ad lucem Euangelij recipiendã iuxta illud, scindite corda vestra, non vestimenta vestra.

Vulg. D. H. E. Perditio tua Israel, tantummodo in me auxiliium tuum.

Transl. L. X. Corruptionis Israel quæ auxiliabitur.

AUGUSTINVS de peccatorum meritis, & remissionibus contra Pelagianum libro secundo, capite quinto, pulchra similitudine hoc expressit: sicut, inquit, corporis oculus non adiunatur à lumine, si oculus claudas, aut si eum à luce auertas, ita si te auertas à Deo, quod lumen est, quod illumina omnem hominem venientem in hunc mundum, aut si claudas mentis oculos, incurras in laqueos dæmonum, & peribis: si vero te conuertas ad Deum, ille tuam mentem illustrabit, & te ad se conuertet. Itaque ò Israel, perditio tua ex te est, quia te auertis à Deo, salus tua tantummodo ex me, quia conuersio ad Deum ex peccato à Deo incipiat necesse est. Salus enim nostra cū peccamus, aut cū sumus in peccato à Deo vocatæ & sanã-

te est. Nam si diceremus à nobis habere principium liberationum à peccato, quod nos ipsi nos cōuerteremus ad Deū primum hæresis esset Pelagiana, dicimus autem in manu nostra esse, vt à peccato refurgamus, quod Deus ad fores semper adstat, & pulsat, & per illum non stabit, resurrectio tamen à peccato non est à nobis primum; sed à Deo. Lxx ita vertere corruptioni tuæ Israel quis auxiliabitur? Cum discesseritis à me, scilicet quia reliquerunt Deum Israelitæ post eius crucem. Hoc axioma Theologicum est receptissimum, ore omnium Theologorum maxime detritum, quod Iudæi peruersa interpretatione peruertunt sic: sicchezca, corruptit te, & iubauidit vitulus: Israel, ò Israel qui quoniã bi, in me beezrecha, in auxilium tuum: sic Rabi Selomo, vt sit: Corruptit te vitulus Samariæ: quia nisi hoc fuisset, in me fuisset auxilium tuum, falsa & impia interpretatione, quoties enim post vitulum Samariæ milit Dominus Prophetas ad Israel, vt eos auerteret à sua impietate? Quot miracula edidit vt eos auocaret ab idololatria? vt falso dictum sit, nisi hoc fuisset, in me fuisset auxilium tuum. Sed Iudæorum interpretatio vt dictum est falsam facit & mendacem scripturam: non enim peccata nostra obstant, quantumuis tetra, & foeda, quin Dominus manus porrigat, & nos iacentes erigat: & ad se trahat. Vt mittam dicere, quod vt falsam efficiat Rabi Selomo scripturam, subaudit vocem illam, vitulus: Corruptit te, vitulus supple; & addit totam illam orationem, nisi hic fuisset: & quod sequitur, In me auxilium tuum, supple est, dicit ipse fuisset. Thargum vero vertit. Quando corrumpebatis vos domus Israel, dominatæ sunt vobis gentes, & quando reuertebamini ad legem fui in auxilio vestri. Male vos Deus perdat, Iudæi impij, per mille quingentos annos captiui estis inter nationes, & clamatis ad Deum, vt vos redimat, nec liberamini vnquam ex misera captiuitate,

nec liberabimini quoad vsque ad Christum reuertamini. Falsam igitur & mendacem scripturam faciunt Iudæi sua peruersa interpretatione. Iudæi ergo, (quod Diuus Hieronymus & Lxx, nomen fecerant sicchezca, perditio, siue perditioni) verbum faciunt tertiæ personæ perdidit, aut secundæ perdidisti: sed parui referebat hoc, nisi cætera peruerterent. D. igitur HIERONYMVS mirabiliter hunc locum vertit, Perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Recte etiam Lxx, corruptioni tuæ Israel quis auxiliabitur? cum à me discesseris, scilicet putò tamen deesse totam illam orationem: Quoniã in me auxilium tuum: vt additum videatur illud à Lxx, Quis auxiliabitur, multa enim à Lxx adduntur perspicuitatis causa. Illud aduerte verissimum esse, quod dictum est à nobis non semel, ex autoritate veterum, interpretationem Iudæicam falsam & mendacem facere Deum: falsam & mendacem facere eius scripturam sacram.

Vulg. D. HIERONY. Vbi est rex tuus maxime nunc saluet te in omnibus vrbibus tuis, & iudices tuos de quibus dixisti, da mihi reges & principes, dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.

Translatio. LXX. Vbi rex tuus stet, & saluum faciat te in cunctis vrbibus tuis, iudicet te quem dixisti: da mihi regem & principem, & dedi tibi regem in ira mea, & repressi in furore meo.

THEOPHY, videtur hæc interpretari de Cæsare, quem petiere sibi regem

gem, cum dixere: Non habemus regem nisi Cæsarem. Nam paulo infra hoc citat ex Euangelio, (vbi est rex tuus maxime nunc saluet te in omnibus vrbibus tuis) Rex ille Cæsar, quem præoptasti tibi adstet: & saluet te in omnibus vrbibus tuis, phrasis Hebræa pro, cum omnibus vrbibus tuis, quamuis tot habeas vrbes, cum enim vastata à Romanis Iudæa est post crucem Domini, erat potentissima, plurimas habebat vrbes, & munitissimas, & opulentissimas: vt in prophetam Amos dicendum est, Deo beneiuuante. Quamuis ergo munitissima & potentissima es, saluet te, & saluet reges tuos, & iudices tuos, quos petijsti à me. Nam Vespasiani duo imperatores Romani qui vastauere Iudæam periere intra breuissimum, periere letho malo, & quotquot Ecclesiâ sunt persecuti: vt in Ioelem dictum est, acerbissimas luere poenas. Reges quoque & potestates petebant suos potentatus à Romanis & à Romano imperatore. Quod vertit D. Hieronymus, & iudices tuos, de quibus dixisti: reddidit Lxx, iudicet te quem dixisti, da mihi regem & principem. THEO. tu petijsti regem, & principem, hic iudicet te, & te perdat & vastet. Dixisti: non habemus regem nisi Cæsarem. Hic ergo rex quem præoptasti te vastet & vlciscatur te, & tuas vrbes ferro & incendio delect. Quod enim inquit, repudiauere filium Dei, & sibi regem delegere Cæsarem: tradidit Iudæos Deus Romanorum Imperatori, & per eum regem quem sibi petiuere, Iudæos deleuit Dominus: hæc fere Theophylactus. Quod in vulgata lectio est: iudices tuos, Hebraice est יְדַיְשׁוּ iudices tuos, si detrahas litterulam i vertere potes: iudicet te, vlciscatur te, & vastet te, יָשׁוּ, vox est indeclinabilis, quam vertere potes singulariter, & pluraliter quo velis casu, de quibus, & quem, (Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea) quod Dominus Iudæi dicere poterant regem illum datum sibi à Domino esse, respondet Dominus, ita esse, sed se indignatione tecisse, &

ira, vt concederet hoc illorum stulta voluntati, vt edoceri malis intelligerent Iudæi humana imperia non posse serbare quenquam, sed Dei regnum & imperiū: hæc THEOPHY. hoc loco, inquit, id apparuit maxime, deleuit enim Deus Iudæos per eos ipsos imperatores Romanos, quos sibi Iudæi parauerant defensores, quod Lxx translatio plane & aperte significat; nec ad captiuitatem decem tribuum, & nec ad Babylonicam referri potest, in sola enim vastitate inuectæ à Romanis iudicati & puniti sunt Iudæi & subuersi à Rege illo Romani imperij, quem sibi Iudæi regem delegerat. AVGVST. de natura boni aduersus Manichæos nullam iniustitiam esse docet, malis regem malum à Deo datam enim cap. 32. in illud: Dedi eis regem in ira mea: iniustum, inquit, non est, vt impij accipiant nocendi potestatem & sic bonorum patientia probetur & malorum malitia puniatur. Idem AVGVST. contra Iulianum Pelagiæ num lib. 5. cap. 3. de rege Saule hoc interpretatur: Lauda, inquit, regem Saulem quia ipse fuit poena peccantium dicente Domino: Dedi tibi regem in ira mea: quod si ita interpretare erit typus Imperatoris Romani, quem sibi petiere regem, est enim scriptura canon, vt quoties à Propheta aliquid ex veteri testamento citetur, intelligamus citari tanquam rei, de qua agitur. Typus illic enim præfiguratus est, qd in passione Dñi tutoris erat, cū hominem regē Deo regi prætulere Iudæi.

Vulg. D. HIE. Colligata est iniquitas Ephraim & absconditum peccatū eius, dolores parturientis venient ei.

Translat. LXX. Synagoga iniquitatis Ephraim absconditum peccatum eius, dolores quasi parturientis venient ei.

THEOPHYLA. colligata est iniquitas, coniuratio facta est principi

pum & sacerdotum, vt quæreretis regē vobis, quærentes vobis ipsis malum, quā do à me deficere parabatis ad Cæsarem, & dixistis: Non habemus regem, nisi Cæsarem: & repulistis Dei filium, regem humicionem præoptastis habere, quā Deū. Hęc ferme Theophylactus. Potest tamen hæc coniuratio, & colligatio iniquitatis ad consilia Iudæorum referri, Cum Matthai. 27. Coeperunt consilia sacerdotes & seniores populi contra IESVM. de qua coniuratione Matthai. 12. pharisæi consilia faciebant aduersus IESVM, & cap. 22. consiliū inierunt vt caperent IESVM & similia multa, quæ in litteris Euangelicis reperies. (Dolores parturiētis veniēt ei) lege Iosephū, cū alijs locis multis, tū de bello Iudaico lib. 6. cap. 30. & cap. 42: quibus intelliges Iudæos præ malis quibus cuncti erant fuisse attonitos, oculis captos, mentis inopes. THEOP. dolores calamitatum venire Iudæis post crucem Domini. Ephraim appellari infideles & incredulos Iudæos dictam est millies (peccatum absconditum) cauebant enim ne tumultus fieret in populo THEOPH. occultū erat peccatum occidentū Dominum, plenum dolo & simulatione. Dicebant enim, secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.

Vulg. D.HIE. Ipse filius nō sapiens, nunc enim non stabit, in contritione filiorum.

Tran. LXX. Iste filius tuus sapiens, quia nunc non stabit in contritione filiorum.

Ipse filius non sapiens, Lxx (Iste filius tuus sapiens) sine negatione tales varietates Hebraice sunt quamplurimæ, vbi quædam cum negatione legantur, quædam sine negatione, quæ vt concordent inter se sit facile, si alterum interroganter leges, cuius responsio est negatio. Sic THEOP. iste filius tuus sapiens? interroganter legit: cuius interrogationis responsio est, id est non sapiens. THEOP.

imo stultus & insipiens populus, qui sciebat legem & prophetas, & memoria tenebat, & sapientem & prudentem eū esse oportebat & talis videbatur, cum vere non esset sapiens, sed cæcus, & stultus. Nō stabit in cōtritione filiorum.) THEO. Non stetit in Romanorū obsidione, cum matres præ fame filios parieti allidebāt & conterent vt illorū carnibus vescatur, lege Iosephū de bello Iudaico c. 21. Quod Hiero. & Lxx reddidere, nunc, Hebraice est. ny, id est tēpus: quod argumentum est deesse Hebraice litteram vnam n̄ vt dictum, & cōmonstratum est in nostro Apologetico fufissimè. En translatio D. Hiero. & translatio Lxx aperte arguunt Hebraice legendū esse n̄ny nunc: & n̄ny tempus: pro contritione Hebraicè est be m̄thar vt in illo Esaiè cap. 66. Nūquid ego qui alios parere facio, pro parere facio est verbum hoc asbir, quod significat facio frangere aquas, quod obstrutrices dicunt quebrar las aguas sub partum infantis. Potest ergo hoc etiam sic explanari: In contritione filiorum, in partu filiorum cū pariet ecclesia filios, iuxta illud Esaiæ: Quis audiuit tale? aut quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens simul? In hoc Ecclesiæ partu, cū Ecclesia vno die peperit tria millia, vt leges in Apostolorum actis, in altero quinq; millia, Israel, qui primogenitus filius Dei dicebatur, non stabit, non erit, fugiet, Christo potius aduersabitur. Nō est prætereundem silentio Lactantium de religione & sapientia lib. 4. cap. 19. hunc locū legere mutata distinctione iuxta Lxx, vt ad Domini passionem, postea ad resurrectionem referat, & Lactantius temporibus Christi proximus erat: cū enim templum Domini subuereretur, sub Adriano opinor, ipse in Bythinia docebat artē oratoriam, vt ipse Lactantius ait, cui de se scribenti maior habenda fides quam alij cuiquam. Eo igitur tempore castigatiora fuisse exemplaria Lxx planum est, nec in eā tantū Iudæis & Iudaizantibus licuisse, ergo Lactantius eo loci sic hunc locū enar-

rat

rat & citat. Hic est filius meus sapiens, propter quod nunc non resistet in cōtributione filiorum suorum, vt sit sensus hic est filius meus dilectus, sapiens, quip peip̄sa diuina sapientia: non resistet Iudæis, sed ad passionē se offeret, Id enim est in cōtributione filiorum, cum eū tribulabunt Iudæi, qui filij Dei vsque ad illa dicebantur. Dices nihil tale est Hebraice, muta vnam litterulam in alteram & Hebraice lectio hoc planius sonabit, si pro lo, non, legas li, mihi, vertes Hebræā lectionem: hic est filius mihi, id est filius meus, sapiens, ipsa diuina sapientia & c. vi des quantula mutatione. in s̄ Hebræa lectio cum ea lectione congruat, quam citat Lactantius. Nā quod Lxx interpretatio discrepat ab hac lectione, quam citat Lactantius, Iudæi, vt dixi in nostro Apologetico lib. 2. multa in scriptura vitauerunt malitia, & negligētia, adeo vt in scriptura frequenter duplex sit lectio, vt bene exercitato homine sit opus, vt verum scripturæ sensum vtrique lectioni reddat. Non celabo tamen lectorem: THEO. non legere: filius meus: sed filius tuus: & hanc lectionem circumferre exemplaria Græca. Idem est sensus vtriusque lectionis, quod si legas, hic est filius meus: verba erant Dei patris iuxta interpretationē Lactantij: si legas hic est filius tuus sapiens: erunt verba prophetiæ ad ipsum Daum. Vulgata iuxta hæc sic explanabitur: ipse filius non sapiens, id est de quo Iudæi dicebant, quid hunc auditis? infanit: nunc enim non stabit, non resistet Iudæis in cōtributione filiorum: cum eum conterent & cruci affigunt Iudæi, olim dicti filij, & ostendi libro 2. Apologetici personarum mutationem in Hebræa lectione esse frequentissimam.

Vulg. D.HIE. De manu mortis liberabo eos, & de morte redimam eos.

Tran. LXX. De manu inferni liberabo eos, de morte redimam illos.

EVSEBIUS Cæsariensis demonstrationis Euangelicæ lib. 4. demonstratione 12. ait, hæc verba esse Christi Domini seruatoris nostri de morte, & de inferis triumphantis, cum veterum patrum animas ab inferis eruit. De manu inferi, inquit Dominus, liberabo genus humanū, de morte redimam fidelium animas: & c. quæ eo loci adiecit EVSE. eodem modo HIER. hæc verba interpretatur. ORI. in c. 5. epist. ad Romanos interpretas hūc locū: De manu inferi eripia eos: descendit, inquit, Christus in infernum, vt liberaret eos, qui in sinu Abrahamæ detinebantur: de quibus multa corpora sanctoium resurrexerunt cum illo ait Euangelista. Vnde illud etiam propheta, Ascendens in altū captiuam duxit captiuitatem. Ita Dominus per suam resurrectionem mortis regna destruxit. Nam de ipso tyranno destruendo Apollolus: Nouissimus, inquit, inimicus destruetur mors, regnum vero mortis iam destructum est, destruendus est in nouissimo, id est, in fine seculi tyrannus, qui iam non regnat, sed regno depulsus latrocinatur, & ideo Apollolus, Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore. THEOXYLACTVS quoque in eadem sententia est, tamen vt intelligas verissime à me dictū esse cōmentarijs THEOPHY. intermissa esse cōmētaria nescio cuius, qui magnopere Iudaizet, vsque adhuc THEOP. ad vastitatē Iudææ retulerat omnia: ad eā in quā quæ Iudæi post Domini crucem à Romanis est importata: nūc hæc quæ plane ad resurrectionē fidelium, & ad Christi Domini resurrectionē spectant, ad Babylonios refert & ad decē tribus, & eodē retulerat multa in principio huius capituli. Postea ad Christū refert Lactantius locis citatis capite superiori, hæc verba de Christi Dñi resurrectione enarrat. Legit enim singulariter: De manu inferorū eruā eū. i. excitabo eū ab inferis, pluraliter iniquies scriptū est: eruā eos, parui refert: eruā eos Christū, scilicet & sanctos patres vt significet cū Christo Dño excitados sanctos pa-

tres, nec excitandi Christum solum. Et mutatio numerorum frequens est Hebraicè: vt monstratum à me est in Apologetico.

Vulg. D. HIRO. Ero mors tua ò mors, ero morsus tuus inferne.

Translat. LXX. Vbi est causa tua mors, vbi est aculeus tuus inferne.

August. contra Pelagianos hypogonosticon libr. 2. in fine, Dominus in Osee Propheta morti minitans dicit, ero mors tua ò mors ero morsus tuus inferne, mors & infernus inquit in diaboli persona dicta intelliguntur, quia per ipsum delinquenti homini accedit mors, id est priuatio vitæ. Christus Dei filius mors extitit mortis; & morsus inferni, quod iustus & innocens affigi cruci passus est, & lancea transfigi, morsus ergo inferni factus est Dominus cum se ab eo tanquam escam, id est carnem suam suscipi passus est, qua non satiaretur sicut peccatoribus, sed absorberetur. Propter quod dictum est, absorpta est mors in victoriam. Ambro. fol. 156. in veteri testamento inquit, amarus morsus est mortis. Vnde deuorauit mors præualens in nouo testamento suavis morsus est vitæ, quæ mortem deuorauit. Vnde Apostolus, deuorata est mors in victoriâ. E V S. Pamphili de resurrectione Domini & victoria qua mortem vicit & de suscitatione à mortuis fidelium hæc interpretatur, cum mortale hoc corpus induet immortalitatem. Eodem modo interpretatur D. Hieronymus ex D. Paulo: vt præsignificetur hoc loco Victoria qua Christus mortem vicit, & nos mortis fecit victores, cum induemur immortalitate in resurrectione mortuorum. Et subiicit: Quod Paulus de resurrectione Domini est interpretatus, nos aliter interpretari, nec possumus, nec audemus. Quod eò di-

xerim, quod Theophylact. siue is Theodorus, aut Theodoritus est, qui Iudaica solet coniectari, ad captiuitatem Babyloniam, siue decem tribuum conatur hæc referre, quanquam postea eò regreditur, vt interpretetur eodem modo quo Hieronymus & Eusebius. Vbi est mors contentio tua, vbi est mors aculeus tuus. August. de peccatorum meritis, & remissione contra Pelagianum lib. 3. cap. 11. Aculeus mortis, inquit, quo mors facta est, peccatum est, cuius peccati punctu mortificatum est genus humanum. Hunc locum Apostoli verba declarant. Cum mortale hoc, inquit, induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est, Absorpta est mors in victoriâ: de resurrectione corporis agebat, cum absorberetur mors in victoriam resurrectionis corporis. Morti ergo corporis hoc dicitur, hanc absorbet victoriosa immortalitas: morti corporis tunc dicitur, Vbi est mors victoria tua, aut contentio, quia omnes sic viceras, vt etiam Dei filius tecum confligeret: teque nõ vitædo, sed suscipiendo superaret, vicisti in morientibus, victa es in resurgentibus. (Aculeus tuus) hoc est peccatum, quo puncti & venenati sumus, vt etiam in nostris corporibus fieres tandiu, vt ea tã logo tempore possideres. Sed quid iuuat hoc? dicitur aliquid: nihil tale Hebraicè habetur, nec in nostra vulgata, quæ ad veritatem Hebraicam translata est: quasi dicant: Apostolum nos deludere, & citare quæ nusquam sunt, & A V G V S. & cæteros veteres, qui hæc ex litteris sacris citant. Minime gentium, Christus in Paulo loquitur, qui ait; An experimentum eius queritis, qui in me loquitur Christi, Christus loquitur in Paulo, ergo quæ Paulus loquitur vera sunt, loquitur enim in Paulo ipsa veritas: nos deludere, aut fallere nullo modo potest. Quid ergo dicemus? Commonstrauimus in nostro Apologetico multa ex sacra scriptura aut malitia Iudaica, aut Iudaica negligentia esse expuncta, idque testimonio vate-

rum

rum patrum tam Græcorum, quàm Latinorum. Addidimusque demonstrationem quam ad oculum vocant, vt quilibet, qui sciret Hebraicè, sibi ipsi credat, & suis oculis, nec credat Iudæis, qui se diligentissimos semper fuisse perhibent in seruanda & scribenda scriptura. Credat potius D. CHRYSOSTOMUS. qui negligentissimos Iudæos fuisse scribit in transcribenda scriptura, & seruanda. Ergo in rebus scriptis Hebraicè duobus locis verbis eisdem, si ea conferas incurret in oculos, etiam si non sis magnopere attentus, hæc malitia Iudaica, aut negligentia: cum in huiusmodi rebus in duobus locis scriptis Hebraicè verbis eisdem in altera parte reperies deesse orationem integram, quæ est in altera: verba deesse in altera, quæ in altera sunt: nec minus dicas esse sacra, quæ sunt in altera parte, etiam si in altera desint: Huius rei exempla sunt libro secundo nostri Apologetici capite. 64. vbi monstratur deesse orationes alibi, & alibi esse in rebus scriptis Hebraicè in duobus locis verbis eisdem, nec ideo minus habere fidei dicendæ sunt orationes, quæ sunt in altera parte scripturæ Hebraicæ, etiam si desint in altera, & ita non minus habent fidei quod desint Hebraicè, quod post Euangelium aut malitia, aut negligentia Iudaica exciderint ex lectione Hebræa, quæ sunt in litteris Euangelicis, & desunt Hebraicè, & quæ sunt Hebraicè, & desunt in litteris Euangelicis non minus fidei habere dicentur, quod vtraque à Deo sint dicta, qui loquitur in prophetis, & in litteris Apostolicis, & Euangelicis. Ergo illa: Vbi est mors contentio tua, vbi est mors aculeus tuus citata ab Apostolicis, post ipsos Apostolos malitia, aut negligentia Iudaica expuncta, quorsum minus habeant fidei, quæ Spiritus sanctus per Apostolum est locutus? Quæ rursum Hebraicè sunt illa, scilicet. Ero mors tua, ò mors, ero morsus tuus inferne, quod non citantur ab Apostolo, & sunt Hebraicè, & in vulgata D. Hier-

ronymi quid minus fidei habent? In hoc igitur loco ex Hebræo censeo supplenda Græca, & Græca ex Hebræis. I R E N A E V S. libr. tertio. capite. 38. victus erat Adam, & ablata erat ab eo omnis vita, & propter hoc victo à Christo rursus inimico, recepit vitam Adam, nouissimum autem inimicum euacuatur mors, quæ primum hominem possederat, inde dictum est: vbi est mors victoria tua? vbi est mors aculeus tuus? quod non poterat iuste dici, si non ille liberatus esset, cui primum dominata est mors: illius enim salus euacuatio est mortis. Domino igitur viuificante Adam, id est hominem euacuata est mors. A V G V S T I N U S. de peccatorum meritis & remissione libro. 3. cap. 11. pro, Vbi est mors victoria tua: legit, vbi est mors contentio tua, quod apud Paulum non legerit *vincos* cū id est victoria: sed *velnos*, cū est contentio tua, & subiicit Augustinus ex Apostolo, eo absorbetur mors in victoriâ, quod corruptibile & mortale hoc induit immortalitatem: & mortis aculeum peccatum fuisse ait, quo mors est facta, quod peccati punctu, aut punctione mortificatio facta sit. Querit rursus A V G V S T I N U S. de qua morte hic mentio fiat: respondet docente Apostolo, hic de resurrectione corporis verba fieri, qua absorberetur mors in victoriâ. Idem A V G V S T I N U S. in illa verba cap. 8. Euangelij Ioannis, si ergo filius vos liberauerit, quando inquit, plena & perfecta libertas erit, quando nulla inimicitia, quando dicitur, Vbi est mors contentio tua, quando non concupiscet caro aduersus spiritum, nulla erit contentio inter spiritum & carnem: cum mortale hoc induerit incorruptionem. Ergo contentionem Augustinus nominat, illam quæ inter spiritum & carnem est, qui fomes peccati, ille veluti actus pugnae, qui transit in baptismate reatu, manet actus: & in Epistola. 57. ad Dardanum, Renatis inquit, nobis ex aqua & Spiritu sancto con donatis nobis omnibus peccatis, tamen

manet ad exercitiū contentio illa propter quam dicimus, Dimitte nobis, quod vincimur aliquando, utinam non sapiſſima. e: quoad in reſurrectione dicatur: vbi eſt mors victoria tua, qua nos vincebas, vel pugna tua & contentio. De vtraque ergo morte dicetur non de morte corporis tantum. Declarat hoc magis A V G V S. 80. quaſtionum libro. 1. quaſtione. 80. diſputans enim de hoc loco: mortem, inquit, ſignificari arbitror carnalem conſuetudinem, quæ reſiſtit bonæ voluntati, ob delectationem & voluptatem. Alioquin non diceretur: vbi eſt contentio tua? ſi non reſiſteret, & repugnaret: hanc mortem peccato meruimus. Vbi Auguſtinus mortem nominat peccati fomité, quo caro concupiſcit aduerſus ſpiritum. Liberabimur, in reſurrectione: cum dicetur: vbi eſt mors contentio tua. Igitur tota hæc liſ, eſt, vtrum apud Paulum legi de beat. viros, cum victoria, an. viros, cum ei, id eſt cōtētio, eodē modo legit C H R Y S O S T O M V S in ſermone natiuitatis ſancti Ioannis Baptiſtæ ex capit. primo Luca vbi verba hæc eſſe docet ſupernarum poteſtatum, quibus conſtantur Chriſtum mortem deniciffe, vt nos qui mortui iam olim tenebamur, immortalitatem caperemus, &c. Legit ergo C H R Y S O S T O M V S vbi eſt mors contentio tua? A M B R O S. de figura ſæculi cap. 9. Mortem ne timeas, ſi geras Chriſtum, in quo dicere poteſ: vbi eſt mors victoria tua, etenim cum vetus homo noſter affixus eſt cruci, deſtructum eſt peccatum, obtuſus aculeus, vacuata culpa, nūc non vetus homo in nobis, ſed noua creatura, habens in ſe ſimilitudinem Chriſti, cuius mortis ſimilitudinis conſepulti, imaginem vitæ eius aſſumpſimus, alas gratiæ ſpirituales accepimus.

(?)

Vulg. D. HIERO. Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis, quia ipſe inter fratres diuidet, adducet vrentem ventum Dominus, de deſerto aſcēdente, & ſiccabit venas eius & deſolabit fontem eius, ipſe diripiet Theſaurum omnis vaſis deſyderabilis.

Transl. L X X. Conſolatio abſconditur ab oculis meis, quia ipſe inter fratres diuidet, adducet ventum vrentem Dominum ex deſerto ſuper eos, ſiccabit venas eius, deſolabit fontes illius, ipſe arefaciet terram eius, & omnia vaſa deſyderabilia.

Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis) dicendum ex C H R Y S. in Amos Prophetam eſt: ſanctos prophetas præ charitate ardentiffima angere vehementer ſolitos ob impiorum peccata, quibus à Deo acerbiſſimas merentur pœnas. Dolet ergo Oſee propheta, quod quamuis Chriſti inſtet aduentus, qui in ſcriptura conſolator dicitur, iuxta illud: conſolamini, conſolamini popule meus Eſaiæ. 40. conſolatio tamen, inquit, ab eſt ab oculis meis, quod hic vnigenitus filius Dei, alioquin paracletus & conſolator, diuifurus ſit inter fratres: quosdam Iudæos recipiet, quosdam excludet ab Eccleſia. Excludet incredulos, recipiet reliquias, quæ ſalvæ factæ ſunt. Huc ſpectat THEOPHY. quamuis illud: diuidet inter fratres, reſert ad illud Euangelicū: gladium veni mittere in terram, vt fratrem tradat. (Adducit vrentem ventum Dominus) Chriſtum inquit THEOPHY. quod Deus ignis conſumens eſt, qui conluſit mortem aſcendens de deſerto, de ſacra virgine, inquit, THEOPHY.

PHYL. quæ terra inuia, ſine pluuia humani ſeminis fuit. Lege quæ ſcripta ſunt in illa verba Eſaiæ cap. 53. ſicut radix de terra ſitienti, (& ſiccabit venas eius) fontem mortis & peccatorum noſtrorum, quod ſignificant etiam verba illa (deſolabit fontem eius) Diripiet Theſaurum omnis vaſis deſyderabilis) terram mortalem, carnem humani corporis ſanctorum ſuſcitabit, quæ à morte tenebantur. Sanctorum namque corpora vaſa deſyderabilia nominantur. Hæc fere THEOPHYLACTVS. Eodem modo interpretatur hunc locum D. HIERON. tomo. 1. ad Theodoram in epitaphio Lucij Beſici, eodem ſpectat in commentarijs in hunc locum.

CAP. XIII. Oſee.

Vulg. D. HIERO. Pereat Samaria quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum, &c.

REREAT Samaria) R V P E R T V S, Synagoga quæ peccatum Samariæ ſupergreſſa eſt: dum non tantummodo ſcidit ſe à credentibus, ſed etiam crucifixit filium Dei, & ſitientem potauit aceto. THEOPHYLACTVS in ſuperioribus ſapè Samariam Hieroſolyma eſt interpretatus, quod peccatum Samariæ exluperauit. Hoc loco ad Samariam hoc retulit, non ad Hieroſolyma. Sed fortaiſis non eſt is THEOPHYLACTVS, ſed THEODO. vt ſapè monui. Tertullianus, cum alijs locis, tum aduerſus Marcionem libro. 3. capit. 8. Archontas Sodomorum appellat, Eſaias Iudæorum Principes, & populum Iudæorum nominant populum Gomorrhæ. Et alibi, populus, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Cetæ: ob ſi-

militudinem impietatis, quibus verbis docet Tertullianus propter impietatis ſimilitudinem Iudæorum Principes impietiffimarum urbium nominibus nominari: interim Sodomorum principes, interim Iudæorum populum, Gomorrhæ populum appellari, interim Amorrhæi Cetæum. Pergit Tertullianus: ſapè AEgypti nomine totus orbis appellatur ob impietatis ſimilitudinem, ſic & Babylo Roma dicitur ob ſimilitudinem ſuperbiæ, aduerſus Regem Aſſyriorum, aduerſus Herodem intellige ob eandem cauſam. Ergo iuxta hunc canonem, vt alijs locis ſupra dixerat THEOPHYLACT. ob impietatis ſimilitudinem, Samariam Hieroſolyma intellige. (Quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum) Chriſtum Dominum quem cruce affecit & innumeris contumelijs (in gladio pereant) Nunquam hoc factum eſt: ducti ſiquidem captiui ſunt Samaritæ cum alijs partibus decem tribuum: non ſunt gladio delecti. Potuit fieri, aiunt, vt gladio delectentur: prodidit ſcriptura ductos fuiſſe captiuos, & aiſ. Potuit fieri vt delectentur gladio contra litteras ſacras? Sed frequens hoc eſt vt Iudæi ſua interpretatione faciunt mendaces prophetias. Hieroſolymitæ, quos appellat Samaritæ, periere gladio & incendio, paruuli eorum eliſi ſunt, & foetæ eorum leiſæ ſunt, vt ex Iosepho millies oſtendimus (conuertere Iſrael ad Dominum Deum tuum) verba ſunt Chriſti vocantis Iſrael ad poenitentiam ab iniquitate quam fecerat. THEOPHYLACTVS: Aſſur non ſaluabit vos, nec hominum auxilia, ſi conuerſus fueris & confeſſus toto corde IESVM CHRISTVM ſaluaberis, non equus te ſaluabit, ſed fides quæ per dilectionem operatur (tollite vobiscum verba) R V P E R T V S: verba confeſſionis & precum (vitulos laborum) R V P E R T V S: non tauros non victimas, ſed laborum vitulos, verba confeſſionis & laudis: quæ victimæ Deo ſunt gratiffimæ & ſacrificia & victimæ. Qui verba confeſſionis

felsionis Deo redditis, audite quid Deus dicat: (sanabo contriciones eorum) R V P E R T V S: verba Saluatoris hæc sunt: In gaudium conuertam eorum tristitiam, qui ad poenitentiam contristati sunt, habentes cor contritum, & humiliatum. THEOPHYLA CTVS: Christus dum signa faceret, & prodigia, sanauit eorum corpora, non sanauit eorum animas qui noluerunt credere, iuxta illud: quoties volui congregare vos sicut gallina congregat pullos suos (gratis sana bo eos) gratuita peccatorum remissione. Assur non saluabit nos: hominum inquit auxilia vos non saluabunt (super aquos non ascendemus) Nec equi nos liberabunt, aut exercitus. (Nec dicemus ultra dij nostri:) nec idololatraz ultra erimus: siquidem post Christi crucem non coluere ultra idola. (Quia eius qui in te est misereberis pupilli.) THEOPHYLA CTVS: ego, inquit, Deus, qui in te habito, miserebor Israel orbatum in patre Deo vero, & orbatum in meo auxilio: Pupillus enim dicitur & orphanus puer paruulus patre orbatus. (Diligam eos spontaneè) THEOPHYLA CTVS: primo spontanee apud LXX inquit est ὁ μολόγως ἢ γούν ἀναμφιλύγως ὁ μὴ πάλις, eadem ratione, citra discrimen, simul omnes: quasi dicat, se nullo discrimine habiturum eos, qui se crucifixere, & verberibus affecere & contumelios & eos qui se à tam nefario scelere abstinnere, ὁ μολογούντας τον χριστον προς δεξομαι, qui meum nomen fuerint confessi recipiam. Vulgata sic explanabitur. Diligami eos spontaneè, gratis, sponte, si conuertantur. (Eto quasi ros Israel) R V P E R T V S quando Spiritus sanctus virginem sacram obumbrante verbum patris in eius vterum descendit. THEOPHYLA CTVS: Ἰσὺς ἐμὸς ἐνεργεσις ἐπιχορηγήσω αὐτοῖς, ὡς δρόσον, καὶ ἀνθήσουσι ὡς κριθὸν ἐν μέσῳ ἀκανθῶν: μωνοθένομεν ὅτι ἐκ Ἰούτων ὅτι πρὸς εὐωδίαν καὶ ἡ λευκότης τοῦ ἀνθους θαυμάζεται, πᾶσα δε γὰρ ψυχὴ ἀπαλλαγείσα τοῦ

σώματος, καὶ ἡς δυσωδίας ἡς ἀμαρτίας, καὶ τοῦ ρυτίου, καὶ ἡν λαμπρὰν τοῦ βαπτισματος περιβαλλομένη σολῆν: περὶ ἧς καὶ ὁ ἰσάβιας Φησὶ: ἀγαλλιάζεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ κυρίῳ, καὶ ἐνέδυσσε με ἰσμάτιον τοῦ σωτηρίου. Mea beneficia præstabo ipsis, vt rorem, & florebut vt lilium in medio spinarum. Discimus autem ex his, præter boni odoris fragrantiam floris candorem admiratione imbucere animos. Omnis autem anima hoc corpore exuta, & foetore, & fordibus peccati libera, & splendida, baptismatis induta stola, vndique splendet, & lucet, & gaudio exultat, vt Elaias ait, Exultauit anima mea in Domino & induit me vestimento salutaris (Germinabit Israel quasi lilium) THEOPHYLA CTVS: κρίνον λαμπρότατον ἔχει ἡν εὐωδίαν, μέγιστος δὲ οὐκ ἔχει, id est Lilium candidum & splendidum habet odoris fragrantiam. magnitudinem non habet. Et infra: ὅταν ἰδῆς ἐν ἐκκλησίᾳ ἰσὺν βιοῦντα καλῶς, καὶ λαμπρὸν ἰσὸ φῶς αὐτοῦ ἐμπροσθεν τοῦ ἀνθρώπου κρινὸν ἐπέ, id est quando in ecclesia aliquem videris per sancte viuere, & luce virtutum splendere coram hominibus, appellato illum lilium. Et in fra idem THEOPHYLA CTVS: Huius instar lilij florebit Israel si Deum nouerit, & de super descendente rorem exceperit illam, scilicet, qui descendit sicut pluuia in vellus, erit Israel si hoc fecerit in odorem suauitatis Deo qualis Paulus fuit Christo. A M B R O S I V S postrema epistola libri 3. sub finem epistolæ videtur hunc locum intellexisse de his, qui ex gentibus in ecclesiam introiere, quod ita esse verbum illud desertum innuit, quod in scriptura pro populo gentium accipi solet. Quod desertum nullo aratro proficissum est, & nullo hominum cultu subactum, ita gentium populus nullo aratro cælesti proficissus, nulla cælesti agricultura excultus, ait Procopius: & permisus à Domino est viuere vt vellet. Verba Ambrosij sunt: floruit

floruit desertum, vt lilium, cum introiere electa gentium ad residuos populi, quo reliquæ saluæ fierent per electionem gratia, nisi forte hic locus citatur ab AMBROSIO ex Elaias. R V P E R T V S cum THEOPHYLA legit (Germinabit Israel quasi lilium) quia veri Israelitæ Apostoli non in carne sed in spiritu sanctificauerunt, imitantes lilium Christum eorum magistram, & doctorem. (Erumpet radix eius vt Libanus.) R V P E R T V S non pulchritudine solum, sed fortitudine arborum Libani montis, erant futuri, quæ arbores altissimas agunt radices. More nanque scripture, vt à me repetitum centies est in Elaias et alijs locis, sancti arbores amoenissimæ & proceræ atque odoratæ dicuntur: quales hoc loco Apostoli nominatur & prædicatores verbi exorti de radice Israel, id est Christi, ex cuius latere lancea suffolito Ecclesia est nata. THEOPHYLA CTVS ἐμνήσθη τοῦ λιβάνου ὅτι μέγα ἐστὶ καὶ δένδρεσι κατὰ κρομμὸν εὐθέσι καὶ ῥίζας ἔχουσι, ἐκὶ μέγιστον διαρκεῖν δυναμένοις, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐπιστραφέντων ἰσραηλιτῶν δόξα μεγάλη ἐστὶ καὶ διαρκής, id est hoc loco propheta mentionem Libani fecit, quod Libanus mons magnus est, & arboribus ornatissimus rectis, & radices altas habentibus, quæ possint in longissimum durare tempus: vt ostendat Israelitarum, qui ad Deum conuersi fuissent magnam gloriam & perpetuam. Ex infra: idem THEOPHYLA CTVS: ὅταν ἰδῆς ἰσὺν ὀψιλά τινα φθεγγόμενον περὶ θεοῦ καὶ βαλόντα τὰς ῥίζας αὐτοῦ καὶ θειοτέρους εἶναι τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ μαθητὰς ἀποτελεῖν τοῦ λόγου ἡς ἀληθείας, λιβανὸν αὐτὸν κάλεσον, id est, Quando videris aliquem sublimia quædam de Deo eloqui, & radices suas longe lateque fundere, & diuiniore facere sermones, & discipulos habere verbi veritatis Libanum illum nomina. (ibunt rami eius) THEOPHYLA CTVS

κλάδοι τοῦ εὐαγγελίου τῶ θεῷ ἰσραὴλ οἱ ἀπόστολοι οἱ πορευθέντες μαθητεύσαι πάντα τὰ ἔθνη, id est, Rami Israel placentis Deo, Apostoli, scilicet, qui iere ad docendas omnes nationes. (Erit quasi oliua gloria eius) THEOPHYLA CTVS: ἀειθαλὴς δηλοῦν καὶ οὐδὲ ἐν πειρασμοῖς ξηρανόμενος ὡς περὶ οὐδὲ ἐν ἐλάει ἐν χειμῶνι φυλλοβολεῖ πλήν ἐπεὶ πολλοὶ σχῆμα μόνον ἔχουσιν ἀρετῆς, δεῖ φησὶν εἶναι καρπὸς ἐλάων δεῖ εἶναι κατὰ κρομμὸν μὴ πρὸς ἐπίδειξιν, οὐδε γὰρ ἂν ὄρε εἴουσιν αὐτῶν οἱ καρποὶ, οὐδε ἀπέλλεται ὁ μισθος, id est. Erit gloria eius quasi oliua semper virens, scilicet, nec in tentationibus exiccabitur, quæ admodum nec oliua hyeme amittit folia. Verum quoniam multi figuram tantum virtutis habent, oportet, inquit Oliuam esse frugiferam, fructus edere, & non esse ad ostentationem solum, non enim Oliua est frugiperda, nec decidunt Oliuæ fructus, nec perit merces colentis bona fide Deum. (Odor eius vt Libani) THEOPHYLA CTVS λιβάνου εὐσμῶν τι θυμιακῶ ἐστίν, ὁ γούν προσάγαπαν αὐτὸν τῶ θεῷ διὰ τοῦ ἐν πνεύματι προσεύχεσθαι, ἔχει ἡν ὀσφρασίαν, ὡς λιβάνου, id est, Libani suauolens fragrantia est, qui enim se ipsum offert Deo, mente & spiritu orans habet fragrantiam boni odoris vt Libanus. (Conuertentur sedentes in vmbra eius) THEOPHYLA CTVS (conuertentur) poenitentiam agent, (in vmbra eius) protecti à Domino, à peccato & ab omni tribulatione seruati (sedebunt) stabilem & fixam bonorum celestium fruitionem habebunt. (Viuent tritico) THEOPHYLA CTVS ἰσὺς τῶν ἀντιγράφων ἔχει, μεθυσθησονται, id est, quædam exemplaria habent inebriabuntur, καὶ πάντων φησὶ ἀγαθῶν ἀφθονίαν ἔχουσι ζήσαντες μὲν σὺν γεννηθέντες διὰ ἡς παλιγγενησίης, καὶ ὡσὸν τοῦ πνεύματος ἡς ζωῆς γενόμενοι σκληροθησονται σίλω τῶν δεισπολικῶν, καὶ μεθυσθησονται ἐκ τοῦ δεισποτικῶ ἀμάλου, id est,

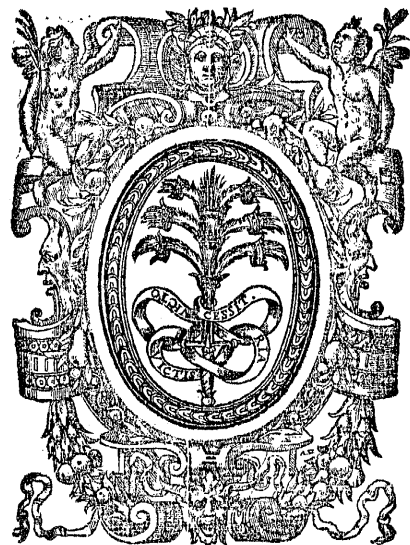
id est,Omniū bonorū abundantia habe bunt,viuent ergo regenerati per regenera tionem baptismatis & nati per spiritum sanctū confirmabuntur dominico tritico,& inebriabūtur dominico sanguine,& erit quasi Oliua gloria eius) R V P E R T V S: Oliua pacis signum est, & ita Dominus: Pacem meam do vobis, & pacem euangelizauit, pacem inter Deum & homines confirmauit, & ita à Iudæis receptus est cum palmis Oliuarum (Odor eius vt Libani (R V P E R T V S: quia vnguentum effusum nomen tuum. (Conuertentur sedentes in vmbra eius) id est conuersū sedebunt in vmbra eius (Viuent tritico, & germinabunt quasi vinea) viuent grano illo frumenti ait R V P E R T V S, quod cadens in terram & mortuum multum fructum attulit. (Germinabunt quasi vinea:quod Dominus dixit:ego sum vitis, & vos palmites, & Plato homines dixit esse arbores in Deo constas, quæ Deum versus agant radices. T H E O P H Y L A C. ἐπι καὶ ὁ κύριος ἄμπελ ὅ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ μνημονεύεται καὶ τὸ αἷμα ἰησοῦ σαφυλῆς αἷμα ἀσπίδι γίνεται, id est, Quo nam Dominus in Euangelio vitis dicitur, & sanguis vix sanguis Domini fit. (Et memoriale eius) T H E O. τὸ δὲ μνημόσυνον αὐτοῦ ὅτι εἶπε κύριος τοῦτο ποιεῖ εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, id est, Memoriale eius quod Dominus dixit. Hoc facite in meam commemorationem. & addidit T H E O. Confirmat nos Dominus tritico, vt supra dixit, & hoc loco, inebriat nos vino. Itaque habes hoc loco prædicta mysteria corporis & sanguinis domini (Ephraim quid mihi vltra idola) dixi supra centies ex E V S E B I O. Ephraim accipi frequenter pro populo incredulo Iudæorum, vt sit sensus, Post triumphum crucis ὁ popule Iudæorum incredule, quid vltra idola sequeris, id est imperatores idololatrias Romanos, vt viam Euangelicæ prædicationis impedias. T H E O P H Y L A C T V S Ἰωσαῦτης φησι ἀπολαύσεις τῆς ἐμῆς

πνευματίας καὶ χριστοῦτος ὀφείλεις φεῦγεν ἰαέδωλα, id est, Tanta mea cura & benignitate affectus, debueras tandem fugere idola: intellige idololatrias imperatores. Nam post crucem Domini Iudæi nō coluere idola. Sed per idololatrias Romanos putauit se posse vitare Domini vindictam, quod regem gloriae cruce affecerit & mille cruciamentis, & ideo coijt cū idololatriis societatem ad prædicationem Euangelij impediendam, iuxta illud: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Assiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Hoc ergo Dominus vituperat: (ego exaudiam & dirigam eum) T H E O. ἐγὼ εἰμι ἰα δυσχερὴ ἔπαγαγὼν, καὶ ἰα ἰησοῦ εὐφροσύνης χαρηγῆσαι δυνάμενος, ὁμοιον ἰα, ἐγὼ ἀπό πτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω, ἰα πεινῶσται ἡ σὰρξ, ἵνα ἰσχύει ἰα πνεῦμα, ἰα ἰα γὰρ ἀτικίται ἀλλήλοις, διὸ καὶ παῦλος ὁ τῶν ἀσθενῶν ἵνα δυνάτῃς εἰμι, id est, Ego sum qui imporro dura & diffilia, & qui lata suppeditare possum. est simile illi: Ego occidam, & ego viuere faciam. Humiliatur caro, vt robur accipiat spiritus. Hæc enim sibi mutuo opponuntur, propter quod dicebat Paulus : Quādo infirmior, tunc potens sum. (Ego vt abietem virentem) Lxx, pro abiete vertere iuniperam, eodem sensu. T H E O. ἀμπελος φυτὸν ἐστίν, &c. δασὺ καὶ ἀμφιλαφές: πυφές νοῦς ἔχον κλάδους καὶ ἀειθαλες, καὶ ἀκανθὰ δὴ κέρμη φέρων : Φισιν ὁ νῦν οὕτω σε πυκνὰ πικνοῖς τοῖς κλάδοις, καὶ σκεπάζω τῆ ἐμῆ βουθεία, ὥστε σε κατακεῖν ἐν τῆ ἐμῆ βοηθεία, καὶ ἐν σκέπη τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν βοηθείᾳ, ὅποτε καύσαντά ἵνα, ὅποτε ἰα λοιπὰ ἀκανθὰ δε πάντως ἐν παντὶ ἰα κατὰ θεὸν ζῶντι, καὶ ὁ βίος ὁ ἰσχυρὸς, καὶ ὁ κεντῶν ἡμῶν τῆ φροντίδι ἰησοῦ ἐκεί κρίσεως, id est, Iuniperus arbor est densa, & rotunda, densos habens ramos, semper virens & quæ comam habeat spinosam, erit ergo Dominus: sic te ornabo densis ramis, & protegā te meo auxilio, vt tu viuas sub auxilio

auxilio meo, & in protectione Dei coeli, & nō timebis caulonē, nec æstum, nec re liqua. Caulon febris est pestifera : spina omnino est ei: qui secundum Deum vult viuere, & sic necesse est ei vita aspera, quæ pungat nos cura iudicij postremi. Theophrastus de plantis li. 3. c. 12. iuniperum arborem esse ait, cedro quam similitimam, & cedrum à quibusdam appellari, qua in re inter se differant illinc pete. Idē ait Dioscorides: excepto quod iuniperi duo facit genera, minus & maius : maius cedri genus nominat, & de iunipero, & cedro Plinius mutuatur omnia ex Theophrasto. Varinus ἀμπελον ἀπὸ τοῦ ἰησοῦ, ἢ τῆν βλάστην κένθειν dici putat, id est Arceuthon, id est, iuniperum, sic enim appellatur græce, dictam esse à vitanda aut occultanda maledictione: & talem Dominus positurum se ait virum iustum, qui maledictionem & peccata vitet & admiffa peccata occultet : iuxta illud: beatus vir cui remiffa sunt iniquitates, & cui peccata nō imputātur, & iuxta illud: Dic tu iniquitates tuas prior, & ego amplius memorem nō ero. Addit Variunus dici Arceuthon sic enim iuniperus græce dicitur, διὰ τὸ ἔχειν ἀκανθὰς κεκορυμμένας, quod habeat occultas spinas: ὁ τῆν ὁδὸν πάντα ἰα ἐρετὰ ἀποστέφουσι cuius odorem omne serpentum genus aduersatur, & hoc idem ait Dioscorides opinor aut Theophrastus, & tales facit suos Dominus, quibus dedit potestatem calcandi super serpentes: & Origenes ait translationem Lxx, quāuis sit translatio & non Archetypus, talem esse vt vniuersa Ecclesia in ea expenderit verba & syllabas & literas. Quid ni expenderit? putauit enim

omnis antiquitas afflatu Spiritus sancti illam esse textam. (Ex me fructus eius inuentus est) T H E O. ἐγὼ σε χωρηγήσω πάντος ἀγαθοῦ ἐπιμαρτυροῦμαι, καὶ ὁ καρπὸς ὁ φειλόμενος ἵ σοι εἶσαι ἐξ ἐμοῦ, ἐκ τοῦ χριστοῦ, δηλοῦντι, id est, Ego tibi præbebo omnis boni fructum, & fructus qui tibi debetur erit ex me: ex Christo, scilicet, vt hæc omnia verba sint Christi (Quis sapiens & intelligens ista, & intelligens & sciens hæc) T H E O. propheta, inquit, omnis sapientia indiget, & intellectu, vt referet occulta spiritus, & quæ obscura erant aperiet audientibus (Quia rectæ viæ Domini) addit, inquit T H E O. propheta horum causam, quia rectæ viæ Domini: & ideo qui Christi viam rectam non insistant, in scriptura Christum non inueniunt, Qui enim viam Christi non insistant, sed peccatorū obliquas vias, & non habent spiritum rectum in se, & si ille non adest nec intellectus, nec sapientia adest ad enarrandam enodandam scripturā. E P I P H A. in Ancyroto hunc locum interpretatur de his, qui prophetias de Christo alio referunt, & in eis quæ maxime nos & nostram fidem constabiliunt, offendunt, nec vlla culpa inquit, in scriptis diuinis est, sed in his qui sua culpa res diuinas suo intellectu non capiunt, de quibus Epiphanius dici putat illa postrema verba: præuaticatores corrumpent in eis. O R I G E N E S contra Celsum lib. 3. de hoc loco inquit: istius modi inter fideles deposita sapientia præditos Christi doctrina, vt vel in ænigmatibus, quæ obscuriora sunt & recondita queat eloqui: quod Osee dixit: quis sapiens, &c.

FINIS.

SALMANTICÆ.

Excudebant hæredes Matthiæ Gastij.

Anno. M. D. LXXXVI.

Additiones ad II. & 12. cap. Osee & Prophetæ Authore Doctissimo Magistro Leone de Castro legi de mandato supremi senatus (quod si ex Unguibus Leonem luceat cognoscere) opus dignum authore, nil continens sacræ doctrinæ, vel aduersum, vel ab illa diuersum, præter exactam, quam affert summâque diligentiam in sacris sensibus erendis pro Christo & Ecclesia, quod omnes (vinam) interpretes tum æquo ferant animo, tum adsequantur, ut Ecclesiâ adificent: non in sanguinibus, ut est in Prophetis. Quare tutissimo, prelo comittentur in Conuentu D. Philippi Mantuæ Carpentanæ ordinis D. Augustini. Anno. 1584. Die Vero. 24. mensis Augusti.

F. Gabriel Pinelo.

ERRATA.

P Ag. 3. col. 2. ver. ro. (Inquit. lege. (Inquit). p. 5. c. 2. ver. inter. Hebræorum. l. Hebræorum & p. 8. c. 1. ver. voluist. l. volunt. p. 9. col. 2. v. cum. sursum quærite. l. sursum sunt, quærite. p. 10. col. 2. v. buum delictos. l. delictos. p. 20. col. 2. v. feri. de mergerant. l. demergerent. p. 28. c. 1. v. vuis. pemnata. l. pemmata & ver. olim. deos. l. Deorum. & c. 2. v. duxi. vertete. l. vertete. & ver. 39. dixisset. l. dixisset. p. 32. c. 1. v. Lxx. sedebat. l. sedebunt. p. 40. c. 1. v. au. affe. ce. ra. l. affe. cere. p. 41. c. 1. v. sti. punit. l. punit. p. 46. c. 1. v. s. l. s. & v. pti. fit. l. fit. p. 48. c. 2. vn. ius. victini. l. victinam. p. 50. c. 1. v. omnia. effectus. l. affectus. p. 51. c. 1. v. tus. declinabit. l. declinabit. & c. 2. v. postea. aduersos. l. aduersus. p. 53. c. 1. v. inquit. sedebant. l. sedebant. & ver. quos. reuocandos. l. reuocandos. p. 56. c. 2. v. quid. tam. l. iam. p. 63. c. 2. v. fur. latrunculis. l. latrunculus. p. 69. c. 2. v. græce. & v. occultum. & ver. Hebræum. d. sunt græca verba. p. 78. c. 2. v. men. dedem. l. decem. p. 79. c. 2. v. iuxta. exemplaria. deest græcū. p. 81. c. 1. v. deluere. l. deluere. p. 84. c. 1. v. sunt. congregabit. l. congregauit. p. 87. c. 2. v. rege. rexerat. l. rex erat. p. 90. c. 2. v. ante Typus. l. tyris. p. 91. c. 1. v. po. imperatos. l. imparatos. p. 95. c. 1. v. res. l. rex. p. 98. c. 1. v. suo. producti. l. prædenti. & c. 2. v. mus. legit. l. legūt. p. 99. c. v. cætera. interpretetur. l. interpretentur. p. 100. c. 1. v. est. domum in regis. l. in domum regis. p. 103. c. 1. v. erunt. l. tantum. p. 108. c. 2. v. sum. perderitis. l. perderetis. p. 109. c. 2. v. circa finem literæ hebrææ aliquot defunt. p. 110. c. 1. v. vasta. on. l. non. & v. irruisse. l. irruisse. p. 113. c. 1. v. tiui. subuere. l. subuere. p. 118. c. 1. v. quæ. fu) niculos. l. funiculos. & c. 2. v. la. exultans. l. exaltans. p. 120. c. 1. v. rint. vulli. l. vlli. & c. 2. v. do. l. no. p. 122. c. 2. v. et. plu mus. l. plurimis. & v. pre. Romanis. l. romanis. p. 126. c. 2. v. exi. d. l. in xerit. l. d. l. in xerit. p. 127. c. 2. v. sunt. mü. dum. l. immundum. p. 130. col. 1. v. Chri. præualuisse. Chri. l. præualuisse. Chri. p. 136. c. 2. v. dicium. de. 12. l. 12. & v. git. dele. libro. p. 137. c. 1. v. opes. præoptauit. l. præoptauit. & v. rum. regnat. l. regat. p. 137. c. 2. v. fuisse. l. polia. l. spoliabant. p. 138. c. 1. v. fragmenta. l. fragmenta. p. 139. c. 2. v. ga. recencet. l. recencet. p. 144. c. 2. v. elef. l. suppeditat. l. suppeditat. p. 146. c. 1. v. mol. immolare. l. immolate. p. 147. c. 2. v. fit. fit. de. l. fit. deus. p. 148. c. 2. v. tiā. refidus. l. refi. duos. p. 152. c. 2. v. de qua. typos. l. agitur typos. p. 157. c. 2. v. defolab. ciuisi. l. eius. ipse. p. 159. c. 1. v. ne. nos. l. vos. p. 161. c. 2. v. & quæ. erit. l. dicit.